

+

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
VOINOVICH GÉZA
FŐTITKÁR

LIII. KÖTET

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1943.

50024

Kiadásért felel: Voinovich Géza.

22427 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-066.
Ígazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

TARTALOM.

I. Akadémiai ügyek.

A M. Tud. Akadémia belső tagjai	1
— elnökválasztás	11
— főkönyvtárnokválasztása	152
— halottjai	366
— jutalomtétellei 1943-ban	145
— kiadványai	289, 379
— költségvetése 1943. második felére	181
— költségvetése 1944. első felére	328
— könyvjutalmi	8
— másodelnökválasztása	13
— nagygyűlése	5
— osztályelnökeinek választása	8
— tagválasztásai	8, 14
— tanítói jutalmi	241
— ülései 1943-ban	336
— ünnepélyes közülése	16
— zárszámadásai 1942-ről	173

II. Alkalmi beszédek.

Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök beszéde a tanítói jutalmak kiosztásakor	241
— gyászbeszéde Szinnyei József főkönyvtárnok ravatalánál	275
— megemlékezése Szinnyei József főkönyvtárnokról	275
Domanouszky Sándor ig. és t. t. gyászbeszéde Angyal Dávid t. t. ravatalánál	370
Dudich Endre r. t. gyászbeszéde Tuzson János l. t. ravatalánál	372
Gratz Gusztáv l. t. gyászbeszéde Hegedüs Loránt ig. és t. t. ravatalánál	277

IV

<i>Holub József</i> l. t. gyászbeszéde Ereky István r. t. ravatalánál	368
<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t., elnök üdvözlő beszéde Herczeg Ferenc ünneplésén	312
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszédei:	
— Gajzágó László l. t. székfoglalóján	252
— vitéz Moór Gyula r. t. székfoglalóján	257
— Szekfü Gyula r. t. székfoglalóján	265
— Szilágyi Loránd l. t. székfoglalóján	352
— Tomcsányi Móric r. t. székfoglalóján	353
<i>Marek József</i> ig. és t. t., osztályelnök gyászbeszéde Wellmann Oszkár r. t. ravatalánál	282
— üdvözlő beszédei:	
— Belák Sándor l. t. székfoglalóján	363
— Johan Béla l. t. székfoglalóján	356
— Mikola Sándor r. t. székfoglalóján	359
— Orsós Ferenc r. t. székfoglalóján	361
— Soós Lajos l. t. székfoglalóján	270
— Szabó Zoltán r. t. székfoglalóján	268
<i>Melich János</i> ig. és r. t., főkönyvtárnok beszéde hivatala elfoglalásakor	153
— osztályelnöki üdvözlő beszédei:	
— Gáldi László l. t. székfoglalóján	243
— Kerecsényi Dezső l. t. székfoglalóján	341
— Zsigmond Ferenc r. t. székfoglalóján	247
<i>Pais Dezső</i> r. t. osztályelnök üdvözlő beszéde Márai Sándor l. t. székfoglalóján	343
<i>Pukánszky Béla</i> l. t. gyászbeszéde Petz Gedeon t. t. ravatalánál	375
<i>Rédey Tivadar</i> l. t. gyászbeszéde Keményfy János l. t. ravatalánál	378
<i>Rybár István</i> r. t. gyászbeszéde Fekete Jenő l. t. ravatalánál	284
— gyászbeszéde Pogány Béla r. t. ravatalánál	376
<i>Szabó Zoltán</i> r. t. gyászbeszéde Entz Géza r. t. ravatalánál	287
<i>Vendl Aladár</i> r. t., másodelnök üdvözlő beszéde Herczeg Ferenc ig. és t. t. ünneplésén	314
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t., főtítkár megemlékezései az elhunyt tagokról	273, 367

III. Előadások, cikkek.

<i>József kir. herceg</i> ig. és t. t., elnök: Gróf Zrínyi Miklós hadvezér katonai elvei a két világháborúban	16
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t.: Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése	297
<i>Neuber Ede</i> r. t.: Az orvos és a háború	35

<i>Széchenyi István</i> gróf katonáskodására vonatkozó iratok. Közzétette Viszota Gyula r. t.	200
<i>Szily Kálmán</i> l. t.: Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete	35

IV. Jelentések.

Jelentés a <i>könyvtár</i> állapotáról	155
<i>Fettich Nándor</i> l. t. jelentése a kievi múzeumban végzett östörténeti kutatásairól	165
<i>Sági István</i> l. t. jelentése a Szótári Bizottság 1942. évi munkásságáról	325
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkári jelentése	27

V. Jutalmi jelentések.

Jelentés a <i>Budapesti Keresk. és Iparkamara</i> Horthy Miklós-jutalmáról	79
— <i>Budapest székesfőváros</i> népességtörténeti jutalmáról	89
— <i>a Chorin Ferenc</i> -jutalomról	93
— <i>az együttesen kezelt adományokból és hagyományokból</i> létesített jutalomról	123
— <i>a Kazinczy Gábor-</i> és <i>neje</i> -jutalomról	69
— <i>a br. Kornfeld Zsigmond</i> -jutalomról	127
— <i>a Körössy Flóra</i> -jutalomról	70
— <i>a Lipótvárosi Casino</i> Horthy Miklós-jutalmáról (bölcselet)	106
— <i>a Lipótvárosi Casino</i> Horthy Miklós-jutalmáról (orvostudomány)	132
— <i>a Magyar Általános Köszénbánya Rt.</i> Berzeviczy Albert-jutalmáról	73
— <i>a Molnár Kálmán</i> -jutalomról	109
— <i>a Nagyjutalomról és Marczibányi-mellékjutalomról</i>	36
— <i>a Pesti Magyar Keresk. Bank</i> gr. Széchenyi István-jutalmáról	122
— <i>a Sámuel-Kölber</i> -jutalomról	78
— <i>a Serbán János</i> -jutalomról	118
— <i>a tanítói</i> -jutalmakról	241
— <i>a Vojnits</i> -jutalomról	316
— <i>a Weiss Fülöp</i> -jutalomról	138

VI. A két gróf Vigyázó-vagyon.

A két gróf Vigyázó vagyon kimutatása 1942. december 31-én	189
---	-----

BETÜRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

<i>Az Akadémia</i> belső tagjai	1
— elnökválasztása	12
— főkönyvtárnokválasztása	152
— halottjai 1943-ban	366
— jutalmi jelentései	36, 316
— jutalomtételei 1943-ban	145
— kiadványai	289, 379
— költségvetése 1943 második felére	181
— költségvetése 1944 első felére	328
— könyvjutalmi	8
— könyvtárának jelentése	155
— másodelnökválasztása	13
— nagygyűlése	5
— osztályelnökeinek választása	8
— tagválasztásai	8, 14
— tanítói jutalmi	241
— ülései 1943-ban	336
— ülésein tartott előadások	16, 35
— ülésora 1944—43-re (A 477. füzet borítéklapján)	
— Vigyázó-vagyonának kimutatása 1942. dec. 31-én	189
— zárszámadásai 1942-ről	173
<i>Angyal Dávid</i> nyeri el a Kazinczy-jutalmat	7
— ravatalánál Domanovszky Sándor ig. és t. t. gyászbeszéde	370
<i>Balogh Jenő</i> másodelnök gyászbeszéde Szinnyei József főkönyvtárnok ravatalánál	275
— megemlékezése Szinnyei József főkönyvtárnokról	275
— üdvözlő szavai a tanítói jutalmak kiosztásakor	241
<i>Belák Sándor</i> I. t. üdvözlése székfoglalóján	363
<i>Berzeviczy Albert</i> (M. Á. K.)-jutalomról jelentés	73
— odaítélése Eckhardt Sándornak	6
<i>Berzeviczy tanítói jutalom</i> kiosztása	241
<i>Budapesti Keresk. és Iparkamara Horthy-jutalmáról</i> jelentés	79
— odaítélése Varga Istvánnak	7

<i>Budapest székesfőváros népességtörténeti jutalmáról</i> jelentés	89
— odaitélése Illyefalvi Lajosnak	7
<i>Chorin Ferenc-jutalomról</i> jelentés	93
<i>Domanovszky Sándor</i> ig. és t. t. gyászbeszéde Angyal Dávid t. t. ravatalánál	370
<i>Dudich Endre</i> r. t. gyászbeszéde Tuzson János l. t. ravatalánál	372
<i>Eckhardt Sándor</i> nyeri el a M. A. K. Berzeviczy-jutalmát	6
<i>Együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalomról</i> jelentés	123
— odaitélése Szentágothai Jánosnak	7
<i>Elnökválasztás</i>	12
<i>Entz Géza</i> nyeri el felerészben a Weiss Fülöp-jutalmat	7
— ravatalánál Szabó Zoltán r. t. gyászbeszéde	287
<i>Erekly István</i> r. t. ravatalánál Holub József l. t. gyászbeszéde	368
<i>Fekete Jenő</i> l. t. ravatalánál Rybár István r. t. gyászbeszéde	284
<i>Fettich Nándor</i> l. t. jelentése a kievi múzeumban végzett őstör- téneti kutatásairól	165
<i>Fodor Ferenc</i> nyeri el a Serbán János-jutalmat	7
<i>Főkönyvtárnokválasztás</i>	152
<i>Főtítká</i> r jelentése	27
— megemlékezése az elhunytakról	273, 367
<i>Gajzágó László</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	252
<i>Gáldi László</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	243
<i>Gratz Gusztáv</i> l. t. gyászbeszéde Hegedüs Loránt ig. és t. t. ravatalánál	277
<i>Gyászbeszéd</i> ek	273, 367
<i>Hadrovics László</i> nyeri el a Sámuel-Kölber-jutalmat	6
<i>Halottaink</i> 1943-ban	366
— -ról a főtítkár megemlékezése	273, 367
<i>Hegedüs Loránt</i> ig. és t. t. ravatalánál Gratz Gusztáv l. t. gyászbeszéde	277
<i>Herczeg Ferenc</i> ig. és t. t. ünneplése	312—315
<i>Holub József</i> l. t. gyászbeszéde Erekly István r. t. ravatalánál	368
<i>Illyefalvi Lajos</i> l. t. nyeri el Budapest székesfőváros népesség- történeti jutalmát	7
<i>Jancsó Miklós</i> nyeri el a Lipótvárosi Casino orvostudományi Horthy-jutalmát	7
<i>Johan Béla</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	356
<i>József kir. herceg</i> elnökké választása	12
— : Gróf Zrínyi Miklós hadvezér katonai elvei a két világ- háborúban	16
— üdvözlő beszéde Herczeg Ferenc ig. és t. t. ünneplésén	312
<i>Jutalmak odaitélése</i>	6, 323

VIII

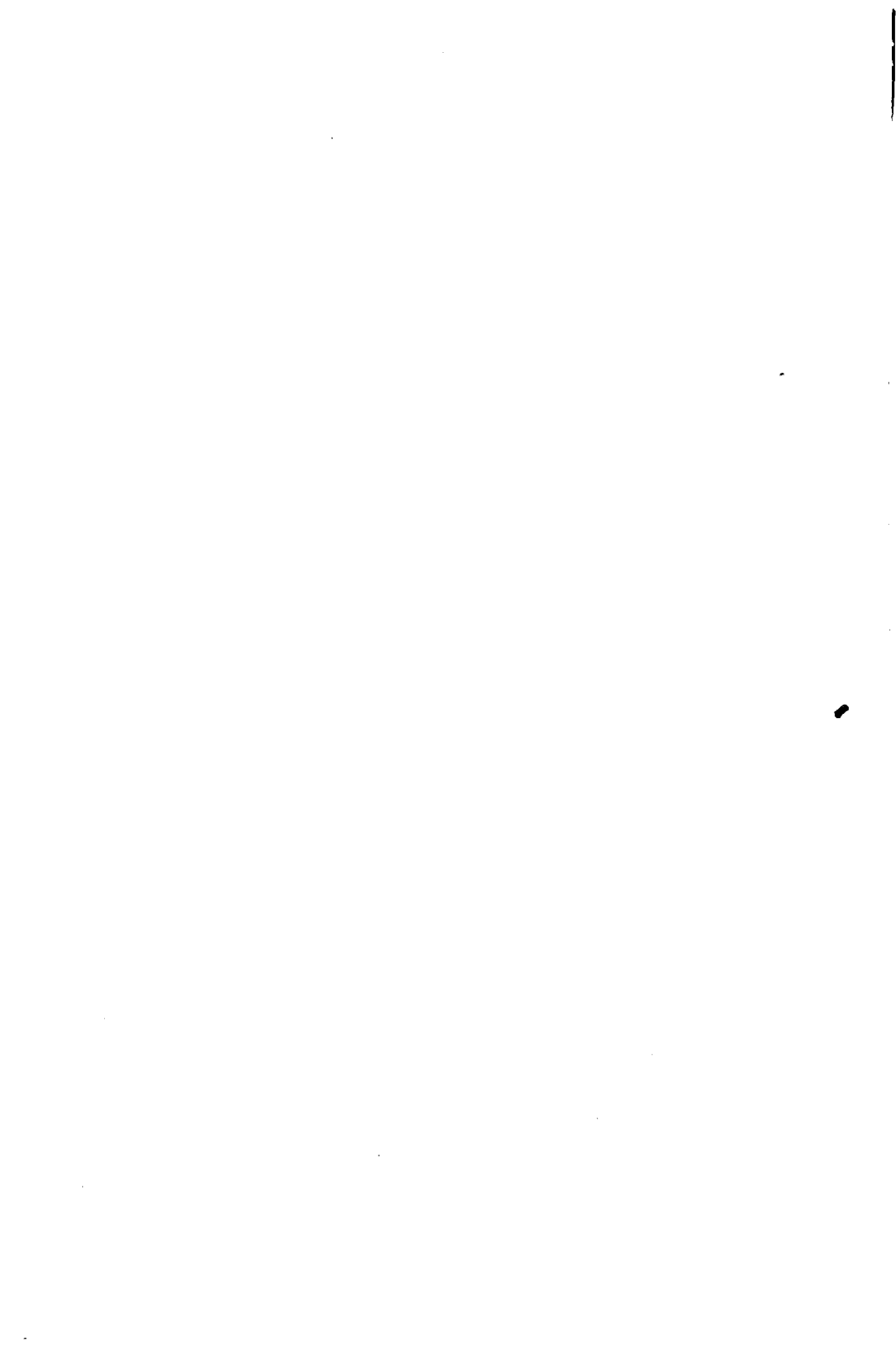
<i>Jutalmi bizottságok jelentései</i>	36, 316
<i>Jutalomkönyvek</i>	8
<i>Kazinczy-jutalomról</i> jelentés	69
— odaitélése Angyal Dávidnak	7
<i>Jutalomételek</i> 1943-ban	145
<i>Keményfy János</i> l. t. ravatalánál Rédei Tivadar l. t. gyászbeszéde	378
<i>Kerecsényi Dezső</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	341
<i>Kiadványaink</i>	289, 379
<i>Klebelsberg Kunó</i> gróf emlékezete	35
— tanítói jutalom kiosztása	241
<i>Kornfeld Zsigmond-jutalomról</i> jelentés	127
— odaitélése Mauritz Bélának és Vendl Aladárnak	7
<i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t.: Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése	297
— osztályelnökké választása	8
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	252, 352
<i>Költségvetések</i>	181, 328
<i>Könyvjutalmak</i>	8
<i>Könyvtár</i> jelentése	155
<i>Kőrössy Flóra-jutalomról</i> jelentése	70
— odaitélése Szabó Zoltánnak	6
<i>Lipótvárosi Casino bölcséleti Horthy-jutalmáról</i> jelentés	106
— orvostudományi Horthy Miklós-jutalmáról	132
— odaitélése Jancsó Miklós-nak	7
<i>Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy-jutalmáról</i> jelentés	73
— odaitélése Eckhardt Sándornak	6
<i>Malcomes Béla</i> báró művének nyomdai költségeire megítélt hozzájárulás	7
<i>Marczibányi-jutalomról</i> jelentés	36
— odaitélése Szabó Istvánnak	6
<i>Marek József</i> osztályelnök gyászbeszéde Wellmann Oszkár r. t. ravatalánál	282
— osztályelnökké választása	8
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	268, 356
<i>Mauritz Béla</i> nyeri el felerészben a Kornfeld-jutalmat	7
<i>Márai Sándor</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	343
<i>Másodelnökválasztás</i>	13
<i>Melich János</i> ig. és r. t. főkönyvtárnokká választása	152
— beszéde hivatala elfoglalásakor	153
— osztályelnökké választása	8
— üdvözlő beszédei székfoglalókon	243, 341
<i>Mikola Sándor</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	359

<i>Molnár Kálmán-jutalomról</i> jelentés	109
<i>oitéz Moór Gyula</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	257
<i>Nagyjutalomról</i> jelentés	36
— odaitélése Szekfü Gyulának	6
<i>Nagygyűlés</i>	5
<i>Neuber Ede</i> r. t.: Az orvos és a háború	35
<i>Orsós Ferenc</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	361
<i>Osztályelnökválasztás</i>	8
<i>Pais Dezső</i> osztályelnök üdvözlő beszéde <i>Márai Sándor</i> l. t. székfoglalóján	343
<i>Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi-jutalmáról</i> jelentés	122
<i>Petz Gedeon</i> t. t. ravatalánál <i>Pukánszky Béla</i> l. t. gyászbeszéde	375
<i>Pogány Béla</i> r. t. ravatalánál <i>Rybár István</i> r. t. gyászbeszéde	376
<i>Pukánszky Béla</i> l. t. gyászbeszéde <i>Petz Gedeon</i> l. t. ravatalánál	375
<i>Rédey Tivadar</i> l. t. gyászbeszéde <i>Keményfy János</i> l. t. ravatalánál	378
— jelentése a <i>Vojnits-jutalomról</i>	316
<i>Rybár István</i> r. t. gyászbeszéde <i>Fekete Jenő</i> l. t. ravatalánál	284
— gyászbeszéde <i>Pogány Béla</i> r. t. ravatalánál	376
<i>Sági István</i> l. t. jelentése a Szótári Bizottságról	325
<i>Sámuel-Kölber-jutalomról</i> jelentés	78
— odaitélése <i>Hadrovics Lászlónak</i>	6
<i>Sebestyén Olga</i> nyeri el felerészben a <i>Weiss Fülöp-jutalmat</i>	7
<i>Serbán János-jutalmáról</i> jelentés	118
— odaitélése <i>Fodor Ferencnek</i>	7
<i>Soós Lajos</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	270
<i>Szabó István</i> nyeri el a <i>Marczibányi-jutalmat</i>	6
<i>Szabó Zoltán</i> r. t. gyászbeszéde <i>Entz Géza</i> r. t. ravatalánál	287
— üdvözlése székfoglalóján	268
<i>Szabó Zoltán</i> nyeri el a <i>Körössy Flóra-jutalmat</i>	6
<i>Szekfü Gyula</i> nyeri el a <i>Nagyjutalmat</i>	6
— üdvözlése székfoglalóján	265
<i>Szentágothai János</i> nyeri el az együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalmat	7
<i>Széchenyi István</i> katonáskodására vonatkozó iratok	200
<i>Szilágyi Loránd</i> l. t. üdvözlése székfoglalóján	352
<i>Szily Kálmán</i> l. t.: Gróf <i>Klebelsberg Kunó</i> emlékezete	35
<i>Szinnyei József</i> főkönyvtárnokról <i>Balogh Jenő</i> másodelnök megemlékezése	275
— ravatalánál <i>Balogh Jenő</i> másodelnök gyászbeszéde	275
<i>Szótári Bizottság</i> munkássága	325
<i>Tagok jegyzéke</i>	1
<i>Tagválasztások</i>	14
<i>Tanítói jutalmak</i> kiosztása	241

<i>Tartalommutató</i> német, francia és angol nyelven	290, 382
<i>Tomcsányi Móric</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	353
<i>Tuzson János</i> l. t. ravatalánál <i>Dudich Endre</i> r. t. gyászbeszéde	372
<i>Üdvözlő beszédek</i>	241, 341
<i>Ülések</i> 1943-ban	336
<i>Üléssor</i> 1944-re (A 477. füzet boríték-lapján)	
<i>Ünnepélyes közülés</i>	16
<i>Varga István</i> nyeri el a Kereskedelmi és Iparkamara Horthy-jutalmát	7
<i>Vendl Aladár</i> másodelnök beszéde <i>Herczeg Ferenc</i> ig. és t. t. ünneplésén	314
— másodelnökké választása	13
— nyeri el felerészben a <i>Kornfeld</i> -jutalmat	7
<i>Vigyzó-vagyonok</i> kimutatása	189
<i>Viszota Gyula</i> : gróf <i>Széchenyi István</i> katonáskodására vonatkozó iratok	200
<i>Voinovich Géza</i> ig. és t. t. főtitkár jelentése	27
— megemlékezése az elhunytakról	273, 367
<i>Vojnits-jutalomról</i> jelentés	316
— odaitélése <i>Zilahy Lajos</i> nak	323
<i>Weiss Fülöp-jutalomról</i> jelentés	138
— odaitélése <i>Entz Géza</i> nak és <i>Sebestyén Olga</i> nak	7
<i>Wellmann Oszkár</i> r. t. ravatalánál <i>Marek József</i> ig. és t. t. gyászbeszéde	282
<i>Wlassics Gyula tanítói jutalom</i> kiosztása	241
<i>Wodianer Albert tanítói jutalom</i> kiosztása	241
<i>Zárszámadás</i> 1942-ről	173
<i>Zilahy Lajos</i> nyeri el a <i>Vojnits-jutalmat</i>	323
<i>Zrínyi Miklós</i> hadvezér katonai elvei a két világháborúban	16
<i>Zsigmond Ferenc</i> r. t. üdvözlése székfoglalóján	247

AKADÉMIAI ÉRTEŚÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LIII. KÖTET

1943

JANUÁR—MÁJUS

I.

Az Akadémia belső tagjai.

(Az 1943. évi nagygyűlés után).

Elnökség.

József kir. herceg, ig. és t. t., elnök
Vendl Aladár rt., másodelnök
Voinovich Géza t. t., főtítkár.

Igazgató-tanács.

<i>Az Igazgató-Tanács választottjai:</i>	<i>Az Akadémia választottjai:</i>
József kir. herceg, tt., elnök	Herczeg Ferenc, tt.
Gr. Károlyi Gyula	Melich János, rt.
Gr. Zichy János	Domanovszky Sándor, tt.
Serédi Jusztinián, tt.	Hóman Bálint, rt.
Balogh Jenő, tt.	Kornis Gyula, tt.
Baranyai Lipót tt.	Lukinich Imre, rt.
Fabinyi Tihamér	Mauritz Béla, tt.
Hg. Esterházy Pál	Br. Korányi Sándor, tt.
Ravasz László, tt.	Marek József, tt.
Grösz József	Németh Gyula, rt.
11. Kelemen Krizosztom.	11. Kolosváry Bálint, rt.

Tiszteleti tagok.

I. osztály.

Herczeg Ferenc, ig. t.	Voinovich Géza, főtítkár
Ravasz László, ig. t.	Szász Károly
Csengery János Ferenc	Petrovics Elek
Petz Gedeon	8. Láng Nándor.

II. osztály.

Gr. Bethlen István	Finkey Ferenc
Földes Béla	Domanovszky Sándor, ig. t.
Serédi Jusztinián, ig. t.	Kornis Gyula, ig. t., osztály- elnök
Angyal Dávid	9. Baranyai Lipót, ig. t.
Balogh Jenő, ig. t.	

III. osztály.

Lenard Fülöp	Mágócsy-Dietz Sándor
József kir. herceg, ig. t., elnök	Zimmermann Agoston
Ferdinánd cár	Mauritz Béla, ig. t.
Br. Korányi Sándor, ig. t.	8. Marek József, ig. t.

Rendes és levelező tagok.

Alosztályok szerint csoportosítva.

I. Nyelv- és széptudományi osztály.

A) Nyelvtudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Schmidt Henrik
Melich János, ig. t., osztály- elnök	Gr. Zichy István
Zolnai Gyula	Klemm Antal
Németh Gyula, ig. t., osztály- titkár	Zsirai Miklós
Förster Aurél	Moravcsik Gyula
Huszi József	Szidarovszky János
6. Pais Dezső.	Laziczius Gyula
	Nagy József Béla
	Ligeti Lajos
	Sági István
	Bárczi Géza
<i>Levelező tagok:</i>	Kniezsa István
Kúnos Ignác	Tamás Lajos
Vikár Béla	Ivánka Endre
Hörger Antal	Gáldi László
Mészöly Gedeon	20. Csefkó Gyula.

B) Széptudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Csathó Kálmán
Szinnyei Ferenc	Alszeghy Zsolt
Horváth János	Brisits Frigyes
Viszota Gyula	Aprily Lajos
Solymossy Sándor	Bartók Béla
Papp Ferenc	Mitrovics Gyula
Kéky Lajos	Fest Sándor
Zsigmond Ferenc	Keményfy János
8. György Lajos.	Rédey Tivadar
	Zolnai Béla
	Eckhardt Sándor
<i>Levelező tagok:</i>	Márai Sándor
Vargha Damján	Kerecsényi Dezső
Thienemann Tivadar	Kodály Zoltán
Pukánszky Béla	Tamási Áron
Gulyás Pál	20. Koltay-Kastner Jenő.

II. A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

A) Bölcséleti és társadalmi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Laky Dezső
Angyal Pál	Bartók György
Polner Ödön	Vinkler János
Kolosváry Bálint, ig. t.	Balás Károly
Heller Farkas	Kuncz Ödön
Fellner Frigyes	v. Surányi-Unger Tivadar
Illés József	Illyefalvi Lajos
Schütz Antal	Irk Albert
Navratil Akos	Vladár Gábor
v. Moór Gyula	Buza László
Tomcsányi Móric	Marton Géza
11. Szladits Károly.	Nizsalovszky Endre
	Prohászka Lajos
	Túry Sándor Kornél
<i>Levelező tagok:</i>	Abay Gyula
Balogh Artúr	Gratz Gusztáv
Dolányi (Kovács) Alajos	Boér Elek
Czettler Jenő	Gajzágó László
Dékány István	Molnár Kálmán
Holub József	Balás P. Elemér
Kováts Ferenc	28. Heller Erik.
Kenéz Béla	

B) Történettudományi alosztály.

<i>Rendes tagok:</i>	Bruckner Győző
Hóman Bálint, ig. t.	Heinlein István
Szentpétery Imre	Nagy Miklós
Lukinich Imre, ig. t., osztály- titkár	Divéky Adorján
Hodinka Antal	Szabó Dezső
Gerevich Tibor	Miskolczy Gyula
Eckhart Ferenc	Alföldi András
Gyalókay Jenő	Nagy Lajos
Madzsar Imre	Markó Árpád
Hajnal István	Révész Imre
Tóth Zoltán	Tompa Ferenc
Szekfü Gyula	Lepold Antal
12. Mályusz Elemér.	Fekete Lajos
	Fettich Nándor
	v. Házi Jenő
<i>Levelező tagok:</i>	Balanyi György
Erdélyi László	Váczy Péter
Sebestyén Gyula	Jánossy Dénes
Mahler Ede	Bíró Vencel
Varjú Elemér	Szabó István
	25. Szilágyi Loránd.

III. A matematikai és természettudományok osztálya.

A) Matematikai és fizikai alosztály.

Rendes tagok:

Zemplén Géza	Császár Elemér
Fejér Lipót	Hüllt Dezső
Pogány Béla	Varga József
Rybár István	Gyulai Zoltán
Riesz Frigyes	Mihailich Győző
Gróh Gyula	Kerékjártó Béla
Hoor-Tempis Móric	Doby Géza
Szent-Györgyi Albert	Szőkefalvi Nagy Gyula
Zechmeister László	Széki Tibor
Rohringer Sándor	Mauthner Nándor
11. Mikola Sándor.	Wälder Gyula
	v. Verebély László
	Bodnár János
	Bay Zoltán
	Buzágh Aladár
	Békésy György
	Schulek Elemér
	Romwalter Alfréd
	Jáky József
	Jendrassik György
	Egerváry Jenő
	29. Erdély-Grúz Tibor.

Levelező tagok:

Steiner Lajos	
Oltay Károly	
Konek Frigyes	
Szily Kálmán	
Pekár Dezső	
Ortvay Rudolf	
Fröhlich Pál	

B) Természetrizai alosztály.

Rendes tagok:

Vendl Aladár	Jakabházy Zsigmond
Gelei József	Csiki Ernő
Manninger Rezső	Szentpétery Zsigmond
Orsós Ferenc	Telegdi Roth Károly
Herzog Ferenc	Prinz Gyula
Szabó Zoltán	Schréter Zoltán
Dudich Endre	Issekutz Béla
Illyés Géza	Miskolczi Dezső
v. Vendel Miklós	Gombocz Endre
Jávorka Sándor	Baló József
11. Neuber Ede.	Györffy István
	v. Varga Lajos
	Fekete Zoltán
	Tokody László
	Mócsy János
	Johan Béla
	Balogh Ernő
	Soós Lajos
	Maucha Rezső
	26. Belák Sándor.

Levelező tagok:

Tuzson János	
Magyary-Kossa Gyula	
Vitális István	
Cholnoky Jenő	
Papp Károly	
Vámosy Zoltán	

II.

CIII. nagygyűlés.

1943. május 11—16.

I. nap.

Május 11-én, kedden d. u. 5 órakor az osztályok ülése. Tárgyai:

- a) A pályamunkák bírálatainak bemutatása. (Az egyetemi hallgatók könyvjutalma.)
- b) Új pályázatok kitűzése.
- c) Osztályelnökök választása.
- d) Szavazás az osztályokba ajánlott tiszteleti, rendes és levelező tagokra.
- e) Az állandó bizottságok tagjainak kijelölése.
- f) Az osztály javaslatot tesz a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaitélése tárgyában.

II. nap.

Május 12. Összes ülés.

Jegyzőkönyv

a M. Tud. Akadémia 1943. évi CIII. nagygyűlésének május 12-én délután tartott összes üléséről.

Elnök: József kir. herceg, ig. és t. tag, tábornagy úr Ő Fensége; jelen vannak: Balogh Jenő ig. és t. tag, másodelnök, Angyal Dávid, Domanovszky Sándor, Kornis Gyula, Marek József, Mauritz Béla, Petrovics Elek, Ravasz László, Szász Károly tiszteleti tagok, Angyal Pál, Eckhart Ferenc, Fejér Lipót, Fellner Frigyes, Gerevich Tibor, Hajnal István, Hoor-Tempis Mór, Huszti József, Illés József, Lukinich Imre, Mályusz Elemér, Melich János, vitéz Moór Gyula, Navratil Akos, Pais Dezső, Pogány Béla, Rohringer Sándor, Szinnyei Ferenc és Vendl Aladár rendes tagok.

A jegyzőkönyvet a főtitkár vezeti.

I. Az elnök úr Ő Fensége megnyitja az ülést és felszólítja a főtitkárt jelentéseinek megtételére.

II. A főtitkár előterjeszti az előző nap délutánján tartott osztályüléseknek a jutalmakról hozott határozatait.

A *Nagyjutalomra* vonatkozólag a 11-én tartott zárt

osztályülés nem fogadta el a jutalom odaítélésére kiküldött bizottság jelentését. Errenézve a főtítkár az osztályülés jegyzőkönyvének felolvasásával ismerteti a helyzetet. Az összes ülésen Domanovszky Sándor t. tag a bizottság javaslatához való visszatérést kéri, vagy az ügy visszaadását az osztályhoz. Balogh Jenő t. tag, másodelnök ugyanezeket ajánlja, precedenst hozva fel az osztályhoz való visszaküldésre. vitéz Moór Gyula az Ügyrend 164. pontjára hivatkozik, amely visszaküldést nem ismer, csak az illető osztály javaslatának el vagy el nem fogadását. Az elnök úr Ó Fensége ezek szerint felteszi a kérdést, hogy az összes ülés elfogadja-e az osztálynak az összes üléshez terjesztett javaslatát. Többen titkos szavazást kérnek, amelynek eredményeül 18 szóval 12 szó ellenében elfogadják az osztály előterjesztését s e szerint az összes ülés a jutalmat *Szekfü Gyula* r. tag *Allam és Nemzet* című, 1942-ben megjelent gyűjteményes munkájának adja ki.

A *Marczibányi-mellékjutalommal* való kiténtetésre a II. osztály *Szabó István* l. tag *Ugoicsa megye* c. munkáját ajánlja.

A főtítkár ezután ismerteti az osztályoknak a többi jutalmakra vonatkozó határozatát.

Az I. osztály

a *Magyar Általános Köszénbánya Rt.* alapítványából létesített *Berzeviczy-jutalomra Eckhardt Sándor* Balassa Bálintról írt könyvét javasolja.

A *Kőrössy Flóra*-alapítvány kamatait *Szabó Zoltán Szerelmes földrajz* című munkájának javasolja kiadni.

A *Sámuel-Kölber-jutalmat* pedig *Hadrovics László* *A horvátban levő magyar elemek szóföldrajzi és időrendi problémái* című művének.

A II. osztály.

A *Chorin Ferenc*-alapítvány 1942. évi kamatait az osztály a bizottság javaslata alapján nem kívánja kiadni, ellenben azt javasolja, hogy a most ki nem adott kamatok az alapítvány VI. szakasza értelmében későbbi művek jutalmazására, vagy kinyomatási költségeik fedezésére tartalékoltsanak.

A *Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara Horthy*

Miklós-alapítványának 1942. évi kamatait *Varga Istvánnak*, mint a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatójának javasolja az osztály kiadni.

A *Serbán János-jutalomra Fodor Ferenc A Jászság életrajza* című munkáját ajánlja az osztály.

A *Budapest Székesfőváros* által népszerűtörténeti munkák jutalmazására kitűzött pályadíjat az osztály *Illyefalvi Lajos Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai az 1686—1848. években* című kétkötetes kunkának javasolja kiadni.

A *Molnár Kálmán* által kitűzött kérdésre „A közösségi eszme érvényesülése a magyar magánjog történelmi kifejlődésében” beérkezett pályaművet az osztály nem tartja jutalmazásra érdemesnek.

A *Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalomdíjára* kitűzött pályakérdésre beérkezett két jeligés pályamű közül a „Minden a forma” jeligéjű pályadolgozat szerzőjét javasolja felszólíttatni az osztály arra, hogy munkáját a közölt tervezet szerint részletesen dolgozza ki.

A *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gróf Széchenyi István*-alapítványa kamataiból az osztály 1.000.— pengőt javasol adatni báró *Malcomes Bélának Magyar Mezőgazdaság*. Budapest, 1942. című munkája nyomdai költségeihez való hozzájárulás címén.

A *Kazinczy Gábor- és neje-alapítvány* 1942. évi kamatait az osztály *Angyal Dávid* t. tagnak javasolja kiadni.

A III. osztály

a *Kornfeld-jutalomra Mauritz Béla és Vendl Aladár Ásványtan* című munkáját ajánlja.

A *Weiss Fülöp-jutalomra Entz Géza és Sebestyén Olga* együttes Balaton-kutatásainak eredményét: *A Balaton élete* c. művet.

Az *együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalomra dr. Szentágothai János Vizsgálatok a központi agyidegpályák alkalmazásáról* c. munkáját ajánlja.

A *Lipótvárosi Casino* által a Kormányzó Úr Ó Főméltósága kormányzata húsz éves fordulójának megünneplésére öt éven át kiírt jutalomra ez idén *dr. Jancsó Miklós A chemotherapeuticumok hatásmódja* c. művet ajánlja.

Több pályatételre nem érkezett pályamű, ezek újra

hirdettetnek. A mostani nagygyűlés összesen 21 pályatételt ír ki; ezek nyomtatásban szétküldettek az osztályoknak, az Értesítőben is megjelennek.

• III. A szokásos könyvjutalomban a következők részesülnek:

a *Budapesti Egyetem*, bölcsészeti kar: nyelvtud. irodalom: Kövári Ferenc, történettud.: Manninger Olga, *Debreceni Egyetem*, bölcsészeti kar: nyelvtud. irodalom: Szilágyi László, történettud.: P. Gáspár Gabriella; *Szegedi Egyetem* bölcsészeti kar: nyelvtud. irodalom: Molnár Sándor, történettud.: Huszár Imre; *Kolozsvári Egyetem* bölcsészeti kar: nyelvtud. irodalom: Gertheisz (Gergely) Béla, történettud.: Kovács Erzsébet; *Pécsi Egyetem* bölcsészeti kar: nyelvtud. irodalom: Zorkó Ede, történettud.: Hadarits Vilmos.

Vikár Béla Kalevala fordítását nyerték:

a *Budapesti Egyetem* bölcsészeti karán Nagy Lajos; a *Debreceni Egyetem* bölcsészeti karán Kéki Márton; a *Szegedi Egyetem* bölcsészeti karán Katona Imre; a *Kolozsvári Egyetem* bölcsészeti karán Salamon Sándor.

IV. Az 1943-ban hirdetendő jutalmak az osztálytitkárokkal közöltettek és az ő jóváhagyásukkal kinyomatnak. Az összes ülés nem kívánja a pályatételeknek az ülésen való ismertetését.

V. Ezek után a főtítkárr bejelenti, hogy az osztályok előző nap délután tartott üléseikben megválasztották elnökeiket. Az I. osztály ismét Melich János íg. és r. tagot 38 szóval 4 üres borítékkal szemben, a II. osztály újra Kornis Gyula íg. és t. tagot 38 szóval, 1 szavazat esett Vladár Gábor l. tagra, 1 Domanovszky Sándor íg. és t. tagra, 2 boríték üres volt; a III. osztály 42 szóval egyhangúlag ismét Marek József íg. és t. tagot választotta meg elnökévé.

Az összes ülés ezt örömmel veszi tudomásul.

VI. A bizottságok régi tagjai minden osztályban újra megválasztottak; új tagokkal a bizottságok megalakulásuk után fogják magukat kiegészíteni.

Helyeslőleg tudomásul szolgál.

VII. A főtítkárr bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről

tiszteleti tagnak:

Láng Nándor 40 szóval — ellen,

az A) alosztályba

levelező tagnak:

Csefkó Gyula 37 szóval 3 ellen,

a B) alosztályba

levelező tagnak:

Kodály Zoltán 38 szóval 2 ellen.

Koltay-Kastner Jenő 26 " 13 "

Tamási Áron 33 " 6 "

A II. osztály részéről

tiszteleti tagnak:

Baranyai Lipót 34 szóval 7 ellen,

az A) alosztályba

rendes tagnak:

Dolányi (Kovács) Alajos 13 szóval 31 ellen.

Laky Dezső 22 " 21 "

Szladits Károly 37 " 9 "

Tomcsányi Móric 36 " 9 "

levelező tagnak:

Balás P. Elemér 27 szóval 11 ellen,

Heller Erik 26 " 11 "

a B) alosztályba

levelező tagnak:

Deér József 26 szóval 11 ellen,

Fekete Nagy Antal 20 " 17 "

Kumorovitz B. Lajos 28 " 10 "

Viski Károly 25 " 13 "

Ybl Ervin 22 " 15 "

a III. osztály részéről

a B) alosztályba

rendes tagnak:

Illyés Géza 37 szóval 5 ellen.

Jávorka Sándor 38 " 3 "

Neuber Ede	29	„	14	„
vitész Vendel Miklós	35	„	8	„

az A) alosztályba

levelező tagnak:

Egerváry Jenő	38 szóval	5 ellen,
Erdey-Grúz Tibor	36	„ 7
Jendrassik György	37	„ 5

a B) alosztályba

levelező tagnak:

Belák Sándor	30 szóval	13 ellen,
Maucha Rezső	36	„ 5

VIII. A főtítkár jelenti, hogy az Akadémia négy képet kapott az utóbbi időben ajándékba, amelyek Ilosvay Lajos volt másodelnököt, Concha Győző volt másodelnököt, Kozma Andor és Berczik Árpád tagokat ábrázolják. Ilosvay Lajos arcképét Lotz Károly festette, Concha Győzőét és Kozma Andorét Balló Ede, Berczik Árpádét Both Menyhért.

A nagygyűlési összes ülés van hivatva arra, hogy elhunyt tagok arckép-festményeinek az illető osztályok javaslatára az Akadémia termeiben leendő elhelyezése felől döntsön. Az Ügyrend 10. §-a az Akadémiai Értesítő 1934. évi folyamában közölt határozatra hivatkozva azt mondja ki, hogy az arcmások kifüggesztéséről az arra érdemes tagok elhunytja után három évvel lehet határozni és hogy e határozat titkos szavazással történik. Szétosztván a szavazólapok, 24 szavazat mind a négy kép kifüggesztése mellett dönt, 1 szavazólapon Concha Győző és Berczik Árpád neve töröltetett.

Az elnök úr Ő Fensége kimondja a határozatot, hogy a négy kép kifüggesztendő az Akadémia termeiben.

IX. A főtítkár bemutatja az ünnepélyes közülés tárgyszerét. Neuber Ede I. tag gyengélkedése miatt nem tudja tanulmányát személyesen felolvasni, erre ő és az Akadémia Issekutz Béla I. tagot kéri fel.

X. A főtítkár jelenti, hogy az elnökség a mai viszonyok közt nem látta helyesnek a szokásos lakoma megtartását.

XI. Az elnök úr Ő Fensége a jegyzőkönyv hitelesítésére Domanovszky Sándor íg. és t. tagot és Lukinich Imre íg. és r. tagot kéri fel és az ülést bezárja.

Jegyezte:

Voinovich Géza
főtitkár.

József kir. herceg
elnök.

Hitelesítők:

Domanovszky Sándor íg. és t. t.,
Lukinich Imre íg. és r. t.

III. nap.

Május 14.

Elegyes ülés és tagválasztó nagygyűlés.

Jegyzőkönyv

a M. Tud. Akadémia CIII. nagygyűlésének 1943. május 14-én tartott elegyes és összes üléséről.

Elnök: József kir. herceg íg. és t. tag úr Ő Fensége.
Jelen vannak: Ravasz László, Csengery János Ferenc, Szász Károly, Petrovics Elek, Angyal Dávid, Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Domanovszky Sándor, Kornis Gyula, Zimmermann Agoston, Mauritz Béla, Marek József t. tagok, Melich János, Szinnyi Ferenc, Horváth János, Vizota Gyula, Solymossy Sándor, Németh Gyula, Förster Aurél, Huszti József, Pais Dezső, Kéky Lajos, Hóman Bálint, Szentpétery Imre, Angyal Pál, Lukinich Imre, Kolosváry Bálint, Heller Farkas, Gerevich Tibor, Eckhart Ferenc, Fellner Frigyes, Illés József, Schütz Antal, Madzsar Imre, Hajnal István, Navratil Akos, Szekfű Gyula, Mályusz Elemér, vitéz Moór Gyula, Fejér Lipót, Pogány Béla, Vendl Aladár, Gróh Gyula, Hoor-Tempis Mór, Manninger Rezső, Herzog Ferenc, Rohringer Sándor, Szabó Zoltán r. tagok.

A jegyzőkönyvet a főtitkár vezeti.

I. József kir. herceg elnök az ülést megnyitja. Mint-hogy ezen ülés első tárgya az elnök választása, a választás vezetésére felkéri Balogh Jenő íg. és t. tag, másodelnök urat.

Az elnök úr Ő Fensége elhagyja a termet.

Az elnöklő másodelnök kijelenti, hogy tudomása szerint az elnöki székre nincs más jelölt Ő Fenségén kívül. Szót kér vitéz Moór Gyula r. tag s a következőket mondja:

Tekintetes Elegyes Ülés! Nekem részemül jutott az a nagy szerencse, hogy az első világháborúban, annak legelőjén és legvégén, a szerb és az olasz harctéren, József kir. hercegnek, a legvitézebb magyar tábornoknak parancsnoksága alatt vehettem részt a nemzetünk léteért vagy nemléteért vívott élet-halál harcban. Jól emlékszem, mit jelentett nekünk, magyar katonának, akkor az a hír, hogy Sabácnál a királyi herceg köpenyegét és sapkáját ellenséges puskagolyó fúrta át. Büszkék voltunk; osztrák tábornokról ilyen nem igen hallottunk.

Ne méltóztassanak azonban még sem azt hinni, hogy most az egykori parancsnokom iránti tisztelet és ragaszkodás beszél belőlem. Jól tudom, hogy az, hogy ő a legvitézebb magyar tábornok, még nem jogcím a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székére. József kir. hercegnek, az akadémikusnak, a III. osztály régi tagjának azonban igen bő jogcímei vannak e magas méltóság betöltésére. Ezek közül egyet emelek ki.

Tegnapelőtt, a Nagyjutalom körül kifejtett vitában, megvallom, nem minden felindulás nélkül vettem részt. De nagyon megnyugtató, hogy az elnöki székben éppen a Kir. Fenség ül. Az ő jéghideg nyugalman látszott, hogy mennyire a viharzó ellentétes felfogások hullámverése felett áll. Egy percig sem lehetett kétséges, hogy ő mind a két állásponttól egyformán távol áll, mindenik felett áll és nem lesz másra gondja, mint arra, hogy a szabályokat megtartsa és megtartassa, hogy az Akadémia tekintélyét óvja.

Akkor, a vita hevében, egy kijelentést tettem a közéleti előkelőségekről; jellemző, hogy észre sem vettem, hogy e szót reája is lehetne vonatkoztatni: lelki előkelőségével annyira felette állt annak, amit „közéleti előkelőségnek” szokás nevezni. És éppen akkor, mikor azt a kijelentést tettem, nagyon jó érzés volt számomra látni azt, hogy az elnöki székben nyugodt fenséggel ül — a Királyi Fenség.

Mint a legfiatalabb rendes tagok egyike vagyok jelen az elegyes ülésen. Az öreg rendes tagok és a fiatal levelező tagok közt a középén állok. Ha tegnapelőtt széthúzás

okozója voltam, ezt jóvátehetem talán azzal, hogy igyekszem az összefogás gondolatának szolgálatába állani és kifejezést adni annak az öreg rendes tagok és a fiatal levelező tagok lelkéből egyaránt feltörő összhangzatos kívánságnak, hogy az elegyes ülés — szeretett és nagyrabecsült másodelnökünknek, Balogh Jenő ö nagyméltóságának javaslatát elfogadom — a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székét újból József kir. herceggel töltsse be. —

Az elnöklő másodelnök úr elrendeli a szavazást, amelyre névvel ellátott és üres lapokat osztanak ki borítékkal. A szavazatokat a névsor felolvasása szerint adják be. Begyűjtetvén a szavazatok és megolvastatván, az elnöklő másodelnök úr megállapítja, hogy 49 szavazat adatott be, ebből József kir. hercegre 47 szavazat esett. (Egy szavazat lapra Szekfű Gyula, egyre Láng Nándor neve volt felírva.)

Az elnöklő másodelnök úr felkéri az osztályelnököket, hogy a választás eredményét a megválasztott elnökkel tudassák. Ő Fenségét a terembe léptekor a tagok meleg éljenzéssel köszöntik.

Balogh Jenő másodelnök úr az újonnan megválasztott elnököt szép beszéddel üdvözli, melyben a főhercegi családnak az Akadémiával való állandó kapcsolatát méltatja, a nagy nádoron kezdve. Ő Királyi Fensége köszönetet mond a bizalomért.

II. Az újból megválasztott elnök elfoglalja az elnöki széket és elrendeli a szavazást a másodelnökre.

A szavazás az előbbi módon megtörténik.

Megszámláltatván a szavazatok, kihirdettetik, hogy 49 szavazat adatott be; 40 esett Vendl Aladár r. tagra, így az elegyes ülés másodelnökké Vendl Aladár r. tagot, a III. osztály tagját választotta meg. (1 szavazólap üres volt, 4 lapra Zimmermann Ágoston neve volt felírva, 3 lapra Mauritz Béla t. tagé, egyre Marek Józsefé.)

Az elnök úr Ő Kir. Fensége melegen emlékezik meg a lelépő másodelnök úr munkásságáról, továbbra is kéri támogatását és az Akadémia ügyeiben való részvételét. Ezután üdvözli az új másodelnököt.

Az elegyes ülés véget ér.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök úr Ő Kir. Fensége Balogh Jenő ig. és t. tagot és Vendl Aladár r. tag, másodelnököt kéri föl.

III. Nyomban megkezdődik a tagválasztó nagygyűlés. A főtítkárr jelenti, hogy az Igazgató-tanácsban két szék

ürült meg az Akadémia által választott tagok sorában. Az egyik Szinnyi József r. tag, főkönyvtárnok helye, kéri, hogy ezt formai okokból ne töltsék be a főkönyvtárnok megválasztásáig. A másik Hegedűs Lóránt tiszteleti tag helye. Az Igazgató-tanácsban az Akadémia Balogh Jenő ig. és t. tagon kívül nincs jogász taggal képviselve. Az Igazgató-tanács jogi kérdésekben többször fordult Kolosváry Bálint r. taghoz útbaigazításért és tanácsért. Tisztelettel ajánlja Kolosváry Bálint megválasztását az Igazgató-tanácsba.

A választásra névvel ellátott és üres lapok osztatnak szét borítékkal. A megejtett szavazás eredményéül az elnök úr Ő Fensége megállapítja, hogy 47 szavazatból 46 Kolosváry Bálint r. tagra esett, így őt az elnök úr Ő Fensége az Igazgató-tanács tagjának jelenti ki.

IV. Következik a szavazás golyókkal az osztályok által ajánlott tiszteleti, rendes és levelező tagokra.

Az I. osztályba

tiszteleti tagnak:

Láng Nándor r. tag 41 szóval 2 ellen,

az A) alosztályba

levelező tagnak:

Csefkó Gyula egyet. m. tanár, nyelv-
tudós 34 szóval 7 ellen,

a B) alosztályba

levelező tagnak:

Kodály Zoltán, a Zeneművészeti Fő-
iskola tanára 34 szóval 8 ellen,

Koltay-Kastner Jenő, az olasz nyelv
és irod. tört. egyet. ny. r. tanára . 26 „ 10 „

Tamási Áron író 34 „ 8 „

II. osztályba

tiszteleti tagnak:

Baranyai Lipót ig. tag 39 szóval 9 ellen,

az A) alosztályba

rendes tagnak:

Szladits Károly l. t. 39 szóval 5 ellen,
Tomcsányi Móric l. t. 41 „ 4 „

levelező tagnak:

Balás P. Elemér, a jog- és államtud. egyet. ny. r. tanára	35 szóval	10 ellen,
Heller Erik egyet. ny. r. tanár, bün- tetőjogász	34	„ 15 „

III. osztályba**a B) alosztályba***rendes tagnak:*

Illyés Géza I. t.	37 szóval	2 ellen,
Jávorka Sándor I. t.	31	„ 3 „
Neuber Ede I. t.	30	„ 5 „
vitéz Vendel Miklós I. t.	28	„ 2 „

az A) alosztályba*levelező tagnak:*

Egerváry Jenő, műegyet. ny. r. tanár, matematikus	28 szóval	5 ellen,
Erdey-Grúz Tibor, egyet. ny. rk. tanár, a fizikai kémia művelője	24	„ 8 „
Jendrassik György a Ganz-gyár ve- zérigazgatója, gépészmérnök	25	„ 4 „

a B) alosztályba*levelező tagnak:*

Belák Sándor, az általános kórtan egyet. ny. r. tanára	24 szóval	6 ellen,
Maucha Rezső egyet. m. tanár, kísér- letügyi főigazgató	22	„ 3 „

Az elnök úr Ó Fensége a választás eredményét ki-
hirdeti; több tárgy nem lévén, a jegyzőkönyv hitelesíté-
sére felkéri Finkey Ferenc t. tagot és Navratil Ákos r.
tagot és az ülést berekeszti.

Jegyezte:

Voinovich Géza

t. t., főtitkár.

Hitelesítésül:

József kir. herceg

ig. és t. t., elnök.

Hitelesítők:

*Finkey Ferenc t. t.**Navratil Ákos r. t.*

Ünnepélyes közlés.

1943. május 16.

a) Elnöki megnyitó beszéd.

Gróf Zrínyi Miklós hadvezér katonai elvei a két világháborúban.

Tartotta JÓZSEF KIR. HERCEG, elnök.

Gróf Zrínyi Miklós hadvezér, író és költő, a szigetvári hős dédunokája, több dolgozatban hagyta hátra érdekes katonai, hadászati és harcászati elveit. Ezek sokszor éles ellentétben állanak az akkori nagy hadvezér, Montecuccoli tábornagy harczvezetésével, harcmódorával, amit Zrínyi ismételtelen kidomborít műveiben.

Ezekről itt nem akarok külön megemlékezni és csakis párhuzamot szeretnék kurta vonásokban vonni Zrínyi katonai elvei és a két világháborúban érvényesült sikeres vagy sikertelen elvek között.

Zrínyi fényes haditettei annyira ismeretesek, hogy ezeket fölösleges itt fölemlítenem és csak katonai lelkének ragyogó hazafiságából fakadó megnyilatkozásaiból kívánok egyet-mást idézni, hogy világot vessek hadászati és harcászati felfogására.

Ő elsősorban hazafi és katona volt, amit egy beszédében le is szögezett, azt mondván:

„Genius enim meus magis me ad tractandum gladium, pro utilitate Patriae, quam ad gestandum togam invitat!” — vagyis: „Szellemem inkább a haza hasznára forgatott kardhoz szólít, mintsem a tóga viseléséhez!”

Szive-lelke hadi dicsőségre vágyott, minden más mellesleges foglalkozás volt részére, mint azt sokhelyütt maga is mondja. Itt azonban sok keserű csalódást okoztak neki császári vetélytársai. Hogy csak egyet említsek: az 1663—1664. évi dicsőséges téli hadjáratért I. Lipót császár Regensburgban fényes hálaadó istentiszteletet és körmenetet tartott; hercegi címet akart neki adni; de az újabb hadjáratban Montecuccolit, Zrínyi elkeseredett ellenfelét, bízta meg a fővezérlettel, nem pedig őt! — Pedig Zrínyi nem a sok idegen, szedett-vedett zsoldossal, hanem saját magyar erőkkal akarta a török rabiga alól hazánkat fölszabadítani. Ez volt leghőbb vágya és a sikerben teljes meggyőződéssel

bizott. Azt akarta, hogy a petyhüdt nemzet saját erejét össze tudja szedni és ha ez sikerül és megveri, kiűzi a törököt, akkor tudja, hogy régi nagyságában talpra is tud állani a magyar és úr lesz hazájában.

Ehhez nem banderális csoportokból álló, hanem az egész nemzetet magába fölölélő nemzeti hadseregre volt elsősorban szüksége, mely csak egy hadvezérnek engedelmeskedik és nem hordja magában a siralmas mohácsi vész veszedelmes csiráját.

Így vivhatja csak meg élethalál küzdelmét és csak így szabadulhat föl idegen segítség nélkül a török rabiga alól, így biztosíthatja hazája önálló, független létét. Azt vallotta, hogy a magyarnak egyedül, mások segítségével nélkül kell a törökkel végeznie, mert különben a török rabigából mások uralma alá kerülhet, ami pedig éppen olyan rossz volna. A nemzetnek legfontosabb érdeke, hogy maga legyőzvén a törököt, függetlenségét megóvja. Ezen elv katonai műveiben több helyen csillan föl, és nemzete létét féltő szeretetének megható megnyilvánulása.

Ő volt az, aki, bár körülírtan, de mint föltétlenül szükségeset jelezte az általános hadkötelezettséget, mert a nemzet csakis teljes erejének latbavetésével győzheti le a törököt.

„A török áfium ellen való orvosság“ c. kitűnő kis művében és a „Tábori kis tractá“-ban egy állandó magyar hadsereg föllállítását tartja föltétlenül szükségesnek. Legyen ez jól felszerelve, jól begyakorolva, fegyvelmezve. Ez legyen az a szilárd mag, mely köré a nemzeti hadsereg egész erejével gyülekezik.

Zrínyi nem volt híve az ellenfél támadását bevaró hadviselésnek, ősi elvek szerint a kezdeményezés híve volt és azt vallotta, hogy a támadó félnek kezében van minden előny. — Lám a két világháború Zrínyi halhatatlan igazának fényes bizonyítéka. Ritkán vált be a védelmi küzdelem és mindannyiszor a védőnek irtóztató vér- és anyagvesztésébe került. Végeredményben akár előrelátásból, akár kényszerből a védő visszavonulására vezetett, ha nem sikerült neki a kezdeményezést erélyes ellentámadással magához ragadni.

A doberdói fennsíkon 11 szörnyen véres, nagy védelmi csata után, mikor már komoly veszélyt jelentő módon kezdett töredezni a védelem, éppen utolsó percben indult meg a győzelemre vezető nagy támadásunk, mely a Piaveg vitt

előre és mérhetelen zsákmányt és számtalan foglyot hozott.

Hasonló volt Gorlice, mely a Kárpátok, egész télen át tartó, véres nagy csatái alatt érett meg, akkor, mikor a támadó és védő már a végsőkig ki volt merülve.

A mostani háborúban nyugaton a védelem mindenütt összeomlott, még a híres, óriás Maginot-vonal is semmivé lett a németek kezdeményező, hatalmas támadásának súlya alatt.

A 25 évig mindent csak a fegyverkezésre fordító oroszot a Volgáig veti vissza a támadás, de mikor kezébe tudja ragadni a kezdeményezést, a nagyszerű német és szövetséges hadseregek kénytelenek messze hátrálni és kitérni, hogy megóvják vereségtől hadseregüket addig, amíg képesek lettek újabb sikeres támadással a kezdeményezést magukhoz ragadni.

Zrínyi ezen elvét még azzal is kiegészíti, hogy a fegyelmezett, lelkesen bátor, jól vezetett és fölszerelt hadsereg még a túlerővel szemben is győzelemre viheto, mert a túlerő nem okvetlen biztosítéka a győzelemnek.

Azóta számos hadjárat, utoljára pedig a két világháború ismételtlen bebizonyította ezen állítás helyességét.

Zrínyi hadviselési elveit, Savoyai Jenő törökverő hadjárataiban és később, nagy Frigyes és Napoleon háborúiban és a két világháborúban mind újra megtaláljuk, melyeket ő nemcsak saját tapasztalataira épített föl, hanem a világ- és haditörténelem nagy hadvezéreitől és kiválóságaitól tanult. Julius Caesar és a mások hadjáratát és vezetését tanulmányozva, azoknak megállapításai alapján fejtette ki saját, valóban kitünő és szép irányban lefektetett hadászati elveit és a legfontosabb hadvezéri tudnivalókat.

Bölcsen azonban megállapítja azt is hogy:

„Nincs az hadakozásnak oly regulája, kit okvetlenül megtarthasson a hadnagy (Hadak nagyja — hadvezér), különböztetni kell és változtatni a dolgokat az mint az idő és az alkalmatosság parancsolja!”

Ugyanezt az elvet vallotta Napoleon is, mondván:

„Ce sont les circonstances seules, qui dominant dans la guerre!”

Zrínyi egyik discursusában megmagyarázza azt is, hogy: „az körülményekhez kell alkalmazkodnia a hadvezérnek; ki kell térnie a harc elől, ha a kockázat nagy, még inkább, ha a vereség valószínű, vagy éppen biztos, de min-

den kínálkozó előnyös alkalmat ki kell használni; ehhez a hadvezérnek értenie kell!"

Mit csinált a német hadvezetőség midőn látta, hogy az orosz szovjet óriás túlerővel ront gyenge állásainak? — Kitért, és most, midőn az ellenség gyengül, kihasználja az első lehetőséget és megindítja sikeres ellentámadását.

Lássuk csak, mit csinált Rommel tábornagy kicsiny hadseregével több ezer kilométeres úton folyton kitérve a hatalmas angolszász haderő támadásai elől, egyik csapást a másik után mérte az utána nyomulóra, hogy azt addig gyengítse, míg elérkezik annak ideje, hogy másként cselekedjék.

Mindez úgy történik, ahogy azt Zrínyi a hadvezér költelmének állítja be.

Szerinte a szerencsére is lehet bizonyos fokig építeni, de nem szabad benne vakon megbízni.

„Szükséges minden kicsin dolgot nagynak tartani, ha az akadályainkra lehet. Nem múlik el egy szempillantás, amely ne legyen drága és nagyérdemű... Tartozunk arról a morális szentenciáról emlékeznünk: *Bonum ex perfecta causa, malum vero ex singulis defectibus venire potest.*” Azután: „*Stultitia unius est felicitas alterius!*” Vagyis: „A jó tökéletes okból, a rossz csekély hibákból keletkezhetik!” Azután: „Egyiknek ostobasága a másiknak boldogsága!”

Zrínyi egy ma is megdönthetetlen elvet vall tábori kis tractájában azt követelte, hogy a csapatok elváltan nyomuljanak elő, de a csatát egyesült erővel vívják meg. Későbbi nagy német vezérek és Napoleon elve is ez volt: „*Getrennt marschieren, vereint schlagen.*”

Éppen így a két világháborúban, különösen védelmi harcokban nélkülözhetetlenek bizonyult követelmény volt Zrínyi egyik alapelve, hogy a hadviselés egyik legfontosabb tényezője a folytonos tevékenység. Ha ez nincsen meg, akkor hiába várunk győztes kimenetelt. A hadvezér e nélkül eredményeket aligha lesz képes fölmutatni.

Az első világháborúban többször volt alkalmam látni, hogy ha ellanyhult a tevékenység, biztosan megjött a meglepetés, mely mindig igen kellemetlen következményekkel járt.

Zrínyi megkapóan mondja ki, amit a világháborúban én is mindenkoron tapasztaltam és ami hitemet az eljövendő boldogabb magyar jövőben megingathatlanná tette.

„A magyar hadakozásra a legalkalmasabb és ha akarja, a legvitézett nemzetség!”

A sorok között kiolvashatjuk, hogy Zrínyi a fegyelmézést tartja egyik legfontosabb követelménynek, mert szerinte ez a magyarnak leggyengébb oldala, mert itt mindenki csak parancsolni akar, de engedelmeskedni senki. Hozzá teszi, hogy bizony fegyelem nélkül a hadseregnek semmi értéke nincsen!

Érdekes Zrínyinek azon követelménye, hogy a csapatokat a hadszíntérhez alkalmazkodva kell megszervezni (Tábori kis tracta).

Láttuk ezt a világháborúban és éreztük ennek néha döntő fontosságát is, úgyhogy külön-külön kellett kiképezni és megszervezni a hadszínterek szerint csapatainkat.

Montecuccoli szerint a hadsereg nem lehet egy bizonyos létszámnál erősebb, mert annál erősebbet mozgatni és élelmezni lehetetlen. Ezzel szemben Zrínyi azt mondja, hogy nagy háborúban a nemzet egész erejét kell latba vetni. Ebben bennünket az ellátás gondja meg ne akadályozzon, mert nem a hadseregnek kell az adminisztrációhoz, hanem ennek a hadsereghez alkalmazkodni. Tényleg, ha Zrínyi szerint létrehozták volna az állandó erős hadsereget, akkor a magyar történet másképpen alakulhatott volna és a későbbi sok keserves tragédia talán nem következett volna be! Maga mondja, hogy ez lenne „megmaradásunk fundamentuma!” Magyar és nem idegen zsoldos hadsereget akar létesíteni, mert az idegent magyar szempontból megbízhatatlannak tartja. Csak a kiképzést akarja egyelőre idegen kézbe tenni, mert a magyar akkor a hosszú háború után nem tudott tiszteket előállítani.

Ez is emlékeztet a két világháborúra, melyekben sok német tiszt vezette nálunk a harci oktatást.

Hozzáteszi azonban: „De mihelyt a magyar megtanul, nem kívánok oztán ilyent is másutt keresni!” Elgondolása az, hogy a magyar nemzeti hadseregben a tisztí helyeket csak magyarokkal töltsék be, mert a magyar csapat a magyar tisztekkel legalábbis kétszer, de tán tízszer annyit ér, mint ha vezetői idegenek.

Szomorú tapasztalataim vannak ezen irányban, hiszen többször láttam, midőn a magyar csapatot vezető tisztek egy kukkot sem tudtak magyarul, s így csapatuk lelkébe nem pillanthattak bele, nem hatottak rá; ott hiába kerestem lelkesedést, hiszen csupa félreértésből állott a tiszt

viszonya embereihez. Erről csak annyit mondok itt, hogy sok balsorsot kerülhetett volna el nem egy magyar csapat, ha idegen ajkú tiszteit nem tekintette volna rosszakaratú idegennek és a tiszte csapatát értelmetlen és csökönys elemnek.

Zrínyi az Áfium-ban, de másutt is a katonai fegyelmet emeli ki, mint a legfontosabb követelmények egyikét. Bizonyítja, hogy a valódi szabadság sehogyssem ellenkezik a katonai fegyellemmel; ellenkezőleg, jól kiképzett s mindezekfölött jól fegyelmezett hadsereg a szabadság legbiztosabb oltalmazója.

A katonai fegyelem soha sem jelent szolgálást, hanem a saját akarata, hazafias meggyőződésből eredő önkéntes alárendelését az előljáró akarata alá, az összegész javának előmozdítására. Zrínyi bölcsen látta, hogy fegyelem nélkül a csapat nem ér semmit és alkalmazása semmit sem ígérhet.

„Mátyás király — mondja Zrínyi — nagy dolgokat végben nem vitt volna, ha ő rendtartást magában nem csinált volna és disciplinát: az nélkül a had nem had hanem confusio!”

Zrínyi a török elleni védelemre három vonalat akart fölállítani. Kettőt a tulajdonképeni védelemre, a harmadikat pedig egy 12,000 főből álló mozgékony sereg központi fölállításában, honnét mindenhova hamar el tud jutni, hogy a döntést kierőszakolja, tehát az aktív védelmet írja elő és hozzá teszi, hogy nem elég a támadást kivédeni, hanem támadással kell azt vissza vetni! Egy arcucsapásért kettőt, hármát is adunk!”

A két világháborúban minden védelemnél megtaláljuk az ellentámadások szükséges alkalmazását, mert e nélkül a védelem mindjobban lemorzsolódva végre is összeomlik, ha a támadóban van elég kitartás. Ez a ruganyos védelem már az első világháborúban is többször alkalmaztatott, kivéven a doberdói fennsík és a kárpáti nagy téli csatákban, ahol eleve ki volt mondva, hogy a legelső vonalat kell okvetlenül és minden körülmények között tartani. Ez csak úgy volt kisebb-nagyobb ingadozásokkal lehetséges, hogy kisebb betöréseknél azonnal, nagyobbaknál gondosan előkészített ellentámadásokkal dobtuk ki újra az ellenséget állásaikból. Tehát Zrínyi elvei itt is alkalmaztattak.

Ő bölcsen azt mondja — Mátyás királyról írott gyönyörű elmélkedéseiben: „Mindenkor álnokságot kell gon-

dolni az ellenségről: Turpe est dicere: non putarem!" — „Csunya dolog azt mondani: nem hittem volna!"

Úgyanebben a művében Mátyás király egyik hadi tanácskozásáról emlékezik meg:

„A király legutolsó volt a maga sententia mondásában. Én azt nem javallom, hogy a király a maga voxát kimondja a tanácsban, mert ha legelőször szól, bizonyosan senki utána a tanácsban ellenkezőt nem mond, ha utolszor, úgy is a maga voxára kényszeríti tért azokat, akik először szólottak. Legjobb tehát hallgassa meg mindnyájukat és figyelmesen szenvedje pro et contra való disputatiokat, ne concludáljon ott semmit, hanem magában tartsa a conclusiót és amikor akarja, akkor tegye világosságra a maga szándékját: Így az ő tanácsának is megmarad libertása, a végzettnek sem híresedik el végzése, amint szokott más tanácskozásban lenni.”

Szerintem Zrinyinek ezen meggyőződésében teljesen igaza van! A vezér hallgassa meg tanácsosait, de döntsön maga szabadon és ne próbáljon többféle tanácsot összeegyeztetni.

A törökkel szemben Bécs meghallgatta Zrínyi, Montecuccoli és mások tanácsát és próbálta összeegyeztetni s lett belőle egy szerencsétlen és végzetes haditerv-egyveleg, melynek keserű következményeit elsősorban Magyarország sínylette meg, mert így a törököt nem tudták legyőzni. Pedig azt hiszem, ha Zrínyi erélyesen támadó terve jut érvényre, akkor másképen fordul a magyar sors.

Úgyanez történik az első világháborúban 1918 nyarán, midőn két versengő hadseregcsoport-parancsnok javaslatát elfogadják a helyett, hogy a hadvezetőség már kiadott, szerintem biztos győzelemre vezető parancsát hajtatták volna végre. Az erők szétforgácsolódtak és a csapatok ragyogó hősiessége ellenére a nagy csata siralmas vereségünkkel végződött annak ellenére, hogy egyes helyeken az erőkhöz mérten olyan sikereket ért el haderőnk, melyeket nagy győzelemmé lehetett volna kiszélesíteni, hogyha az első tervnél maradtak volna meg.

Vessünk egy pillantást még Zrínyi tanulságos Aphorismáira:

„Az jó hír olyan mint a vaslánc, amely nem egy karikából lészen meg, sem háromból, sem tizből, hanem sokból: így egy cselekedettel nem mindjárt nyerhetsz jó hírt és nevet, sem egynéhányból, hanem sokbul, és ha nyersz is

és veszteg heversz, elvész a híred, mint a vas láncot a rozsdá megeszi; eljön egy más új ember, az ki első cselekedeteivel elfordítja rólad a világ szeméit ő magára. Köss ezért karikát karikához, és úgy lésszen lánc; ne bízd arra magadat: én immár megmutattam magamat ki vagyok, elég az; mert szintén azzal veszted el magadat!"

Lépten-nyomon találkozunk a történelem minden szakában ilyen igazságtalanságokkal, melyek csak ritkán vezetnek jó eredményre.

„Ha az ellenség országában haddal bemensz, minderről gondoskodjál és arrul is, miképen visszajöhess; ne légy mint az hal, mely nem gondolja visszajöhet-e a varsából, csak menten mégyen bele. Vaj ki sok vész el úgy, hogy sem eleit, sem utolját meg nem gondolja!"

1914-ben *Rennenkampf* orosz tábornok *Tannenberg*nél beleszaladt *Hindenburg* csapdájába, melyből többé nem kerültek ki csapatai.

„A gyorsaság oly szükséges a hadiállapotban, hogy talán semmi nem szükségesebb annál azért, hogy véletlen találj az te ellenségedet, azért, hogy az üdö vagy más galiba meg ne gátolja a te szándékokodat..."

Ezen bölcs mondást igazolja a német nyugati offenzíva a mostani háborúban!

„Az várakat és erősségeket, melyeket ellenség országában nyersz, jól megfontold, ha hasznos-e megtartani avagy nem, szükséges-e neked avagy akadályos; vess jó számot, árt-e vagy használ, ha kezvedben van. Az erősséget aki meg akarja tartani, eszében vegye, hogy egyik részét a hadának kell megtartani benne kell hadni, avval hada megkissebbedik, profuntolni kell gyakorta, az penig akadályára lehet. És végtére, ha az ellenség megszállja, meg kell segíteni, talán szintén akkor, mikor néked más jó alkalmatosságod volna másutt valahun valami jót cselekedni. Mikor azért észbe veheted, hogy nem hasznos neked az erősséget tartani, rontsd le."

Íme *Ivangorod*, *Szebasztopol* és más várak kétségtelen előnyével szemben *Przemysl* és *Sztalingrad*!

„A hír olyan mint a hegyről gördülő hó, az mely mind többet ragad magához. Nagynak, rettenetesnek, számosnak mondja a hír az ellenséget... Gyakorta így vagyon, de nem mindig: történik olykor, hogy kisebb a hír mintsem valója... Az ember, aki kevésnek tartja és semminek gondolja ellenségét, mindenkor kárt vall..."

1914 karácsonya körül, mikor Przemysl fölszabadítása céljából a cs. és kir. 4. és 3. hadsereg nagy támadásba kezdett, mely szép kezdeti sikereket tudott elérni, végül pedig óriás veszteségek közepett elakadt és messze vissza szorított, mert az ellenséget rosszul fölszerelt, ócska tűzérséggel ellátott hitvány és gyenge erőnek jelezték a felsőbb parancsnokságok, pedig a legkiválóbb, kitűnően kiképzett és fölszerelt szibériai csapatok túlerejével állottunk szemben.

A titoktartásról a többek között Zrínyi azt mondja 52. aphorismájában.

„Tudnod kell, hogy a titok kulcsa annak a ládának, ahol a te szerencséd fekszik és zárva vagyon, és egy nyíl, aki a te páncélotat megjárja. Ne vedesd el a kulcsot, mert ha az ellenség keziben akad, ő sáfárkodik az te ládádból a te szerencséddel, ő megszaggatja minden páncérotat és vas derekadat. De tudni és ismerni kell ennek a kulcsnak őrzését és hányféle módon veszthetni el!”

Ezután elmondja, hogy kiknek a száján libben el a titok. A részeg, a bosszús, a nyeresztkedő és a gyáva emberek a veszélyesek.

Nem kell külön kiemelnem, hogy az első világháborúban mennyi baj és balsors támadt a titoktartás megszegése miatt. Sokszor, mielőtt valami megérett volna, már tudta úgyszólván az egész birodalomban mindenki, így természetesen az ellenség is.

„Ha békességre van szükséged — mondja másutt — ha egy kis ideig suspensióra, ha valami más dologra: ne mutasd soha, hogy félelemből keresed aztat, hanem valami más okbul, és ha lehet azon mesterkedjél, hogy az ellenséged proponálja és kérje tuled. Vajmi nagy szarva nő ellenségednek, ha tégedet koldulva lát maga után, főképpen ha eszében veszi, hogy félelemből cselekszel!”

Sajnos láttunk ilyesmit minden keserves következményével 1918-ban!

„Nagy véték, bizonyára — úgymond — és nagy botlás, ha az ellenségre küldesz seregeket más seregeknek segítségére, egyenkint küldeni és nem együtt, mert ha egy csoportot küldesz, azt hamar megverik, másikat is, harmadikat is. És így mind együtt kell küldeni, ha azt akarod, hogy effectusa lehessen!”

Ezt láttuk Lucknál, ahol apránkinti segítség nem javította meg a helyzetet, hanem azt is fölmozdították az ese-

mények és bekövetkezett a nagy katasztrófa, melyet később nagy erőmegfeszítéssel lehetett csak jövatenni.

„Szükséges, hogy a kapitán hagyjon népet, amely harcokívül álljon olyan mindennemű történetre, vagy had segítségére, vagy ellenség ijesztésére; az legyen legutolsó segítő sereg!”

Zrínyi ezen pár szava leszögezi a tartaléktartás szükségességét. Későbbi háborúkban láthatjuk a tartalékok döntő szerepét, akár a támadásban, akár a védelemben.

Megállapítja továbbá, hogy jó hadvezér csak az, aki higgadtságát, lélekjelenlétét soha, még a legnagyobb küzdelmekben és legnehezebb körülmények között sem veszti el, ellenkezőleg, a veszély növekedvén, nyugalma és higgadtsága is növekszik! — Higgadt, érett megfontolás után határoz és ha határozott, szilárdan kitart elhatározása mellett. . . . Legyen tisztában azzal, hogy mikor kell védő harcot folytatni és így az ellenség erejét fölmorzsolni és mikor kell erélyes, gyors támadással a győzelmet kierőszakolni. A terep, saját hadunk és az ellenség állapota kell, hogy elhatározásunkat mérlegelje. Ezért a körültekintés és minden eshetőségre való gondoskodás szerinte a vezér legszükségesebb, legfontosabb kötetmei közé tartozik. A vezérnek mindig ott kell lennie, ahonét a viszonyokat legjobban áttekintheti és az egészet vezetheti.

Zrínyi a gyors hadműveleteknek híve! — Íme a második világháborúban minden Zrínyi ezen elvét erősíti meg.

Az üldözésben bizonyos óvatosságot tart szükségesnek, nehogy a vigyázatlanul minden eshetőségre föl nem készülten az ellenség után rohanó győztes veszébe fusson!

Így vitte Potjorek Szerbiában pusztulásba hadseregét! Hasonló történt 1914 karácsonykor Dukla fölött, mikoris a túlhajszolt üldözésben több hadtest teljesen elvérzett és minden szerzett előnyt elvesztve, messze hátra szorult a Kárpátok rengetegébe.

Gróf Zrínyi Miklóst hadtudományi munkáinak minden vonásában a hazája iránti hűséges szeretet vezette, egész működését a magyar honnak a török rabiga alól való megszabadításáért folytatott lelki küzdelem hatja át és így átkutatja a világtörténelem legnagyobb vezéreinek hadtudományi munkáit, hogy az ebből leszűrjt, leghathatósabb elvek alapján tudja megszervezni a magyar hadsereget és annak vezéreit, mint ő mondja hadnagyait, a hadászat és harcászat terén a legmagasabb fokra emelje. Össze-

gyűjtötte minden győzelemnek legfontosabb kellékét és ezeket saját gazdag harctéri tapasztalataival kiegészítve fektette le több rendkívül érdekesen és szép irállyal megírt művében.

Minden sorából, ha még olyan lesújtó ítéleteket tartalmaznak is helyenkint, kicseng a törhetetlen akarat, hogy a magyarnak hibáit feltárja és utat mutasson ezeknek kiirtására.

Mint szerető atya oktatja csapatait, alvezéreit, mindenkor készen arra, hogy a makacsokat megfélekezze és meggyőződése szerint a helyes útra terelje.

Magyarország függetlenségét meg akarja szerezni és biztosítani, melyet csak akkor lát biztosítva, ha a magyar saját erejével veri ki a törököt, mellőzve bármely idegen segítséget, mely úgylis csak újabb rabigába döntené.

Gróf Csáky Istvánhoz írt egyik levelében a legnagyobb elkeseredés és lehangoltság hangján emlékezik meg Magyarországhelyzetéről, azt mondva:

„Két szeretettel írt leveleit, édes Gróf Uram, nagy becsülettel vettem Kegyelmednek, . . . nagy kötelességgel és hozzáadással veszem Kegyelmedtől. Úgy látom, minden veszély összeesküdt megnyomorodott hazánkra és nemzetünkre, én nem hiszem, hogy sokáig lett volna egy nemzetnek is úgy minden rémségen kívül való ügye, mint minékünk vagyon. Úgy hallom, Bécsben is semmit sem végezhettek az magyarországi urak (azhova én hivatalos sem voltam), mert oly rémülésben vagyon az szomszéd nemzetség is, hogy csaknem jobban van öneki biztatásra szükségük, hogysem minékünk, az kik elsőik vagyunk az veszedelmönkben. Mit fog Isten továbbra adni? nem tudom ugyan; de az pogányságnak rettenetes nagy készülleti és a kevés applicatio az kit cselekszünk oltalmunkban, semmi jót nem jövendölhetünk belőle.”

Hét hónappal később, ugyancsak gróf Csáky Istvának föléledő bizalommal írja:

„Mit jövendöljek továbbra? — nem tudom, de még apparentiáját jóra való fordulatunknak nem igen látom. Mindazonáltal, mivelhogy az Isten az veszett dolgokban leginkább szokta megmutatni hatalmasságát: bizony mondom Kegyelmednek, most sem estem még kétségbe, — és assecurálok Kegyelmedet, hogy az imperiumbeli fejedelmek olyan szívesen fogták az mi dolgunkat, hogy csak az mi magyarink egy szívvel lélekkel fogjanak a magok

dolgához és restituálják az militáris disciplinát: nem veszünk el, hanem megfordul jobbra még egyszer állapotunk!”

—:—

Kövessük ebben is Zrinyi példáját! Ne csüggedjünk szörnyen nehéz helyzetünkben. Bizzunk Isten igazságosságában, fogjunk össze törhetlen akarattal, saját erőnkbe vetett hittel és álljunk mint egy ember hazánk szent ügye mellett, meghozva érette és egymásért minden áldozatot!

Érzem és törhetlen hittel hiszem, hogy így a közel jövőben jobb, boldogabb idők küszöbére fog elvezetni a Gondviselés.

Ebben a reményben nyitom meg Akadémiánk 103-ik ünnepélyes közülését.

b) Főtitkári jelentés.

Előterjesztette VOINOVICH GÉZA főtitkár.

1871-ben Arany János, az Akadémia akkori főtitkára, azzal kezdte beszámolóját:

„Ha jelentésem az Akadémia lefolyt évi munkásságáról ezúttal szerényebb eredményeket mutatna is fel: valóban nem lenne méltányos, panaszt emelni ez intézet, vagy ennek egyes tagjai ellen. Oly világeseményeknek voltunk tanúi... a leviharzott esztendő folytán, melyek a szerény tudóst épen úgy megdöbbsenhetették „circulusai” közepett, mint a közélet emberét tanácskozó asztalánál... A tudomány férfiát kétely zsibbaszthatá: vajon a mit az ismeretvágy, messze múltban elenyésző századok óta. hangya szorgalommal, vas türelemmel összehordott, nem fogja-e ismét elsöpreni dúló vihar; vajon a fáklya, melylyel ő az emberiség útait megvilágítja, nem fog-e ezentúl csupán kanóczul használatni, minden eddigi építmény elhamvasztására. Csuda lett volna-e... ha Clio eldobja tollát, midőn a népvándorlások iszonyait ismétlődni tapasztalja; ha a jogtudós botránkozva veszi észre, annyi szép elmélet után, az ököljog visszatértét; ha végre a mennyiségi s természet-tudományok óriási haladása kiválóan arra fordítatik, hogy a rombolás eszközeit tegye ellenállhatatlanokká. Mert ki nek volna kedve építeni, mikor a föld köröskörül hatalmasan reng, s eddigi építményét roskadozni látja.”

Ma még zordabb időben élünk, melyek mellett eltörpülnek a múltak kisszerű példái, az egész európai kultúrát pusztulás fenyegeti. A történet műzsjának vésője beletompul a küzdelmek és áldozatok jegyzésébe; az ember jólétét szolgáló gépek a védelem harcos eszközeivé váltak; az élet szépítői, ecset és véső, tétlenül hevernek; az irodalom tétovázva keresi helyét; a tudományok világot átfogó, nemzetközi összemunkálásának száalai szétszakadtak, s az elfásult ember az ezrek és tízezrek önfeláldozásáról s népek jövőjéről szóló hírlapokat csüggedten teszi le kezéből: nincs semmi újság.

Ilyen időkbén különösen szükség, hogy legyenek, akik örök dolgokra néznek, az emberiség művelődésének és haladásának útját világítják meg. A tudomány és művelődés legfőbb ilyen őrzői és folytatói az akadémiák, ilyen a mi százéves Akadémiánk. Munkájának lankadni, sikerében kételkednünk a legnagyobb nehézségek közt sem szabad.

Mi valóban bizalommal nézhetünk a jövőbe, mikor hajónkat eddigi kipróbált kormányosai vezetik tovább. A hároméves évkör leteltével elnökké ismét József kir. herceg Ö Fensége választott meg, immár negyed ízben. Szinte örökségképen szállt e tisztté reá, mert Háza Akadémiánkkal létrejötté óta, miben a nagy nádor volt Széchenyinek segítője, folyvást kapcsolatban állott. Hét év tesz bizonyosságot arról, hogy Akadémiánk eggyé forrt személyével.

Nehéz szívvel váltunk meg Akadémiánk másik oszlopától, Balogh Jenő másodelnöktől, ki tizenöt éven át mint főtitkár, a most letelt három éves ciklusban pedig mint másodelnök tett elévülhetetlen szolgálatokat Akadémiánknak. A másodelnöki tisztség most a természettudományi osztályra szállván, Vendl Aladár r. tag választott meg.

Hívek maradtak nagyérdemű elnökeikhez az osztályok is, Melich János, Kornis Gyula, Marek József személyéhez, a kik mind régebben viselik tisztségeiket.

A ki hosszú útát tesz, nem sok emlékezni valót talált egyetlen lépésében. Akadémiánk folytonos munkája lankadatlanul folyt. A Nagy Szótár munkálatai gyors ütemben haladnak, ha váratlan akadály útját nem állja, két év múlva kezdetét veheti a szerkesztés. Melich János Etymologiai Szótára a G betűig haladt. A Magyar Nyelvtudomány kézikönyvéből Klemm Antal Mondattana jelent meg. A Klasszikus Filológiai Bizottság a teljes Martialist adta

ki Csengery János fordításában. A Jogtudományi Bizottság Magyary Géza összegyűjtött dolgozatait tette közzé Nizsalovszky Endre I. tag gondozásában. Az Akadémia számos sajtát és támogatott folyóiratai közt eddig nem volt külön közlönye a jogtudománynak, — most az Akadémia állandó támogatást nyújt a Nizsalovszky Endre szerkesztésében megújuló *Magyar Jogi Szemlének*. A Történettudományi Bizottság a megszállott területeken levő magyar oklevelek másolását és fényképezését segíti elő. Elkészült Ila Bálint nagy könyve Gömör vármegyéről, mely tíz évi szakadatlan munka eredményéül a vármegye minden községének, dűlőinek, lakóinak nevét közli, eredet szerint, századokra visszamenőleg, ami a magyarság ősi birtokjogát bizonyítja. — A természettudományi osztály nagy folyóirata mellett számos segélyt osztott ki kutatásokra. Régi vállalatunk sorozatában Hekler Antal kisebb művészettörténeti dolgozataiból jelent meg egy kötet, Láng Nándor r. tag gondja alatt. — Háláját róttá le az Akadémia kimagasló tagja, a magyar műveltség nagy munkása, gróf Klebelsberg Kunó iránt, halálának tizedik évfordulóján, midőn kiadta Huszti József r. tag kötetét a nagy férfiú életművéről. (A nyomtatás költségeit részben egy névtelen tisztelője fedezte.)

Ez önálló kiadványok mellett tovább folyt az emlékbeszédek sorozata, melyek egy-egy nagy pálya képét, nem ritkán úttörő munkáját foglalják össze; tovább folytak az osztályok értekezései; úgyszintén a folyóiratok. Kiadványaiból az Akadémia a lefolyt évben félszáz ezer pengő értékű könyvet küldött meg könyvtáraknak s adott tanulmányozóknak díjtalanul, vagy nagy kedvezménnyel.

Könyvtárunk hatodfél ezer kötettel gyarapodott, az olvasóteremben 17.000 olvasó fordult meg.

Céljait az Akadémia — a régi módon — pályatételek kiírásával is szolgálja.

A *Nagyjuttalom* ez idén a történelmi osztályt illette. E jutalmat az Akadémia többsége *Szekfü Gyula* r. tag, Állam és nemzet címen 1942-ben megjelent tanulmánykötetének ítélte oda, egyben egész munkásságának elismeréséül.

A *Marczibányi-mellékjutalmat Szabó István*: Ugocsa megye című munkája kapta.

Az I. osztályból a *Kőrössy Flóra*-jutalommal a bizottság szótöbbséggel *Szabó Zoltán*: Szerelmes földrajz című művét tüntette ki.

A Magyar Általános Köszénbánya által alapított *Berzeviczy-jutalom* egy kitűnő irodalomtörténeti műnek jutott, amely Balassi Bálint kalandos életét egész valóságában feltárja. E mű *Eckhardt Sándornak* Balassi életrajza.

A *Sámuel-Kölber-jutalom* nyelvtudományi munkát illet, s a bizottság *Hadrovics László* egyetemi magántanárnak „A horvátban levő magyar elemek szóföldrajzi és időrendi problémái” c. dolgozatának ítélte oda.

A kiváló színművek megkoszorúzására szolgáló *Vojnits-érem* az elmúlt évben nem adatott ki.

A *Chorin-jutalom* sem adatott ki.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának a Kormányzó Úr Ó Főméltóságának a csepeli kikötő felavatásán tartott beszéde emlékére tett alapítvány kamatai a kereskedelem népszerűsítését szolgáló műnek adatnak ki. Az idén a bizottság a jutalmat *Varga Istvánnak* ítélte oda, a Gazdaságkutató Intézet körül kifejtett munkásságáért.

A *Serbán János-jutalom* mezőgazdasági és közgazdasági tudományágak körébe tartozó művet illet. A jutalmat *Fodor Ferenc*: „A Jászság életrajza” c. műve nyerte el.

Budapest Székesfőváros *népesedéstörténeti-jutalmával* a bizottság *Illyefalvi Lajos*: „Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai az 1686—1848. években” című kétkötetes munkáját tiszteli meg.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi István-pályázatára pályamű nem érkezett. A Nemzetgazdasági Bizottság a pályadíjból 1.000 pengővel kíván hozzájárulni báró *Malcomes Béla* „Magyar Mezőgazdaság” c. munkája nyomdai költségeihez.

A báró Kornfeld Zsigmond emlékét őrző jutalommal, amely ásvány-közzettani mű kitüntetésére szolgál, *Mauritz Béla* és *Vendl Aladár*: Ásványtan című közös munkáját tiszteli meg az Akadémia.

A *Weiss Fülöp-jutalomra* a bizottság a nemrég elhunyt *Entz Géza* rendes tag és *Sebestyén Olga* együttes Balatonkutatási munkálatait találta érdemesnek.

Az értékükben megcsonkult régi alapítványokból létesített, ma együttesen kezelt alapítványok kamata *Szent-ágothai János* egyet. m. tanár: „Vizsgálatok a központi agyidegpályák alaktanáról” c. művének jutalmazására szolgál.

A *Lipótvárosi Casino* által a Kormányzó úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére alapított jutalomból az idén kettő adható ki. Egyik *Jancsó Miklós* egyetemi tanárnak „A chemotherapeuticumok hatásmódja” című munkája jutalmazására szolgál. a másik jutalom „A racionalizmus és irracionalizmus a mai tudományban” című bölcséleti kérdésre volt kitűzve, a bizottság azonban a kérdés részletesebb kidolgozását kívánja.

Az Akadémia ezenfelül részben a közoktatásügyi minisztérium adományából, részint a sajátjából nyolc népiskolai tanítót tüntetett ki jutalommal, akik kötelességüket kiváló lelkiismeretességgel és eredménnyel teljesítették. Azonfelül könyvjutalmat oszt ki az egyetemek legjelesebb hallgatóinak.

Ez évben az Akadémia 21 új pályakérdést tűz ki.

Az Akadémia munkássága tehát nem csökkent e nehéz időkben. Sőt e futólagos vázlatról örömmel fordíthatjuk szemünket a jövő felé. A gróf Vigyázó-család nagy hagyatéka most kezd valóban gyümölcsözővé válni, miután bonyolult jogi része teljesen rendeződött, — hála az akkori nagyérdemű főtitkár, Balogh Jenő rendkívüli fáradozásának, — ez után a javak belső egyensúlya is megállapodott. Máig erdeit, öt birtokát vette házi kezelésbe az Akadémia, úgyszintén a Horváth Mihály-féle örökséget. Mind e helyeken mintagazdálkodást folytat, példát adva a környéknek szociális szempontból is, s mintaszerűen minden szükségessel ellátva a környék gazdaságait termények és állattenyésztés terén. Az Igazgató-tanács, elsősorban az elnök úr Ö Kir. Fensége bölcs vezetésének köszönhető, hogy az elért eredmények ma nagy tudományos művek megindítására tudnak módot adni. A nyelv- és széptudományi osztály régi nyelvemlékeink új kiadását indítja meg korszerű tudományos alapon, s egyes fontos kódexek hasonmás-kiadását. A széptudományi alosztály a magyar írók Nemzeti Könyvtárát adja ki olyképen, hogy idők folytán sok száz kötetben teljessé váljék. A jog- és történettudományok osztálya az oklevéltárak abbamaradt kiadását folytatja, új forrásokat nyitva meg a történet kutatói előtt; e mellett múlt századi szabadságharcunk történetét készül megírni; a régészet pedig hazánk honfoglalás előtti múltját tárja fel.

A természettudományok osztálya „Magyarország természetrajza” címen hazánk ásvány-, növény- és állatvilágát ismerteti rendszeresen, egész teljességében.

E feladatok, mint látni, hazánk ismeretét szolgálják itthon és a külföldön egyaránt, emelik a nemzeti önérzetet s a nemzeti érdem mellett tökéletesen tudományosak.

Ezenkívül az Akadémia készséggel hozzájárul egy egyesület törekvéseihez, mely nemzeti szempontból is fontos tudományos műveket *teljes* fordításban kíván a külfölddel megismertetni. Folyóirataink egy része már is csatolja közleményeihez tartalmuk kivonatos ismertetését.

Mindezen nagy feladatokban az Akadémia egyszerre szolgál tudományos és nemzeti célt.

E nagy munkákat gróf Vigyázó Sándor és Ferenc alapítványai teszik lehetségessé. Mindíg hálával és elismeréssel gondolunk rájuk.

Ezen új nagy munkánknál — fájdalom! — számos kiváló tagtársunk erejét nélkülözni fogjuk. Elhúnyt Szarvasi Imre r. tag, aki kémiai eljárások feltalálása útján sok új munkaterületet nyitott a vállalkozásnak. Gyomlay Gyula t. tag a klasszikus filológia buzgó művelője volt, s a magyar nyelv szellemét is bűvárolta. Rados Gusztáv t. tag halálával egyik legkiválóbb és legmunkásabb tagját veszítette el osztálya, aki szinte minden ülésen új munkálattal lépett a felolvasó asztalhoz. Zipernovszky Károly l. tag egyik legrégibb tagja volt Akadémiánknak; nagy érdemei vannak az elektrotechnikai ipar körül. Konkoly-Thege Gyula l. tag a statisztikai tudományágnak volt jeles művelője. Az év első napján fogta le a halál Hegedűs Lóránt t. tag szemét; pihenést nem ismerő szelleme örökre megnyugodott. Entz Géza r. tag atyja nyomdokait követte; lelkes bűvára volt a Balaton biológiai életének. Fekete Jenő l. tag kiváló geofizikus volt, fiatalon báró Eötvös Lóránt tanársegéde, később szellemi hagyatékának hűséges gondozója; torziós inga-mérésekkel éveket töltött olajkutatással Amerikában.

Legutóbb távozott az örök pihenés helyére, aki életében pihenést nem ismert: Szinnyi József. Majdnem hat évtizeden át volt tagja Akadémiánknak, 32 évig titkára az I. osztálynak, 15 év óta főkönyvtárnok. Szinte emberéletet kitevő számok, s mind lankadatlan munkában telők. A magyar és a finnugor nyelvészet tudományának szinte teljes egészét magába gyűjtő tudósa volt, az Egyetem és az Akadémia hagyományainak és méltóságának hű öre, az ifjabb nemzedéknek vezére és barátja. Koporsójára sok meleg könnycsepp hullott.

Méltó felújítanunk egy régebben elhúnyt buzgó ta-

gunk emlékét is, kinek születésétől száz év választ el, halálától is tíz esztendő. Fraknoi Vilmos e tisztelt társunk, ki most megelevenedik előttünk. Mint pap és címzetes püspök, katolikus egyháznagyok életét világította meg, Pázmányét, Vitéz Jánosét, Tomory Pálét. A szentszékkal való magyar kapcsolatokat bűvárolta. Legjobban a Hunyadiak kora vonzotta, Mátyás élete, — utolsó felolvasását is két bujdosó Corvin-kódexről tartotta. Nagy nemzeti megpróbáltatásunk idején a legújabb kor, a világháború külpolitikája foglalkoztatta, kimutatta a politika tévedéseit, nemzetünk ártatlanságát a háború felidézésében. Akadémiánknak Arany János leköszönése után tíz éven át főtitkára volt. Nagy alapítványt is tett: két szép villát építtetett Rómában magyar történetkutatók és művészek otthonául. Romboló korunk ezeket is kiforgatta eredeti rendeltetésükből, de egyiknek jövedelme ma is a Római Magyar Intézet Fraknoi Vilmos történeti szakosztálya kiadványainak fedezésére szolgál, Akadémiánk II. osztályának körében.

S hogy visszatérjek a lefolyt évre: az Akadémia Igazgató-tanácsa köréből elhunyt gr. Zichy Gyula kalocsabácsi érsek, aki XIII. Leo pápa áldásával indult el hivatása útján. Az Akadémiával mint a gr. Vigyázó-hagyaték végrendeleti végrehajtója, szoros kapcsolatban állt. Eltávozott Szmrecsányi Lajos egri érsek is, az igazi egyházfejedelem, aki rezidenciáját Miklós testvérével a művészet hajlékává tette, s Egert a helyreállított műemlékek városává; minden egyéb nemes kezdeménynek is bőkezű pártfogója volt.

Külső tagjaink sorából oly kiválóságok dőltek ki, mint Tentelis Ágost történetíró, Lettország volt kultuszminisztere; Fedele Péter szintén történetíró s olasz közoktatásügyi miniszter; két nagy matematikus: Picard Emil és Hilbert Dávid, Bodenstein Miksa fizikus, Kannisto Artur a finn és nyelv bűvára.

Valóban, egész temető. Minden síron méltó borostyán zöldel.

Az új tagoknak, kiket az Akadémia a kidőltek helyére hívott, nem lesz könnyű ennyi munkásságot, ennyi érdemet pótolni..

Az Igazgató-tanácsban megürült helyeket a tanács és az Akadémia ismét országos híré, kiváló férfiakkal töltötte

be; ezek *Grösz József* kalocsai érsek, *Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapát, *Kolosváry Bálint* rendes tag.

Az osztályok tagjaivá megválasztottak: a nyelv- és széptudományi osztályban tiszteleti taggá *Láng Nándor*, a klasszikus filológia és régészet nagyérdemű munkása;

levelező taggá *Csefkó Gyula*, egyetemi m. tanár, a magyar nyelvtudomány bűvara;

Kodály Zoltán, a nagynevű zeneköltő és zenetudós;

Koltay-Kastner Jenő, a szegedi egyetemen az olasz nyelv és irodalom tanára, az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok bűvara;

Tamási Áron jeles erdélyi író.

A bölcséleti és történelmi osztályban tiszteleti tag lett *Baranyai Lipót*, igazgató-tanácsunk tagja, akit az I. osztály is magáénak kívánt tekinteni a Partheon körül kifejtett munkássága révén.

Rendes taggá választottak:

Szladits Károly, a kitűnő jogtudós;

Tomsányi Móric, a közjog és közigazgatási jog kiváló művelője;

levelező tagokká:

Balás P. Elemér, a kolozsvári egyetem jogtanára,

Heller Erik, a büntetőjogi irodalom kiváló művelője;

a matematikai és természettudományi osztályba rendes taggá *Illyés Géza*, az orvostudományok nagyérdemű munkása,

Neuber Ede nagynevű orvostudós,

Jávorka Sándor, a botanika egyetemi tanára, a magyar flóra és növénygeográfia jeles munkása,

vitéz Vendel Miklós, a soproni bánya- és erdőmérnöki karon a földtan és telepismeret tanára;

levelező taggá:

Egerváry Jenő jeles matematikus,

Erdey-Grúz Tibor, a fizikai kémia művelője.

Jendrassik György, a műszaki tudományok gyakorlati művelője,

Belák Sándor, az általános körtan egyet. tanára, a higiéné kiváló munkása,

Maucha Rezső, a hidrobiológia kutatója.

Hisszük, hogy veluti cursores tovább viszik a megfáradt kezekből kiesett fáklyákat.

c) *Szily Kálmán* l. t.:

Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete.

(Megjelenik az Akadémiai Emlékbeszédék sorozatában.)

d) *Neuber Ede* r. t.:

Az orvos és a háború.

(Megjelenik a Budapesti Szemlében.)

III.

Jelentések a pályázatokról**Jelentés az 1943. évi Nagyjutalomról
és a Marczibányi-mellékjutalomról.**

Történetírásunk, mely Trianon után ösztönös hivatástudatból kezdte kutatni nemzeti katasztrófánk mélyreható okait, és ezek során törekedett feltárni a nemzet lelkének és élete folyamának elrejtettebb nyilvánulásait, a húszas évek pozitívista irányú fellendülése után a harmincas években oly hatalmas arányokban fejlődött tovább, amilyenre nincsen példa historiógráfiánk történetében. Erre az ösztönzést a gróf Klebelsberg Kunó által megszervezett nagyarányú kutatások és forráskiadványok (Budavári Tudományos Társaság, a Bécsi M. Tört. Intézet, Fontes stb.), majd újabban a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írt „Magyar Történet”, továbbá a Hóman szerkesztésében napvilágot látott „A magyar történetírás új útjai” című művek hatása alatt nyerte, amelyek a széles látókörű, átfogó szemlélet és az ennek megfelelő módszerek szükségességének hirdetésével történetírásunk részére új, fejlődés-képes irányt jelöltek ki. Az 1934-től kezdve eltelt kilenc év óta, amikor a bizottság utoljára volt illetékes javaslatot tenni a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaítélésére, teljes virágzásában bontakozott ki ez a szemléletében és módszereiben meggazdagodott történeti irodalom; termékeiről részletes ismertetést nyújtani túlhaladná a jelentés elé szabott kereteket. Ebből a bőséges, több mint tízezerre rúgó műből, tanulmányból és cikkből álló irodalmi termésből a bizottság mintegy 160 művet állított egybe, hogy közülök igen körültekintő mérlegelés alapján a jutalmak szempontjából tekintetbe vehető munkákat kiválassza.

A bizottság azonban számos értékes irodalmi termékkel érdemileg nem foglalkozhatott, mert a nyomdák — újabban elterjedt szokáshoz képest — gyakran elmulasztják, hogy a megjelenés évét a címlapon feltüntessék. Már pedig az Alapszabályok a 164. szakasz d) pontjának második bekezdésében világosan kimondják, hogy az ilyen művek önmagukat zárják

ki a jutalomért pályázható munkák sorából. Ennekfolytán a bizottság *Kalmár Gusztávnak* a Marczibányi-mellékjutalomra beérkezett „Magyar geopolitika” (Bp., Stádium.) című művét sem vehette figyelembe.

A bizottság a szerzők ABC rendjében felsorolt következő munkákkal foglalkozott behatóbban:

Alföldi András.

Az archeológiai irodalom terén a jelen időkörben *Alföldi András* kimagasló munkásságot fejtett ki: túlnyomórészt német és angol nyelven jelentek meg tollából nagyobb tanulmányok, illetve összefoglalások; tudományos eredményeiket a külföldi szakirodalom nagy elismeréssel idézi. A „Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts” című kiadványban, „*Die Ausgestaltung des monarchischen Zeremoniells am römischen Kaiserhofe*” és „*Insignien*” címmel (Römische Abteilung, München, 1934, 1935.), mintegy 300 lapnyi terjedelemben a római császárság udvari szertartásairól és a császári reprezentáció külső ismertető jegyeiről írt nagyvonalú monográfiát, az alkotmányfejlődés irányát és mozgató erőit a monarchát körülvevő formaságokból és díszletekből, mint autentikus jellemző maradványokból magyarázta. A szerzőnek másik két alapvető munkája mintegy 100 lapnyi terjedelemben a Cambridge Ancient History XII. kötetében „*The Movement of the Peoples from the Rhine to the Black Sea*” és „*The Crisis of the Roman Empire*” címmel (Cambridge, England, 1939) látott napvilágot; ezek a Kr. u. III. században kitört világválságot tömör szintézisben rajzolják meg. E munkákban első ízben tárja fel ennek a hiányos forrásai miatt félreismert korszaknak lelki alkatát, azon nagyszámra rúgó forráskritikai, epigráfiai, numizmatikai, művészet- és vallástörténeti dolgozatok alapján, melyeket a kapcsolatos témákról előzőleg magyar, német, belga és angol folyóiratokban jelentetett meg. Gazdag írói munkásságának legújabb terméke a „Budapest története” című gyűjteményes kiadványban (Bp., 1942. I. kötet) jelent meg, első szintézisét nyújtva egy kárpátmedencebeli keretben virágzott pannóniai végvár életének.

Angyal Dávid.

A hazai történetirodalom nagynevű nesztorának, *Angyal Dávid*nak nyolcvanadik születése napja alkalmából Akadémiánk egy válogatott sorozatot bocsátott közre, „*Történelmi Tanulmányok*” címmel (Bp., 1937.) a köztiszteletben álló szerzőnek több mint félszázados szellemi terméséből. Bár e tanulmányok csak csekély töredékét alkotják írói munkásságának, mégis alkalmasak arra, hogy szerzőjük kiemelkedő és sokoldalú történetírói egyéniségét harmonikusan megvilágítsák. Angyal Dávid szellemes és egyben finom tollú oknyomozó kutatója a XVII. századnak: különösen a szabadságeszmék nagy alakjai: Bethlen Gábor, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc életét és munkáját eleveníti meg nagy eredetiséggel. De ugyanilyen tudós alaposággal és művészi tökélyvel írt számos kiváló tanulmányt a XIX. század legnagyobb magyarjáról, gróf Széchenyi Istvánról is, akinek rendkívüli egyéniségét mélyreható lelki elemzéssel rajzolta meg. Azonban kutató készsége a világháborút előidéző események feltárásában is maradandót alkotott: a boszniai válság okairól (1908, 1909) írt tanulmánya a monarchia diplomáciai történetének egyik remekbe írt fejezete. Írói ereje szokatlanul gondos forráskritikáján kívül plasztikus lelki rajzaiban és előadásmódorának művészi könnyedségében nyilvánul meg. Egész élete történetírói munkásságát méltatta Akadémiánk, midőn 1936-ban a Berzeviczy Albert-történettudományi jutalommal tüntette ki.

Csóka Lajos.

A katolikus világegyháznak hazai tudományos irodalmát *Csóka Lajos* „*Az állam és egyház viszonya a fejedelmi abszolutizmus és a felvilágosodás korában*” (Bp., 1941. Szent István-Társulat) című igen értékes munkájával gyarapította. Nagyszabású történeti képen vázolja fel a katolikus egyház koralkító szerepét az ellenreformáció idején, a weszfáliai béke után bekövetkezett eszmei változás fontosabb okait, a gallikánizmust, janzenizmust, quietizmust, jozefinizmust és végül a szabadkőművességet. Szintézisének teljessége érdekében foglalkozik a nyugati és északi protestáns országok egyházpolitikai viszonyaival is és munkáját a jezsuita rend felosztatásá-

val fejezi be. Művében nem szorosan vett egyháztörténetet nyújt, hanem inkább azt a történeti folyamatot igyekszik megrajzolni, mely az egyháznak, mint nagy történeti és kultúrtevézőnek élet-halál harcát jelenti az abszolutizmus és a felvilágosodás általánossá váló szemlélete ellen. Behatóan foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy miképpen alakult az egyház európai helyzete abban a korban, mely hatalmas politikai és szellemi fegyverekkel felvértezve küzdött ellene. Ezt a sötét és drámai képet a szerző a hazai és külföldi szakirodalom lelkiismeretes tanulmányozása alapján festi meg.

Deér József.

Deér József a „*Pogány magyarság, keresztény magyarság*” (Bp., 1938. Egyetemi Nyomda) című értékes művében a magyar őstörténetnek azon sokat vitatott alapvető problémáját oldotta meg sikeresen, hogy milyen jelenségekben nyilvánulnak meg a magyarságnak Ázsiából hozott ősi lelki alkatelemei és életformái. Ennek eldöntésével szükségképpen világosság derült arra a korábbi szemléletre, mely a nyugati hatás döntő súlyát, és az ázsiai sajátosságok teljes elhomályosulását hirdette a Nyugat és Kelet mezsgyéjén új hazára talált magyarságnál. A szerző a történetkutatás eddigi eredményeit modern módszertani eszközök segítségével vetette össze az etnológia legújabb felfedezésével és ennek alapján meggyőző erővel bizonyította be, hogy Európa a magyarságban új, pozitív kultúrértéket nyert, nem pedig csak olyan nyugatíva áthasonuló kultúrfüggvényt, mely Kelet és Nyugat metszéspontján sajátos kultúregyéniségében elszíntelenedve tölti be a határnépek harcos feladatát. A szerző kutatásainak ezen újszerű eredményei már korábbi munkáiban alakultak ki, melyek a „*Heidnisches und Christliches in der altungarischen Monarchie*”. „*A közösségérzés és nemzettudat a XI—XII. századi Magyarországon*” (Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 1934.) és „*A magyar nemzeti öntudat kialakulása*” (Magyarságtudomány, 1936.) címmel jelentek meg.

Eckhart Ferenc.

Eckhart Ferenc „A szentkorona eszme története” (Bp., 1941. M. Tud. Akadémia) című alapvető művében a magyar koronaeszme párhuzamosságát mutatja ki a nyugat- és közép-európai koronaeszmevel, továbbá az eszme fejlődésének történetét állítja elénk szorgos kutatások alapján, nagy kritikai tehetőséggel. Ezzel Eckhart az eddigi egyoldalú jogtörténeti irányzat mulasztásait pótolta és forráskutatások alapján igazolta, hogy a nyugati koronafogalomtól való eltérés nálunk a fogalomnak a doginál sokkal erősebb hűségű elemében összpontosul, mely a magyar államszervezetnek a külföldiektől eltérő sajátosságára, a királyi hatalom erejére, vérségjogi és örökletes jellegére támaszkodik. Művében behatóan ismerteti, hogy miképpen fejlődik a korona fogalma a királyt és rendeket magába foglaló gyűjtőfogalommá a magyar királyságnak örökös monarchiából választó monarchiává való átalakulása nyomán. Ezen időkörben a szerző a gazdaságtörténeti irodalmat is gyarapította „A magyar közgazdaság száz éve, 1841—1941” (Bp., 1941.) című kiváló munkájával, melyet Akadémiánk a Chorin Ferenc-alapítvány 1941. évi kamataival tüntetett ki.

Fekete Nagy Antal.

A Hunyadiak korabeli történelmi földrajz megírását, melyet gróf Teleki József indított meg és nagyrészen Csánki Dezső készített el, az Akadémia történelmi bizottsága befejezteni óhajtván, dr. Fekete Nagy Antalt bízta meg a sorozatból hiányzó „Trencsén vármegye” (Bp., 1941. M. Tud. Akadémia) földrajztörténeti megírásával. A szerző hosszú évek kutatásai után olyan alapvető művel gazdagította irodalmunkat, mely méltó ezen időtálló kiadványsorozat magas tudományos színvonalához. Adatai alapján igazoltnak tekinthetjük, hogy a magyarság már a Szent István halálát követő évtizedekben megkezdte a vármegye birtokbavételét, melynek területén elszórtan szláv szigetek voltak találhatóak. Figyelmet érdemelnek azok a megállapításai is, amelyek a várvédelmi rendszernek a gyeprendszer helyett való alkalmazására vonatkoznak. Szívós, kitartó munkával állította össze a nagy- és középbirtokosok teljes sorát és rajzolta meg a kismenességnek a vármegye életében

betöltött jelentékeny szerepét. Ugyanilyen érdeme a szerzőnek, hogy a praediálisoknak és a soltszi családoknak és a középkori társadalomban való elhelyezkedését tudta meggyőzően kimutatni. A vármegyét birtokbavevő magyarság azonban — akárcsak a német telepések — lassankint a tótságba szívódott fel és ezzel vezető népi helyzetét végleg elvesztette.

Gerevich Tibor.

A hazai művészettörténetnek nagytekintélyű képviselője, *Gerevich Tibor*, a jelen időkorben „*Magyarország románkori emlékei*” című (Bp., 1938.) alapvető művével gazdagította irodalmunkat. Igen érdekesen megírt munkájában kultúránk első századairól nyújt tömör és erőteljes képet, melyben az Arpád-házi nemzeti királyság szellemiségének érvényesülését domborítja ki. Élénk színekkel rajzolja meg történelmünk ezen epikus korszakának művészetében megnyilvánuló eredetiségét, azt az egyéni erőt, mely a külföldi — elsősorban is olasz és francia — hatás ellenére műemlékeinkben visszatükröződik. Szent István és III. Béla kultúrtevékenységének finomtollú jellemzésén kívül különösen értékesek munkájának azok a részei, amelyekben alapos stíluskritikával választja szét az esztergomi királyi palotán felismerhető magyar és francia művészi elgondolásokat, és állapítja meg a román stílusnak a magyar temperamentumon átszűrt lényegét. Művének tudományos eredményei főleg a magyaros jellegnek a románkori hazai művészetben való folyamatos felderítésére irányulnak. Ezt a szerző a magyar ritmusérzéknek megfelelő nyugodt metrumban, az emberábrázolásnál pedig a méltóság és szilárd erő jellegzetességében állapítja meg. Műve kiválóan alkalmas arra, hogy korai középkori nemzeti kultúránkat annak színvonalához méltó tudományos súllyal és módszerességgel képviselje Nyugat felé. Bár a művészettörténet a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaítélése szempontjából az Alapszabályok 164. szakaszának első bekezdése értelmében a néptudomány gyűjtőfogalma alá tartozik, a bizottság szükségét látta, hogy Gerevich említett művével — tekintettel annak köztörténeti jelentőségére — a történeti irodalmi termékek tárgyalása alkalmából is foglalkozzék.

Gombos Albin Ferenc.

A jelen időkorben megjelent forráskiadványok közül méreteiben és jelentőségében kiemelkedik az a három kötetes munka, mely *Gombos Albin Ferenc* nevéhez fűződik. (*Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendantium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*. Bp., 1937—38. I—III. kötet.) A tudós szerző harmincöt éven keresztül gyűjtötte lankadatlanul az Árpádok koráról szóló hazai és külföldi forrásokat és sajtó alá rendezésükkel nagy szolgálatot tett a középkorral foglalkozó hazai szakköröknek. Művének értékét nagyban emelik azok a kritikai megjegyzések, melyeket a szövegközlés jelentőségéről és más szövegekkel való egybevetéséről az egyes források után jegyzett fel. Bár a tárgyilagos bírálat kifogást emelt a szövegek közlésének Gombos által választott módszere ellen, műve mégis maradandó értékű és jelentékeny mértékben járul hozzá az Árpádok korának megismeréséhez.

Gratz Gusztáv.

A XIX. század második felének és a XX. század két első évtizedének összefoglaló, eseménydús történetét rajzolja meg *Gratz Gusztáv* „*A dualizmus kora*” (Bp., 1934. I—II. és „*A forradalmak kora*” (Bp., 1935.) című műveiben. Vezérfonalául ugyan a politikai események beható ábrázolását jelölte ki, figyelmét azonban nem kerülték el az államélet kulturális, szociális és gazdasági jelenségei sem. A nagytekintélyű szerző, aki évtizedeken át maga is benne élt a politikai események forgatagában, a szemtanú eleven benyomásain keresztül érzékelteti a kiegészítés után mindinkább elfajuló közjogi és pártharcokat, melyek az államszervezet életerőinek elkerülhetetlen felemésztéséhez vezettek. A politikai vezéregyéniségek jellemzésével foglalkozván, különösen Deák, a két Andrássy és a két Tisza arcképét festi meg mesteri finomsággal; ezek alapján mind az államférfiút, mind az embert egyaránt élethűen ismerhetjük meg. Nagy figyelmet szentel a nemzetiségi kérdésnek, és meggyőző erővel bizonyítja be, hogy ezen eredetileg belső probléma milyen elhatározó módon befolyásolta mind az ország, mind a monarchia politikai irányítását. A szerzőnek „*A forra-*

dalmak kora” című munkája politikai memoire-irodalmunknak egyik legsikerültebb alkotása. Bár ő maga is tevékenyen részt vett az ellenforradalmi mozgalmakban, az eseményeket oknyomozó történetműveléssel igen élénken, sokszor drámai erővel adja elő.

Hekler Antal.

A Dunamedence művészetének történeti fejlődéséről szemléltető képet nyújt *Hekler Antal* abban a kitünő munkájában, mely *„Ungarische Kunstgeschichte”* címmel (Berlin, 1937.) jelent meg. Eleven erővel domborítja ki a honfoglalás-kori művészetnek keleti jellegét, továbbá azt a valóságérzéklet, melyet mint keletről hozott eltörölhetetlen hagyományt a későbbi nyugateurópai befolyások ellenére is felismerhetünk a magyar művészetben. Finom elemzését nyújtja a román- és gót építőművészetnek, a XIV—XVI. századi szobrászatnak és festészetnek, továbbá a renaissancenak és barokknak. Művének jelentőségét emeli az a gondosság, mellyel az európai művészetnek a hazai művészetre gyakorolt hatását kutatja és ez utóbbinak történeti folyamatát az általános európai művészetre való utalással tárgyalja. A müncheni iskola, de különösen Furtwängler Adolf hatása alatt az archeológiában oly jelentős stilkritikának, az alakelemző és hasonlító eljárásnak képviselőjét ismerhetjük fel tudós egyéniségében. Az élete delén elhunyt tudósnak *„Bildnisse berühmter Griechen”* (Berlin, 1940.) című munkája élénken tanúskodik a műkritikusnak az egyéniségek művészi ábrázolása iránt kifejtett érdeklődéséről.

Hekler említett munkái köztörténeti szempontból is jelentősek. Ezért foglalkozott velük a bizottság a történeti irodalmi termékek tárgyalása során, bár az ilyen művészettörténeti munkák az Alapszabályok szerint a Nagyjutalom és a Marczibányi-mellékjutalom odaítélése szempontjából a néptudományi munkák közé soroztattak.

Hóman Bálint.

Azok az új eszmék és törekvések, melyek az 1918-ban véget ért első világháború után új feladatok elé állították az

európai sorsközösségbe tartozó nemzeti kultúrákat, szükségképpen a történeti irodalom terén is visszatükröződtek. Ennek hatása alatt Hóman Bálint és Szekfü Gyula közösen vállalkoztak egy többkötetes magyar történet megírására, s ebben az eddigi irodalmi eredmények lényeges és immár elkerülhetetlen átértékelését tüzték ki célul maguk elé. A hazai történetírói gárdának e két iránytadó és iskolát teremtő vezéregyénisége a húszas évek fordulóján 1928-tól kezdve folytatólagosan megjelentetett hétkötetes Magyar Történetének öt kötetre összevont, de tartalmilag kibővített és lényegesen átdolgozott kiadása által (Bp., Egyetemi Nyomda, 1935.) monumentális művet bocsátott a szakkörök és a művelt nagyközönség rendelkezésére; jelentősége annál inkább nyilvánvaló, mert a Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent Milleniumi Magyar Történet több tekintetben már túlhaladottnak tekinthető.

E nagyvonalú műnek első két és fél köteté *Hóman Bálint* tollából származik, aki a magyarság életének történeti kialakulását annak bölcsőjétől Mátyás koráig kíséri végig és ebben a munkájában kimagasló írói képességeinek csúcsteljesítményét éri el. Ranke klasszikus nyomdokain haladva, felidézi a nemzeti történet kapcsolatait az egyetemes történeti fejlődéssel és ennek hatása alatt a külvilág eseményeinek döntő fontosságát hirdeti a belső fejlemények mélyenfekvő okainak megítélésénél. Ez a felismerés képesíti őt a nagy összefüggések mesterei feltárására és azok művészi ábrázolására. Írói ereje mély és széleskörű tudására támaszkodik: az európai és euráziai térség történeti forrásainak felkutatása, nemkülönbén a közigazgatás-, jog- és hadtörténet, a gazdaság- és társadalomtörténet, a szellemi és vallási élet, valamint a néprajz beható tanulmányozása és eredményeiknek felhasználása által a nagyvonalú szintézisnek szokatlanul tiszta képét tudja megrajzolni. Sőt figyelme kiterjed a legapróbb adatokra, a családi kapcsolatokra és jellemvonásokra is, melyeknek felkutatásával a kül- és belföldi-történetek valószínű előadásának eszményét közelíti meg. A magyar múlt nagy alakjai közül különösen Szent István és Nagy Lajos életének újszerű megrajzolásával gyarapította jelentékenyen ismereteinket és gazdagította kitűnően írt fejezetekkel irodalmunkat. Ugyanilyen nagyvonalúság és forrásokra támaszkodó tisztánlátás jellemzi

a többi, ez időkorben megjelent kiváló munkáit. (*Magyar középkor, Történetírás és forráskritika. Művelődéspolitikai I—III. köt. Bp., 1938; Szent István király, Bp., 1938.*) Idegen nyelven kiadott középkori magyar történeti műveivel (*Gli Angioini di Napoli in Ungheria, 1290—1403. Roma, 1938; Geschichte des ungarischen Mittelalters. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jahrhunderts, Berlin, 1940.*) nagy szolgálatot tett külföldön a magyar ügynek.

Horváth Jenő.

A diplomáciatörténetnek régi ismert művelője *Horváth Jenő* „*Magyar kérdés a XX. században*” (Bp., 1939. M. Tud. Akadémia) c. művében Magyarország és a körülötte kialakult államok politikai kapcsolataival foglalkozik a páduai fegyverszüneti szerződéstől a münchen-bécsi döntésig terjedő időszakban. (1918. nov. 3.—1938. nov. 2.) Bár az eddig feltárt forrásanyag alapján még nem ismerjük világosan a magyar kormány elhatározásának okait, melyek őt a Diaz-féle szerződéshez való ragaszkodás helyett a Franchet d'Espérey tábornokkal kötött, sokkal hátrányosabb katonai egyezmény aláírására készítették, a szerzőnek mégis sikerült minden részletében feltárni a probléma másik oldalát, a belgrádi egyezmény értelmében végrehajtott délvidéki megszállás teljes folyamatát és politikai következményeit. Ugyanis okmányokon alapuló komoly érvekkel bizonyította be, hogy a katonai erővel végrehajtott megszállás és Franciaországnak az a szerepe, mellyel a befejezett tényhez a nagyhatalmak hozzájárulását eszközölte ki, voltak valójában a csonkaország létrejvetelének előidézői. A szerző bőven ismerteti a kisántant politikai szerepét az új szláv Közép-Európában addig az időpontig, míg a kontinentális viszonyok meg nem változtak. Alapos munkája forrásul szolgálhat az utolsó évtizedek magyar külpolitikájának történeti kidolgozásához.

Károlyi Árpád.

A 48-as törvények szentesítése körüli érdekfesztő kullisszatitkokról vonta le a leplet *Károlyi Árpád* „*Az 1848-iki*

pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt" című (Bp., 1936. M. Tört. Társ.) pragmatikus művében. A nagytekintélyű néhai történettudós ösztönös kutató-érzékével fedezte fel azokat a gyakorlott szem által is nehezen látható finom szálakat, melyek az események köré szövődven, a róluk alkotott ismereteinket mindeddig befolyásolták. A szerző lebilincselő írói készséggel adja elő annak a feliratnak sorsát, melyet az országos küldöttség „Argonauta-hajója” vitt Bécsbe a felelős magyar minisztériumról szóló III. törvénycikknek előkészítésére. Tőle tudjuk meg azon intím tárgyalások menetét, mely a felirat szerény tartalmú szövegéből az akkori viszonyokhoz képest valóssággal forradalmi alkotmányreformot varázsolt. Kutatásai nyomán elevenedik meg előttünk, hogy Széchenyi István, a közjogi radikalizmus közismert ellensége, volt a radikális megoldás értelmi szerzője. Ugyanilyen mestermunkát végzett a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló VII. törvénycikk létrejövételének és következményeinek felderítésével. Rendkívüli elevenességgel írja meg az innsbrucki konferencia lefolyását: Ferenc Károly főherceg cselfogását, aki az erdélyi országgyűlés úniós törvényjavaslatát óhajtotta elsüllyeszteni az értekezlet tagjai elől, hogy ezzel is időt nyerjen annak alkalmas időben való visszaküldésére. Ezen analitikus mestermű volt a nyolcvanadik életében már túlhaladott agg tudósnek utolsó nagy alkotása, méltó befejezése kiváló emlékü történetírói munkásságának.

Kornis Gyula.

Történetpolitikai essay-irodalmunknak igen értékes gyarapodása *Kornis Gyulának „A magyar politika hősei”* (Bp., 1940.) című kitünő műve, mely példatárul szolgálhat „*Az államférti*” című külföldön is feltűnést keltett állambölcseleti munkájához. A közzétett tanulmányokban a szerző nagyjaink államfértiúi és emberi arcképeit Szent Istvántól Horthy Miklósig hatalmas anyagismerettel és széles látókörrel festi meg, sőt az ezeréves magyar nemzet több nagy problémáját is megvilágítja. Írói ereje nemcsak eszméinek gazdagságában, hanem azok bölcseleti mélységében és történeti értékítéletének világosságában rejlik. Különösen figyelemreméltók az

országépítő Szent Istvánról, a vallásos és tudományos kultúra fáklyájáról, Pázmány Péterről, a politikai akarat példaképéről, gróf Tisza Istvánról és a politikai világnézet hősről, gróf Apponyi Albertről, írt lélektani elemzései, melyek különös erővel elevenítik meg az olvasó előtt e nagyjainknak történeti jelentőségét. E munkáját Akadémiánk 1941-ben a Könyi Manó-jutalommal tüntette ki.

Markó Árpád.

Hadtörténetírásunknak értékes gyarapodását jelenti *Markó Árpád* kitünő munkája, melyet „*II. Rákóczi Ferenc a hadvezér*” (Bp., 1934. M. Tud. Akadémia) címen adott ki. Alapos forráskutatásokra támaszkodva állapítja meg, hogy Rákócziban minden emberi nagysága mellett sem voltak meg a hadvezérnek és a diplomatának mindazon tulajdonságai, melyek őt alkalmassá tehetnék volna az általa elindított felkelés megfelelő politikai előkészítésére, illetve céltudatos katonai irányítására. Bár a hadi helyzetet rendszerint helyesen ítélte meg, azonban nagyjelentőségű terveihez nem volt egészen méltó hadseregének szervezete. Erkölcsi nagysága, lelki fegyelmezettsége egy magában nem tudta pótolni emberismerete hiányát, amit gyengébb jellemű és szellemi képességű környezetének összevágatásában állapíthatunk meg. Rákóczinak ezt a lelki elemzését világosan igazolják azok az ütközetek, amelyeket a felkelés folyamán személyesen irányított. Ezek az ütközetek, melyeket a szerző eredeti források alapján részleteiben első ízben ismertetett, a megfelelő haditervek ellenére is vereséggel végződnek, bár ennek sohasem Rákóczi volt az okozója. A szerző kutatásai jelentékeny mértékben gyarapítják történelmünk e korszakára vonatkozó ismereteinket.

Mályusz Elemér.

A protestáns egyháztörténeti irodalom nagy mértékben gazdagodott *Mályusz Elemér*nek „*A türelmi rendelet*” című művével, (Bp., 1939.; *Iratok a türelmi rendelet történetéhez*. Bp., 1940.) mely nemcsak a protestáns vallásgyakorlatnak II. József tízéves uralkodása alatti kialakulását ismerteti, hanem egyúttal összefoglaló képet nyújt a türelmi rendelet

megszületése előtti kor valláspolitikájáról is. Nagy szorgalommal végzett évtizedes levéltári kutatásai alapján rajzolta meg a XVIII. századi magyar protestantizmus kitartó munkáját, melyet a hazai és a külföldi protestánsok érdekében az iskolaügy és a lelkipásztorkodás terén odaadással végzett. Kutatásait a szociológiai szempontokra is kiterjeszti és ezáltal a hazai protestantizmus társadalmi súlyára vonatkozó ismereteinket is lényegesen bővíti. Művének igen figyelemreméltó része az a fejezet, melyben a türelmi rendeletet elemzi és létrejöttét írja meg abban a szellemi harcban, mely a protestáns egyházpolitika kérdéseiben az államtanács ellentétes vallásszemléleteket képviselő tagjai között zajlott le. Új eredményeket tárnak fel munkájának azok a részei is, melyek a türelmi politikának gyakorlati érvényesülésére, különösen pedig az egyházszerkezeti és liturgiai ügyekre vonatkoznak. Mályusz műve sokoldalúsága miatt az országos magyar történetírásnak is igen jelentékeny terméke. Ez időközben egyébként új irányt jelölő, terjedelmes tanulmányt írt „*A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és rendiség problémája*” (Mátyás király-Emlékkönyv. 1440—1940. Bp.) címen; ebben nagy tudománnyal és éles elmével fejtegeti a Hunyadi-kornak társadalomtörténeti kérdéseit. Akadémiánk e tanulmányát 1941-ben a Berzeviczy-jutalommal tüntette ki.

Miskolczy István.

Az Anjou-korszak elismert kutatója, *Miskolczy István* „*Magyar-olasz összeköttetések az Anjouk korában. Magyar-nápolyi kapcsolatok*” (Bp., 1937.) címmel szorgos levéltári kutatások alapján jelentékeny munkát bocsátott közre, melyben a saját korábbi kutatásainak, nemkülönben Óváry Lipót, Fraknoi Vilmos és Pór Antal e tárgyra vonatkozó munkáinak eredményeit foglalta össze. A szerző eredeti forrásokra támaszkodva ismerteti az Anjouk trónigényét Nápolyban, András herceg életét, Nagy Lajos hadjáratait, különböző diplomáciai tárgyalásait, Johannával szemben tanúsított magatartását, Durazzói (Kis) Károly trónrajutását. Ismereteinket lényegesen gyarapítja azon adatok felkutatásával, melyek a nápolyi intézményeknek a hazai törvénykezési, hadügyi és pénzügyi re-

formokban megnyilvánuló hatására vonatkoznak. A korán elhunyt szerző e művével maradandó emléket állított történetírói munkásságának.

Pukánszky Kádár Jolán.

A színésztörténeti irodalom terén mutatkozó forráskiadások hiányát igyekezett pótolni *Pukánszky Kádár Jolán* „*A Nemzeti Színház százéves története*” (Bp., I—II, 1938, 1940, M. Tört. Társ.) című értékes munkájával. A szerző tág perspektívában foglalkozik tárgyával, és gazdag társadalomtörténeti háttérrel ismerteti a magyar színjátszásnak a XVIII. századra visszamenő első próbálkozásait. Kutatásai a Pesti Magyar Színház nemzeti szellemének és művészi igazgatásának történeti fejlődését tárják fel és erre vonatkozó irodalmi ismereteinket lényegesen átértékelik. Azok az arcképek, melyeket a színház szellemi vezetőiről a források alapján festett, új eredményeket nyújtó munkájának értékes részei közé tartoznak. Figyelemreméltók továbbá munkájának azok a részei is, melyek a szellemi áramlatok befolyása alatt álló műsorkérdés problémáival foglalkoznak. A szerző élete munkájának legkiemelkedőbb terméke e könyv, mely mindvégig kellemes előadásban foglalja össze a hatalmas forrásanyagot.

Révész Imre.

A jelen időkörben megjelent egyháztörténeti munkák közül jelentőségében és irodalmi értékében kiemelkedik *Révész Imrének* „*Magyar református egyháztörténet*” (Debrecen, 1938. I. köt.) című műve, mely a magyar reformáció életfolyamának mozgalmas multjával foglalkozik az 1520—1680 közti korszakban. A tudós szerző ezen, általa életművének nevezett irodalmi alkotásában alapos forrástanulmányok alapján mesteri tollal írja le a hazai reformáció kezdeti kialakulását, az ellenreformációval való küzdelmét, az evangélikusokkal és az anabaptistákkal folytatott harcait, és az egyháznak ezen mozgalmas időkben szükségessé vált belső szervezkedéseit. A szerző teljesen töretlen talajon jár művének azon részében, amelyben a református egyház alkotmányát, kormányzatát, felgyelmi rendjét és jogi helyzetét világítja meg. Művének fő

értéke azonban abban rejlik, hogy a három részre szakadt ország eseményekben olyan gazdag XVI. századi korszakában összefoglaló és világos képet nyújt a reformációról és a magyar református egyházzal, bár tudományos monográfiák vagy egyes kérdéseket megvilágító irodalmi feldolgozások nem álltak olyan mértékben rendelkezésre, hogy azokra támaszkodva alkothatta volna meg kiváló szintézisét.

Steier Lajos.

A tót problémának úttörő magyar művelője *Steier Lajos* néhány nappal halála előtt „*A tót nemzetiségi kérdés 1848—1849-ben*” címmel (Bp., 1937. I—II. köt. M. Tört. Társ.) bocsátotta közre hosszú évekre terjedő forrástanulmányainak egyik gyümölcset. Ebben a 48-as tót felkelés előzményeivel, a prágai szláv kongresszussal és a tótok szellemi vezérének, Stúr Lajosnak szerepével foglalkozik. Kutatásai alapján kétségtelenül megállapítható, hogy a tót nacionalizmus 48 elején még nem irányult az ország területi integritása ellen, sőt épen ellenkezőleg, a magyar állam keretein belül igyekezett a tót nép kulturális és gazdasági fejlődését biztosítani. Ezt az álláspontot hangoztatta Stúr a prágai kongresszuson is, és ezzel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy nem történt ez alkalommal egységes megállapodás a cseh-tót politikai közösség létrehozására. A magyar kormány azonban rosszul értelmelte Stúr prágai szereplését és őt az ellene kiadott elfogató parancssal a bécsi politikusok karjaiba kergette, akiknek támogatásával azután Hurbannal és Hodzával együtt a tót felkelés megszervezését vállalta magára. A tót nemzetiségi kérdésnek e néhány esztendő története egyúttal válságos fordulópontja a magyar-tót kapcsolatok további alakulásának, melyeknek oknyomozó feltárásában a szerzőt történetírásunk igen nagy kárára korai halála akadályozta meg.

Szabó István.

1

Arra a sürgető hiányra, mely történeti irodalmunkban a népiségkutatás terén tapasztalható, Mályusz Elemér mutatott rá elsősorban az elmúlt évtizedek során megjelent munkáiban. Ennek a köztörténet hatásától független, öntudatlan népi élet-

nek és szellemi tevékenységnek valóságghü feltárására Szabó István nyújtott először példát „Ugocsa megye” (Bp., 1937. M. Tud. Akadémia) c. alapvető munkájában. Művét két részre osztja: az elsőben a táj képét, a telepítési tényezőket, a népelemek megtelepülését és évszázados hullámzását rajzolja meg, a másodikban pedig községenként sorolja fel az előbbieket megvilágítására szolgáló hatalmas adattömeget, ami megállapításainak tudományos ellenőrzését teszi lehetővé. Az adatok osztályozásánál a tárgyilagos értékítéletnek magas tudományos színvonaláról tesz tanúságot, s ez teszi lehetővé a település folyamatának valóságghü megállapítását. A saját maga által kidolgozott úttörő módszerrel a középkori oklevelek, összeírások, családi levéltárak, nemesi jegyzékek és perek hatalmas tömegéből olyan történeti demográfiát készített, mely a népi elemek tükrén keresztül tárja fel a vármegye társadalmi és gazdasági életét, különösen pedig az újkori paraszttársadalom lelki alkatát és ezzel világosságot derít a népi lélek fejlődésének addig alig ismert mélységeire. Művéből vitathatatlanul kitűnik, hogy a magyarság a ruténnel és oláhokkal évszázadokon át békés sorsközösségben élt és települési helyeit csak akkor vesztette el, mikor a csapások és dúlások a nemzetiségek javára helyrehozhatatlan pusztulást idéztek elő soraiban. Hasonló módszeres kutató készség jellemzi a szerzőnek ez évkörben megjelent többi munkáját is. (*A magyar parasztság története*. Bpest, 1940.; *A magyarság életrajza*, Bpest, 1942.)

Szekfű Gyula.

A „*Magyar Történet*” monumentális kötetsorozatának megírásában Hóman Bálint szerzőtársa Szekfű Gyula a magyar renaissance korának lenyűgöző megrajzolásával alkotja meg a történelmi háttérrel Mátyás egyéniségének igazi megismeréséhez. Az írásművészetét jellemző rendkívüli kvalitások: a széleskörű anyagismeret és az erre épített hatalmas, sokszor drámai hatású szintézis erőteljes írói egyéniségében gyökereznek, dinamizmusa szinte magával ragadja az olvasót. Szekfű ereje színpompás szemléletében rejlik, mely valószerűségre törekvő írásművészetében sajátosan nyilatkozik meg.

Ragyogó képzelő erővel rajzolja meg Verbőczy, Martinuzzi, Rákóczi, Mária Terézia és Ferenc József egyéniségét, a nemzetiségek betelepülését, a XVIII. század nagy eszmei küzdelmeit, hogy csak néhányat említsünk azok közül a személyiségek és problémák közül, amelyeknek új világításba való helyezésével a szerző a történeti átértékelésnek nagyarányú folyamatát indította el. Ennek hatása alatt szintetikus történeti megállapításai körül vitairadalom keletkezett, mely azonban tárgyilagosan sohasem tagadhatta kiemelkedő szellemi képességeit, csillogó tollát és írói étoszát. Tudós egyéniségének különös kvalitásaival magyarázható az a könyvsiker, mely „*Három nemzedék és ami utána következik*” (Bp., 1935. 5. kiadás.) című művét koronázta, nemkülönben az az elismerés, mely a nemzetiségi kérdés gyökereit boncolgató, „*Allam és nemzet*” (Bp., 1942.) című kitűnő munkáját fogadta.

Szentpétery Imre.

A történeti segédtudományok legkiválóbb hazai művelője Szentpétery Imre a jelen időkörben „*Szent István király oklevelei*” (Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. köt. Bp., 1938. M. Tud. Akadémia) című alapvető tanulmányával gazdagította irodalmunkat. A diplomatika modern módszertani eszközeivel vette tüzetes vizsgálat alá Szent István király ránk maradt okleveleit, megállapítva róluk, hogy tíz közül hat későbbi korból való pusztá hamisítvány, a többi négy közül egynek szövege változatlanul, kettőé pedig többé-kevésbé megváltoztatva maradt fenn későbbi átirásokban. A sokat vitatott pannonhalmi oklevél finom elemzése alapján a szerző arra a meggyőződésre jutott, hogy az jelenlegi alakjában a somogyi dézsmához való jog kétségtelen igazolása céljából, 1209 és 1212 közt készült ügyes, de interpolált utánczó-másolata a nevezett monostornak 1002-ben adott eredeti oklevélnek. A szerzőnek finom és meggyőző oklevélkritikája annál is inkább nagyfontosságú, mert okleveles gyakorlatunk legrégebb emlékeit helyezi megfelelő világításba, azokat a gyér írásos forrásokat, melyek az első magyar király korának történelmi megelevenítésére szolgálhatnak.

Thim József.

„A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története” (Bp., I—III. kötet. 1933, 1935, 1940. M. Tört. Társ.) című művében *Thim József* a szerb nemzetiségi kérdés irodalmának szinte könyvtárra terjedő, de gyökereiben, oknyomozó alapon még fel nem tárt egyik fontos fejezetét dolgozta fel. A szerző évtizedeken át végzett kutató és gyűjtőmunkát, a hazai és külföldi levéltárakon kívül alig hozzáférhető magán iratgyűjteményekre is kiterjeszkedve. Szorgalmas munkájának eredménye, a két kötetre terjedő okmánytár azon ritka iratkiadványok közé tartozik, melyek izgalmas olvasmányok mindenki részére, aki a szerb nemzetiségi problémának a mult század közepén már drámaivá váló állapota iránt érdeklődik. Bevezetésében világosan rajzolja meg azt a szerepet, melyet a szerb fejedelemség a délszláv népek egyesítésében, köztük a délmagyarországi szerbek elszakítása érdekében töltött be. Különös értéke e műnek, hogy a szabadságharc alatti mozgalmakat mind magyar, mind szerb részről tárgyilagosan világítja meg és ezzel az olvasónak az elfogulatlan ítéletalkotást teszi lehetővé. A szerző alapvető munkát végzett.

Váczy Péter.

A koraközépkori magyar királyság életének megnyilvánulását éles megfigyeléssel vázolja fel *Váczy Péter* abban a munkájában, melyet „*Die erste Epoche des ungarischen Königtums*” (Pécs, 1935) címmel adott ki. Kutatásai alapján arra a meggyőződésre jut, hogy az említett korszakban egyszer az állam, másszor az egyház, illetve a társadalom tölt be többé-kevésbé vezető szerepet az állami szervezet irányításában és ezt az elméletét a politikai élet legfontosabb jellemvonásainak finom megrajzolásával törekszik igazolni. Művében a koraközépkori politikai szervezet eszmei hátterével is részletesen foglalkozik. Behatóan elemzi a regnum és a sacerdotium sajátos viszonyát, melynek alaposabb felderítése nélkül nem érthetjük meg világosan a királyság keretében megoldandó egyházi és világi feladatok szerves kapcsolatát. Kutatásainak eredményei meggyőző magyarázatát adják Szent István rendelkezési jogának egyházi kérdésekben is.

Az „Intelmek” tartalmának vizsgálatánál Nagy Károly állam-egyházának szemléletvilágát fedezi fel. A Szent István-kori királyság sajátos jellegét Kálmán alatt egy új államkoncepció, az egyház túlsúlyra jutása változtatja meg, majd később, a XII. század első felében a társadalom jut erős befolyáshoz az államélet irányításában, s annak hatása alatt régi intézmények, mint például a választott bíróságok, élednek fel újra. A szerző műve az értékes megfigyelések egész sorával gazdagítja irodalmunkat.

Viszota Gyula.

A jelen időkorben összesen három kötet jelent meg *Viszota Gyula* szerkesztésében „*Gróf Széchenyi István naplói*”-ből (IV. köt. 1830—1836; V. köt. 1836—1843; VI. köt. 1844—1848, Bp., 1934, 1937, 1939, M. Tört. Társ.), melyekkel a naplók kiadványsorozatát teljesen befejezte. Ezzel a kutatónak páratlan forrásanyagot bocsátott rendelkezésére, mely a francia háborúk befejezésétől a negyvennyolcas eseményekig terjedő korszakot öleli fel. Széchenyi nem könnyű olvasmány, mert csak magának írt. Amit azonban naplóiban papírra vetett, az a lüktető történelem, a korabeli politikai és társadalmi eseményeknek, a naplóíró személyes élményeinek és érzelmeinek kaleidoszkópikus keveréke. A szövegek magyarázata, a rövidítések megfejtése hosszú és fáradságos kutatások eredménye. Ezt a munkát vállalta a szerző éveken keresztül, s vele a történettudománynak kiváló szolgálatot tett. Ezenfelül a naplók köteteit tanulmányokkal vezette be, s bennök Széchenyi sokoldalú élettörténetét tárta fel a naplóiban szétosztott adatok és egyéb kutatásai alapján. Ezekből elevenedik meg előttünk a valóságos és képzelt betegségek súlya alatt szenvedő államférfi lassú lelki és testi összeomlása.

Midőn a bizottság a jelen időkor hatalmas irodalmi terméséből a fentemlítetteket kiemeli, egyúttal jelenti, hogy a korábbi szokáshoz híven ezúttal sem óhajt foglalkozni tagjainak munkásságával.

Javaslat.

Az ismertetett művek tudományos értékének gondos mérlegelése alapján a bizottság Hóman és Szekfű „Magyar Történeté”-ben látja ennek az időkörnek legnagyobb szabású és egyben legmélyebb hatást keltett történetírói alkotását. Ennek folytán azt az egyhangú indítványt terjeszti a Tekintetes Osztály elé, hogy az Akadémia Nagyjutalmára a nagygyűlés előtt *Hóman Bálintot* sziveskedjék javaslatba hozni a „*Magyar Történet*” címmel írt köteteiért. Bár Hóman és Szekfű egyenrangú szerzőtársaknak tekintendők, a bizottság az Alapszabályok 164. szakaszának 6. bekezdése értelmében csak egy szerzőt hozhatott a Nagyjutalomra javaslatba. Azonban Szekfű személyétől a bizottságnak el kellett tekintenie, mert a „Magyar Történet”-nek általa írt köteteiért az Akadémia már 1938-ban kitüntette a Berzeviczy-jutalommal és az Alapszabályok említett szakaszának és bekezdésének értelmében a Nagyjutalom odaitélésénél nem vehette figyelembe azt a munkát, melyet az Akadémia már jutalomban részesített.

A Marczibányi-mellékjutalomra a bizottság egyhangúlag *Szabó Istvánnak* „*Ugocea megye*” című művét terjeszti elő, mint amely nemcsak forrásokra támaszkodó, alapvető jellegénél fogva, hanem egyúttal módszertani szempontból is irányt jelölő munka a hely- és népiségtörténet művelése terén.

Domanovszky Sándor íg. és t. t.
a bizottság elnöke

Jánossy Dénes l. t.
a bizottság előadója

Lukinich Imre íg. és r. t.

Madzsar Imre r. t.

Hajnal István r. t.

Balanyi György l. t.

a bizottság tagjai.

Vitéz Moór Gyula r. tag javaslata a Nagyjutalomra
vonatkozólag.

Tekintetes Osztályülés!

Jól tudom, hogy neves szakemberek tollából származó jelentéseket ritkán szoktak vita tárgyává tenni, mégis arra kérek most engedélyt, hogy az ezidei Nagyjutalom kérdéséhez hozzá szólhassak.

A Nagyjutalom odaítélése az Akadémia életének egyik legfontosabb mozzanata, amely különösen olyankor, mikor egy annyira nemzeti tudomány, mint a történelem, van soron, országos érdeklődésre tarthat számot. S minthogy a jutalmat nem a bizottság, hanem az Akadémia egésze adja, úgy érzem, hogy a nemzeti közvélemény előtt mindnyájan viseljük és vállaljuk is e legnagyobb akadémiai kitüntetés odaítéléseért a felelősséget. Ezért a mélyen tisztelt bizottság tagjai nem is tekinthetik bizalmatlanságnak, ha jelentésükhöz olyan tagtársak is hozzászólnak, akik szaktudásban mögöttük messze elmaradnak.

Mint egy ezek közül, magam is a legnagyobb érdeklődéssel olvastam el történetírói objektivitással megírt igen alapos jelentésüket. Sajnálom, hogy a szokáshoz híven a bizottság saját tagjai munkáiról nem emlékezett meg. Tudomásom szerint ugyanis éppen a bizottság egyes tagjainak igen jelentős munkái jelentek meg a szóbanforgó időközben, amelyeknek megemlékezésével a lefolyt időszakról teljesebb képet kaphattunk volna. Szerény nézetem szerint az az eljárás, hogy a jelentés, minden értékeléstől tartózkodva, a tagok jelentősebb munkáinak legalább a pusztá címeit sorolja fel, összegegyeztethető volna a tudományos szemérmességgel, és mégis bizonyos fokban korrektívuma lehetne annak, hogy valaki esetleg, a bizottságba történt megválasztása által, a számbavételről teljesen elessék.

Nagy örömmel olvastam a bizottsági jelentéshez fűződő javaslatnak azt a részét is, amely a Marczibányi-mellékjutalomra Szabó István „Ugocsa megye” c. művét terjeszti elő. Ezzel egy módszertani szempontból úttörő munka nyeri el méltó jutalmát.

Meg kell azonban vallanom, hogy a javaslatnak az a része, amely Hóman Bálint ő nagyméltóságát jelöli a Nagyjutalomra, meglepett. Meglepett azért, mert azt a koszorút, amely a lefolyt

9 év hatalmas magyar történetírói munkásságának legkitünőbb termékét illeti, egy olyan — egyébként igen érdemes — szerzőnek nyújtja át, aki — köztudomás szerint — több mint egy évtized óta tudományosan nem dolgozott és nem is dolgozhatott, mert egész munkaerejét és általam is nagyrabecsült kiváló szellemi képességeit egy másik, és az ország szempontjából talán a historikusénál *fontosabb* munkakör foglalta le.

Számomra természetesen nagyon nehéz vitába szállani a magyar történettudománynak olyan kiváló szakembereivel, mint amilyenek éppen ennek a bizottságnak a tagjai. Helyzetemet nem teszi könnyebbé az, hogy a jelentés készítője, a bizottság előadója, Jánossy Dénes tisztelt tagtársunk, az Almanach adatai szerint, maga is tulajdonképpen jogász.

Megkönnyíti azonban helyzetemet az, hogy én a jelentéshez elsősorban nem is *történeti*, hanem *jogászi* szempontból szeretnék hozzászólni. Ezen a jogászi területen sem érzem ugyan magamat előnyösebb helyzetben levőnek, mint a bizottság tagjai, de hátrányosabb helyzetben levőnek sem, és legalább is az *illetéktelenség* szemrehányása nélkül szólhatok a kérdéshez.

Szerény véleményem szerint az Akadémia Ügyrendjének 164. §-a nem teszi lehetővé azt, hogy az ezidei Nagyjutalmat a Magyar Történetnek Hóman Bálint által írt kötetei kapják meg. Legyen szabad ezt a véleményemet röviden megokolnom.

A jelentéshez fűződő javaslat nem mondja ugyan meg, hogy a Nagyjutalmat a Magyar Történet I. vagy II. kiadásának akarja-e odaitélni. Kétségtelen az is, hogy akkor, amikor Hóman Bálint méltatásánál ezt a művet jellemzi, az I. és nem a II. kiadást tartja szem előtt, mert csupán az első hétkötetes kiadásban foglal el a Hómantól írt rész úgy, amint azt a jelentés mondja, két és fél kötetet; a II-ik, ötkötetes kiadásban ellenben csak egy és kétharmad kötet Hóman munkája.

Mindennek ellenére nyilvánvaló, hogy csupán a II. kiadás jutalmazásáról lehet szó. Az I. kiadás nem jutalmazható két okból. Először, mert *1934 előtt* jelent meg; másodszer pedig, mert *évszám nélkül* jelent meg, amit a jelentés elmulaszt megemlíteni, bár egy másik szerzővel kapcsolatban maga is idézi az Ügyrend 164. §-ának d. pontját, amely szerint: „Amely munkán pedig évszám éppen nem fordul elő, az maga zárja ki magát a jutalomért pályázható munkák sorából”.

A kérdés tehát az, hogy megkaphatja-e a Nagyjutalmat valamely mű *második vagy még újabb* kiadása?

Bár az Ügyrend említett §-a elég részletesen szól például a több kötetben vagy gyűjteményben megjelent, továbbá az összegyűjtve kiadott munkákról, az *újabb kiadásban megjelentekről* egyáltalában nem emlékezik meg. Ebből, az *argumentum a contrario* jogmagyarázati elve szerint, az következik, hogy a szabályzat el sem tudta képzelni azt, hogy az időhatárra vonatkozó nagyon szigorú rendelkezését ki lehessen játszani azáltal, hogy valamely régi munkából egyszerűen új kiadást rendezünk, vagy a jutalmat egy régibb eredetű mű új kiadásának ítéljük oda.

Hogy pedig az *időhatárra* vonatkozó rendelkezések milyen *szigorúak*, az kiténik a következőkből.

A 164. §. 2. bekezdése így szól: „A sorrendben levő tudományszak terén a *lefolyt* hét évi *időkörben* megjelent munkák közül az nyeri el a jutalmat, amely az illető osztály ítélete alapján a legkitünőbb és *egyszersmind* a tudomány terén jelentékeny haladást tett, vagy amelynek formai tekintetben nagy irodalmi értéke van. Ha ilyen munka nem található, a Nagyjutalom ki nem adható”.

Ebből a fogalmazásból egészen világosan kiténik, hogy a *jutalmazott műnek magának*, és nem egy régebbi kiadásának, kell a tudomány terén jelentékeny haladást tennie; mert hiszen a szabályzat nem elégszik meg azzal, hogy a jutalmazott mű a legkitünőbb legyen, hanem hozzá ~~teszi~~ teszi, hogy „és *egyszersmind* a tudomány terén jelentékeny haladást tett” legyen.

Valamely mű *második* kiadása tehát csakis abban az esetben nyerheti el a Nagyjutalmat, *ha éppen ez a második kiadás jelent az első kiadással szemben jelentékeny haladást a tudomány terén.*

Az időkörrre vonatkozó rendelkezés szigorú megtartását kívánja még biztosítani az említett § utolsó bekezdése is, amely így szól: „Minden munka azon évben tekintetik megjelentnek, amely a *címlapon* ki van téve. Azon esetre, ha valamely munkán kétféle évszám áll, a későbbi az elhatározó; amely munkán pedig évszám éppen nem fordul elő, az maga zárja ki magát a jutalomért pályázható munkák sorából.”

Tekintetes Osztályülés!

Ahol a mű megjelenésének *időpontjára* nézve ilyen *részletes és szigorú* rendelkezések állanak fenn, ott az évszám vagy az új kiadás kérdését nem lehet mellékes és elhanyagolható mozzanatnak tekinteni.

Nem lélektelen formalizmus tehát, ha erre a kérdésre különös súlyt vetek. A szabályzat rendelkezésének különben is megvan a maga *ésszerű oka*.

A szabályzat, — amint azt felolvasott szövegéből látni méltóztattak, — finom különbséget tesz a *tudományos munkák* és a *szépirodalmi művek* között. S míg az utóbbiaktól az *időhöz nem kötött*, „formai tekintetben vett, nagy irodalmi értéket”, addig az előbbiektől a tudományos haladásnak nagyon is *időhöz kötött* előmozdítását kívánja meg. Nézetem szerint nagyon helyesen, mert ilyen módon akarja megakadályozni azt, hogy olyan szerzők nyerjék el a Nagyjutalmat, akik csupán régi érdemeikre hivatkozhatnak, de egyébként a lefolyt időközben a tudományt új eredményekkel nem gazdagították.

Mindennek ellenére távol áll tőlem, hogy a szabályzat betűihez ragaszkodva azt állítsam, hogy egy második kiadású mű egyáltalában nem nyerheti el a Nagyjutalmat. Nagyon is el tudom képzelni, hogy e jutalmat egy ilyen munka nyerje el, de csakis akkor, ha az *első kiadáshoz viszonyítva* éppen a *második* kiadás mutat: „*jelentékeny haladást a tudomány terén*”.

Legyen szabad ezt egy példával is megvilágítanom. Kiváló tagtársunk, *Schütz Antal*, 1927-ben publikálta „*A bölcselet elemei Szent Tamás alapján*” c. munkáját, amely alig volt több, mint Szent Tamás tanításainak igen világos összefoglalása. 1940-ben ennek a műnek második kiadása jelent meg „*A bölcselet elemei*” címen, több mint kétszeres terjedelemben és azzal az igen jelentős változással, hogy szerzőnk ebben a művében szembesíti Szent Tamással az egész modern filozófiát. Tehát éppen ez a második kiadás tesz a filozófiai gondolkodásnak igen nagy szolgálatot s ekként a tudomány terén is jelentékeny haladást.

Az a *gyakorlat*, amelyet az Akadémia *eddig* a Nagyjutalom odaítélésénél folytatott, azt hiszem, teljes mértékben megfelel annak a felfogásnak, amelyet az előbbieken a Szabályzat értel-

mezése útján nyertem. Az Almanach 1831-ig visszamenőleg közli a Nagyjutalmat nyert művek jegyzékét; több mint 110 esztendő alatt csupán egyetlen-egyszer fordult elő, hogy a jutalmat egy *második kiadású* munka kapta meg: az 1902—1908. évkörben *Thaly Kálmán „Ocskay László“* c. művének II. kiadása. Ennek első kiadása — egy kötetben — 1880-ban jelent meg. Második kiadása negyedszázaddal később, 1905-ben — a szerző időközben végzett búvárkodása alapján teljesen átdolgozott formában — két kötetben. Joggal tekinthetjük tehát ezt a második kiadást az elsővel szemben új műnek.

S azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Thaly Nagyjutalma arra az évkörre szólt, amelyben a dicsőséges fejedelem hamvainak hazaszállítása válósággá váltott. A nemzeti kegyelettől megszentelt hamvak visszatérése a haza földjébe főként Thaly Kálmán buzgólkodásának volt köszönhető s ezért el sem képzelhető az Akadémia részéről szebb gesztus, mint az, hogy ennek az évkörnek Nagyjutalmát a nagy fejedelem hűséges íródeákjának ítélte oda.

Még abban az esetben is tehát, ha Thaly művének második kiadását nem tekinthetnők az első kiadással szemben jelentékeny haladást tevő új műnek, s az Akadémia az ügyrendi szabályok *megsértésével* adta volna neki a jutalmat, ez a szabálysértése teljes feloldozást nyerhetne abból az okból, hogy az Akadémia ezzel is a bujdosó fejedelem iránti nemzeti kegyelet adóját róttá le. Ha tehát szabályt sértett volna az Akadémia *II. Rákóczi Ferenc* kedvéért, ne tegye meg ezt tisztelt tagtársunknak, Hóman Bálintnak, hosszú kultuszminiszteri működése iránt érzett kegyeletéből.

Hóman „Magyar Történetének“ *II. kiadása* ugyanis az előzőhöz mérve egyáltalában nem tett jelentős haladást a tudomány terén. Az egyébként igen objektív bizottsági jelentésnek idevonatkozó passzusa nem meggyőző. A jelentés erről, mint „a hét-kötetes első kiadásnak öt kötetre összevont, de tartalmilag kibővített és lényegesen átdolgozott második kiadásáról“ emlékezik meg. Eltekintve attól, hogy az *összevont*, de mégis *kibővített* kiadás gondolatában bizonyos fokú ellentmondás rejlik, az igazság — tudomásom szerint — a következő.

Hóman és Szekfü a *második kiadás*nál figyelembevették és a Magyar Történetbe — nagyrészt jegyzetek formájában —

beledolgozták azt az irodalmat, amely az első kiadás óta megjelent. Ha tehát e kiadás *haladást* jelent, ez azoknak a *részletkutatóknak* köszönhető, akiknek az eredményeit ők csak figyelembe vették. Egyébként azonban a két kiadás közt a leglényegesebb különbség pusztán *nyomda-technikai*: a 140 pengős, drága, hét kötetes kiadás helyére egy olcsóbb, apróbb betűkkel szedett és így öt kötetbe beleférő kiadás lépett.

Hogy a két kiadás közt nincs lényeges különbség, azt legyen szabad a következőkkel is bizonyítanom.

1. Amint már említettem, maga a *jelentés* is, amikor a Magyar Történetet jellemzi, kétségtelenül az első kiadásról beszél. Sőt még a javaslat is a Hómantól írt *köteteknek* akarja a jutalmat adni, holott kétségtelen, hogy a II. kiadásban csupán *egy és kétharmad* kötet van és nem „kötetek” vannak Hóman tollából.

2. A történelmi szakirodalomban ma is lépten-nyomon az I. és nem a II. kiadást idézik. Úgy vélem tehát, hogy a két kiadás közti különbség olyan lényegtelen, hogy történészeink nagy része nem tartotta szükségesnek, hogy a drága első kiadás mellett még a másodikat is megszerezze.

3. És végül köztudomású, hogy Hóman Bálintnak időközben miniszterré történt kinevezése folytán arra sem volt ideje, hogy a prospektus szerint reáeső részt megírja: a III. kötet második felét, Mátyás korának és a mohácsi vészt megelőző időnek történetét saját részének megírása után helyette is Szekfű írta meg. Hogyan lett volna tehát ennek az elfoglalt miniszternek ideje arra, hogy az első kiadást olyan alaposan átdolgozza, hogy a második mint a tudomány terén jelentékeny haladást tevő mű jelenjék meg.

Az elmondottak alapján arra a következtetésre kell tehát jutnom, hogy az Ügyrend 164. §-a szerint teljesen lehetetlen az, hogy az idejű Nagyjutalmat Hóman Magyar Történetének II. kiadása kapja meg.

Tekintetes Osztályülés!

Az elmondottakkal voltam bátor igénytelen felfogásomnak lényegét előadni. Igyekeztem szigorúan a *jogászi* fejtegetések területén maradni és tartózkodni minden *történelmi* értékeléstől. Sarlómát a más vetésébe nem szívesen vágom. Legyen szabad

azonban mégis, inkább csak *mellékesen*, a historikusok területére is egy kirándulást tennem. Szolgáljon e merészségem mentességére az, hogy a történelem nem olyan *esoterikus* tudomány, amelyhez csak az írástudók szólhatnak hozzá. Éppen Hóman Bálint az, aki „*A magyar történetírás új útjai*” c. műben ékes és éles szavakkal ostromozza *azt* a történetírást, amely a történet iránt intenzíven érdeklődő széles rétegektől elszakadva, Anatole France tudósának mintájára, céduláinak tömegébe temetkezik. (24. l.) A nemzeti történelem igenis *az* a tudomány, amely iránt *mindnyájan* melegen érdeklődünk, amelyet több vagy kevesebb kritikai érzékkel olvasunk és amelyről mint laikusok is megalkotjuk véleményünket. S igazi „*nagy*” történetíró nem is lehet az, aki nem tudja írásművészetével meghódítani a művelt nemzeti közvéleményt.

Ezen a jogcímen legyen szabad tehát hozzászólanom a javaslat történeti értékeléséhez, és különösen ahhoz a megállapításhoz, hogy „*Hóman és Szekfü egyenrangú szerzőtársaknak tekintendők*”.

Ezt a tételt semmiképpen sem fogadhatom el. És azt hiszem, *a történelem iránt érdeklődő művelt magyar közvélemény sem fogadná el*.

Ha a Magyar Történetért Hóman kapná a Nagyjutalmat, az a visszás helyzet állana elő, hogy a közös mű érdemeiért éppen az a szerzőtárs aratná le az elismerést, aki terjedelemre nézve a nagy munkának csupán *egyharmadát* írta s aki minőségileg is a *gyengébb* részt szolgáltatta.

De magának Hómannak alkotásai közül is nem a Magyar Történetet tartom a legsikerültebbnek. Történetírói kvalitásai, szerény véleményem szerint, jobban érvényesülnek a *pénztörténetről* írt műveiben, mint a *szellemtörténetként* felfogott Magyar Történetben.

A szellemtörténethez a filozófiai látáshoz hasonló, mélyreható, elvszerű szemlélet szükséges. A szellemtörténésznek a történet adatai mögött nemcsak a mult életformáját kell meglátnia, hanem azt a *centrális gondolatot* is, amelynek a kor életformája csupán külső megnyilatkozása.

Akár a *dialektikus módszer* szerint fogjuk fel a szellem útját az emberiség történetében, akár nem, kétségtelen, hogy

a szellemtörténeti irány *Hegel* filozófiájára vezethető vissza és nem is művelhető sikeresen filozófiai lelkület nélkül.

Hóman Bálint pozitív tények felé orientálódó, tudós egyénisége nagyon kevésbé illik bele éppen a szellemtörténeti irányba. Az még nem szellemtörténet, ha valaki az utolsó emberöltő történeti részlet-kutatásait egy nagy szintézisbe foglalja össze. Hóman szintéziseiből éppen ezért bizonyos *mozaik-szerűség* érezhető ki; e szintézisek nem hatnak úgy, mint Szekfűnek rembrandti megelevenítő erővel megfestett korképei.

Elismerem, hogy mindezt egy *laikus* olvasó benyomásaként adtam elő. De abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy laikus felfogásom támogatására hivatkozhatom Hóman Bálint tanszéki utódának, — aki tehát e kérdésben a legilletékesebb — *Mályusz Elemér* tisztelt tagtársunknak véleményére. Mályusz „*A magyar történettudomány*” c. műve 48. oldalán a következőket mondja a külföldön keletkezett szellemtörténeti irány magyar képviselőiről: „Az európai történettudománynak ezeket az évről-évre felhalmozódó eredményeit, a megszívlelésre váró tanulságok tömegét elsőnek Szekfű Gyula használta fel. Szerzőtársából hiányzott a fogékonyság és a hajlam ily munkára — jellemző, hogy például a gótika fogalmának jelentőségét, korszak-megjelölésre alkalmas szerepét sem ismerte fel — s így Szekfű művészi teremtő tehetségének nagysága annál szembe-tünőbb.” Mályusznak ez az értéktétele pedig annál kevésbé tekinthető a Szekfű iránti rokonszenvtől befolyásoltnak, mert éppen ő, aki az újabb német ideológiát akarja bevinni a magyar történetírásba, e tekintetben sokkal közelebb áll Hómanhoz, mint Szekfűhöz.

Egyébként jellemző, hogy Hóman szellemtörténeti nagyságát a bizottság jelentése egy szóval sem emeli ki.

Tekintetes Osztályülés!

Az elmondottakból, — és különösen abból, hogy a Nagyjutalom Hóman Bálintnak az Ügyrend 164. §-a szerint nem adható ki, — nem azt a következtetést vonom le, hogy — amint ez számos esetben megtörtént — a jutalom egyáltalában *ne adassék ki*, bár elismerem, hogy ennek a konzekvenciának levonása *lehetséges és jögitag kifogástalan* volna.

Az a nagyon objektív eljárás, amelyet a bizottság jelentésé-

nek megszerkesztésénél követett, lehetővé teszi azonban azt is, hogy a Nagyjutalom *másnak* ítéltessek oda.

A jelentés ugyanis betűrendben sorolja fel az érdemes szerzőket és jellemzi munkáikat. A jelentés végén található javaslat nem is következik szervesen a jelentésből és *magának a jelentésnek alapján* más javaslattal pótolható.

Az egész jelentésből kihangzik az az alapgondolat, hogy a Nagyjutalmat leginkább *Hóman* vagy *Székfi* érdemelné meg.

A jelentés éppen *Hóman* jellemzésénél állapítja meg, hogy „*a hazai történetírói gárdának két iránytadó és iskolát teremtő vezéregyénisége*”: *Hóman* és *Székfi*.

A javaslat pedig szinte mentegetődzik, hogy a Nagyjutalmat *jogi okoknál fogva* nem lehet *Székfi*nek adni.

Én azt hiszem, hogy a javaslat ennél a *jogi* megítélésnél megint nem jár a helyes nyomon.

Az bizonyos, hogy a Nagyjutalmat a „*Magyar Történet*” köteteiért *Székfi Gyula* éppúgy nem kaphatja meg, mint *Hóman Bálint*. Nemcsak azért nem, mert a *Berzeviczy*-jutalmat kapta érte, hanem azért sem, amiért *Hóman* sem kaphatja meg, t. i. mert e mű a most szóbanforgó évkör *előtt* jelent meg, és pedig *évszám nélkül* s mert a *II. kiadás* nem tekinthető a tudomány terén jelentékeny haladást tevő műnek az elsővel szemben.

De kétségtelen az is, hogy éppen *Székfi Gyulának* a lefolyt évkörben egy igen kitűnő *új munkája* is van. Az „*Allam és nemzet*” c. 1942-ben megjelent kötetére gondolok. Ezért kérem, hogy róla pár szót szólhassak. Nem történetírói méltatást akarok adni. Ez felesleges, mert ezt elvégzi már a *bizottsági jelentés* is.

A *jelentés Székfi*ről szólva ugyanis ezt mondja:

„Az írásművészetét jellemző rendkívüli kvalitások: a széleskörű anyagismeret és az erre épített hatalmas, sokszor drámai hatású szintézis, erőteljes írói egyéniségben gyökerezik, dinamizmusa szinte magával ragadja az olvasót. *Székfi* ereje színpompás szemléletében rejlik, mely valóságosságra törekvő írásművészetében sajátosan nyilatkozik meg.” S később így folytatja: „Tudós egyéniségének különös kvalitásaival magyarázható... az az elismerés, mely a nemzetiségi kérdés gyökereit boncolgató „*Allam és nemzet*” c. kitűnő munkáját fogadta.”

Ezek szerint tehát Szekfű rendkívüli történetírói kvalitásai teljes mértékben nyilatkoznak ebben a munkájában is.

Ehhez nincsen hozzáfűzni valóm. Amit a bizottsági jelentéshez hozzáfűzni akarok, az a következő.

Szekfűnek ebben a 372 oldalas munkájában csupán a körülbelül 100 oldalas „*A nemzetiségi kérdés rövid története*” című remekbe készült fejezet az, amely *először* jelent meg ebben a munkában, a többi fejezetek: *máshol* már megjelent *hosszabb tanulmányok* vagy *rövidebb cikkek*. De ezek a tanulmányok és cikkek is — három rövid és összesen 38 oldalt kitevő cikk kivételével — *mind az 1934-től 1942-ig terjedő évkörben jelentek meg*. Az Ügyrend 164. §-ának c. pontja szerint tehát — amely az ilyen esetekről rendelkezik — nincsen semmi akadály a jutalmazásnak.

Ezek a tanulmányok *szervesen egészítik ki egymást* és mindnyájan a szerzőnek abból a meglátásából fakadnak, hogy *Szent István birodalmának sorskérdése a nemzetiségi kérdés*. Szerény véleményem szerint Szekfű e munkájának *nemzeti szempontból* talán nagyobb jelentősége van, mint többi munkáinak. Történeti adatok alapján kimutatja benne azt, hogy közönséges történethamisítás ellenségeinknek, a Scotus Viatoroknak, cseheknek, oláhoknak az az állítása, hogy elnyomtuk volna nemzetiségeinket. A magyarság mind a középkorban, mind az újkorban a legnagyobb türelmet tanúsította a vele együttélő nemzetiségekkel szemben. Csupán a XIX. században, amikor a politikai vezetés kiesett a birtokos magyar nemesség kezéből, fordultak elő — *de csak szórványosan* — a szentistváni gondolat szempontjából kifogásolható jelenségek is.

Szekfű fáradtságos munkájának azonban nemcsak nemzeti, de a legnagyobb *aktuális* jelentősége is van. Éppen akkor sorsdöntően fontos a nemzetiségi kérdés történeti megvilágítása, amikor nemzetiségeink nagy tömegei újból visszatértek a Szent Korona oltalmába.

Éppen azért tisztelettel javaslom, hogy a történettudományt illető Nagyjutalom ebben az időkorban, amelyben nemzetiségeinknek Szent István birodalmába való visszatérése megkezdődött, *Szekfű Gyula* „*Allam és nemzet*” című munkájának ítéltessek oda.

Tekintetes Osztályülés!

Fel szólalásom végére érkeztem.

A bizottság jelentését, a lelkiismeretes, alapos és objektív munka iránti elismerés és köszönet kifejezése mellett, elfogadom.

Elfogadom a bizottság javaslatának azt a részét is, amely a Marczibányi-mellékjuttalomra vonatkozik.

Csupán a Nagyjuttalomra vonatkozó javaslatot nem fogadom el.

A Nagyjuttalomra pedig a bizottság jelentésének a lapján Szekfű Gyula „Állam és nemzet” c. „*kitűnő*” munkáját ajánlom.

Kérem az elnök úr ő nagyméltóságát, hogy e két indítványomat *külön* méltóztassék szavazásra feltenni. Mert hiszen az első indítvány esetleges elfogadása esetén külön megfontolás tárgya lesz, hogy a Nagyjuttalom egyáltalában ne adassék-e ki, avagy hogy az én indítványom szerint Szekfű Gyulának ítéltesék-e oda.

Nem remélem azt, hogy a talán meginduló vitában egyetlen felszólalás is történjék az én indítványaim mellett. Azt azonban tisztelettel kérem, hogy méltóztassék elrendelni az Ügyrend 27. §-a értelmében a *títkos szavazást*.

(A közölt szöveg nem teljes szövege az elmondott beszédnek. A kihagyások a szerző tudtával történtek, habár intenciói ellenére.)

Ezek után Domanovszky Sándor íg. és r. tag, a nagyjuttalmi bizottság elnöke, szólalt fel s a következőket mondotta:

A Tekintetes Osztály az előzőkben egy nagy előkészülettel megírt támadást hallott a Nagyjuttalom odaitélésére kiküldött bizottság jelentése ellen. Mint ennek a bizottságnak elnöke kérek szót. Méltóztassanak elhinni, hogy a bizottság alapos és lelkiismeretes munkát végzett, higgadtan és pártatlanul hozta meg javaslatát a szabályok megengedte határok közt és nem hanyagolt el semmiféle lényeges szempontot. Az elhangzott támadás azonban nagy előnyöket élvez a bizottság hideg, szakszerű bírálatával szemben. A bizottság az ilyen hangulati tényezőkkel logikailag és stilisztikailag kielezett argumentáció ellen nem vehet igénybe hasonló eszközöket. Legyen szabad mégis szigorúan csak a különvélemény és indokolás tényeire.

nem színezésére, az Akadémia méltósága megkövetelte tárgyilagossággal válaszolnom.

A különvélemény maga is hangoztatja, hogy a kérdés jogi oldalához akar hozzászólni, de aztán mégis lecsúszik erről az alapról és mélyen belebocsátkozik a történettudományi értékelésbe. Ez talán mégsem az ő föladata! Hogy a dolog jogi oldalánál maradjak, kifogást emelt az ellen, hogy a Magyar Történet első kiadása nem jutalmazható, mert nem az 1934—1942. évkörben jelent meg, a második pedig azért nem, mert az előzővel szemben nem tartalmaz olyan jelentékeny tudományos haladást, amely a nagydíj kiadásának előfeltétele, az első azonkívül azért sem, mert címlapján nincs megjelenési évszám. Komoly tudományos elbírálás azonban aligha akadhat fenn a kiadások kérdésén. A komoly tudományos munka eredményeinek nagy részét természetesen az első kiadással éri el, a továbbiak a tudomány haladásával előálló változások bedolgozásával bővítik a szerző érdemeit. A két kiadás közti eltérések nem választhatók úgy szét, hogy az utóbbi csak a változtatások alapján legyen elbírálható. A munka második kiadása is egészében a tudós alkotása, és mentől jelentősebb, annál inkább életművének kiemelkedő része. A benne rejlő tudományos érték nem parcellázható föl kiadások szerint. Hóman és Szekfű Magyar Története már 9 évvel ezelőtt is szóba került a Nagyjutalom tárgyalásánál, akkor azonban még élt Károlyi Árpád, akinek a magyar történetírás fejlődésére korszakalkotó hatása volt, s minthogy ő még nem részesült Nagyjutalomban, az volt az akkori bizottság véleménye, hogy a Nagyjutalmat történetíróink e nesztorának kell kiadni, a Magyar Történet írói még máskor is megkaphatják a kellő elismerést. Így kapta akkor a Nagyjutalmat „Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere” című kétkötetes munkájával Károlyi Árpád. A mostani bizottság ezekhez az előzményekhez kapcsolta működését. Szekfű Gyula azonban azóta 1938-ban a saját részével már Berzeviczy-jutalmat nyert s így az ő része az ügyrend 164. §-a értelmében nem volt Nagyjutalomban részesíthető. A bizottság tehát természetesen az első rész nem kevésbé érdemes szerzője mellett foglalt állást. Javaslatunkat a különvélemény azzal támadja, hogy az érdemes szerzőnek ez évkörben miniszteri teendői miatt nem is maradt ideje tudományos munkára, egészen

megfelelkezve 1938-ban megjelent „Szent István életrajzá”-ról, az Anjouk uralmáról ugyanebben az évben megjelent olasz nyelvű kötetéről és 1940-ben megjelent német nyelvű munkájáról a magyar középkorról a XII. század végéig. Sajátságos kiadásmélete mellett a különvélemény a megjelenési évszám kérdésébe kapaszkodik bele.

A kiadók újabban szeretik könyveiket évszám nélkül megjelentetni. Az Egyetemi Nyomda azonban belátta, hogy ez a szerzőkre milyen hátrányokkal járhat és az első kiadás VIII. kötetének 158. lapján a régi könyvek mintájára kolofonban közölte az egyes kötetek megjelenési idejét. A Magyar Történet első kiadásáról sem mondható tehát, hogy évszám nélkül jelent meg, hacsak túlzott formalizmussal nem azon az alapon akarjuk kizárni a munkát, hogy az évszám nem a címlapon áll. Ennek a kiadásnak III. kötete a Hóman-féle rész végével pedig már 1934 májusában látott napvilágot, tehát ez a kötet s ennek alapján az egész első kiadás is, mely ezzel a kötettel lett teljessé, beletartozik az 1934—1942. évkörbe. A további kiadásokon már a címlapon rajta van az évszám, ezek tehát egyáltalán nem eshetnek kifogás alá. Ezért van szükség, egészen újszerű alapon, arra az elméletre, amely a további kiadásoktól el akarja vitatni mindazt az érdemet, mely a szerző korábbi munkásságából származik.

Az Akadémia Nagyjutalma egy-egy tudományszakban most már 9 éves évkörökben kerül kiadásra. Jelentőségét a jutalmazási lehetőség ritkulása természetszerűen emelte. Az lett szokássá, hogy az Akadémia a Nagyjutalommal egy tudományos tekintetben a feltételeknek megfelelő műve révén egy-egy tudós egész élete munkáját ismeri el. Ez volt az álláspont 9 évvel ezelőtt, s a bizottság ugyanebből a nemes elvből indult ki. Ez alatt az idő alatt nem jelent meg történeti munka, amely olyan nagy hatással lett volna a magyar szellemiségre, mint a *Magyar Történet*. A bizottság tehát teljes meggyőződéssel egyhangúan hozta meg határozatát, amellyel a Magyar Történet Hóman Bálint által írt, eredeti felfogásban a másik résznél nem kevésbé érdekes részét javasolta jutalmazásra. Olyan egyhangú volt e tekintetben a vélemény, hogy más munka mellette számba sem jött, ámbar a jelentésben felsorolt, kiemelt munkák közül

több is van, amely méltán igényt tarthatott volna a Nagyjutalomra.

Az osztály elé hozott ellenjavaslat ezzel szemben Szekfű Gyula „Állam és nemzet” című kötetét javasolja jutalmazásra. A bizottság ilyen javaslatot nem tehetett, mert az „Állam és nemzet” c. kötet — bármily kiváló is — napilapokban és folyóiratokban napvilágot látott közlemények gyűjteménye, tehát ha egy eszmekörbe tartozó kérdéseket tárgyal is, mégsem egységes és — ami a fő — publicisztikai jellegű, nem szigorúan vett történettudományi földolgozás.

Nem akarok a javaslattevő úr értékelésével vitába bocsátkozni, kérem tehát a Tekintetes Osztályt, — minthogy a javaslattevő úr jogi kifogásai nem állnak meg — ne induljon egy distinguished foreigner erősen érzelmi beállítású javaslata után, hanem fogadja el a kiküldött bizottság jó megfontolt jelentését, vagy — ha kételyei volnának — adja vissza a jelentést a bizottságnak új véleménynyilvánításra, amint az pl. 1906-ban is történt.

Jelentés a Kazinczy Gábor és neje Várady Szabó Anna úrnő alapítványából kiadott jutalomról.

Az alulírott bizottság a Kazinczy Gábor és neje Várady Szabó Anna úrnő alapítványából kiadható jutalmat ennek az alapítványnak f. évi kamatait, Akadémiánknak egyéb bevételeiből 400 pengőre kiegészítve, egyhangúlag dr. Angyal Dávid nyug. egyetemi nyilvános rendes tanárnak javasolja odaítélni azon az alapon is, mert a nevezett tanár az utóbbi években is nagyértékű irodalmi munkásságot fejtett ki és jövedelme nincs arányban az utóbbi időben is végzett szellemi munkájának belső értékével.

Balogh Jenő ig. és t. t.
a bizottság elnöke

Lukinich Imre ig. és r. t.
a bizottság előadója

Voinovich Géza ig. és t. t.
Mauritz Béla ig. és t. t.
Németh Gyula ig. és r. t.
a bizottság tagjai.

Jelentés a Körössy Flóra-jutalom odaitéléséről.

Az alapítványtevő rendelkezése szerint ez a jutalom az utóbbi két évben megjelent legjobb nemzeti érzésű szépirodalmi műnek adandó ki. A műfajt az alapítólevél nem jelöli meg, s így bármilyen irodalmi mű szóba jöhet a jutalom kiadásánál.

Az előadó elősorban az Akadémiához megküldött pályaműveket bírálta meg. Ezek közül *Bodnár László*-nak már nyomtatásban is megjelent könyve: „A jegyesek kapcsolatainak törvényvilága” nem szépirodalmi mű, hanem a szociológia vagy pedagógia körébe tartozik s így elbírálásra nem is kerülhet.

Ivánka Pálné Nemes Andreá-nak kéziratban benyújtott filmforgatókönyve, a „Szent láng” és a történelmi színműnek feltüntetett drámai párbeszéde, melynek a „Talpra magyar!” címet adta, nem ütök meg a magasabb irodalom mértékét sem stílusukban, sem elgondolásukban.

Az utóbbi évek kiválóbb irodalmi termékeiben a nemzeti érzés igen sokszor kifejezetten jelentkezik, de e művek igen különféle műfajúak és természetűek. Így a drámai irodalomban kiemelkedik *Tamási Aron* „Csalóka szivárvány”-a, mely regionális és szociális vonatkozásaival kissé messze áll az alapítólevél szándékaitól és *Márai Sándor* „Kassai polgárok” című jeles drámája, mely már a Kisfaludy-Társaság egyik nagy díját nyerte el.

A regények közül dicsérettel kell megemlékeznünk *gróf Vass Albert*-nek „Mire a fák megnőnek” című művéről. A történet a szabadságharc összeomlása után, egy kis erdélyi faluban játszódik le, és egy magyar nemesi kúria lakóinak az oláh dűlős után új életet kezdő munkáját ábrázolja. A történet szimbolikusan a legutóbbi húsz esztendő tanulságaira is vonatkozik és a kitartó, eredményes nemzeti munka példáját állítja az olvasó elé, finom tájrajzok keretében és kissé Jókaira emlékeztető alakok cselekményén keresztül.

Ignác Rózsa „Született Moldovában” című regénye egészen más jellegű, de az író hazafias érzése nem kevésbé üt át a könyv lapjain. Egy Moldvában született és asszimilált magyar ifjú vergődését rajzolja itt a szerző élénk elbeszélő készséggel. A mű nagyjában mégis inkább riportregény, mely-

nek hatása elsősorban a jó környezetrajzban, egyes kissé érzékiesen kifestett jelenetekben és a vasgárdista mozgalom véres, balkánias részletekben dús elbeszélésének tulajdonítható. Regénynek túlságosan tanulmányyszerű és elnyújtott; viszont igaz, hogy a szerző a szórványmagyarság egyik jelentős kérdésére hívta fel a figyelmet.

Mindezeknél jelentősebbek *Tamási Aron* novellái, ahol a nagy székelj tehetség népének belső életét rajzolja saját költészetének, bőven áradó képzelőtehetségének átszellemesítő raygyogásában.

A történeti regény műfajában *Voivonich Géza* kötetét, a „György barát”-ot kell megemlítenünk: alapos környezettanulmánya, nemes nyelvezete, mozgalmas képei jóval a műfaji átlag fölé emelik.

Költőink közül *Illyés Gyulá*-t kell említenünk, kit a magyar néphez húzó szíve szebbnél-szebb költemények és essay-kötetek megírására ösztönöz. Költői lelke még prózai műveiben is minduntalan fel-felcsap: egy-egy metaforája, szimbolum-képe mély intuícióval világít be az egyéni és társas népi élet rejtelseibe. Egyoldalú osztályszemlélete kevésbé tetszetős. *Mécs László*-t inkább régebbi versei alapján lehetne itt méltatnunk; újabb termelése — a legutóbbi két év óta — az alapító feltételeitől kissé messzebb esik. Ugyanez áll *Horváth Bélának*, különben remek lendületű, inkább vallásos és szociális-humánus ihletű verseire. (Hol vagy te nép?)

Ha az alapító nemes szándékát, a hazafias érzésű irodalom támogatását vesszük tekintetbe, nem lehet figyelmen kívül hagyni a mostanában igen felvirágozott essay-műfajt sem. Nem *Németh László* „Kisebbségben” cím alatt összefoglalt és súlyos elfogultságokkal terhelt kötetére gondolunk itt, mely a magyar szellemiséget, sőt a magyar szellemi multat is darabokra tördeli mély és híg magyarságra vonatkozó elméletével. *Németh László* a magyarság egységét tagadja azzal, hogy a magyarságot európai szellemmel megtölteni igyekvő nagyjaink érdemeit tagadja, kitudja őket a nemzet egészéből, melyet az általa körülírt népfogalomra szorít. Említsük ellenben Cs. *Szabó László*-t (Latin Európa), ezt a nagyműveltségű íróat, aki éppen *Németh László*val ellentétben, nyugati szellemi élményeihez

füzi és mindig élvezetes módon elemzi magyar irodalmi és történelmi élményeit.

Ennek az essay-műfajnak az alapító értelmezésében legkifejezettebb terméke Szabó Zoltán „Szerelmes földrajz” című könyve. Az író Cs. Szabó László nyomdokain jár, azonban mindig magyar földön; a magyar tájat fedezi fel, újpesti gyermekszobájából kiindulva, hosszú évek során, sétákon, kocsin és vonaton utazva, de mindenkor a nagy magyar írőkkel zsebében és emlékében. Nemes vállalkozás: megtanítani az olvasót arra, hogy magyar hazáját ne csak mint halvány, vázlatos történeti vagy közjogi fogalmat szeresse, hanem a hazafiság legjobb iskolájába küldje el, a magyar költőkhöz, akik a magyar föld mítoszát kialakították s akik olyan szemüveget adtak a magyar táj és vidék látásához, amelyet többé le nem teherlenki. Szabó Zoltánnak legfőbb, szinte egyetlen törekvése ez írói pályáján, és már a publicisztikában is megteremtette ehhez képest a „Szellemi honvédelem” fogalmát és a nemzetlenítő áramlatokkal szemben munkálkodott e cím alatt, míg módjában állott. (Ugyanezt a célt szolgálta a „Parasztok” című antológiája is és szolgálják egyéb kisebb tanulmányai.)

A „Szerelmes földrajz” felhívja a figyelmet arra, hogy a régiek, mint a kuruckori ismeretlen énekmondók, mennyivel jobban ismerték az ország földrajzát, mennyivel realisabb volt hazalátásuk, mint a mai emberé. Petőfi szemével éli át az alföldi síkságot, Adyval Bihart és a Szilágyságot, Kosztolányival Szabadkát, Csokonaival, Fazekassal, Kazinczyval Debrecent, Juhász Gyulával Szegedet stb. Művészete éppen abban van, hogy mindez nem válik sablonná vagy utánozható fogássá nála, mert hiszen az utazó inkább a költők lelkében jár, mint a tájakon és a szellemiség alkotó erejét érezteti állandóan. Megkapja az olvasót az író szelíd humora is; ez az egész könyv egységét biztosítja. Az író nem nagyképűen oktat, hanem saját mosolygó jelenlétével és költőinek remek zenéjével lopja bele magát lelkünkbe. Bevezet a táj, a föld, a haza szeretetébe és meggyőz arról, hogy a haza fogalmát a költők alakíthatják ki bennünk a legszínesebben, a legtermékenyítőbben, a legmaradandóbban.

Szabó Zoltánnak ez a „kísérlete” (essay) olyan finom tollal, költői átérzéssel készült, hogy mint az essay-műfaj leg-

jobb darabját ajánlhatjuk a Körössy Flóra-jutalomra, mint amely műben az alapító szándéka, a hazafias érzés fejlesztése, mely egyúttal Akadémiánknak is elsőrendű feladata, a legnyiltabban és mégis minden cicoma nélkül, egyszerű művészi eszközökkel jut kifejezésre.

A javaslatot a kiküldött bizottság szótöbbséggel elfogadta.

Szász Károly t. t.
biz. elnök

Eckhardt Sándor I. t.
előadó

Jelentés a Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy Albert-alapítványa jutalomdíjának odaítéléséről.

A Magyar Általános Köszénbánya Rt. Berzeviczy Albert-alapítványából kiadandó jutalomdíj az 1943. évben a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályát illeti meg. Az osztály részéről javaslatételre kiküldött bizottság, melynek ülésén az alapító részvénytársaság egyik igazgatója is megjelent, az alapító levél rendelkezéseinek megfelelően számba vette az 1940., 1941. és 1942. évben nyomtatásban megjelent művészettörténeti, széptudományi és irodalomtörténeti műveket.

Mivel azoknak a tudományágaknak felsorolásában, amelyre a jutalom ki van tűzve, első helyen a művészettörténet és az esztetika szerepel, bizottságunk elsősorban ilyen tárgyú művekkel foglalkozott. Akadt is néhány munka ebben a tárgykörben, mely komoly figyelemre tarthat számot, hiszen csak néhányat említve az önállóan megjelentek közül, ebben a ciklusban látott napvilágot néhai *Hekler Antal* kisebb művészettörténeti tanulmányainak tekintélyes és tartalmas gyűjteménye, *Lyka Károlynak* a nemzeti romantika művészetét tárgyaló, adatokban gazdag és az abszolutizmus korának művészetére több tekintetben új világot derítő könyve. *Kampis Antalnak*, középkori faszobrászatunkat tárgyaló és ennek ismeretére nézve úttörő jelentőségű munkája, *Mitrovics Gyulának* alapos tanulmánya, nagy buzgalommal felépített esztetikája stb. Ha bizottságunk mégis irodalomtörténeti munkát hoz javaslatba, ennek oka az, hogy Eckhardt Sándor Balassi Bálint-jában a ciklus

folyamán olyan munka jelent meg, mely a bizottság véleménye szerint kiváló jelentőségű.

Tisztelettel egyhangúan javasolja tehát a bizottság, ítélje oda a tekintetes Akadémia e műnek az esedékes jutalmat. Javaslatát a következőkben indokolja.

Eckhardt Sándor könyve nem hasonlítható a szokványos írói életrajzokhoz, melyek az író születésén, neveltetésén, tanulmányain, műveinek méltatásán s némi korrajzi háttér festésén kívül felültebb kérdéseket nem igen tárgyalnak, s ezért olvasásuk kivételesebb készültséget nem kíván az olvasótól. Könyvünk a Balassi-irodalomnak épp a legfelültebb, leglényegesebb kérdéseit fejtegeti és oldja meg s ezért több mint egyszerű életrajz, esztetikai tanulmány, vagy írói arckép; szabatosan úgy lehetne meghatározni, hogy a költő életrajzát is új adatokkal gazdagító, de különösen költészetét a legkülönfélébb szempontokból megvilágító és magyarázó jeles irodalomtudományi mű. Természetes, hogy olvasójáról 16. századi politikai és társadalmi történetünk ismeretét s a régi költői nyelvünk iránti érdeklődést feltételezi.

Balassi Bálintnak balsorsú költőink hosszú sorában talán a legszerencsétlenebb élet jutott osztályrészül; egyik csapás a másik után sújtotta, s tragédiája végül is „a társadalmi siker elmaradásából s a méltó elhelyezkedés lehetetlenségéből eredt.” Eckhardt Sándor szerint Balassinak saját könnyelműségén kívül a hazai viszonyok okozták összeomlását. Más országokban: Franciaországban, az olasz vagy a pápai, a bécsi vagy prágai udvarnál zseniális művészek és írók tömegei kaptak biztos foglalkozást és kenyeret. „De mi helye lehetett ott egy magyar huszárkapitánynak, aki amúgy mellékesen magyar verseket ír? Mátyás király még a magyar íróknak volt mecénása, s ha utána nemzeti uralkodók következtek volna, Balassi tehetsége is érvényesülhetett volna. Mátyás után szakadt ketté nálunk az uralkodóház és a magyar nyelvű művelődés közti kapcsolat, s e szakadásnak első áldozata Balassi Bálint volt.” Eladva utolsó faluját, ő maga keserű humorral tárja fel siralmas helyzetét egyik levelében: „Engem pedig a jó király az nemzetemnek s magamnak is jó szolgálatért im csigává teszen... Sehonnai vagyok... Hátamon lesz házam. Amely jámbor csigát kíván, bár ne kapálja a szőlőt

tővig érte, hanem egyik énbennem ezután, mert én innét tova csiga leszek." S ezt az anyagi tönköt tetézi a lelki összeroppanás, melyet Eckhardt egy pár sorban jellemzően fest: „Nincs tovább... Elzárva a katonai érvényesülés útja, vége a családi boldogságnak is. Van egy fia, akit törvénytelennek nyilvánított a Szentszék s egy felesége, aki a másé. S nem lett az övé a barna magas özvegy, kinek „hatalmas” szemei még akkor is üldözik, amikor más szépséghez írja szebbnél-szebb verseit...” — Balassi tehát elmegy Esztergom alá, hogy Rimay szerint vérét hazájáért ontva, hősökhöz illő véggel mind az országban, mind az égben elnyerje a halhatatlanságot.

De ha e tragédia költőnként mint embert az élet mélypontján mutatja be, lehetetlen nem látni a napfényes ormokat, melyekre végeredményben diadalmasan felért. „Életműve — mondja Eckhardt epilógusában — a maga csonkaságában is korának, fajtájának, nemzetének jelképes kifejezése. Ő az első magyar ember, aki mindent, amit történetileg képvisel, egyúttal ki is tud fejezni a költészet nyelvén.” — „Míg más éppoly művelt magyarok továbbra is csak a latin nyelv géniusának hódoltak, ő a környezettől feléje áradó nagy magyar közösségi szellem hatása alól nem vonta ki magát s a magyar lantos hagyományt folytatva, azt a műköltészet magaslatára emelte...” — „Bár idegen elemeket vett fel magába, olyan szerelmi költést hozott létre, melyen keresztül lüktet művészelke... a magyar életből, magyar formákból eredeti szépségeket kialakító intuícioja” — „E mellett korának nagy élményét, a vallásos élet elmélyítését önmagában jobban végigélte, sőt kifejezésre juttatta, mint bármely hittérítő.” — „De legjobban a katona-Balassi fejezte ki a magyar életformát: mind vitézi tettei, dicső halála, mind a végbeli élet lelkületét klasszikusan kifejező énekei olyan közösségi érzést képviselnek, mely akkoriban a legszebb, legmagyarabb, egyedül férfias és erkölcsileg egyedül lehetséges volt.” — „Az életnek ez a teljessége, mely kort, magyarságot, különös magyar temperamentumot, uraságot, végbeli katonasorsot, humanista tudományt és ösztönös tehetséget magában egyesít, teszi Balassi Bálint alakját oly vonzóvá és költészetét 400 év távolságából is elragadóvá.” —

E könyvünket befejező magvas idézetek csak a szerző

összefoglaló eredményeit szemléltetik: nem adhatnak fogalmat arról a rendkívül érdekes anyagról, melyet műve 33 fejezetében élénk tár. A költő születési évétől kezdve hősi haláláig a régibb Balassi-életrajzokhoz képest igen sok friss adatra bukkantunk a könyvben, úgyhogy anyaga sok tekintetben újnak mondható. Jegyzeteit is áttekintő olvasójának az a benyomása: végre egy alapos, minden nyomot, forrást a legtüzetesebben megvizsgáló és felülbíráló kalauzra talált a szerzőben s feltétlenül megbízhatik benne, mert éles kritikai érzékkel rostálja meg a Balassi-irodalom eddigi forrásműveit, bátran ramutat tekintélyek nyilvánvaló szórakozottságára és tévedéseire, elismeréssel említi kevésbé méltatott buzgó kutatókat, problematikus megoldások helyébe valóságosabb felfogást állít, vitatkozik, érvel, bizonyít, és meggyőz: az egész könyv egy tárgyáért szokatlan buzgalommal hevülő író és tudós izgatóan eleven műve. Nemcsak eleven: megelevenítő is. Mintegy belekarol a költőbe, vele jár, idézi verseit, hogy szépségükben gyönyörködjünk s hogy eligazítsanak kalandos élete útvesztőiben.

Bár Eckhardt Sándor művének fő célja a költő élete és művei közötti összefüggések szemléltetése, rajzából a költő nagysága is plasztikusan lép előnk azokban a finom esztetikai megfigyelésekben, melyek a Balassi-versek szépségeire figyelmeztetnek. Másrészt vannak fejezetei, melyek korfestő voltak-nál fogva középiskolai olvasókönyvekbe kívánkoznak. (Vitézek mi lehet? . . . A végek költészete. Szép hír. Magyar táj stb.) másutt a költő és Losonczy Anna szerelmi viszonyának kérdését világítja meg, megdöntve az erre vonatkozó régi legendákat, majd megrázó hatással idézi fel a vallások közt ingadozó XVI. századi ember lelki válságát . . . Ezenkívül Balassi gyermek- és ifjúkori olvasmányaira ő derít először világot, s a magyar költői hagyományhoz való viszonyát is tisztázza: előzményeit mind a vallási, mind a szerelmi költészetre nézve kimutatja stb. Mindebben csupa új szempont, éles tekintet és tárgyilagosságra törekvés érvényesül.

Összefoglalva ítéletünket: Eckhardt Sándor művének jelentősége főképp abban áll, hogy a legrégebb Balassi-irodalomtól a legújabbig szerzője áttanulmányozott minden feljegyzést, okmányt, forrást, emléket, adatot és jellemzést, s mindezt, a

költő verseinek hitelességét is beleértve, a legalaposabban bírálta felül. Kutatásában az eredeti forrásokig ment vissza s újakra is bukkant, melyekkel annyira kibővítette ismereteinket a költőről, hogy az valósággal újjászületett sokoldalú és nagyszabású tanulmányában.

De Eckhardt Sándor monográfiája a megírás szempontjából is figyelemreméltó: stílusa őszintén tükrözi írója lelki alkatát, s ezért egyéni színe van. Értekező vagy leíró prózáját áttetsző világossággal párosuló tömörség és higgadtság jellemzi, de az utóbbi hangulatot gyakran szakítja meg a harcos kritikai hajlam, melynek a vita az igazi levegője. Balassi könyvének jelentős része lényegében egy győzelmes vita a multtal és a közömbös magyar olvasóval a költő igazi és teljes nagyságának védelmében. A hőse iránti hódolat a lelkesen megírt fejezetek egész sorára ihleti; stílusát ilyenkor lapokon át a szeretet, hogy ne mondjuk: rajongás érzelme hevíti át s ez az érzés olvasójára is fölemelően hat. Ennek rokonszenve a költő iránt megnő, és nemzeti önérzetét is növeli a tudat, hogy a magyarságnak már 400 évvel ezelőtt nagy költője volt. A könyvnek ezért tudományos és szépirodalmi becsén túl nem kicsinylendő nevelő ereje is van. S amint az olvasó lelke megtermékenyül a magyar mult varázsától: magának az írónak, a tudós filológusnak és irodalomtörténetirónak is szinte költői szemléletet sugall néha a nagy költő közelsége, mikor pl. stílusa erejét villantja meg az ilyen mondatokban: Balassi „öszönös költői tehetsége a vallásos költésből is élményköltészetet varázsolt elő: valóban saját belső vergődésének, büntudatának, megnyugvásának kifejezése. Verseinek első közönsége tehát, — ha szabad itt e szóval élnem — maga az Isten.”

Csakugyan, a költővel együtt nő a mű írója is. Mintha ő, kit már ezelőtt 30 évvel izgatott "a homály, mely akkor még Balassi Bálint írói egyéniségét körülvette," szinte renaissance-át élné e szép könyvben. Első szerelméhez visszatérve, mai fejlettebb lélektani, történeti, filológiai érzéke, tudása és tapasztalata fényével sikerült a Balassi-problémák egész sorára rávilágítania, azokat megoldania, úgyhogy „a távolban ködlő nagy magyar” valóban világosabb körvonalakban, elevenen, újszerűen és a legrokonszenvesebben rajzolódik szemünk elé.

Mindezért ismételten tisztelettel javasoljuk, hogy a tekintetes Akadémia *a Berzeviczy-jutalommal ez évben Eckhardt Sándor Balassi Bálint c. művét tüntesse ki.*

Voinovich Géza íg. és t. t.,
a bizottság elnöke

Keményfy János l. t.
előadó

Petrovics Elek t. t.

Rédey Tivadar l. t.
a bizottság tagjai.

Jelentés a Sámuel-Kölber-jutalom odaítéléséről.

A Sámuel-Kölber-jutalom odaítélése ügyében javaslatlétre kiküldött bizottság szemlét tartván az 1942. év termelésén, örömmel állapította meg, hogy nyelvészeti irodalmunk a külső nehézségek ellenére is megmaradt korábbi magas színvonalán. Amíg biztosítani tudjuk kiválóan képzett fiatal erőink munkalehetőségét, egyáltalán nincs okunk hanyatlástól, váltságtól tartani.

A számbaveendő értékes tanulmányok közül a bizottság egyhangú határozattal Hadrovics László egyetemi magántanárnak „A horvátban levő magyar elemek szóföldrajzi és időrendi problémái” című dolgozatát (Melich-Emlékkönyv 104—116. 1.) javasolja a kitüntetésre. Bár a dolgozat a magyar nyelv déli kisugárzását feldolgozó monográfiának csak módszertani előmunkálata, vázlata kíván lenni, tele van becsebbnél-becsebb megállapításokkal, nyelv- és művelődéstörténeti tanulságokkal.

A feldolgozott horvát nyelvemlékek magyar elemeinek — jövevényszavainak és tükrökifejezéseinek — vizsgálatából kitetszik, hogy a magyarság nyolc évszázados hatása nem egyformán érte az egész horvát nyelvterületet. Leghuzamosabb és legmegtermékenyítőbb a kaj-horvát nyelvjárasterületre, a középkori Szlavónia horvátságára tett hatás, amely már a XIII. században megindult s a szoros politikai kapcsolatok következtében az élet minden szakában érvényesült. A ça-horvát terület már jelentéktelenebb, szintelenebb magyar hatást árul el: ide általában csak a kajkavština szűrőjén keresztül jutottak le

magyar elemek. A kaj-horvát zónához keleten csatlakozó területet csak a XVI—XVII. században érte magyar hatás s az is a mindennapi élet fogalomköreire (mesterségek, szerszámok, ruházat) korlátozódott. Részint a földrajzi távolság, részint a kapcsolatok laza volta miatt a bosnyák vidék és Dalmácia egészen gyér magyar hatást mutat.

Nagyon elmemozdítók a szerzőnek a magyar jövevényszavak hangtani jellegzetességeiből, főleg a magánhangzók zártsági viszonyaiból és a diftongusokból a hatás időrendjére vont megállapításai. Nyilván igaza van, amikor a magyar-horvát érintkezések leendő tüzetes feldolgozójának és művelődéstörténeti értelmezőjének nyomatékosan is figyelmébe ajánlja a kölcsönszavak egyenként való megvizsgálásának szükségét.

Bizottságunk tisztelettel javasolja, méltóztassék a Samuel-Kölber-jutalommal *Hadrovics László*-nak nagy tájékozottságról, módszeres iskolázottságról és finom kritikai érzékről tanúskodó értekezését kitüntetni.

Szinnyei József íg. és r. t.
a bizottság elnöke.

Zsirai Miklós l. t.,
a bizottság előadója.

Melich János íg. és r. t.
a bizottság tagja.

Jelentés a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítvány 1942. évi kamatainak odaítéléséről.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara alapítványának egy évi kamatjövödelme a kereskedelem népszerűsítését és előmozdítását az 1942. évben legjobban szolgáló tudományos vagy publicisztikai mű jutalmazására adható ki.

Ennek a jutalomtételnek évről-évre megisméltendő kiírása azzal az érdekes eredménnyel jár, hogy mindjobban szaporodik azoknak a műveknek a száma, amelyeknek célkitűzése, egész tartalma, sőt néha már a címe is elárulja, hogy a jutalom felteteleinek igyekeznek megfelelni. A kiírás tehát eléri a célját, mert nemes versengést támaszt és egyre nagyobb érdeklődést kelt a kereskedelem iránt, először azoknak a körében, akik írni hivatottak róla, azután pedig szükségszerűen azoknál is,

akik erre az irodalomra felfigyelnek, elolvassák és okulnak belőle. Az is érdekes tanulsága ennek a szaporodó irodalomnak, hogy a kiírás legerősebb visszhangra az üzemgazdaságtan kérdéseivel foglalkozók körében talált, akik tehát a kereskedelem népszerűsítésében és előmozdításában üzemgazdaságtani feladatot fedeztek fel. Az üzemgazdaságtan viszonylag fiatal tudomány. A Horthy-jutalom most már azzal az örvendetes hatással jár, hogy a szaporodó pályamunkák a megoldást olyan irányban keresik, amely az üzemgazdasági szempontnak a közgazdasággal való összeegyeztetését teszi lehetővé.

Az üzemgazdasági szempontnak ez az előtérbe tolódása szükségessé teszi, hogy a Horthy-jutalom odaítélésénél az üzemgazdaságtani irodalomra megfelelő figyelemmel legyünk, amiből azonban még nem következik, hogy a kereskedelmet szolgáló, előmozdító vagy népszerűsítő művek sorában csak ezekre a művekre kellene figyelnünk és például a kimondottan közgazdaságtani érdekű műveket el lehetne mellőznünk. Az üzemgazdaságtani művek sorában most már nem lehet persze csak azokra szorítkoznunk, amelyek a jutalom elnyerését céljukul kitűzték, hanem az egész üzemgazdaságtani irodalomra ki kell terjeszkednünk, amely az elmúlt évben egyébként is igen termékeny és gazdag volt.

Az üzemgazdaságtani irodalom gyakran hajlamos arra, hogy pusztán könyvviteltanra szorítkozzék, ami nem akar lebecsülés lenni a könyvviteli ismeretekkel szemben, különösen mivel éppen a kereskedelem szempontjából van nagy jelentősége a könyvvezetésnek és az ezen alapuló pontos üzletvitelnek. De amint az üzemgazdaságtan feladata szélesebbkörű, mint a könyvviteltané, akként a könyvvitel értelme is általánosabb, mint a pusztán kereskedelmi könyvelésé. Az 1942. év folyamán két fontos könyvviteltani munka ért meg új kiadást, s így ezeket nem lehet itt sem említés nélkül hagyni. Az egyiknek tudományos rendszere átgondoltabb, de a részletek tekintetében még kiegészítésre szorul; ez *Kuntner Róbert* egyetemi tanárnak *Bevezetés a könyvviteli ismeretekbe* (Budapest, Athenaeum) című 288 oldalas műve, amely ennek az első ízben 1929-ben megjelent kiváló műnek már 4. kiadása. A másik ezzel szemben részletesebb és teljesebb, tehát a gyakorlati használatra különösen alkalmas; ez *Erdély Sándornak Újkori*

kereskedelmi és ipari könyvvitel (Pécs, Dunántúl) című 407 oldalas műve, amely az 1935-ben megjelent első kiadásnak terjedelmesen bővített, újjáalakított kiadása. Már a könyvelésen túlmenő tájékoztatást kíván nyújtani a kereskedelmi üzletvitel tekintetében, szűkreszabott terjedelme ellenére is, *Huszár Sándornak A modern kereskedelmi könyvelés ábécéje* (Budapest, Törekvés) című 68 oldalas műve a veszteségek megelőzéséről, a raktárkezelés helyes elveiről és a pénztárkezelésről szóló részében. *Stiassny Józsefnek Üzemgazdasági ismeretek* (Budapest, Székely) című 187 oldalas kis könyvében is találunk több részletet, különösen a III. és IV. fejezetet, amely nemcsak a kereskedelem megbecsüléséről tanúskodik, hanem a kereskedelemben hasznos ismereteket is rendszerbe foglalva közvetít.

Az 1942. évi üzemgazdaságtani irodalomból különösen nagyigényű *Schranz Andrásnak*, a kassai kereskedelmi főiskola tanárának *Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése* (Kassa, Wiko) című 191 oldalas, rendkívüli alakú és táblázatokkal bőven felszerelt műve, amelyben 50 nagyvállalatunknak 1938., 1939. és 1940. évi mérlegével, valamint eredménykimutatásával foglalkozik összehasonlító módon a mérleg- és kimutatás-tételek számának, valamint értékarányának alapján. A követett módszert „a kívülálló vizsgálati szempontjaival” kívánja igazolni, s ha itt tett megjegyzései, valamint fáradságos számításainak eredményei nem is érdektelenek, az összehasonlítás módja mégis csak teljesen alaki és külsőséges, úgyhogy az elérhető eredménynek az elérni kívánt céltól messze el kell maradnia.

Kis terjedelme és bevezető jellege ellenére is figyelmet érdemel *Novák Lászlónak A kereskedelem költségei* (Budapest, Székely) című 123 oldalas könyve, amely a kereskedelemben előforduló különböző költségfajtákat, mint a vállalkozói jövedelem megszerzésének költségeit, az áruforgalom költségeit, valamint az üzletvitel általános költségeit elkülönítve, igen tanulságos módon tárgyalja. Foglalkozik a költségek közgazdaságtani jelentőségével — nem teljesen hibátlanul. Annál érdekesebb, amit a költségeknek a kereskedelemben való általános jelentőségéről, a költséghányadról, a költségtényezőről, valamint a raktári felkészültség költségvonatkozásairól mond. Csak kívánni kellene, hogy gyakorlati hivatkozásainak további

részletezésével könyvét jobban kiépítené, mert egy ilyen kidolgozással valóban hasznos tájékoztatást és nagy tanulságot tudna olvasóinak nyújtani. Jelenlegi alakjában ez a könyv inkább csak egy többet sejtető ígéret, de így is érdemes elolvasni.

Az üzemgazdaságtan irodalmából a közgazdaságtan felé a legnagyobb lépést *Urbányi János* teszi meg. Urbányi János, aki az újvidéki kereskedelmi főiskola igazgatója, szokatlan címet adott könyvének: *A vállalatvezetés személyiségkérdései*. Terjedelme 223 oldal s a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda adta ki. A könyv az egész közgazdasági életet egy vállalatból kiindulva, mint személyek viszonyát, kívánja felfogni, amivel érdekes ellentétévé válhatna annak a másik közismert kísérletnek, amelyet közgazdasági statikájában egykor Schumpeter követett, amikor az egész közgazdaságot csak áruk viszonyára akarta korlátozni. Lehetne azonban akár Pareto is gondolni, aki a határhaszon kiküszöbölése közben és a javak közömbösségi vonalainak meghatározásánál jut el arra az eredményre, hogy az egyén a közgazdaságtani szemlélet számára feleslegessé válik: „L'individu peut disparaître”. Urbányira mély hatást gyakorolt Sombart, és sokat foglalkozik lélektani vonatkozásokkal, amelyek során elolvasásra érdemes részleteket találunk. Az üzemgazdaságtan fejlődési irányairól is sok érdekes mondanivalója van. Egy megállapítását különösen érdemesnek találjuk a kiemelésre, amely így szól: „A multban a személyiség érvényesülésének fokozódása a közgazdaságban korlátozólag hatott a személyiség érvényesülésére az egyes vállalatban. A jelenben a közösség nagyobb fokú érvényesülésével a személyiség jogának korlátozása a közgazdaságban a személyiség érvényesülési lehetőségének fokozódását jelenti a vállalatban. A vállalatnak, mint a közösség egyes tagjának, nagyobb fokú kötöttsége a vállalat egyes tagjai, a dolgozói részére általában, a rendkívüli idők kivételével, nagyobb személyes szabadságot jelent.” (141—142. l.) Ezzel ellentétben lehangoló, amikor a háború tőkefelélő rendszere közepette valósággal azzal kezdi Urbányi a könyvét, hogy „tőkehiányról ma nem hallatszik panasz”, „világjelenség azonban a munkaerőhiány”, (5. l.) s mindezt úgy fogja fel, mintha ez volna a jövő képe. Ha nehéz is volna Urbányi könyvéből a minduntalan kiütőköző kereskedelempolitikai vonatkozásokat kiemelni, talán

mindennél többet mond, hogy könyvének utolsó fejezete az új szemléletű vállalatgazdaságtannak a kereskedői hivatásnevelésre való hatásával foglalkozik. Ez az új szemléletű vállalatgazdaságtan Urbányi szemében az, amelyet a tárgyi tanítás helyett a hivatásra nevelés jellemez, vagy ahogy másképp is mondja, az „embertényező” előtérbenyomulása.

Nem volna teljes az 1942. év kereskedelmi vonatkozású irodalmáról szóló beszámoló, ha nem tennénk említést arról a kis füzetéről, amely a Magyar Szemle Társaság kis könyvtárának, a Kincsestárnak 61. számú köteteként jelent meg. Ez Komoróczy Györgynek *A magyar kereskedelem története* című 79 oldalas könyve, amely számos érdekes és tanulságos részlete ellenére is egyelőre csak még egy nagy ígéret a jövőre nézve. Nehogy azonban az ígéret valóráváltása alkalmával a szerző ugyanúgy tegyen kirándulást a közgazdaságtan területére, mint ez alkalommal, meg kell említenünk, hogy az 57. lapon a következő furcsaságokat olvashatjuk: „A reformkor ifjabb nemzedéke is nagyon sokat foglalkozott a magyar kereskedelem feladataival, ez a nemzedék azonban már nem volt híve a szabadkereskedelemnek, hanem a Say-val meginduló angol-francia protekcionizmust, védvamos kereskedelempolitikát figyelte. Gyakorlatilag List Ferenc védvamos rendszere hatott a magyar közgazdasági gondolkodókra részben Kossuth személyes befolyása, részben a magyar nacionalizmus egyidejű kibontakozása révén.” Nem kell mondani, hogy Say-val, a gazdasági szabadság egyik legszélsőségesebb képviselőjével semmilyen „angol-francia protekcionizmus” nem kezdődött és List Frigyes alighanem a magyar zeneköltőnek köszönheti, hogy szerzőnk Ferencre keresztelte át.

Volt ellenben az 1942. évnek még egy eseménye, amely mellett nem lehet észrevétlenül elhaladni. Ebben az évben adta ki ugyanis a *Magyar Gazdaságkutató Intézet* 50. gazdasági helyzetjelentését, amelyben mind hazai, mind pedig nemzetközi vonatkozásban beszámolt az 1942. év első felének jelentős közgazdasági eseményeiről. Az első világháború utáni időben amerikai példára az egész világon megalakultak a konjunktúrakutató intézetek, amelyeket az a hiedelem hívott életre, hogy sikerülni fog a konjunktúrákat szabályozni, illetve a jó konjunktúrákat elősegíteni, a rosszakat pedig enyhíteni,

vagy éppen el is kerülni. Ez a remény ugyan nem vált valóra, de azért a konjunktúrakutató intézetek nagy szolgálatokat tettek mindenhol a közgazdasági életnek, sőt az egyes magángazdaságoknak is, a közgazdasági tudománynak pedig értékes megfigyeléseket szereztek, gazdag anyagot gyűjtöttek, megbecsülhetetlen adatokat szolgáltatottak. Sőt még talán ennél is nagyobb szolgálatot tettek a tudománynak, hogy ugyanakkor, amikor a tudomány módszereit és tanításait alkalmazták a gyakorlati jelenségekre, tiszteletet és elismerést szereztek a tudománynak olyanok körében is, akik eddig, mint gyakorlati emberek, hajlandók voltak arra, hogy a tudományban csak haszontalan elmejátékot lássanak. A konjunktúrakutató intézetek ez általános jellemvonásai mellett azonban még nem kell azt hinni, hogy a konjunktúrakutatás feladata minden országban ugyanaz volt és hogy az egyik konjunktúrakutató intézetet a másikról egyszerűen le lehetett volna másolni. Az kétségtelen, hogy a Magyar Gazdaságkutató Intézet megszervezésének nagy hasznára volt, hogy kezdettől fogva vezető igazgatója, *Varga István*, ez idő szerint a Pázmány Péter-Tudományegyetem c. ny. rk. tanára is, előzetesen egy évet Amerikában töltött; de hogy mennyire a különös magyar feladatokhoz kellett az Intézetnek alkalmazkodnia, azt legjobban az mutatja meg, hogy mily óriási fejlődésen ment keresztül az alatt a 14 év alatt, amióta megalakult. Ennek a fejlődésnek csak külső jele, de azért beszédes tanúsága, hogy az 1929. év első negyedéről kiadott első intézeti jelentés terjedelme még csak 46 oldal volt, míg az 1942. év első feléről szóló beszámoló már ennek több mint négyszeresére, 211 oldalra, terjedt, vagyis egy negyedévre átszámítva is több mint kétszeresére nőtt annak, ami első elődje volt. Nemcsak a szövegben nyújtott tájékoztatás, hanem a táblázatokban rendszeresen feldolgozott anyag is jelentékenyen megnőtt, úgyhogy ma már nincs olyan termelési vagy foglalkozási ág, amely ezekből a jelentésekből hasznos okulást ne meríthetne. Gazdaságkutatás az a szó legteljesebb értelmében, amit az Intézet rendszeresen végez, mégpedig a magyar közgazdaság mindenkori nemzetközi helyzetének feltárása, egyben azonban saját belső gazdasági erőink fejlődési irányainak megvilágítása is, úgyhogy az intézeti jelentések adataiból megbízható következtetéseket vonhat le minden magánvállalat veze-

tősége vagy vezetője is, amennyire ilyen következtetések levonása mai ismereteink állása mellett egyáltalán lehetséges. A Magyar Gazdaságkutató Intézet megalakulása idején már világosan látta az eléje tornyosuló feladatot, amint ennek első helyzetjelentésének bevezetésében kifejezést is adott. Itt olvashatjuk a következőket:

„Elsősorban a jelen gazdasági jelenségeit kell adatszerűen megállapítani. Sokkal több és részletesebb adatot kell összegyűjteni és a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tenni, mint amennyi a múltban rendelkezésre állt. De még ez sem elég. Ezeket az adatokat népszerűvé kell tenni, mert gazdasági közvéleményünk, sajnos, még sokszor feleslegesnek tartja a gazdasági viszonyok alakulására vonatkozó adatok ismeretét. S a nyers adatok népszerűsítése sem elégséges. Közgazdasági jelenségekre vonatkozó adatok hosszú sorát kell idézni, amelyek tekintetében a nyers adatok valóságos jelentőségét még a leg-
hozzaértőbb ember sem tudja megbízhatóan megállapítani. Az ilyenfajta nyers adatokat ezért a modern gazdaságstatisztika kifinomult matematikai módszereinek a segítségével megfelelően át kell értékelni.”

„A gazdasági jelenségek várható jövőbeli alakulására irányuló következtetések lehetségesek bizonyos korlátok között. A gazdasági életben jelentkező minden változás bizonyos feszültséget idéz elő. Ha mármost minél több gazdasági tünetnél megállapítjuk azok megváltozásának a terjedelmét és ha lehet, okát is, akkor mód nyílik arra, hogy egyrészt a múlt tapasztalatai, másrészt a megfelelő elmélet segítségével elgondoljuk azt, hogy, ceteris paribus, a változás következtében a közgazdasági szervezetben előálló gazdasági feszültség feloldásának miként kell, gazdaságlogikai szükségszerűséggel, végbemennie.”

„A konjunktúraprognózis létalapja az, hogy erre a gazdasági változásokkal szembeni valószínű emberi magatartásra nagy megbízhatósággal lehet következtetni. Ha nem lehetne, a közgazdaságtani elmélet is lehetetlenné válna. Ha erre tekintettel vagyunk, rájövünk arra, hogy tulajdonképpen a gazdasági prognózis sem egyéb a gazdasági valóságra alkalmazott gazdaságtani elméletnél.”

„A jövőről való gondoskodás, a jövő számára való disz-

ponálás a gazdasági tevékenység legsajátosabb jellemzője. Minden gazdasági tevékenység a jövőre irányul. A gazdálkodó ember tehát tudatosan vagy öntudatlanul, de mindenesetre kényszerülten prognózisokkal dolgozik. A gazdaság- és konjunktúrakutatás célja az, hogy a gazdálkodó emberek ebbeli törekvéseit megkönnyítse. És kétségtelen, hogy a gazdaságkutatás iránytűjének a gyakorlati élet tapasztalataival kiegészített közgazdaságtani elméletnek kell lennie."

A Magyar Gazdaságkutató Intézet, közel másfél évtized alatt kifejtett buzgó munkásságának ideje alatt, mindvégig hű maradt ezekhez az eredeti célkitűzéseikhez és vállalt feladatát nemcsak rendszeres helyzetjelentéseivel szolgálta, hanem kiadott külön tanulmányaival is, amelyek száma az 1942. év végéig elérte a 21-et. E tanulmányok sorában a mezőgazdaság és ipar legkülönbözőbb időszerű kérdéseinek tudományos tárgyalása mellett a kereskedelem kérdései is illő szóhoz jutottak, így a kereskedelmi forgalom áralakulása, az üzletek alakulása, az árak általános alakulása, gyümölcs-, dohány- és borfogyasztási szokások, népelemezési adatok, a közzgazdaság áruforgalma, a magyar nemzeti jövedelemalakulása. A Magyarországi nemzeti jövedelmére vonatkozóan végzett számítások sikeresen továbbfejlesztették Fellner Frigyesnek már nemzetközi elismerésre szert tett, objektív magyar módszerét és e számításoknak angol nyelven való közzététele külföldön mindenhol megérdemelt figyelmet keltett. Ezek a különkiadványok egyébként részben kormány megbízások elvégzéséből születtek, amint a kormányzati szervek ezenkívül is gyakran és szívesen vették igénybe az Intézet körültekintő és megbízható munkásságát. Egyes magánvállalatok megbízásából is végeztek az Intézetben adatgyűjtéseket és számításokat, amelyekkel nemcsak sajátmaguknak, hanem a közgazdasági tudománynak is mindig csak megbecsülést szereztek.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet azonban nem utolsó sorban éppen a kereskedelemnek tette a legnagyobb szolgálatot, mégpedig nem csak azzal, hogy közvetlenül és kimondottan a kereskedelemmel foglalkozott, hanem egész ténykedésével is. Amit ugyanis az Intézet általában és elsősorban végezhet, az nem más, mint piacutató. Ami pedig a kereskedelmet mindenkinél és mindennél jobban érdekelheti, az ép-

pen a piacismeret. Ha ugyanis igaz az, hogy a kereskedelem művészete és egyben feladata, hogy a mindenkori legolcsóbb piacon vegyen és a mindenkori legdrágább piacon adjon el, amivel nemcsak a legnagyobb nyereséghez jut hozzá, hanem a piaci árak legszükségesebb kiegyenlítését is elvégzi, akkor a kereskedelemnek a legszélesebbkörű oly piacismerettel kell rendelkeznie, amely lehetővé teszi számára, hogy a napi változások megkövetelte gyors elhatározások közepette kellő biztonsággal tudjon azonnal tájékozódni és állást foglalni. Az állásfoglalás pillanatában közvetlenül nem lehet a kereskedőn öles, friss helyzetjelentésekkel segíteni, de ezeket a pillanatok, illetve e pillanatok döntéseit az előzetes, kimerítő, jó helyzetjelentésekkel mégis csak nagy mértékben elő lehet készíteni. Az értékük szerint mérlegelt és a megfelelő összefüggésekbe beállított, különböző közgazdasági adatok a legnagyobb biztosítékát adhatják annak, hogy a kereskedelem olyan áttekintéshez jusson, amely a hirtelen elhatározások idején legalább a nagyobb tévedésektől megóvhatja. A konjunktúra nem más, mint piaci helyzetkép, a konjunktúrakutatás tehát szintén nem más, mint piackutatás, ami pedig a piacon általában végbemegy, az nem más, mint adásvétel, tehát kereskedelem. Így az a foglalkozási ág, amelynek a gazdasággal a legnagyobb szolgálatokat teheti, éppen nem lehet más, mint a kereskedelem. A Magyar Gazdaságkutató Intézet sem tehet ennél fogva egy termelési ágnek sem nagyobb szolgálatot, mint éppen a magyar kereskedelemnek. Még hozzá olyan szolgáltatásokat, amelynél nagyobbakat a magyar kereskedelemnek más nem is tehet.

A Magyar Gazdaságkutató Intézetről szólva és érdemeit méltatva természetesen nem lehet mást az első sorba állítani, mint az Intézet érdemes igazgatóját, a már korábban is említett Varga Istvánt. Az ő tudományos műveltsége, mindenre kiterjedő figyelme, folytatólagos önképzése, nemzetközi látóköre és erős kritikai érzéke, valamint hűvös tárgyilagossága nélkül az Intézet nem tudott volna oda fejlődni, ahova máig eljutott. A szó szoros értelmében semmiből építette ki az Intézetet, és fejlesztette közgazdasági életünk komoly tényezőjévé, ami szervezőképességére, valamint vezető és irányító tehetségére vall. Még tudta találni a megfelelő munkatársakat és azok-

tól a legjobb munkateljesítményt tudta megkapni. Az Intézet munkakörének kiterjedése és személyzetének megnövekedése nem járt a munkálatok elhúzódásával, az Intézet nem bürokratizálódott el, hanem át tudta mindenkor venni az élet ütemét, noha a tudománnyal való kölcsönhatást sohasem veszítette el és mindig a korszerű tudomány, a közgazdasági és gazdaságstatisztikai tudomány nemzetközi haladásának megfelelő színvonalon állott. Varga István maga a saját neve alatt sem szünt meg tudományos munkásságot kifejezni és a hazai, valamint külföldi szakfolyóiratoknak állandó munkatársa maradt. Nemcsak a vezetése alatt álló Magyar Gazdaságkutató Intézet nevében, hanem a saját személyében is méltó arra, hogy Akadémiánk elismerése feléje forduljon.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 50. helyzetjelentése, amelynek 1942. június 30-án bekövetkezett megjelenéséhez javaslatunkat fűzzük, a gazdasági helyzetnek 1942. június végén való jellemzésével kezdődik és egy 1941. december elsejétől 1942. május végéig vezetett eseménynaplóval folytatódik. Ezt követi a tulajdonképeni részletes jelentés, amely 87 oldalon keresztül a nemzetközi háborús gazdálkodás eseményeit, a háborús gazdálkodás módszereit és eredményeit kíséri végig az összes jelentős országok szerint elkülönítve 1941. december elejétől 1942. május végéig a nemzetközi gazdasági kooperáció, az ipari és bányászati termelés, valamint a háború finanszírozása, illetve az infláció elleni küzdelem csoportjaira osztottan. A háborús gazdálkodásról szóló részt követi a szűkebb magyar gazdasági helyzetről szóló jelentés, mely közel száz oldalra terjed ki és kialakult beosztása szerint a pénz- és tőkepiacra, az áralakulásra, a hitelbiztonságra, a külkereskedelemre, az államháztartásra, a mezőgazdaságra, az ipari termelésre és a közellátásra terjed ki abszolút és jelzőszám-táblázatok, grafikonok, valamint magyarázó szöveg kíséretében. A még 1942 folyamán, illetve december végén megjelent 51. helyzetjelentés a naptári év második feléről szól, illetve részletes adatait 1942. november végéig vezeteti és első részében a világgazdasági helyzetet mutatja be, második része pedig a magyar gazdasági helyzetet tárgyalja a szokásos csoportosításban. Mindkét jelentést a hagyományokhoz híven az adatok bősége, tájékoztató ereje és feltétlen megbízhatósága jellemzi.

Az előadottnál fogva úgy véli a Bizottság, hogy az 1942. évben megjelent kereskedelmi érdekű művek kiválogatásánál elsősorban a Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentéseire, nevezetesen ezek képviselőjében az 1942. június végével lezárt 50. helyzetjelentésre, illetve dr. Varga Istvánnak a jelentések körül kifejtett munkásságára kellene figyelemmel lenni. Ehhez képest azzal a javaslattal fordul a Bizottság a tekintetes Akadémia elé, hogy a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-alapítványának 1942. évi kamatait dr. Varga Istvánnak mint a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatójának ítélje oda.

Navratil Akos r. t.
a bizottság elnöke,

Neubauer Gyula l. t.
a bizottság előadója,

Kováts Ferenc l. t.
Surányi Unger Tivadar l. t.
vitéz Gyulai Tibor
a bizottság tagjai.

Jelentés Budapest székesfőváros népességtörténeti jutalmának odaítélése tárgyában.

Budapest székesfőváros 2.000 pengős jutalmat tűzött ki Pest és Buda városok népességtörténetére vonatkozó olyan mű számára, mely a jutalom odaítélését megelőző két esztendőben adatott ki.

Tisztelettel jelentjük a tekintetes Akadémiának, hogy a jutalomdíj elnyeréséért Akadémiánkhoz pályamű nem érkezett. Minthogy azonban a pályázat elbírálásának feltételei között ott szerepel az, hogy a kiküldött bizottság mérlegelés tárgyává tehet olyan műveket is, amelyek bár a pályadíj elnyeréséért nem jelentkeztek, de azokról a bírálóbizottság tagjainak tudomásuk van, tisztelettel jelentjük a tekintetes Akadémiának, hogy ezen felhatalmazás birtokában a bizottság fontolóra vette annak a műnek tudományos becsét is, amely tudomásunk szerint a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadásában, dr. Illyefalvi Lajosnak, a hivatal igazgatójának, Akadémiánk levelező tagjának tollából került ki.

Ez a munka tulajdonképpen két részből áll. Az egyik Pest városára vonatkozik, és 352 lapra terjed; a másik Budára, és összesen 320 lap terjedelmű; az első kötet elé még 20, 8° oldal terjedelmű szöveg járul. A bizottság véleménye szerint ezen munka nemcsak a legnagyobb figyelmet érdemli meg pályadíj szempontjából, hanem a hazai népességtörténeti kutatásnak is egyik nagyértékű forrásmunkája.

A mű elkészítésére az indítékot az az emlékezetes jubileum adta meg, hogy 1936-ban múlt 250 esztendeje annak, hogy hosszú török megszállás után Budavára felszabadult és az ismét magához térő Magyarországnak, a mindig testvérnek tekintette Pesttel együtt, egyre jelentősebb — hamarosan a legjelentősebb — városi központjává vált.

1687-től 1848-ig Budán a viszonyokhoz mérten több-kevesebb gondossággal vezették az úgynevezett „Bürger-Rolle“-t; éppígy Pesten 1687-től 1815-ig a „Matricula civium Pesthensium“ című nagyfontosságú okmányt és annak folytatását. A két város tanácsa előtt, amint a szóbanforgó munkából megtudjuk, Pesten 8703-an, Budán 7661-en tették le ez említett idő alatt a polgáresküt.

Ezeket a nem csupán történeti, hanem társadalomfejlődési szempontból is oly nagyjelentőségű dokumentumokat, lajstromokat Illyefalvi Lajos mind Pestet, mind Budát illetőleg feldolgozta. Még pedig olyan sajátlagos módszerrel, melynek révén művét a magyar történeti statisztika egyik legnagyobb horderejű munkájának kell tartanunk. E mű megtervezésével és megalkotásával Illyefalvi méltó koronát emelt sokféle tagozódó munkásságára, melyet 20 esztendő óta különösen azzal végzett, hogy a jelenkor Budapestjének gazdaságtársadalmi viszonyait szinte végtelenül széles síkon vette tudományos eredményességgel vizsgálat alá, úgyhogy e részben való tevékenysége világviszonylatban is egyedülálló.

A Budán, illetőleg Pesten polgárjogot szerzett egyéneket Illyefalvy betűrend szerint sorolja fel, megjelölve foglalkozásukat az eredeti feljegyzések, de a mai foglalkozási nomenklatura szerint is. Feltünteteti származáshelyüket, hitfelekezetüket, családi állapotukat, polgárjoguk megszerzésének időpontját és a polgárjogért fizetett összeget is forintban.

Egymagában már ennek a forrásanyagának közlésével is

rendkívüli szolgálatot végzett Illyefalvy, melynek értékét emeli, hogy a jelzett fontos népességi ismérvek közül a polgárjog megszerzésének időpontját és a foglalkozást mindvégig meg is lehetett állapítani a lajstromokból, sőt kevés olyan eset fordult elő Budán, (Pesten több,) ahol a származási hely a feljegyzésekben nem tűnt ki.

Csupán a nevek között való barangolás is — hozzáillesztve az itt kiváltott hatáshoz azokat a benyomásokat, melyeket a különböző tájakról származó új meg új pesti és budai polgárok viszonyairól megszerzünk, — végtelenül érdekes olvasmányt tesz a nagy forrásmunkának általános népességtörténeti részét. Mennyi nagy név szerepel azok között, akik egyik, vagy másik város polgárjogát megszerezték vagy kitüntették azzal, hogy a város tiszteletbeli polgáraivá választották meg! Azokat az összefüggéseket, amelyek a származás és foglalkozás között jelentkeztek, különösen szépen, a multat megillető finomsággal fejti ki a szerző szöveges magyarázataiban is.

Illyefalvi azonban az 1687-től 1848-ig Pest és Buda polgárainak kötelékébe felvett lakosság adatait, az új polgárok tömegét egységnek fogva fel, a legkülönbözőbb szempontok szerint is feldolgozta, s ezzel messzemenő kutatások elvégzésére adott alkalmat, amelyekre ez a forrásanyag később is biztatást fog nyújtani.

Megismerjük a polgárok kötelékébe felvett lakosok megoszlását a felvétel évei szerint; látjuk azt, mennyire jellegzetes időszaka volt a polgárok jelentkezésének Pesten és Budán egyaránt a XIX. század első évtizede. Attekintést nyerünk az új polgárok foglalkozási megoszlásáról s bár a foglalkozások csoportosítása modern idők követelményeinek felel meg, mégis hűen jelzi azokat a különbségeket is, amelyek Pest és Buda eltérő társadalmi felépítéséből következtek. Pest új polgársága sokkal inkább kereskedő jellegű volt, mint Budáé, ezzel szinte előre hirdetve a balparti városrész később rohamos fejlődését.

A polgárok származási helyének megjelölésénél az első világháborút megelőző idők Magyarbirodalmának törvényhatósági megoszlása az alap. Jólesik a léleknek egykori országrészeink valamennyi törvényhatóságát felsorakozni látni olyan forrásmunkában, amely napjainkban jelenik meg.

A külföldről származók származási helye szélesen tagoltatik. Pest polgárai közül nem egészen egyharmadrész származott határainkon túlról; a budaiak közül valamivel több, mint a felerész. A testvérvárosokból átáramló új polgárok száma is számottevő volt.

A további feldolgozások is mindmegannyi új meg új kombináció eredménye. Kombináltatik pl. a polgárok foglalkozása a polgárjog megszerzésének időpontjával. Megtudjuk, hogy a ruházati ipart folytató polgárok mindenkor mennyire jelentős része voltak a polgárjogot szerzett egyéneknek és hogy az iparosok arányszáma közel 50% volt. Budán azonban az iparoselemek arányszáma idővel erősen megfogyatkozott; kevéssé Pesten is, — de ott mégis állandóbb maradt. A Pestre vonatkozó közlések bővebb tagolása folytán azt is látjuk, hogy a Duna balpartján elterülő kereskedővárosban már a XVIII. század közepe óta háztulajdonosok is gyakran jelentkeztek a polgárjog elnyeréséért.

Vannak adatok, amelyek a polgárok származási helyét és foglalkozását hasonlítják össze, mások a foglalkozási viszonyokat hitfelekezeti és családi állapot szerint tagolják. Roppant érdekesek azok az adatok, amelyekből azt tudjuk megállapítani, hogy az idők során hogyan hullámzott az új polgárok foglalkozása, a származási hely, vagy más viszonylatok szerint. Ez a forrásanyag statisztikai kimunkálásának legfőbb célja és legkomolyabb eredménye.

A pesti anyag esetében összesen 20, budai polgárokat illetőleg 18 azoknak a kombinatív feldolgozásoknak a száma, amelyek Illyefalvi Lajos nagy népességtörténeti munkájának kivételes értéket kölcsönöznek. Igaza van, mikor azt írja, hogy amint könyvének lapjait forgatjuk, „Szemünk előtt elvonul a régi Buda és Pest több mint 16.000 polgárának neve. Gazdagok és szegények, primipilusok és kisebbrendűek. A nevekkel együtt a mult idők köréből kibontakozik a főváros történetének egy másfélszázestendőről szóló fejezete. Megfakult emlékek, fények, árnyak, küzdelmek, sikerek és csalódások elevenednek meg előttünk. Egy sereg halott, elfelejtett név között sok-sok ma is élő patricius család patinás neve. Mennyi regény és dráma, karrier és letörés húzódik meg e nevek között?! Emlékét őrizzük meg — mondja Illyefalvy —

ennek a régi polgárságnak, amely annyi értéket adott a magyar kultúrának, iparnak és kereskedelemnek."

Benne van ezekben a szép szavakban annak a munkának igazi súlya és kultúrtörténeti jelentősége is, mellyel Illyefalvy a magyar népességtörténeti tudományt megajándékozta, s amely legkiemelkedőbb terméke azoknak a hosszú sorozatban egymáshoz kapcsolódó műveknek, amelyek megalkotása az ő nevéhez fűződik.

Öszinte örömmel, a jól végzett, szép munka elismerésének méltánylásával tesszük meg a tekintetes Akadémiának jelentésünket és javasoljuk: méltóztassék a Budapest székesfőváros által, a fővárost érintő népességtörténeti munkára felajánlott jutalomdíjat az *Illyefalvi Lajos „Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai az 1686—1848 években”* c. kétkötetes munkájának odaitélni.

Fellner Frigyes r. t.,
a bizottság elnöke

Laky Dezső l. t.,
előadó

Kovács Alajos l. t.,
a bizottság tagja.

Jelentés a Chorin Ferenc-alapítvány 1942. évi kamatainak odaitéléséről.

A Chorin Ferenc-alapítvány 1942. évi kamatainak odaitélésére kiküldött vegyes bizottság az alapítványi ügyrend III. szakasza értelmében megalakult és szemlét tartott a jutalom szempontjából tekintetbe jövő irodalmi művek fölött. Mielőtt ezeknek méltatására rátérnénk, előre bocsátjuk, hogy a bizottság az alapítványi ügyrend II. szakasza értelmében ezúttal is *kikapcsolta* mérlegeléseinek köréből azoknak a szerzőknek műveit, akik a Chorin Ferenc-díjat már egyízben megkapták. Ugyancsak figyelemmel voltunk arra, hogy a bizottság tagjainak művei a jutalom odaitélésénél nem jöhetnek tekintetbe. Ismétlések elkerülése végett a bizottság melőzte azoknak a munkáknak méltatását is, melyekről tudomására jutott, hogy — bár tárgyuknál fogva a Chorin Ferenc-díjnal is számba jöhetnek — valamelyik más közgazdasági

jutalom, főleg pedig a Horthy Miklós-jutalom kapcsán behatóbb méltatásban részesülnek. Mérlegeléseink során azonban ezekre az utóbbi munkákra figyelemmel voltunk.

A bizottság először Kalmár Gusztáv és Vadnai Béla munkáit tette bírálat tárgyává, amelyeket szerzőik a Chorin-díj elnyerése céljából a tek. *Akadémia elé terjesztettek*.

Kalmár Gusztáv „Magyar geopolitika” (Budapest. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság kiadása, 191 l.) című művén a megjelenési évet nem tüntette fel; a könyv tényleg 1942-ben került forgalomba. Szerzője történeti áttekintést nyújt a magyar honfoglalás jogi előzményeiről, majd pedig lendületes gondolatfűzéssel bizonyítja azt a tételt, hogy hazánk a Kárpátmedence geopolitikai kereteiben megbonthatatlan természeti és történeti egységet jelent. Ezen a síkon fejti ki az ország ezeréves határainak fokozatos kialakulását és azoknak a hosszantartó harcoknak történetét, amelyeket határaink épségéért vívtunk. Méltatja a Magyarország szempontjából fontos geopolitikai erővonalakat és ütköző területeket, amelyeknek alapján azután a magyar történelem geopolitikai törvényeit igyekszik megállapítani. Gyakorlati következtetései abban a követelményben összpontosulnak, hogy önálló magyar hadseregünk fejlesztéséért minden áldozatot meg kell hoznunk. (178. l.). Egyébként nemzeti feladatunknak tekinti, hogy megszervezzük a finnugor népek politikai, gazdasági és művelődési csoportját Európában és hogy ezt a csoportot kapcsolatba hozzuk a távolkeleti rokonnépek csoportjával, azaz a mintegy 600—700 millió embert számláló keletázsiai mongolsággal (17. l.). Ily alapon helyenként egyoldalú következtetésekhez jut: vitatható pl., hogy indokoltan tekinti-e Mátyás király katonai hatalmának Ausztria, Morvaország és Szilézia felé való terjeszkedését jövőhatetetlen geopolitikai hibának (145. l.). Történeti eszmeifuttatását a szerző helyenként népességpolitikai érvelésekkel is alátámasztani törekszik. A gazdasági szempontokat azonban jórészt figyelmén kívül hagyja. A bizottság úgy látja, hogy műve a Chorin Ferenc-jutalom odaitélése szempontjából márcsak ennek a hiányosságának alapján sem jöhet tekintetbe.

A jutalomdíj odaitélésénél tekintetbe jövő színvonalat *Vadnai Béla* „Verespataktól Lőcséig. A magyar biztosítás

története a XIX. századig" (Budapest, az Országos Közművelődési Szövetség kiadása, A közművelődés könyvei, 3. szám. szerkeszti: Szilágyi Sándor, 1942, 61 l.) című műve sem üti meg. A szerző ugyan szorgalmasan használta fel azokat a történeti adatait, melyekre néhány évvel ezelőtt írt magyar biztosítási bibliográfiájának kapcsán bukkant. További adatok felkutatása céljából levéltári tanulmányokat is folytatott. A Verespatakon lelt római viasztábláktól kezdve, amelyek kölcsönös biztosításra alapított egykori temetkezési egyesület működéséről tanúskodnak, a lőcsei levéltári adatok segítségével megvilágított későbbi fejlődésen át egészen a XIX. századig bezárólag mutatja be a biztosítás magyarországi kibontakozását. Érinti a biztosítási alakulatoknak a keresztény eszmében rejlő alapját, a középkori betegségi és temetkezési egyesületek és különösen a későbbi szepességi kölcsönös tűzkárbiztosító intézetek történetét. Egynéhány szempontot az újabb magánbiztosító vállalatokra és a biztosítási intézmény európai távlataira vonatkozólag is nyújt. Munkája azonban általában csak vázlatnak tekinthető, amely helyenként érdekes részleteket tartalmaz, de szempontjait tudományosan nem mélyíti el.

A bizottság — eddigi gyakorlata szerint — bírálat tárgyává tette az elmúlt esztendőnek azokat a gazdasági szakirodalmi termékeit is, amelyeket szerzőik *nem* terjesztettek a tek. Akadémia elé és amelyek kívül esnek a bevezetőben említett megszorítások körén. Az ilyképpen még tekintetbe jövő szakirodalmi termékek mérlegelésénél mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy szorosabb értelemben vett tudományos célkitűzésű, azaz következetesen a tudományos kutatás gyarapítására irányuló mű sorukban nem volt található.

A bizottság főleg a növekvő háborús izgalmaknak és a háborús gazdasági erőfeszítés egyre nagyobb súlyának tulajdonítja azt a tényt, hogy az 1942. év gazdasági szakirodalmá főleg közvetlenül *gyakorlati kérdések* megvilágítása és megoldása felé fordult. Ezen a téren azonban több oly mű is akad, amelyet a bizottság figyelmére méltónak talált. A szóbanforgó művek közül báró Malcomes Béla, Csikós-Nagy Béla, Szeberthy János, Halmágyi László, Domány Gyula és Kecső István könyvei elsősorban a gazdaságpolitika egyes gyakorlati kérdéseivel fog-

lalkoznak. Urbányi János, Stiassny József, Novák László és Schranz András munkái pedig az üzemgazdaság szempontjából világitanak rá oly összefüggésekre, amelyek közgazdasági síkon is fontosak.

Az első csoportban báró *Malcomes Béla* „Magyar mezőgazdaság” (Budapest, a szerző saját kiadása, 1942, 2 kötet, 288 és 303 l.) című műve mind alapos tárgyismereténél, mind pedig az apróbb részletkérdésekben is kitaró és lelkiismeretes forrásmunkájánál fogva dicséret elismerést érdemel. Jelen kétkötetes munkája egyenes vonalú és összhangzatos folytatása annak a szintén kétkötetes művének, amelyet 1940-ben „Magyar ipargazdaság” címen tett közzé. Míg ott az iparfejlesztés kérdéseit tette tüzetes vizsgálat tárgyává, addig itt a belteresebb magyar mezőgazdasági termelés kiépítésének szenteli figyelmét. Az *első kötetben* a magyar agrárpolitika általános szempontjait tárgyalja. Sorban veszi szemügyre a magyar mezőgazdaság éghajlati és egyéb természeti előfeltételeit, történeti multját, amelynek folyamán a honfoglalás idejéig visszanyúlva mutatja be a termelés, az értékesítés és a birtokpolitika kérdéseit, a trianoni békekötést követő két évezed mezőgazdasági fejlődését és az 1938-41. évek négyszeres területgyarapodásának agrárpolitikai következményeit; majd pedig külön fejezeteket szentel az erdőgazdaság és a mezőgazdasági szociálpolitika problémáinak, a magyar mezőgazdaság általános közgazdasági vonatkozásainak, az 1942. évi egymilliárdos mezőgazdasági beruházási tervzetnek és a magyar mezőgazdaság nemzetközi viszonylatainak. Az olvasó ebből a kötetből nemcsak a távolabbi mult mezőgazdasági törekvéseire és az újabb fejlődés szakbavágó jogalkotásaira vonatkozólag meríthet hasznos tájékoztatást, hanem arról a helyzetről is szemléltető képet kaphat, amelyet Magyarország a jelenlegi Európa erősen vajúdó mezőgazdasági összefüggéseiben elfoglal.

A *második kötet* a különös részt tartalmazza és a magyar mezőgazdaság irányítására vonatkozó intézkedéseknek részletekbe menő ismertetését, valamint méltatását nyújtja. A szerző itt főleg mint gyakorlati mezőgazda szól az olvasóhoz. Először azokat a mezőgazdaságfejlesztő intézkedéseket taglalja, amelyekben közfeladatot lát. Vezérlő célként a többtermelés lebeg szeme előtt: a talajjavítás, a vízgazdálkodás, a

birtokpolitika, a tagosítás, a munkabérlőpolitika, az értékesítés szervezése, a szakképzés, a termelés irányítása, a termények szállítása, és a biztosítási politika szemszögéből vizsgálhatja, hogy ezt a célt miképpen érhetjük el a legtökéletesebben. A magánfeladatot jelentő mezőgazdasági tevékenységek sorában főleg azokat a vonatkozásokat domborítja ki, amelyek a költségcsökkentésnek és a termelés egyszerűsítésének céljait szolgálják. Figyelme itt egyaránt terjed ki mind az alapvető üzemiirányítási és talajművelési összefüggésekre, mind pedig a vetésforgó, az állattenyésztés és a takarmányozás, a talajerőgazdálkodás, a vetőmaghasználat és vetőmagváltoztatás, a gyomirtás, a heterozis, a mezőgazdasági gépesítés, a mezőgazdasági iparosítás, valamint a népelelmezés fontosabb agrárpolitikai szempontjaira. A mezőgazdasági érdekképviselők problémáinak kapcsán a szabad társuláson alapuló egyesületeket szembeállítja a kényszertársuláson alapuló egyesületekkel és hasznos útmutatást nyújt a mezőgazdasági érdekképviselői reform vezető elveire vonatkozólag. Végül a mezőgazdasági igazgatás szervezetét mutatja be mind a földművelésügyi minisztérium, mind pedig külhatósági ügykörének megvilágításával és az idevágó újító követelmények hangsúlyozásával.

Malcomes művének fő érdeme, hogy rendszeres áttekintésben foglalja össze mindazon kérdéseket és előtérben álló megoldási módzataikat, amelyek a magyar mezőgazdaság továbbfejlesztésének terén a múltban felmerültek és amelyekre figyelmünk manapság irányul. Az ily rendszeres teljességre való törekvés mellett elkerülhetetlennek látszik, hogy egyes részletkérdések *adatszerű megvilágítása* kevésbé sikerült, mint másoké. Így pl. hasznos lett volna, ha a magyarországi és a németországi földbirtokmegosztás egybevetésénél (II. kötet, 48. l.) megemlítette volna, hogy önmagukban igen tanulságos statisztikai adatai melyik évre vonatkoznak. Igaz ugyan, hogy az idevágó változások a dolog természeténél fogva általában csak lassú üteműek szoktak lenni; az utóbbi időben azonban részben az országhatárok változásainak, részben pedig az erősebben hangsúlyozott birtokreform-törekvéseknek következtében kivételesen oly nagyobb eltolódások voltak észlelhetők, amelyek az alapul vett évről feltüntetését itt mindenképpen kívánatosá tették volna. Hasonlóképpen nyereséget jelentett

volna az olvasó számára, ha a szerző pl. a meszes talajok digózással való javításának kapcsán (II. köt. 23. l.) megemlítette volna azokat a nagyjelentőségű kísérleteket, amelyek Békés megyében már 1941 óta nem egyszerű kotrógépek (bagerek), hanem különlegesen erre a célra gyártott és valamennyi idevágó munkafeladatot egyesítő digózógépek (Untergroundförderer) segítségével folynak és amelyekről azóta napisajtónk is már ismételten emlékezett meg. Hasonló további megjegyzések sem ronthatják le azonban a műnek főleg azon előnyeit, amelyek a magyar mezőgazdaság ügyének lelkes és szorgalmas irodalmi búvárkodással való előbbrevitelében rejlenek. Imittamott célirányos lett volna, ha a szerző a műnek elsősorban ismertető hangját a hibákra is következetesen rámutató bírálattal egészítette volna ki.

Azon többi művek, amelyeket fentebb a bizottság figyelmére méltó gazdaságpolitikai tárgykörű munkák csoportjába soroltunk, főleg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok újabb fejlődéséről szólnak. Mintegy közös nevezőjük annak a háborús gazdasági jelenségnek méltatása, amely a korábbi nemzetközi munkamegosztás és a harmincas évek világgazdasági válságának nemzetgazdasági elzárkózása között a több szomszédos ország termelési erőit egybefogó nagytérgazdasági törekvések útján keres közbenső megoldást. A nagytérgazdasági gondolat kapcsán a termelésen kívül a forgalomnak és a fogyasztásnak is megfelelő átszervezése kerül előtérbe, amire való tekintettel a szóbanforgó munkák a gazdasági szervezet általánosabb kérdéseit is vizsgálat tárgyává teszik. Közgazdasági szempontból a legmélyebben közöttük Csikós-Nagy Béla „Nagytérgazdaság” (Budapest, Gergely R. Könyvkereskedés, 1942, 159 l.) című munkája szánt. Gondolatmenetét a politika és a gazdaság, az egyes előtérben álló gazdasági rendszerek, valamint a nemzetgazdaság, a nagytérgazdaság és a világgazdaság közötti különbségekre vonatkozó elméleti vizsgálódással alapozza meg. Azután rendszeresen tekinti át egyrészt a nagytérgazdaság általános munkamegosztásának, másrészt pedig kereskedelmi, pénz-, tőke- és hitelpolitikájának alapelveit. Végül a háborús gazdaság, az átmenetgazdaság és a békegazdaság közötti eltérések síkjára vetíti a nagytérszerű gazdálkodás kérdéseit, ami arra is alkalmat ad neki, hogy egyúttal a monokulturális, az

oligokulturális és a polikulturális termelés összefüggéseiről is hasznos eredménnyel elmélkedjék. Gondolatmenetében következetesen különbözteti meg egymástól a termékenység, a termelékenység és a jövedelmezőség elvei szerint alakuló hozadékokat. Forrásmunkája a szakbavágó magyar kutatási eredmények mellett csak a német szakirodalomra támaszkodik; ez az eljárása azonban egyrészt abban leli magyarázatát, hogy a nagytérgazdaság kérdéseit újabban főleg a német közgazdászok kutatják, másrészt pedig azzal a körülménnyel indokolható, hogy a szerző jelen munkájának megírására közvetlen indítékot a Gyáriparosok Országos Szövetségének felkérése szolgáltatott, amely a szerzőt az Európa új gazdasági rendjét érintő különböző német elképzeléseknek tanulmány keretében való feldolgozásával bízta meg. A könyv olvasását helyenként nehezebbé teszi az, hogy a szerző újszerű kifejezési módokat használ. Ki kell emelnünk azonban, hogy a magyar szakirodalomban úttörőként vállalkozott egyes oly összefüggések felderítésére, amelyekkel közgazdászaink eddig csak kevéssé foglalkoztak és amelyek éppen ezért helyenként csak újszerű kifejezéssel magyarázhatók meg. Szempontjait a legújabb rendelkezésre álló nemzetközi statisztikai adatokkal is jól világítja meg. Tárgyilagosan arra törekszik, hogy a nagytérgazdaság előnyeit ne egyoldalúan dicsérje, hanem hogy csupán fejlődési lépcsőfokot lásson benne azon az úton, amely a nemzetgazdasági elzárkózás állapotáról megint visszavezet a szabadabb világ gazdasági munkamegosztáshoz.

A gazdasági szempontok mellett főleg általánosabb társadalmi megfontolások domborodnak ki Szeberthy János „Az új Európa és Magyarország. Rendi társadalom-, gazdaság és államszervezés” (Budapest, a szerző kiadása, 1942, 327 l.) című művében. A szerző bevezetőben azt a nagy eszmei összeütközést vázolja, amely egyrészt a korábbi liberalizmus, kapitalizmus és demokratizmus, másrészt pedig a nemzeti és a rendi gondolatot hangsúlyozó újabb társadalomgazdasági áramlatok között bekövetkezett. A fasiszta és a nemzetiszocialista rendszer között határozott választóvonalat igyekszik húzni és mindkettőt élesen állítja szembe az orosz bolsevizmussal. Figyelme azután kiterjed azon többi országra is, amelyeknek társadalomgazdasági törekvéseiben a rendi szempont újabban kisebb-nagyobb

szerephez jutott: ilyenképpen beszámol azokról a szakbavágó újításokról is, amelyekkel a jelen század harmincas éveiben a korábbi Ausztria, Portugália, Spanyolország, Brazília és Franciaország próbálkozott meg. Vezérlő törekvésként mindenhol a rendi gondolatot igyekszik kiemelni; a rendiségnek fogalmát, történeti fejlődését és a katolikus egyház tantételeivel való összefüggését is kifejteti. Végezetül a rendiségnek a magyar történelemben elfoglalt szerepét vizsgálja meg és arra az eredményre jut, hogy a rendi gondolat általában jól egyeztethető össze mind a Szent Korona eszméjével, mind pedig a magyarság faji és lelki sajátosságaival. Azon eszme-futtatásában, amelyet a rendi állam-, gazdaság- és társadalomszervezés megvalósítására vonatkozólag tár elénk, a nagytérgazdasági törekvések lényegét (307. l.) is helyesen érinti. Tanulásként azt a tételt szüri le, hogy a rendi szervezés — a rendi alapszemponatok érvényesítése mellett — mindig egy nép sajátos viszonyainak figyelembevétele mellett valósulhat csak meg (134. és köv. l.). Idegen nyelvű forrásokra való hivatkozásoknál a munkába több sajtóhiba csúszott be (pl. a 40. és 60. lapok jegyzetei). A képzett közgazdász, aki a munkát olvassa, örülne, ha a szerző a liberalizmus rendszerében érvényesülő tőkét nem a gazdasági élet egyoldalú uraként és parancsolójaként tüntette volna fel, (327. l.), hanem a tőke termelési teljesítményeit is tárgyilagosabb hangon méltatta volna. A munkának azonban érdeme, hogy az újabb társadalomgazdasági áramlatok egészséges vonásaival a nélkül is rokonszenvenni képes, hogy ugyanakkor túlzott bírálat nélküli dicsőítésüknek tévútjára lépne.

Az újítási szándék lényegesen kevésbé higgadt hangját üti meg *Halmágyi László* „Az új gazdasági rend és a magyarság” (Budapest, a Prohászka Ottokár-Társaság kiadása, 1942, III l.) című munkájában, amelynek gerince szintén a fasiszta, valamint a nemzetiszocialista gazdasági rendszernek és magyarországi lehetőségeiknek bemutatása. A szabad gazdasági rendszer pénzpolitikai, piacpolitikai kartell- és trösztpolitikai, valamint munkáspolitikai intézményeit világosan, de a tudományos tárgyilagosság színvonalát nem mindenhol elérő kemény bírálattal tárja az olvasó szeme elé. A zsidókérdést nyugodt hangon tárgyalja, de helyenként nem éppen szerencsés

kézzel tapint rá közgazdasági lényegére. A tőle ajánlott váltófedezeti pénzrendszer több ponton helyezkedik szöges ellenétbe a kor színvonalán álló pénzelméleti és pénzpolitikai tudással. A munkának dicséretes vonása azonban, hogy bátor őszinteséggel tekint a vajúdo társadalomgazdasági rend elméletileg és gyakorlatilag egyaránt fontos kérdéseinek szemébe és hogy az újszerű elveknek Magyarországra való alkalmazásánál következetesen veszi figyelembe hazánk ezeréves multját és azokat az értékes nemzeti hagyományainkat, amelyeknek tiszteletét a jövendo fejlődésben sem szabad elhanyagolnunk.

Domány Gyula „Új gazdasági jelenségek” (Budapest, Béta Irodalmi Rt. kiadása 1942. 416 l.) című műve annyiban különbözik az eddig említett munkáktól, hogy a fasizmus és a nemzetiszocializmus jegyében járó társadalomgazdasági újításokkal szemben általában inkább bizalmatlansággal viselkedik. Az állami beavatkozás bírálatánál pl. célszerűnek látja abból az álláspontból kiindulni, hogy az állam részéről történő mindennemű beavatkozás a magángazdaság területére káros és elítélendő (377. és köv. l.). Annál nagyobb rokonszenvet mutat a szabad tőkegazdasági rendszer intézményei iránt. Szakszerűen mélyed el a tőke fogalmának és történeti kialakulásának, valamint a tőkegazdasági rendszer pénz- és valutapolitikájának fejtegetésébe. A különböző pénzrendszerek és a jegybankpolitika vizsgálatának kapcsán tanulságos mondanivalója van; többnyire találó megjegyzéseket tesz az irányított valutára, a valutakiegyenlítő alapokra, a devizakényszergazdálkodásra és mindazon egyéb pénzpolitikai jelenségekre vonatkozólag is, amelyek az újabb tervgazdálkodási törekvések folyamán merültek fel. Helyesen ragadja meg és válaszolja az újabb bankpolitika, árpolitika és kereskedelempolitika szövevényes jelenségeit. A nagytérgazdaság összefüggéseibe tárgyilagos igyekezettel mélyed el (312—334. l.) és idevágó bírálatának több szempontja is helytálló. Amidőn azonban a nagytérgazdaság tengelyét a gazdasági önellátásra való törekvésben látja (330. l.), szem elől téveszti azt a már fentebb is kiemelt tényt, hogy a nagytérgazdaság — a nemzetgazdasági elzárkózással szemben — a világgazdasághoz visszavezető úton éppen haladó lépést is jelenthet. A szerző igen széleskörű irodalmi forrásmunkát végzett, amelynek

folyamán az újabb angolszász gazdaságtudományi fejlődésnek manapság nem mindig könnyen elérhető termékeit is figyelembe vette. Forrásanyagát a tapasztalt gazdasági szakíró biztos kezével dolgozza fel; szemét következetesen a nagytávlatú gazdasági fejlődésre irányítja és többnyire jól ismeri fel azokat a fejlődési mozzanatokot, amelyeknél csupán múlt értékű és érvényű jelenségekről van szó. Ezeknek méltatásánál viszont gyakran helyezkedik oly kétkedő álláspontra, amely az olvasót is nyugtalanító bizonytalanságban hagyja.

Kecső István „Gazdasági függetlenség” (Budapest, Grill Károly könyvkiadóvállalat, 1943. 171 l.) című munkája tényleg 1942-ben jelent meg. Címe, amely egyébként azonos Csikós-Nagy Béla említett műve egyik alfejezetének (31—36. l.) címével, és a tárgyául szolgáló kérdés általános beállítása arra engedne következtetni, hogy a szerző szembehelyezkedik mindazokkal a fejleményekkel és így azokkal a nagytérgazdasági törekvésekkel is, amelyek a nemzetgazdaságot a külföldtől függőségi helyzetbe hozni alkalmasak. E helyzet azonban az idevágó előnyök és hátrányok tárgyilagossá mérlegelését kapjuk. A szerző a gazdasági függőség és a ráutaltság, a külgazdasági támadás és védekezés, valamint az ön-ellátásban rejlő gazdasági biztonság szempontjait világos érveléssel fejti ki. A nagytérgazdasági fejlődés méltatásánál különbséget tesz a vezetett és vezető országok gazdasági helyzete között: különösen hasznosak azok a szempontjai, amelyekkel a nagytérgazdasági munkamegosztásnak a kis államok önállóságát fenyegető esetleges veszélyeire mutat rá. Célja nem annyira a tudományos elmélyedés, mint inkább az, hogy gondolatmenetét könnyed és helyenként ujságírói modorban tárja az olvasó elé.

A fentemlített második csoportba sorolható művek közül, amelyek figyelmének középpontjában üzemgazdasági megfontolások állnak, *Urbányi János* „A vállalatvezetés személyiségkérdései” (Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942, 223 l.) című könyvét említjük először. A szerző átszövi egész gondolatmenetét közgazdasági szempontokkal. A termelési tényezők sorából a személyi tényezőket ragadja ki és a termelő vállalatban betöltött szerepüket magángazdasági, közgazdasági, valamint lélektani szempontból egyaránt vizs-

gálat tárgyává teszi. Tekintetét következetesen az emberre mint személyiségre irányítja és azt nézi, hogy a vállalkozó, a dolgozó és a fogyasztó ember miképpen irányítja és befolyásolja egyrészt az üzemvezetést, másrészt pedig a vele kapcsolatos piaci folyamatokat. Az embert azután ebben a három minőségben tüzetesen vizsgálja meg és magatartásának szakszerű magyarázata céljából az újabb magángazdasági, közgazdasági és lélektani kutatások eredményeit is iparkodik felhasználni. Gondolatmenetét több grafikai ábra segítségével próbálja világossá tenni; előadása még azokon a helyeken sem fásasztó, ahol új fogalmakat és új összefüggéseket igyekszik bemutatni. Érdeme, hogy következetesen magyar szókat keres még oly fogalmak kifejezésére is, amelyeknél szakirodalmunk többnyire idegen szókat szokott használni. Érvelésének során jól értékesíti azokat az eredményeit, amelyeket korábbi magángazdasági tárgykörű könyveinek kapcsán végzett kutatásaival munkált ki.

Szerényebb célkitűzésű, de tág látókörű és érdemes mű *Stiassny József* „Üzemgazdasági ismeretek” (Budapest, Székely Nyomda és Könyvkiadóvállalat kiadása, 1942. 187 l.) című könyve is. Célja az, hogy továbbképzést nyújtson az üzemtan összefüggései iránt érdeklődőknek és hogy egyúttal azokat a szempontokat is megismertesse velük, amelyek a honvédelmi érdekeket szolgáló jelenlegi kötött gazdaság előterében állnak. Az alapvető üzemtani fogalmak feltárása után különösen a társulások és egyesülések különböző jogi alapjait, a kereskedelem és a kereskedők helyes gazdasági magatartását, a külkereskedelmi technikát, valamint a bankok közgazdasági teljesítményeit teszi tüzetesebb vizsgálat tárgyává. Érdeméül emelhetjük ki, hogy magángazdasági érveléseit pénzügytani, pénzügypolitikai, társadalompolitikai, közigazgatási, köz- és magánjogi, kereskedelemjogi és biztosításügyi ismeretek nyújtásával is a lehetőséghez képest megalapozni igyekszik.

Nagyjában hasonló célkitűzések lebegnek *Novák László* „A kereskedelem költségei” (Budapest, Székely Nyomda és Könyvkiadóvállalat kiadása, 1942. 123 l.) című munkája előtt. Ez az üzletgazdaságinak nevezett tanulmány is kereskedők, könyvelők, kereskedelmi alkalmazottak és mindazok szak-

szerű továbbképzésének céljából készült, akik kereskedelemmel foglalkoznak. Noha a szerző kifejezetten nem óhajt új elméleti tanokat hirdetni, a kereskedelmi költségek fogalmának tisztázásával és újszerű osztályozásukkal nemcsak a magángazdaságtan, hanem a közgazdaságtan szempontjából is figyelemre méltó tételket állapít meg. Különösen az az osztályozása bizonyul termékenynek, amellyel időköltségek, mennyiségi költségek és érték-költségek között tesz különbséget (17. l.). A költségelméletek méltatása után behatóan tárgyalja a vállalkozói jövedelem költségeit, az áruforgalmi közvetlen költségeket, az üzletviteli általános költségeket és a különböző címeken felmerülő átmeneti költségeket. Figyelmét a raktári felkészültség költségvonatkozásai, valamint a költségpolitika, a költségstatisztika és a költségkönyvelés finomabb árnyalatai sem kerülik el. A munka ilyenképpen hasznos adaléknak tekinthető, noha a szerző nagyobbfokú tudományos elmélyedésre nem törekedett.

A különböző vállalati költségtételek magán- és közgazdasági szempontból való vizsgálata jelenti fő erősségét *Schranz András* „Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése” (Kassa. „Wiko” Kö- és Könyvnyomdai műintézet kiadása, 1942. 87 és CIII. nagy 4°) című művének is. Ez az érdekes munka Magyarország 50, nyilvános számadásra kötelezett nagyvállalatának 1938. és 1940. évi zárószámadásait és ugyanezekre az évekre vonatkozó mérlegeit, valamint eredménykimutatásait és igazgatósági jelentéseiket elemzi. Célja az, hogy a zárószámadás-szerkesztési szokások megvilágításán kívül a jelenlegieknél tökéletesebb zárószámadások szerkesztését és egyúttal a társasági mérlegjogi reformot is hasznos szempontokkal segítse elő. A közgazdász számára is tanulságosak azok az eredményei, amelyeket a megvizsgált vállalatok mérlegtételeinek pontos számítással való osztályozása terén elért. Ily tételként a váltók, az adósok, az értékpapírok és érdekeltségek, az anyag- és árukészlet, a gépek és a berendezés, az ingatlanok, a beruházott vagyon, a saját tőke, a tartaléktőkék, az idegen tőkék, a takaré- és folyószámlás betétek, az átmenő tételek, valamint a kezességek, a biztosítékok és a szavatosságok tételeit dolgozza ki. A szerző előszavában kifejezetten is említi, hogy a munkához szükséges terjedelmes

számítások jelentékeny részét munkatársai végezték el. Mégis kétségtelen, hogy az egész mű alapjául szolgáló és részben újszerű módszeres szempontok kikristályosításával a szerző maga igen érdemes munkát végzett. A tőle méltatott nagyvállalatok sorában legnagyobb hazai pénzintézeteink, bányáink és téglagyáraink, vasműveink és gépgyáraink, textilipari vállalataink, cukor- és sörgyáraink, valamint szeszipari és egyéb vállalataink szerepelnek. Külön kiemelendő a könyv tetszetős és szakszerű nyomdai kiállítása.

Ha tekintetbe vesszük, hogy az 1942. évben az említeteken kívül még egyéb érdemes gazdaságtudományi művek is napvilágot láttak, akkor a bizottság örömmel állapíthatja meg, hogy a gazdasági szakirodalmi tevékenység — a kétségtelenül nehéz viszonyok ellenére — a múlt esztendőben is általában kielégítő képet mutatott. A bizottság mégis úgy látja, hogy a dícsérettel említett művek egyike sem éri el valamennyi tekintetbe jövő szempontból azt a mértéket, amely a Chorin Ferenc-jutalom eddigi odaitélésénél következetesen alkalmaztatást nyert. Minthogy pedig a bizottság ezúttal is úberen kíván örködni azon hagyományokon, amelyek a jutalomdíj eddigi pályafutásában következetesen érvényesültek, azzal a javaslattal járul a tek. Akadémia elé, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány 1942. évi kamatait *ne adja ki*. A bizottság egyúttal azt javasolja, hogy az ezúttal ki nem adott kamatok az alapítvány VI. szakaszának értelmében későbbi művek jutalmazására vagy kinyomatási költségeik fedezésére tartalékol-tassanak.

Heller Farkas r. t.
a bizottság elnöke

vitéz Surányi-Unger Tivadar l. t.
a bizottság előadója

Domanovszky Sándor ig. és t. t.,

Fabinyi Tihamér ig. t.,

Navratil Akos r. t.,

Rohringer Sándor r. t.,

Telegdi Roth Károly l. t.,

a bizottság tagjai.

Jelentés a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalomdíjáról.

A Lipótvárosi Casino által a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át Akadémiánk rendelkezésére bocsátott évi 1000 pengős jutalomdíjra az Akadémia 1941-ben oly bölcséleti munka megírására tűzött ki pályázatot, amely a racionalizmusnak és az irracionálisnak jelentőségét vizsgálja a mai tudományban.

Már a pályatétel címe is kifejezi, hogy a kérdés vizsgálatában nem lehet a régi ismeretelmélet eljárása szerint merőben megismerésünk elemeinek viszonyára szorítkozni. Ámde a racionalizmus és az irracionális probléma pusztán a tudomány belső ügyének sem fogható fel. Azzal, hogy a tétel címe nyomatékosan a tudomány mai helyzetét emeli ki, már eleve arra figyelmeztet, hogy a vizsgálódás ebben a kérdésben helyesen csakis kultúrfilozófiai irányból kezdeményezhető s folytatható eredménnyel, azaz a nélkül, hogy meddő ismeretkritikává szikkadna.

A pályázatra mindössze két munkát érkezett, ez is inkább tervezet és keret, semmint kidolgozott, a végső eredményeket is leszűrt egész. S bár mindkét kísérletnek a szerzője egyaránt az említett kultúrfilozófiai értelemben törekszik a kérdést megfogni, mégis a műveknek a benyújtott s aránylag kis terjedelmű részleteiből, továbbá a közölt tervezetekből is bizvást megállapítható, hogy igen nagy különbség van a két szerző felfogása, készsége, látóköre és írásbeli készsége között egyaránt.

A „*Minden a forma*” jeligével benyújtott pályadolgozat szerzője kiforrott író és gondolkodó. Mindjárt az első fejezetben szempontjainak bőségével mutatkozik be. A tárgyalást az ismeretelmélet talajáról indítja el, de csupán azért, hogy a régi ellentétes irányokat mind egy kalap alá fogva kimutassa róluk, hogy csupán ha megismerésünk eredetének vagy értékének kérdése forog szóban, képviselnek ellentétes álláspontot, de ha az életnek egésze felől közelítünk feléjük, ellentéteik

elmosódnak és egyformán szembe kerülnek vele. Mi készíti őket erre a kibékülésre és felvonulásra a közös ellenféllel szemben? Az, hogy ámbár tagadják a ráció alapvető érvényét a megismerésben és a tudományban, mégis tudományként lépnek fel; a merő tapasztalásra alapító tudomány is tudomány akar lenni, nem pedig élet. A szerzőnek igen találó megállapítása, hogy a régebbi ismeretelméleti irányok és tudománytervek, bármily ellentétesek is, végeredményben mind hisznek a rációban és a ráció eszközeiben, vagyis a tudományt racionálisan építik fel, s épp ezért valamilyen magasabb egység alapról nézve, valamennyi „racionalizmus”. Tehát az empirizmusnak vagy a pszichologizmusnak különböző válfajai is végelemzésben racionalizmusok s csupán naív ellenfelei a hagyományos racionalista tudománynak, amelyekkel ez könnyű szerrel el tud bánni. Két-három évtized óta azonban a tudomány helyzete rendkívül bonyolódott; új ellenség támadt s vele már nem lehet oly könnyen leszámolni. A szerző drámai erővel tudja a mai tudomány hitelétvesztésének pillanatát megjeleníteni. A tudományba betörték az irracionális erők: maga a tudomány addig foglalkozott módszeresen az irracionáléval, míg nem ez letéperte s most a saját képére és hasonlatosságára akarja alakítani. A pályamunka első fejezete ennek a válság-folyamatnak, a tudomány irracionalizálódásának szemléletes leírása, összefüggésben kultúránk és szellemi életünk egyetemes válságával.

A további fejezetek ezeket az irracionális erőket akarják tüzetesebben szemügyre venni. Ebből a szerző csupán a 2. fejezet egyik nagyobb részletét mutatja be „a tudomány existenciája” címen. A tudomány szerkezetének alapos és mélyreható elemzésén kezdve, a racionalizmus és az irracionalizmus végső gyökerét az embertípus különbségeiből eredezteti, vagyis a tudománynak az emberi léthez való kötöttségét vallja. Ebből magyarázza éppen mai válságát; a tudomány nem áll az emberen kívül, az élet felett, mint valami abszolút irányító, hanem maga is egyik ága, része, tartománya ennek az életnek. De ugyancsak ebből magyarázza felelősségét is az étellel s mindazzal, amit ez magában foglal; az emberrel, a fajjal és a kor-szellemmel szemben. Ezt akarja a szerző tárgyalni munkája 3. fejezetében, hogy azután a közölt tervezet szerint a 4. fejezet-

ben az új ismeretkritikát fejtsse ki [(a) A ráció gyengesége, b) A ráció csődje], végül pedig az utolsó (5.) fejezetben a racionalizmusnak és az irracionálisizmusnak pszichológiájával foglalkozzék.

A munka nagyobb szabásúnak ígérkezik. Már a probléma megfogásából is kitűnik a szerző alapos filozófiai tájékozottsága és jártassága a matematikában és a természettudományokban is: a közölt részletek igen nagy irodalom tudomásul vételéről tanúskodnak. A szerző álláspontja — saját állítása szerint is — leginkább a Jungéval rokon; elemző, boncoló eljárás módja több tekintetben Mannheim ösztönző hatására vall. A problémák kapcsolatának felismerése és ezzel többoldalú „dialektikus” megvilágításuk mindenestre legjobb tulajdonságai közé tartozik. Lendületes fogalmazása olvasásra érdemesíti a pályamunkát, bár helyenkint nyugtalan és a hevenyészettség benyomását kelti. Meg kell továbbá jegyeznünk, hogy a szerző annyira élénken bele tudja magát élni a különböző álláspontok érvelésébe, hogy úgy látszik, mintha valamennyinek egyformán szöszólója volna. Nem ismerjük természetesen a szerző további szándékait részletesen, s ezért nem akarunk anticipálni, de figyelmeztetnünk kell arra, hogy egy olyan munka, amely a tudománynak ezt a ma oly döntő kérdését merőben pszichológiai szempontból vizsgálja, szükségképpen holtpontra marad. A mindent feloldó pszichologizálás és a merev dogmatizmus közt is lehetséges olyan álláspont, amely megengedi az óvatos eligazítást: erre főként nálunk van szükség, ahol a filozófiai írónak nem szabad túlságosan sokat bíznia az olvasóra.

A másik pályadolgozat, amelyet szerzője „Tézis, anti-tézis, szintézis” jellegével nyújtott be, egészen kezdetleges és dilettáns kísérlet. Ez a szerző is a racionalizmusnak és az irracionálisizmusnak korunk egész tudományosságát átható problémájában kultúrproblémát lát, de nem pszichológiai-dialektikai elemzés útján közeledik hozzá, hanem a hit és a tudás oldaláról szemléli. Egy-két találó észrevétel mellett az egész dolgozat inkább elmefuttatás néhány könyv elolvasása után és naív dogmatikus alapon. A szerző az értekezésnek pusztán technikájával sincs tisztában (így pl. angol szerzőt németül idéz). Az egész kísérlet egyébként is legfeljebb egy nyomtatott

ívnyi terjedelmű és semmiből sem tűnik ki, hogy csak terv volna, inkább úgy látszik, hogy a szerző véglegesnek szánta.

Az előadottak alapján a pályaművek megbírálására kiküldött bizottság tisztelettel azt javasolja a tek. Akadémiának, hogy a *Minden a forma* jellegű pályadolgozat szerzőjét szólítsa fel arra, hogy munkáját a közölt tervezet szerint részletesen dolgozza ki; a munka közölt részletei kétségtelenül tudományos színvonalon állnak, s ezért teljes elkészülte filozófiai irodalmunknak igazi nyeresége volna.

Kornis Gyula ig. és t. t.
a bizottság elnöke

Prohászka Lajos l. t.
előadó

vitéz Moór Gyula r. t.
a bizottság tagja.

Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról.

1.

„A közösségi eszme érvényesülése a magyar magánjog történelmi kifejlődésében” pályatételre egy pályamű érkezett, mely a „Charitas” jeligét viseli. A mindössze 25 kis folio gépirásos oldalra terjedő rövid tanulmány kétségkívül önállóan gondolkodó és különösen a társadalombölcselet kérdéseiben világosan látó fő munkája, amely tudományos színvonalon, jól gördülő előadásban van megírva. —

1. A tanulmány első felében (I—III. fejezet), amely a kérdést a *filozófia* oldaláról igyekszik megközelíteni, a szerző helyesen állapítja meg, hogy minden társadalomban sokféle „közösség”, vagyis azonos érdekű csoport található; „közösségi eszme” tehát minden ilyen csoport keretében kialakulhat olyan értelemben, hogy „a közösség tagjai szemében saját egyéni érdeküknél fontosabb a közösség érdeke.” Amit azonban a mai közírók általában a közösségi eszmén értenek, az ennek az eszmének a nemzeti közösségben való érvényesülését jelenti, más szóval a nemzeti társadalom közérdekének a nemzet tagjainak egyéni érdekei fölé helyezését. A szerző ezen az alapon minden további elemzés mellőzésével a pályá-

tételt is oda magyarázza, hogy az a *közérdeknek* a magánjogban való érvényesülését kívánja a történeti fejlődésben vizsgálat alá vétetni. —

2. Az így megszükitett célkitűzés azután a szerzőt tanulmánya második felében (IV—VI. fejezet), amely a kérdést a *jogtudomány oldaláról* vizsgálja, szükségképpen zsákutcába vezeti. —

A szerző ugyanis a közjog és magánjog elhatárolásában abból indul ki, hogy a közjog a közérdeknek, a magánjog pedig a magánérdekeknek a védelme. Minthogy pedig szerinte a „közösségi eszme” a nemzeti, sőt még szűkebbre fogva az állami közérdek érvényesülését követeli a magánérdekkel szemben, ebből a tételtől arra a következtetésre kell jutnia, hogy mihelyt valamely jogtételben a közösségi eszme, vagyis a közérdek védelme érvényesül, ez a jogtétel szükségszerűen közjogi tétellé válik, és így a magánjogi intézmények körében fogalmilag nem is lehet kimutatni a közösségi eszme érvényesülését, legfeljebb olyan módon, hogy a közösségi eszme hatókörének a kiterjesztésével a magánjog testéből egyre több jogtétel töredezik le és válik közjogi tétellé. Ehhez képest kénytelen megállapítani, hogy tanulmányának eredménye lényegében negatív, s hogy az érdemleges felelet lehetővé tétele végett talán úgy kellett volna megfogalmazni a kérdést, hogy:

„A római jogban magánjognak megismert területből a magyar magánjog történetében mennyit szakított le éppen a közösségi eszme?” —

A szerző a pályatételt kétségkívül félreértette és e félreértésének oka nyilvánvalóan a közösségi eszmének az az önkényes megszükitése volt, amelyet saját gondolatmenete sem kívánt volna meg. —

3. A vizsgálódás alapjának logikai elcsúsztatásán felül még fokozta a zavart az a kissé felszínes módszer, amellyel a szerző a közjogot a magánjogtól elhatárolja. A magánjog szerinte kizárólag a magánérdekek védelme, magánérdeken pedig az egyén érdekeit érti. Szem elől téveszti, hogy amíg a közjog voltaképpen az állami életműködések szabályozza, addig a magánjog nemcsak az egyént, hanem általában a szabad társadalom életműködéseit rendezi. E szerint a közjog az állami szervezet joga, amelyben a fölé- és alárendeltség

uralkodik; a magánjog ellenben a társadalmi életműködések joga, amelyeket a mellérendeltség jellemez. Ezért a magánjogi szabály *megalkotásában* nem csupán elszigetelt egyének viszonyát egymáshoz kell tekintetbe venni, hanem bizonyos társadalmi életkörök és csoportok egymásra hatását is. Így szerepel például a *vérség* védelme a régi magyar magánjog tulajdoni rendjében, valamint családi és öröklési jogában. Ugyanígy jelentkezik mai magánjogunkban bizonyos társadalmi osztályok közös érdeke: például a *bérmunkások* személyiségi és bérvédelmi érdeke a munkajog magánjogi szabályaiban, vagy a nagyvárosi lakásbérlok közös érdekeinek védelme a lakásbérleti szabályzatokban. —

Ha a meglevő jogszabályokat, mint *statikus* jelenséget szemléljük, akkor igaza lehet a szerzőnek abban, hogy a magánjogi szabály mindig az egyén (ember, vagy jogi személy) érdekét védi, mert hiszen a magánjogi szankciók mindenkor csak az egyénileg jogositott személy akaratahoz képest kerülnek alkalmazásra. Am a jogfejlődésnek, vagyis a magánjogi szabályok kialakulásának *dinamikus* folyamatában igenis nagy szerep jut a közösségi eszmének. Persze nem abban a megszorított értelemben, amelyben a szerző a közösségi eszmét az állami érdekek érvényesülésében látja, hanem abban a magasabb, elvont értelemben, amely a társadalmi érdeköszeütközések rendezésében mindenütt, ahol közös érdekek fűzik össze a társadalom egyes csoportjait, ennek a közös érdekeknek a figyelembe vételét kívánja, természetesen az igazságosság irányadása szerint, érvényre juttatni. —

4. A mondottakhoz képest a pályamunka szerzője, saját bevallása szerint is a pályatétel pozitív vizsgálatába nem bocsátkozott, minthogy pedig ez a negatív eredmény nem a pályatétel szövegének a következménye, hanem a szöveg értelmének a pályázó részéről történt önkényes megszüktetéséből ered, véleményem szerint a tanulmányt a pályadíjban részesíteni nem lehet. —

Másfelől azonban dicsérően kell kiemelni a szerzőnek azt a szellemi önállóságát, amelyet a divatos szölamokkal szemben tanúsít; nem válik a „községi eszme” bálványimádójává, nem engedi magát a községi gondolkodás ma szokásos etatisztikus túlzásaiba vinni, hanem bölcs mérséklettel méri le mind a kö-

zösségi, mind az egyéniségi eszmének jelentőségét a társadalom helyes szerkezete szempontjából. —

Befejezésül megállapíthatom, hogy a pályázat nem azért maradt meddő, mintha arra pályázó nem jelentkezett volna, hanem azért, mert a pályázó magát a kérdést félreértette. Ezért a kérdés újabb kitűzését látom megokoltnak, annál is inkább, mert a közösségi eszmének a magánjogra gyakorolt hatása éppen most élénken foglalkoztatja — amint azt dr. Kelemen Lászlónak és dr. Mikos Ferencnek a közelmúltban megjelent tanulmányai tanúsítják — a szakirodalmat. Úgy látszik azonban, hogy a kérdés inkább a mai jogi dogmatika szempontjából kelt érdeklődést, mint a történelmi fejlődés szempontjából. Célszerű lenne tehát a kérdés szövegét megfelelően módosítani és a szövegben egyúttal a pályázó kételyeit is eloszlatni, ami lehetővé tenné neki, hogy a pályázatban ismét résztvehessen és a kérdést termékenyebb, pozitív eredményhez juttathatná. —

Mindezek szerint tisztelettel javasolom, hogy a tekintetes Akadémia a Molnár Kálmán-féle magánjogi *pályadíjat* újból tűzze ki, még pedig a következő szövegezés szerint:

„A közösségi eszme érvényesülése a mai magyar magánjogban, különösen: a közjog térfoglalása a magánjog rovására és a közösségi szempontok befolyása a magánjogi intézmények tartalmára.” —

Szladits Károly 1. tag.

2.

Az 1942. évi 18/3 jelzésű pályatételre, melynek jutalomdíjául a dr. MOLNÁR KALMAN által kitűzött 1000 P szolgál és amelynek címe:

„A közösségi eszme érvényesülése a magyar maánjog történelmi kifejlődésében”, „Charitas” jeligével egy pályamű futott be.

Bíráló véleményemet a Tek. Akadémia megbízásának téve eleget, a következőkben van szerencsém bemutatni:

A munka 24, géppel írott ivoldal terjedelmű és két szakaszra tagolódik. Az „A” szakasz tárgymegjelölése: „A kérdés megközelítése a filozófia oldaláról (1—14. old.), — a „B” szakaszé: „A kérdés megközelítése a jogtudomány oldaláról”

(14—24. old.). Amott a *közösségről*, a *közösség erkölcsi alapjáról* és a *közösségi eszméről*, — emitt (a „B” szakaszban) a *jogtudomány felosztásáról*, a *közösségi eszmekezeséről* és a *közösségi eszme érvényesüléséről* szól. Fejtegetéseit tanulmányi eredményeinek összefoglalásával zárja le (6 sorban).

Gondolatmenete: az ember társas lény s másokkal kiegészítődve éli le életét. A sok, egyéni élet összeszővése állandó kapcsolatokat teremt ember és ember között s ezeket a kapcsolatokat nevezzük *közösségnek*.

Az első és legtermészetesebb közösség az anya és gyermeke között áll fenn; ám az emberi szellem millió és millió közösséget hoz létre „*két szem véletlen összecsillanásától — egészen a szentek közösségéig*” (2 old.). A kultúrtörténet a mind nagyobb közösségi alakulatok irányában mozog előre és így az egymást ezerszer keresztező közösségek nem mai találmányok, hanem *örök emberi életformák*. Mi az erkölcsi alapjuk? teszi fel erre a kérdést. Az élet értelmét és módját t. i. az etika határozza meg, melynek fő irányai kettősek: ú. m. a). önkielégítő erkölcs és b). önmegtagadó erkölcs; vagyis a boldogságkeresés és a lemondás erkölcs (egoizmus és altruizmus). A két irányzat egybevetésével szűri le azt a következtetést, hogy „*az etikum világát élő ember lemond énjének központi elhelyezéséről*” s hogy „*mit tesz ebbe a központba: ez már tartalmi kérdés*”. (5. old.)

Aristoteles az *arany középutat* helyezte oda, és ez szentelte az étosz parancsa is. A kereszténység az erkölcsi magatartás tartalmát „*a transzcendentális szemléletért való lemondásban látja*” és a szeretettel tölti be, ami ismét azt jelenti, hogy „*énkielésünket korlátoznunk kell mások önkielésének lehetővé tételéért*”. A közösségi élet áldozatokat követel, melyek azonban nem azonosíthatók az altruizmussal, mert az önkorlátozást és áldozatot sokszor saját jól felfogott érdekünk is követeli. Az etikumba itt már belevegyül a praktikum és a közösségért cselekvés nem lehet többé etikus.

Közösségi erkölcs voltakép nincs is — folytatja a szerző — mert az erkölcs mindig egyéni. A közösségért hozott áldozatok és önként vállalt önkorlátozások is vagy egyéni erkölcsi cselekedetek, vagy a közösségi étellel járó hasznos magatartások, mely utóbbi esetben az erkölcshöz semmi közük sincs.

Ezután a közösségi eszme mibenlétét vizsgálja a közösségi cselekedeteken és a közösségi eszme kifejlődésén keresztül. Szembeállítja a közérdeket a magánérdekkel és ismerteti a kollektivistá és individualista, majd a kettőt egyeztető felfogást. Utóbbi szerint az egyént nem nyelheti el mindenestül a közösség, de az egyén sem hagyhatja a közösséget figyelmen kívül.

A pályázó úr filozófiai elmélkedéseit ezzel be is végzi és a *jogtudomány oldaláról* igyekszik problémáját megközelíteni (a munka második, „B” alatti része). —

Itt a köz- és magánjog közti különbségtételen indul el, — ám a megkülönböztetést nem tekinti a jog sajátjának, hanem kizárólag a jogtudomány szisztematizáló munkáját látja benne. Amikor a jogtudomány nem él intenzív életet (pld. az Árpádok korában) a jognak a közjogi és magánjogi osztályozottságra egyáltalában nincs szüksége. Az is egészen közömbös, hogy a megkülönböztetésnek melyek az irányító szempontjai és hogy az a jogrendszer a köz- és magánjog világára osztja fel. Mindez csak a nagy anyaggal megbirkózni kívánó elme szempontjából fontos, mely az ilyen viszonylagosan szintetikus kereteket szívesen megtartja. Természetesen a tudományos felosztásnak nemcsak didaktikai, hanem más helyességi követelményei is vannak.

Ezek figyelembevételével keresi a szerző a közösségi eszmét a magyar jogtudomány területén (17. és köv. l.). A keresett közösségi eszme annyit jelent, hogy a közösség tagjai a közösségi érdekeket helyezik magánérdekeik fölé, a magánjog területét pedig az uralkodó felfogás (ezt követi a pályatétel kitűzője is) a magánérdek érvényesülési körében határozza meg.

A magánjogban közösségi eszmét nem lehet sem keresni, sem találni, mert az olyan jogszabálynak, mely a közérdekeket érvényesíti és biztosítja, *közjogi szabálynak* kell lennie.

Ha és ahol a közösségi eszme hódítani kezd, a magánjog területének össze kell zsugorodnia. A közösségi eszme fogalma a magánjogot „lenyilazza” (19. old.); a közösségi eszme a magánjog után nyúl ugyan, de azt soha el nem érheti, mert amint hozzáérne, a magánjog közjoggá változik. A közösségi

eszmével átítatott német jogrendszerben pl. a közjog és magánjog szétválasztása már teljesen eltűnt.

Ha pedig a közösségi eszme a *magánjogban fogalmilag lehetetlen, akkor nem érvényesülhet történelmi fejlődésében sem.*

Tanulmányának ezt a negatív eredményét a szerző egy pár „félreérthető” jogintézményre való ráutalással indokolja, amelyek, mint a közösség eszme körébe tartozók, helytelenül kerültek be a magánjog tudományába.

Ami ezek után a „Charitas” jellegű pályamunka érdemi méltatását illeti: meg kell állapítanunk, hogy az a kitzűzött feladatot nem oldotta meg. Nem azért, mintha a közösségi eszméről a magánjogban beszélni nem lehetne (hiszen ez esetben az egész pályatétel a levegőben lógna), hanem mert a pályázó a kérdést magát helytelenül fogta meg s azoktól a filozófiai szempontoktól befolyásoltatta magát, amelyeknek vizsgálata, sőt döntő jelleggel való mérlegelése tulajdonképpen felesleges volt. Filozófiai fejtegetései a közösség, a közösségi eszme és a közösség erkölcsi alapjának problémáiról egyébként is rövid, rapszodikus tételekből szövődnek össze, s különösen hat, mikor legsúlyosabb kérdéseire egy-egy könnyedséggel beiktatott idézettel felel és ezzel azt véglegesen el is intézi. Pl. az ember közösségben él, *de miért?* — „nyilván azért, mert (mint ezt Apponyi Albert valahol mondta) *képességei csak szervezett keretek között bontakozhatnak ki.*” (3. l) Szinte groteszkül hangzik tehát, amikor a szerző közösséget és közösségi életet lát és keres a részvénytársaságban, tolvajbandákban (sic!), ezredekben, bridge-kompániákban, egyházakban, yacht-klubokban (u. o.), bár erősen hangoztatják, hogy ha közösségről van szó, úgy elsősorban a családra és a nemzetre kell gondolnunk. Itt-ott ellenmondások is vegyülnek bele okoskosádába. Egyik helyen pl. a közösséget örök emberi életformának vallja, mely nem valami „kitalálás”; másutt viszont az egyes emberek találmányát s a tévedésekre hajlamos emberi agy szülöttjét véli benne feltalálni (10. l.)

Égészen véve a munka első „A” szakaszát a szerző nyugodtan mellőzhette volna, mert az a *B).* szakasz fejtegetései és azok negatív eredménye számára egyáltalában nem vet felépítésre alkalmas alapot.

Megoldandó feladatához csak akkor jut a pályázó köze-

lebb, amikor a „jogtudomány felosztása” címén a köz- és magánjog szabályterületeit veti egymással szembe. Igaza van abban, hogy a törvényalkotó szabályokat termel és tűrni *kénytelen*, hogy a tudomány, ha neki úgy tetszik, a kitermelődött jogszabályanyagot széjjelszedje és másképpen rakja össze.

Ebből kitünőleg levonhatta volna a szerző mindjárt azt a végső alapjában igen plauzibilisnek tetsző következtetést, hogy minden jogszabály, védje az bár akár az egyes legsajátabb egyéni érdekeit: voltaképp közjogi jellegű, mert az egyesnek a közösséghez való viszonyát, abban való elhelyezkedésének lehetőségét szabja meg és biztosítja. A szerző azonban mereven ragaszkodik a közkeletű tankönyvek köz- és magánjogi distinkcióihoz és így jut arra a negatív eredményre, hogy a közösségi eszme a magánjogban fogalmilag nem érvényesülhet és így annak történelmi kifejlődésében sem. A magánjogban közösségi eszmét keresni, — ha a *causa divisionis* nyújtotta elvi kereteket megfelelő tartalommal akarnók betölteni, *lehetetlen és logikátlan vállalkozás* (18. old.) és arra mutat, hogy a *közösségi eszme* és a *közérdek közti* fogalmi különbséget szem elől tévesztjük. Pedig az előbbi sztatikus megállapítás, a közösségi eszme azonban dinamikus követelés.

Ennek ellenére a szerző mégis érzi a szükségét annak, hogy a magyar magánjog rendszerére rövid áttekintést vessen és egy pár olyan „*felreérthető*” jogintézményt világosítson meg, melyekben benne lappang és hatályosul a közösségi eszme. Ilyenek volnának a hozomány(?); a házasság faji és orvosi korlátozásai; — „közérdek” védi a dologi jogosultakat; „közérdek” érvényesül a tulajdonjog közjogi korlátozásainál, a vitézi teleknél, családi birtoknál, — míg az uzoránál nincs „közösségi eszme”; az ági öröklés a szerző szerint felemás intézményében sem található olyan, ami a „nemzeti közösség érdekvédelmét” célozná stb.

Merő ötletszerűséggel kiragadott példáinál a szerző a „közérdek” — „közösségi eszme” és a „közösségi érdekvédelem” kitételeit következtetlenül, sőt zavart keltően használja s ezzel is csak azt árulja el, hogy feladatának lényegét nem ismerte fel.

Abban igaza van, hogy a jogrendszer magánjogi része folyékony terület. Már a mult fejlődése is hol erőteljesebben,

hol gyengébben nyomta rá számos intézményére a közjogias színezetet. Napjainkban is egyre több részlete morzsolódik le és engedi át a szabályozást a közigazgatási és közjogi jogalkotásnak. De akár tágabb, akár szűkebb körben, mégis megmarad magánjognak és éppen nem zárkózik el attól, hogy a védett magánérdekkel együtt a belenyúló közösségi érdekeket is oltalmába és rendező keze alá vonja.

A pályázónak az lett volna a feladata, hogy a magyar magánjognak ezeket az intézményeit és a közösségi eszme jegyében érvényesülő történelmi fejlődésüket ismertesse. Mai magánjogunk ebben a vonatkozásban éppen nem szegény, s bőven adhatott volna anyagot a pályázó számára. A példák egész sorát lehet felvonultatnunk, kezdve mindjárt legősibb intézményünkkel, a nemesi közbirtokosságokkal, melyeket csak a legújabb törvényalkotás törölt ki a közösségi intézmények köréből, mikor őket a társulatként való megalakulásra rákényszerítette. A vérség oltalma, az ösiség intézménye a közösségi eszmétől el nem választhatók s magában az úrbériségben is ugyanez a félig közjogias, félig magánjogias gondolat érvényesül. A szerzőnek, aki közösségi eszmét fedez fel a tolvajbandákban, bridge-kompaniákban, egyházakban és részvénytársaságokban egyaránt — még az imént említett közbirtokosságok nyelvébe lépő társulatokban is közösséget kellett volna megállapítania, bár azoknál éppen a közösségből az egyéni tulajdon felé való átalakulás a legjellegzetesebb vonás. Községi eszmét és közösségi érdekeket szolgálnak a különböző árvízvédelmi, artéri és vízrendezési egyesületi alakulatok is, de felépítésük és szabályozásuk addig, ameddig a magánjog intézményvilágában foglalnak helyet, megtartják eredeti magánjogias jellegüket. Nem más a helyzet a dologi jogosultságoknál sem, mikor azoknak a salus publiciára tekintettel felállított és egyre fluktuáló korlátozásai a közösségi eszme érvényesülését hullámszerűen viszik a fejlődés útján előre stb.

Ha a pályamunka eredményét maga a szerző is nemlegesnek minősíti, — nyilván a bírálat sem lehet más, mint negatív. De mert a pályázó kétségtelenül gondolkozó fő és éles kritikai képességről tesz tanúságot — ha a feladatot összerübb és pozitívebb fogalmazásban kapná meg: annak megoldásával talán több sikert tudna felmutatni. Erre tekintettel úgy vélem,

hogy a pályatételt ismételten ki lehetne tűzni, amint ezt bírálatársam is a tétel új szövegezésével együtt ajánlotta, amihez a magam részéről készségesen hozzájárulok. —

Kolosváry Bálint r. tag.

Jelentés a Serbán János-jutalom odaítéléséről.

A Serbán János-jutalomra egy pályamunka érkezett be Akadémiánkhoz. Ez *Vadnai Béla* „Verespataktól Lőcséig” című munkája, mely 61 oldalnyi terjedelemben az Orsz. Közművelődési Szövetség kiadásában jelent meg és a magyar biztosításügynek történetét tárgyalja a XIX. századig. A dolgozat önálló kutatások eredménye, melyekre a Magyar Biztosítástudományi Társulat egy néhány év előtt kiírt pályázata serkentette a szerzőt, aki régebben szakszerűleg foglalkozik a biztosítás kérdésével. Vadnai 1936-ban a nevezett társulat díját meg is kapta a magyar biztosításügy bibliográfiájáról írt munkájával. Az akkori kutatásai ösztönözték további, mármost a magyar biztosításügy fejlődésére vonatkozó kutatásokra. Újabb munkája, melyet most benyújtott, értékes gyarapodását jelenti irodalmunknak és biztosításügyünk fejlődésének több mozzanatára vet világot.

Bizottságunk természetesen a benyújtott munkán kívül szemlét tartott a Serbán-díj szempontjából számbajövő egyéb munkák fölött is; különösen két nagyobb munkára irányult figyelve. Az egyik *Szeberthy János*: *Az Új Európa és Magyarország*. Bpest, 1942., a másik *Domány Gyula*: *Új gazdasági jelenségek*, Bpest, 1942. című munkája. Mindkettő értékes mű és komoly tanulmányok eredménye. Bővebb méltatásuktól azonban itt eltekinthetünk, mert az Akadémia Chorin-díj bizottsága behatóan foglalkozott velük.

Az említett művek kétségtelenül figyelembe jöhetnek a Serbán-jutalomnál. Minthogy azonban a jutalom alapítói első helyen a mezőgazdasági munkákat említik a díj kiadása szempontjából, bizottságunk kötelességének tartotta megfontolása körébe vonni az oly munkákat, melyek a mezőgazdaság kérdéseivel közelebbről foglalkoznak. Ilyen mindenekelőtt *báró Malcomes Béla*: *Magyar mezőgazdaság* című munkája. A két-

kötetes munka, részletes statisztikai anyag felsorakoztatásával általános áttekintést nyújt a magyar föld természeti adottságairól, ezeknek a mezőgazdasági termelésre gyakorolt behatásairól, majd gazdaságtörténeti visszapillantást vet a magyar mezőgazdaság történeti fejlődésére a honfoglalástól napjainkig. Azután a legújabb agrárpolitikai intézkedéseket, a mezőgazdasági népmozgalmat, a jövedelemelosztást, a tőke és hitel problémáit felvázolva, az új Európának a magyar mezőgazdaság szempontjából mérlegelendő kérdéseivel és a mezőgazdaságfejlesztő törvény ismertetésével foglalkozik. Malcomes a gazdasági élet tényvázlatának szorgalmas munkása, mit már a „Magyar ipargazdaság” két kötetével is beigazolt. Sajnos, munkájában sokkal több problémát ölel fel, mint amennyit tudományos elmélyedéssel megoldani képes lett volna. Műve, mint összefoglaló és részben mint forrásmunka érdemel méltatást.

Nem ilyen természetű, de a magyar mezőgazdasággal szintén erősen összefügg *Fodor Ferenc*: „A Jászság életrajza” című 504 oldalas, több melléklettel és ábrával a Szent István-Társulat kiadásában 1942-ben megjelent munkája. A munka célkitűzése egy tisztán mezőgazdasági táj életrajzának minden tényezőjében való bemutatása. Tehát példaként szolgáló tájleíró munka. Nem földrajz, nem történelem, hanem mindennek összefoglalása, hat év szorgalmas gyűjtésének eredménye, amely munkálkodásban Fodort nemcsak a geográfus Teleki Pál és az etnográfus Györffy István, hanem erkölcsileg a Tudományos Akadémia is támogatta. Az anyaggyűjtést Fodor több tanítványa segítségével végezte.

A Jászság földjének leírásánál nemcsak a domborzati, éghajlati, talajtani, hanem a gazdasági élet fejlődésére döntő vízrajzi viszonyokat is tárgyalja. A jászok eredetileg nomád pásztorok voltak, és ezeknek a halászat élelmezési teret nyújtott. Amint azonban áttérnek a szilárdabb településre és a szántás-vetésre, éppen a vadvizekkel és mocsarakkal kellett megküzdeniök és különböző szabályozási munkákkal a Jászság talaját termőfölddé átalakítaniok. Itt már nemcsak az ember technikai munkája, de a tulajdonjogi stb. viszonyok is erősen közrehatnak. Különösen nagyhatású az ú. n. redemció, mely mind közjogi, mind magánjogi vonatkozásban tisztázta a

jászföldnek és az embernek egymáshoz való kapcsolatát, amelylyel Fodor köztörténetileg alaposan foglalkozik. A gazdaságtörténeti rész, amely a településtörténetet és a középkori fejlődés ismertetését is magába zárja, nem fölösleges dísz a munkában, mert a jásznép különleges közjogi helyzetéből kifolyólag a jobbágyfalvak lakosságától eltérő viszonyok között élt és termelt, és ahogy Fodor a Jászföld társadalmát felvázolja, a Ditmarschok és Svájc szabad parasztságának személyi gazdasági és tulajdoni különállása, tehát egy ideális parszttársadalom képe tárul elénk. Ezen a török hódoltság pusztításai változtatnak ugyan (sok jász falu ment veszendőbe), de a felszabadítás után és főleg a redemció következtében a népességében meggyarapodott jásznép a Duna mellett fekvő legelőterületeket hamar benépesíti és magyar anyanyelvével megállítja a délről felfelé irányuló szláv és az északról lefelé irányuló német fajú lakosság terjeszkedését. A szerző érdekes és a magyar föld és a magyar nép átalakító erejére jellegzetes képet ad az eredetileg nem magyar, de az alföldi táj betelepítése folytán nemcsak magyarrá lett, de faji erejével magyarosító jász nép gazdasági fejlődéséről. A középkortól kezdve figyelemmel kíséri e táj községeinek életét, a határok és a nagy határu községek kifejlődését. A magyar agrár földrajzi irodalomban, de a leíró agrárpolitikában is egyedülálló az a kutatás, hogy a középkortól kezdve miképpen bontakozott ki ennek a tájnak mezőgazdasági élete és hogy a földesúri agráralkotmánytól teljesen függetlenül miként tudta a jásznép tisztán a maga faji és gazdasági adottságai alapján ennek az agrárvidéknek gazdasági életét kialakítani. Különösen érdekes, hogyan fejlődik a pásztorkodó jászok élete a török megszállás után és a redemció korában újból szántó-vető gazdasággá. Fodor a föld adottságait és az illető kor gazdasági tudását mérlegre téve, vizsgálja a zárt családi üzemek termelési és ellátási egyenlegét, kapcsolatban a földmegosztással és a népesedéssel. Megfelelő statisztikai kimutatásokkal a XVII. század végétől napjainkig vázolja ezt a fejlődést, amely a jelen gazdaságpolitikájának is nélkülözhetetlen előtanulmánya. Az ország többi részéről sajnos hiányzik a föld és ember gazdasági kapcsolatának ez a folyamatos felvázolása, amely nélkül pedig, tisztán érzelmi alapokon, vagy elméleti elgondo-

lással birtokpolitikát eredményesen megvalósítani lehetetlen. Az agrárpolitikának különösen a telepítés kérdésében becses útmutatást ad a gazdaságföldrajzi, gazdaságtörténeti, statisztikai és üzemtani szintézis, mert látható belőle, hogy időnként a feldogozott táj népesedése hogyan duzzad meg és az életlehetőségeket részben a mezőgazdasági termelés intenzitásának fokozásával, részben az eddig legeltetéssel hasznosított távolabbi puszták betelepítésével, hogyan lehet folyamatosan, tehát nemcsak egy adott alkalommal, hanem szükség szerint egyensúlyba hozni. Telepítéspolitikai szempontból igen értékes anyagot világít meg Fodor kutatása, mert a jásnép nemcsak, mint kitűnő telepesanyag, de saját kezdeményezésével és mint telepítő faj elsősorban saját határának fokozatos megszállásával, a tanyavilág kialakításával, majd az Alföld puszta területeinek betelepítésével nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ma a magyar faj központi erőforrásának tekintik ezt a térséget. Fodor a Jászság gazdasági életének minden mozzanatát okmányok, régi térképek alapján olyan részletesen tárja fel, aminőt egyetlen más tájról sehol nem közöltek. Az összefoglalást, amellyel a Jászság mezőgazdasági életét, az ember és a föld viszonyát felvázolja, minden egyes jász falura, illetve városra, tanyai településre és az agráréletmód változásával párhuzamos fejlődésre vonatkozó kutatással alapozza meg. A munka különös érdemének tartjuk, hogy a szerző ellenállt annak a kísértésnek, hogy a jövőre nézve konkrét, agrárpolitikai irányításokat adjon és meg nem alapozott általánosításokba bocsátkozzék; viszont szilárd alapot épít a föld és nép egymáshoz való viszonyának tisztázásával, a gyakorlati agrárpolitika, főleg a birtokpolitika részére.

Fodor munkája nem kifejezetten agrárpolitikai munka, még kevésbé sajátos értelemben vett közgazdasági munka. Azonban határozottan a mezőgazdaság, közgazdaság, vagy az ezekkel kapcsolatos tudományágak körébe tartozik, mert hazánk egy sok szempontból érdekes, értékes részének oly leírását és elmélyedő elemzését nyújtja, melyben a magyar mezőgazdaság földrajzi és kulturális tényezői összhatásukban képezik kutatása tárgyát. Munkája nem falukutatás abban az értelemben, melyben ezt az elnevezést használni szokták, és amely címen annyi felületes és könnyelmű általánosí-

tásaival torz képet nyújtó dolgozat látott napvilágot. Fodor munkája komoly tájkuatás, mely széles alapon mutatja be a Jászság tájrajzát és útmutatásul szolgál arra, hogyan kell munkához fognia annak, aki ezen a téren komoly eredményhez akar jutni. Ez Fodor könyvének különleges irodalmi jelentőséget biztosít, melyre való tekintettel tisztelettel alulírottak azt javasolják a Tekintetes Akadémiának, méltóztassék a *Serbán János-alapítvány kamataiból Fodor Ferenc munkáját jutalmazni.*

Heller Farkas r. t.
a bizottság elnöke,

Czettler Jenő l. t.
a bizottság előadója,

Kornis Gyula íg. és t. t.

Lukinich Imre íg. és r. t.

Szabó Zoltán r. t.

Doby Géza l. t.

a bizottság tagjai.

**A Nemzetgazdasági Bizottság előterjesztése
a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gr. Széchenyi István-
alapítványa kamatainak felhasználása tárgyában.**

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gr. Széchenyi István-alapítványából az 1942. évi nagygyűlés 1500 pengős jutalomdíjat tűzött ki a következő feltétellel: „Az iparosodás, különös tekintettel Magyarországra”. A pályázatra, melynek határideje 1942. dec. 31-én járt le, pályamunka nem érkezett be.

Akadémiánk ügyrendjének 175. §-a szerint az alapítvány célja, „hogy annak kamataiból kétévenként közgazdasági munkák szerzői díjaztassanak, esetleg közgazdasági munkák kiadásánál felmerülő nyomdai költségek fedeztessenek.” Mint-hogy az alapítvány kamatai a mult évben fel nem használtattak és a mai nehéz viszonyok között nagyobb munkák szerzőinek valóban nagy áldozatot kell hozniok műveik kiadásánál, a Nemzetgazdasági Bizottság az alapítvány célját szem előtt tartva, szemlét tartott az előző évben megjelent, a közgazdasági tudományok körébe tartozó munkák fölött, hogy esetleg javaslatot tehesen az ügyrend szellemében oly munka

nyomdai költségeihez való hozzájárulás iránt, mely erre érdemes.

A Bizottság megállapítása szerint ilyen munka *br. Malcomes Béla* „Magyar mezőgazdaság” c. kétkötetes műve, mellyel mind Akadémiánk Chorin-díj bizottsága, mind pedig a Serbán-díj bizottság is behatóan foglalkozott. Mindkét bizottság ítélete szerint értékes munkát végzett Malcomes a magyar mezőgazdaság széleskörű és alapos leírásával, mely, ha nem is üti meg a Chorin-díjnal alkalmazott mértéket, örvendetes gyarapodása közgazdasági irodalmunknak. Igen fáradságos adatgyűjtés és beható tanulmány eredménye ez a munka, mely a szerző kiadásában jelent meg és így a szerzőnek nemcsak sok fáradozásba, hanem tetemes anyagi áldozatba is került. A munka terjedelmére és értékes voltára való tekintettel a Nemzetgazdasági Bizottság azt javasolja, hogy a gr. Széchenyi István alapítvány kamataiból *1000 pengő adassék br. Malcomes Bélának* a „Magyar mezőgazdaság. Budapest, 1942.” c. munkája nyomdai előállítási költségeihez való hozzájárulás címén.

Jelentés az „együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalom” odaítéléséről.

Az együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalomra dr. Szentágothai János egyetemi magántanár nyújtotta be pályamunkáját „Vizsgálatok a központi agyidegpályák alakтанáról” címmel.

A munka két részre tagozódik. Az első rész a szemmozgások központi beidegzésének kérdésével foglalkozik, a második rész a mozgató agyidegmagvak kéri kapcsolatait tárgyalja.

A szemmozgások központi beidegzésének tanulmányozását a szerző számára azok az előzetes vizsgálatai könnyítették meg, amelyekkel tisztázta a nervus oculomotorius központi magvában lévő sejtszoptok eddig nem ismert funkcionális hovatartozásának kérdését. Megállapította ugyanis, hogy az eddig általánosan elfogadott elmélettel *ellentétben* az oszlopszerűen elnyúló oculomotorius-mag elülső csúcsában

fekvő idegsejtek az *alsó egyenes*, a mögöttük következők az *alsó ferde*, a mag közepét elfoglalók a *belső egyenes*, a hátsó végében fekvők pedig a *felső egyenes és szemhéjemelő izmot* idegzik be. Kiderült e korábbi vizsgálatokból az is, hogy a felső egyenes szemizom gyökérrostjai nagyobbérszt kereszteződnek, a többieké nem.

Munkájában lefektetett vizsgálati eredményeit a szerző két újabb módszer alkalmazásának köszönheti. Egyrészt a *Horsley-Clarke*-féle lokalizációs készülék megfelelő átalakításával a központi idegrendszer bármely felületes avagy mélyebb pontján kicsiny, körülírt területek elektromos izgatását vagy roncsolását tudja elvégezni és így módja van a megfelelő élet- és kórtani megfigyelések gyűjtésére, másrészt a készülékével végzett kicsiny roncsolások nyomán bekövetkező másodlagos tengelyfonal-elfajulásokat ezüstös impregnáló módszerrel követi nyomon egészen a degenerálódó idegvégkészülékekig, vagyis az előzetesen izgatott, majd elpusztított neuron teljes terjedelmében.

Az így elért eredmények igen figyelemreméltóak és teljesen újszerűek.

Megállapította ugyanis a szerző, hogy az agykéreg szemmozgató mezőiből eredő rostok *nem közvetlenül* lépnek kapcsolatba a szemmozgató idegmagvakkal, amint eddig hittük, hanem közbeiktatott, koordinációs tekintő-központok útján. A *vízszintes* irányú tekintő mozgások subcorticalis központja a *substantia reticularis mesencephali*, amely a Szentágothai által anatómiailag kimutatott összeköttetések révén a szemeket az ellenkező oldalra vízszintes síkban terelő szemizmokkal van fiziológiai kapcsolatban. A *függőleges és forgató* szemmozgások központjául a szerző a *Cajal*-féle *nucleus interstitialis* ismerte fel. Ez a központ, amint Szentágothai megállapítja, anatómiai és élettani összefüggésben van valamennyi függőleges és forgató hatású szemizom magvával.

Azok az összefüggések, amelyeket a szerző a vestibularis magvak és a szemmozgató idegmagvak között tárt fel, meggyőző módon adják meg a magyarázatát a labirinthus hatásának a szemek állására. Az általa tisztázott pályatani összeköttetések ismeretében a fej sagittális síkban történő

forgása alkalmával észlelhető szemelmozdulások elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a szemek függőleges és rotatorikus mozgásai részben a macula acusticák felől is kapnak beidegzést. Az előre és oldalt tekintő szemű állatok labyrinthus-eredetű szemmozgásai között csak mennyiségi eltérések vannak, ugyanis a függőleges és forgató hatású izmok kombinált mozgásainál vagy a függőleges, vagy a forgató mozgás van előtérben a szem állásától függően.

A vestibularis magvak külön pályák révén összeköttetésben állanak a *subcorticalis tekintő központokkal is*. Ezek a pályák részben a fasciculus longitudinalis dorsalison kívül futnak. E kapcsolatok segítségével a labyrinthus a szemizmokra éppen az *ellentétes hatását* válthatja ki annak, amit a közvetlen összeköttetések útján elér. Ha a szerző a subcorticalis tekintő központokat elroncsolta, a vestibularis nystagmus gyors fázisa megszűnt abban az irányban, amelyben az illető központ a szemet ép viszonyok között mozgatja, tekintet nélkül arra, hogy a nystagmust természetes vagy művi inger váltja ki. Ez az észlelés arra utal, hogy a vestibularis nystagmus gyors fázisának anatómiai alapja a subcorticalis tekintő központban van, míg a lassú fázis az eredetét, amint eddig is feltételezték, a labyrinthusból veszi.

A vestibularis magvaknak a subcorticalis tekintő központokkal fennálló összeköttetése azt a célt szolgálja, hogy a vestibularis ingerületek a subcorticalis központokba jussanak. A subcorticalis tekintő központokban a nystagmus gyors fázisát létrehozó ingerület ugyanis csak a vestibularis magvakból származó ingerület hatására jön létre. Vagyis a vestibularis nystagmus gyors fázisa végső fokon szintén a labyrinthusból veszi eredetét.

Az anatómiai és fiziológiai megfigyelések alapján megismert pályákból és azok összeköttetéseiből megállapíthatók azok az erők, amelyek a szemizmokra részben együttható, részben ellentétes hatást fejtenek ki. A szemek nyugalmi állásában az ellentétes erők egymást egyensúlyban tartják. Bármely csoport valamelyik tagjában létrejött ingerület vagy gátlás az egyik vagy másik irányban ható erők túlsúlyba juttatásával a szemek konjugált elmozdulását eredményezi. A szerző a vizsgálatait során megismert anatómiai viszonyok fi-

gyelembevételével több szemléletes vázlatot készített és ezekkel világítja meg a vízszintes síkban működő izmokra ható hatféle erőkomponens mechanizmusát. Ezek segítségével ki-elégítő magyarázatot talál a vízszintes tekintő mozgások létrejöttére ép és kóros viszonyok között. Anatómiai és élettani vizsgálatai alapján leszűrt felfogása egyúttal igazolása *Högyes Endre* labilis egyensúlyi elméletének, amely 60 év múltán is egyedül használható alap a szemmozgások központi beidegzésének mechanizmusát illetően.

A szerző vizsgálatai egyúttal szövettani bizonyítékokat is szolgáltatnak a reciprok beidegzés tana mellett, mive! sikerült kimutatnia, hogy valamely antagonist izompárt beidegző magasabb idegközpontból a serkentőleg beidegzetthez erős, vagyis számos idegrostból álló összeköttetés halad, míg a gátlólag beidegzett antagonist gyenge, vagyis kevés rostból álló összeköttetésekkel rendelkezik.

A munka *második része* a mozgató agyidegmagvak kérgi kapcsolatainak kérdésével foglalkozik. A fentebb leírt módszerek felhasználásával arra a meglepő eredményre jut, hogy a mozgató agyidegek magvai nem állanak közvetlen kapcsolatban az agykéreggel, amint eddig általánosan feltételezték, hanem a mozgató agykéregből leszálló, ú. n. supranuclearis rostok a középagy, híd és a nyúltvelő formatio reticularisában végződnek. Innen indul ki a második supranuclearis neuron a mozgató agyidegek magvaihoz. Ennek a tengelyfonalai nagyobb részt keresztveződnek.

A formatio reticularisban a különböző agyidegek második supranuclearis neuronjai területileg keverten fekszenek. Ebben a körülményben a szerző a mozgató agyidegek összerendezett működésének az anatómiai alapját látja.

Figyelmet érdemel az a megállapítás, hogy a nervus facialisnak a szemkörüli izomzatot alkotó része a nucleus interstitialissal is összeköttetésben áll. Ez adja anatómiai magyarázatát a függőleges tekintő mozgások és a szem körüli izmok szoros működési kapcsolatának (Bell-féle tünet stb.).

Az utóbbi években az idegpályatani kutatások iránt meglanyhult az érdeklődés, mert az eddig általában használt velősrost-elfajulási módszer nem adott felvilágosítást a pályák pontos végződési helyére és módjára vonatkozóan. A szerző

az axondegenerációs módszer kiaknázása és a Horsley-Clarke-féle készülék szerencsés módosítása révén olyan finom lokalizációs megfigyelésekre tett szert, amelyekre a régi metodika mellett nem is gondolhattunk. Fegyelmezett gondolkozására, jól megalapozott anatómiai tudására vall, hogy megtalálja a feleletet olyan kérdésekre, amelyekről eddig helytelen nézeteink voltak. Anatómiai igazolást szolgáltat olyan élettani jelenségekre, amelyek létrejöttét eddigi pályatani ismereteinkkel megfejteti nem tudtuk. Mindezek alapján a szerző munkáját az idegrendszer pályatani kutatásaiban az utóbbi években elért legszebb eredmények közé kell soroznunk.

Tisztelettel javasoljuk, hogy az érdemes és kiváló pályamunka szerzőjének a jutalmat odaitélni méltóztassék.

Zimmermann Ágoston t. t.,
a bizottság elnöke

Miskolczy Dezső l. t.,
előadó

n. Balogh Ernő l. t.,
a bizottság tagja.

Jelentés az 1943. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaitéléséről.

A báró Kornfeld Zsigmond-alapítvány 1943. évi jutalomdíjának odaitéléséről tárgyaló bizottság 1943. február 17-én összeült és az alábbi határozati javaslatot hozta, melyet mély tisztelettel terjeszt a tekintetes Akadémia elé.

A magyar természettudományi irodalomból általában hiányzanak a kor színvonalán álló, a legújabb kutatásokat felölelő olyan művek, amelyek egyúttal a felső oktatás céljait is szolgálják. Különösen nélkülöztünk az ásványtan köréből ilyen művet, mert erre nemcsak a tudománynak, de a tudományegyetemi, a műegyetemi vegyész- és bányamérnök hallgatóságának is szüksége van. S nem szabad elfelednünk, hogy magyar nyelven pontosan 50 év előtt, 1893-ban jelent meg Szabó József Ásványtana, amely a maga idejében igen kiváló és jól használható munka volt, de azóta — természetesen — teljesen elavult. A jó tankönyv nem csupán a tanítás és tanulás céljait szolgálja, de hűséges barátként kíséri az

egyetemi tanulmányok utáni időkben is. Az ásványtan elméleti tudomány, de igen szoros kapcsolatban van a gyakorlati élettel, tehát a bányásznak, vegyésznek, fizikusnak és a természettudományok más területén dolgozóknak számtalanszor szüksége van megbízható kézikönyvre, melyből az egyetemen szerzett ismereteit kiegészítheti vagy felfrissítheti. Éppen ezért osztatlan örömmel üdvözölték a szakkörök *Mauritz Béla és Vendl Aladár Ásványtan* című, a Kir. M. Egyetemi Nyomda kiadásában 1942-ben megjelent, kétkötetes nagy munkáját. Ezt a nagy fáradsággal és alapos körültekintéssel, izzó lelkesedéssel és széles alapokon nyugvó tudással megírt művet ajánlja egyhangúan a bizottság az 1943. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalomra.

Mauritz—Vendl Ásványtanának értékéről megközelítő képet tartalmának vázlatos ismertetéséből nyerhetünk. A munka két kötet; az első 516 oldal és 625 ábra, a második 503 oldal és 369 ábra.

Az első kötet: Általános ásványtan; az ásványok fizikai és kémiai tulajdonságai, keletkezésük és előfordulásuk módja. A gazdag tartalom részletes tárgyalása helyett csak a kiemelkedőbb fejezetek rövid ismertetésére és méltatására szorítkozhatunk.

Az ásvány fogalmának megállapítása után a fizikai tulajdonságok következnek. Itt találnak helyet a kristály- és kristályformákra vonatkozó ismeretek, a kristályvetületek és a leggyakoribb kristálytani számítások. Rendkívül fontos fejezet foglalkozik a kristályok szimmetria viszonyaival azon az újabbkori színvonalon, melyet a kristálytan az utóbbi évtizedek folyamán elért. Ehhez csatlakozik a 32 kristályosztály szemléletes leírása. E rész a könyv egyik kiemelkedő fejezete, mert könnyen érthető, világos alakban vezeti le a 32 kristályosztályt a szimmetria-viszonyok alapján azoknak az analitikai-geometriai törvényeknek a felhasználásával, melyekből logikusan következik, hogy csak 32 kristályosztály lehetséges és ezeket egymástól élesen elválasztja különbözőfokú szimmetriájuk. A kristályok szabályos összenövéséről, az ikerkristályokról és ikertörvényekről bő ismereteket szerezhetünk, de ugyanígy nyerünk áttekintő képet két, egymástól teljesen eltérő ásvány kristályainak szabályos összenövéséről. A kris-

tálytani kutatások mindig figyelemmel voltak és vannak a kristályok felületének sajátságaira, továbbá a kristály alakjának és természetének kialakulására és az ásványok zárványaira. Mindezekről a munka részletesen tájékoztat s ugyanilyen alaposítással ismerteti meg a goniométerekkel és a szög mérés aprólékos műveletével.

Egészen újszerű és a magyar irodalomban a maga egészében összefoglalóan és áttekinthetően még fel nem dolgozott fejezetet szentelnek a szerzők a kristályok belső (finom) szerkezetének. A kristályok belső szerkezetére irányuló kutatások visszanyúlnak a kristálytan történetének kezdeti időszakába, de teljes kifejtésük csak az újabb idők eredménye. A külső alakhoz kötött szimmetrián kívül a belső szerkezettel kapcsolatos szimmetria-törvényeket már a múlt század végén elméletileg megállapították, de kísérletileg csak legújabbban igazolták. E szimmetria-viszonyok alapos tárgyalása után a röntgensugárnak a belső szerkezet megállapítására való alkalmazása, a kísérleti berendezések és eljárások részletes ismertetése következik. A legtöbb ásvány kristályszerkezete visszavezethető jellegzetes ráctípusokra, ezek megismerése rendkívül fontos és nélkülözhetetlen, ezért a szerzők a jelentősebb ráctípusokat behatóan leírják és mindenkor figyelmet fordítanak az itt sohasem nélkülözhető atom(-ion)-rádiuszokra.

Terjedelmes szakasz öleli fel a rugalmasság, szilárdság, hasadás, keménység, siklás, ütési és nyomási idomokra vonatkozó ismereteket.

Az ásványok fizikai sajátságai közül jelentőségükkel ki-
tűnnek a fénytani tulajdonságok, mert ezek nemcsak szorosan véve az ásványtan szempontjából fontosak; nagy jelentőségűek a közétanban és a rokon tudományokban is. Érthető, hogy a szerzők a kristályoptikát különös gonddal és igen részletesen — 115 oldalon — dolgozták fel. A fénytán megértése és tanulása mindig nagy akadályokba ütközött, sokszor éppen a nyelvi nehézségek miatt. Most már mindenki anyanyelvén ismerkedhetik meg ezzel a meglehetősen nehéz tárgykörrel, melynek könnyed megírása a szerzők egyik legfontosabb feladata volt, amit teljes sikerrel oldottak meg. A fénytani ismereteket az átlátszatlan (opak) ásványokra vonatkozó vizsgálatok rövid foglalata zárja le.

A hőtani, elektromos és mágneses tulajdonságok közléséhez csatlakoznak a fajsúly megállapítására vonatkozó ismeretek.

Az első kötet második része az ásványkémiával és kristálykémiával foglalkozik. Az utóbbi évtizedekben a kristályok belső szerkezetének tanulmányozása olyan eredményeket ért el, melyek nemcsak önmagukban értékesek, hanem szorosan kapcsolódnak a fizikai kémia újabb megállapításaihoz és e két tudománykör összeszővődéséből újabb tudományág: a kristálykémia fejlődött ki. A kristálykémia nem az ásványok vegyi összetételével és annak megállapításával foglalkozik, hanem a belső szerkezet és a fizikai és kémiai sajátosságok összefüggésének kiderítésére törekszik. A kristálykémia tükrében a mai kutatások lényegesen más színben tüntetik fel az ásványok kémiai illetve fizikokémiai tulajdonságait. A kristálykémia rendkívüli jelentőségét teljes mértékben átérezve, tárgyalják a szerzők a kristálykémia alaptörvényeit, a polimorfizmust és izomorfizmust, a fázis-szabályt, a szilikátolvadékok egyszerűbb és bonyolultabb rendszereit, valamint a vizes oldatok kristályosodásának törvényeit. A jelenségek magyarázatát példákkal bőven megvilágítják és teszik könnyen érthetővé. — A kristálykémia törvényeit az egész Földre kiterjesztve, a geokémia tárgyköréhez jutunk. Ennek a tudományágnak köszönhető, hogy ma már nem az ásványok egyszerű leírására, hanem származásának tisztázására, keletkezésük módjára és lefolyására, egyszerűen: a genetikára irányul a kutatók figyelme. Ezeknek a követelményeknek megfelelően dolgozza fel a mű az ásványok keletkezését és előfordulását. Az ásványok átalakulása, pszeudomorfozák képződése, a keletkezés hőmérsékletét eláruló ásványok, az ú. n. földtani hőmérők ismertetésével zárul e fontos tárgykör.

A kristályok növekedése és oldódása, továbbá az alakatlan (amorf) testek tárgyalását követi a radioaktivitás szerepének leírása, majd az ásványok kémiai vizsgálatának áttekintő foglalatja. Kiegészíti a kötetet az ásványok gyakorlati felhasználásának rövid összefoglalása, valamint a drágakövek táblázatos összeállítása.

A második kötet: *Részletes ásványtan*; az ásványok rendszerezése, részletes leírása, különös tekintettel a kelet-

kezési körülményekre. A kötet alcíme teljesen tájékoztat tartalmáról. Azonban mégis meg kell jegyeznünk és ki kell emelnünk, hogy ebben a kötetben nem az ásványok egyszerű leírásáról és lelőhelyeik pusztá felsorolásáról van szó, hanem mindig előtérben áll a keletkezés és a belső szerkezet. Természetes, hogy a leíró rész Magyarország ásványvilágának tagjaival különös gonddal foglalkozik.

Minden emberi alkotásnak lehetnek, sőt vannak fogyatékségei. Emberi gyarlóságunk határt szab legjobb törekvéseinknek is. Bizonyára lesznek, akik a terjedelmes munkában is keresnek és találnak hibákat; lesznek, akik egyik vagy másik fejezet feldolgozásával nem fognak egyetérteni. De ne feledjük el, hogy kifogásolni sokkal könnyebb, mint alkotni! Az kétségtelen és egy pillanatig sem vitatható, hogy ez a hatalmas, 1000 oldalt meghaladó mű a kor színvonalán áll, több fejezete magyar nyelven első összefoglalásnak számít, az újabb eredményeket tekintetbe veszi, a legnehezebb részeket is világosan adja elő, a magyar természettudományi irodalomban égető szükségét szüntet meg, 50 év hiányát pótolja és a maga nemében úttörő munka, amelyre a magyar tudomány büszkén tekint.

Az előadottak alapján a bizottság egyhangúan mély tisztelettel javasolja a tekintetes Akadémiának, hogy az 1943. évi báró Kornfeld Zsigmond-jutalom odaitélésével Mauritz Béla és Vendl Aladár Ásványtan című munkáját tüntesse ki.

Melich János ig. és r. t.
a bizottság elnöke.

Tokody László l. t.
bizottsági előadó

Telegdi Roth Károly l. t.
Tompa Ferenc l. t.
Schréter Zoltán l. t.
a bizottság tagjai.

Jelentés a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmának odaitéléséről.

Tisztelettel jelentem, hogy a III. osztály által 1941-ben kiírt „A chemotherapeutikumok hatásmódja” című pályakérdésre két pályamű érkezett be. Az egyiket dr. Fekete László, a másikat dr. Jancsó Miklós egyet. ny. r. tanár írta.

Dr. Fekete László pályamunkája 95 gépírásos oldal terjedelmű. A munka 7 fejezetre oszlik, az első 3 mintegy bevezetésül szolgál és a kemoterápia fogalmával, a gyógyszerek vegyiszerkezetével és ennek a hatással való összefüggésével foglalkozik. A többi fejezet a szerző kísérleti kutatómunkáját ismerteti: a kemoterapeutikumoknak a mikroorganizmusokra való közvetlen hatását a szerző oly módon kívánja bizonyítani, hogy lueszes betegek kiütéseiből nyert úgynevezett ingersavóban vizsgálja a spirochétákat, sötét látótérben. Megállapítja, hogy ha a beteg arzenobenzol injekciót kap, akkor a spirochéták mozgékonyasága 1—2 óra múlva csökken, azok gomolyag alakban összezsapzódnak, majd a testük bizonyos granulációt mutat, és 6—7 óra múlva teljesen eltűnnek. A festett készítményekben az arzenobenzol kezelés után degeneratív alakok megjelenése állapítható meg. Ugyanilyen hatást észlel a szulfamid kezelés után a streptococcusokon is. Ezen utóbbi szerek bakteriosztatikus hatását *in vitro* is vizsgálja és megerősíti Ivanovicsnak és más szerzőknek azon megállapítását, hogy ezt a hatást a p-aminobenzoesav gátolja. Ezután foglalkozik a kemoterapeutikumok specifikus hatásának biokémiai alapjaival, ismerteti az erre vonatkozó irodalmat; saját kísérleteket azonban nem közöl.

A következő fejezetekben a szervezet celluláris védelmi működését és a retikuloendotél szerepét tanulmányozza. E végből használja Jancsónak mikrotechnikai módszerét az arzenobenzolnak a szövetekben való kimutatására és megállapítja, hogy ezek a retikuloendotélben halmozódnak fel. Ezután betegeken vizsgálja sternal punctióval a csontvelőnek és a vérképnek változásait az arzenobenzol kezelésre. A csontvelőben arzenobenzol szemcséket tud kimutatni és a vérképző rendszer fokozott tevékenységét, aminek eredménye a fehérsejtek ugrásszerű megsaporodása. Ugyanezt állapítja meg

nyulakon, melyeket szulfamiddal kezelt. A leukocitózis kb. 4 óra múlva éri el legmagasabb értékét. Tengerimalacokon pedig kimutatja a fagocitózis nagymértékű fokozódását. Az utóbbi jelenséget egereken is tanulmányozza, melyeknek hasüregébe pneumo- és streptococcust fecskendezett. A keletkező izzadmányban megfigyeli és szép mikrofotogramokkal illusztrálja a fagocitózis folyamatát.

Sajnos, a szerző megelégszik rendszerint 1—1 kísérletnek leírásával, a nélkül, hogy táblázatokot közölne és részletesen felsorolná végzett kísérleteinek számát. Ezért nem lehet megítélni a szerző munkájának terjedelmét és eredményeinek pontosságát. Mindazonáltal megfigyeléseinek helyességében nincs ok kételkedni, mert megállapításai csaknem kivétel nélkül más szerzők (Jancsó, Domagk stb.) kísérleti eredményeivel megegyeznek és tulajdonképpen azok megerősítésének tekinthető. Valami lényegesen újat, ami a felvetett problémák megoldását előbbre vinné, vagy éppen eldöntené, a pályamunka nem tartalmaz.

Jancsó Miklós másfél évtized óta foglalkozik olyan sikeresen a kemoterapeutikumok hatásmódjának tanulmányozásával, hogy nyugodtan lehet állítani: mindaz, amit erre vonatkozólag tudunk, Jancsó Miklós munkásságán alapszik, vagy azzal szorosan összefügg. Kutatásai kezdetén élénken folyt a vita a két tábor között arról, hogy vajjon a kemoterapeutikumok Erlich eredeti felfogásának megfelelőleg közvetlenül hatnak-e a parazitákra, vagy pedig csak közvetve, a szervezet védekezőképességének fokozásával. Jancsó Miklósé ezen alapvető kérdés eldöntésének érdeme. Tőle származnak azok a módszerek, melyekkel a közvetlen parazitocid hatást bizonyítani lehet; de ő dolgozta ki azokat a módszereket is, melyekkel meg lehet vizsgálni a szervezet szerepét a kemoterápiás gyógyulásban.

Pályamunkája csak röviden foglalkozik ezekkel az alapvető vizsgálatokkal, hogy annál bővebb tere maradjon az új, még nem publikált kutatások ismertetésére, melyek valóban igen mély bepillantást engednek ezen szerek hatásmechanizmusának legfinomabb részleteibe.

Először azokat a kísérleteit tárgyalja, amelyeken az aranv kemoterápiás hatására vonatkozó enzim kémiai elmélete fel-

épül. Számos táblázattal bizonyítja, hogy az aranyvegyületek a különböző dehidrázó-rendszereket reverzibilisen bénítják, amennyiben a komplexképző KCN vagy cisztein a hatást megszünteti. Ebből azt következteti, hogy a dehidrazet bénító működés azon alapszik, hogy az enzyimműködés következtében lehasadó Au-ionok az enzyimmel komplexvegyületet alkotnak. Ugyancsak kimutatja, hogy ugyanígy bénítják a proteaze enzymeket is, majd áttérve a tripanoszomákra, bebizonyítja, hogy ezek olyan katepszint és dipeptioazet tartalmazznak, amelyeket a kemoterápiás aranyvegyületek bénítanak, és így ezek tekinthetők azok támadáspontjának. Más nehéz fémeket, vagy arzént tartalmazó kemoterapeutikumokra is kimutatja, hogy ezek a proteaze és dehydrazé fermenteket a spiroché-tákban és tripanoszomákban olyan reverzibilisen bénítják, hogy hatásukra a szervezetben már élettelené vált paraziták cisztein vagy cián kezelésre ismét virulenssé válnak, tehát a kemoterapeutikumoknak nem feladata az, hogy közvetlenül megöljék a parazitát, hanem ezek enzymparalizátorok, melyek a kórokozók életfontos fermentjeit inaktíválják és ennek következménye a kórokozók pusztulása.

További vizsgálatai kiderítik ezen enzymerend lokalizációját és szerepét a paraziták testében. Abból, hogy a phenylarsenoxid híg oldatában a protozonok teljesen mozdulatlaná válnak, de cisztein kezelésre mozgékonyaságuk visszatér, virulenciájuk ellenben nem, arra következtet, hogy az így reverzibilisen bénított dehydrazek a paraziták sejtfelszínén vannak és bénításukra ezeknek mozgékonyasága szűnik meg. Más kísérletek viszont arra mutatnak, hogy a proteazek a paraziták belsejében vannak, és ezekkel függ össze a virulencia, mert bizonyos körülmények között virulensek maradhatnak a mozgásukat elvesztett paraziták is.

Jancsó régebbi vizsgálataiból tudjuk, hogy a parafukszin azért gátolja meg a tripaflavin és más festékek kemoterápiás hatását, mert megakadályozza ezeknek a paraziták testébe való behatolását. Most egy másik interferencia-jelenség okát deríti ki, annak bizonyításával, hogy bizonyos redoxfestékek azáltal szüntetik meg az arzén és antimon hatását, hogy mint hidrogén-akceptorok beavatkoznak a tripanoszomák redoxfolyamataiba, egy kisegítő légzést létesítenek, ennek követ-

keztében ezek oxigén és cukor fogyasztása, melyet az arzénvegyületek különben bénítanak, közel normális marad. A rekurrens spirochetáknak tipikus erjedési anyagcseréje van, ezért ezeknél a redoxfestékek méregtelenítő hatása nem érvényesülhet.

Ismeretes, hogy a parazitákat hozzá lehet szoktatni a kemoterapeutikumokhoz; ennek egyik oka Jancsó korábbi vizsgálatai szerint az, hogy a paraziták nem veszik fel a mérget testükbe, így a tripaflavinállókká vált tripanoszomák testébe ezen festék nem tud behatolni, holott a normálisok ezt igen nagy mennyiségben halmozzák fel testükben. Majd a hozzászokásnak egy másik mechanizmusára mutat rá, midőn megállapítja, hogy az aranyállóvá tett tripanoszomák sokkal több glutathiont tartalmaznak, mint a normálisok. Az arany tehát, bár be tud hatolni a paraziták testébe, nem mérgezi meg azok fermentrendszerét, mert a glutathion megköti azt. Az ú. n. paradox jelenségnek, vagyis annak, hogy az aranyálló tripanoszomák *in vitro* aranyoldatokban bénulnak, virulenciájukat azonban nem veszítik el, az a magyarázata, hogy a paraziták mozgékonyágát biztosító dehidraze-rendszer a sejtfelszínen van, és a sejt belsejében levő glutathion az erre való bénító hatást nem gátolja meg.

Ismeretes, hogy a nyirokmirigyekben levő spirocheták a kemoterápiás hatásnak nehezen hozzáférhetők. Ennek okát abban találja Jancsó, hogy nyirokmirigyek glutathion-tartalma igen magas, és ez megkötve az arany vagy arzén vegyületeket, a spirochetákat megvédi azok hatásától.

A pályamunka második része a természetes védőerők szerepével foglalkozik a kemoterápiás gyógyhatás mechanizmusában. Jancsó kísérletei abból a megfigyeléséből indultak ki, hogy a germanin *in vitro* a tripanoszomákat sokkal lassabban pusztítja el, mint *in vivo*. Miután én kimutattam, hogy a germanin hatására a tripanoszomák légzése és cukorfogyasztása erősen csökken, arra kellett gondolni, hogy az élő szervezetben az így legyengült tripanoszomákat a szervezet védőerői semmisítik meg. Jancsó kimutatta, hogy a kuprokollárgol *i. v.* injekciójával a retikuloendotél sejteket specifikusan lehet bénítani, úgyhogy azok fagocitáló képessége teljesen megszűnik; a lép-kiirtás pedig az egerek immunanyag-terme-

lését szünteti meg. Mármost az így kezelt egerekben a germanin éppen úgy hat, mint a kémcsőben. A parazitáknak légzése és cukorfogyasztása csökken, szaporodásukban zavar áll be, előregedő, torz, óriás paraziták láthatók a vérben, melyeket különben a retikuloendotél sejtek felfaltak volna. A germanin tehát olyan opszoninszerű hatást fejt ki a parazitákra, hogy azok legyengülnek és a retikuloendotél által elpusztíthatókká lesznek.

Az immunanyagtermelésnek sokat vitatott kérdéseire is fényt derítenek Jancsó vizsgálatai. Glycerines sűrű tripanoszomaszuszpenzió i. v. befecskendezésével bizonyos korlátozott terjedelmű immunitást sikerült egereken létrehoznia. A lép-kiirtás után azonban az immunanyag-termelés megszűnik. Ilyen állatokon mármost a kemoterapeutikumok tökéletlenebbül hatnak, a recidívák gyakoriak. Számos vizsgálatából végül is arra a következtetésre jut Jancsó, hogy a kemoterápiás hatásra elpusztuló és fagocitált paraziták immunanyag-termelést indítanak meg, amelynek feladata a recidiva fellépésének meggátlása azáltal, hogy ez a még életben maradt tripanoszomákat is elpusztítja.

Ez csak igen hiányos és vázlatos ismertetése annak az óriási munkának és hatalmas szellemi teljesítménynek, melyet ez a pályamunka képvisel. A kb. 30 táblázat és igen számos grafikon fogalmat ad a végzett munka nagyságáról és komolyságáról. Itt nem efemer jellegű hipotézisekről, hanem alapos kutatómunkával bizonyított igazságokról és gondos megfigyelésekből levont, valóban kifogástalanul bizonyított következtetésekről van szó. Jancsó Miklós kutatómunkája olyan horderejű és — bátran mondható — korszakalkotó a kemoterápiás hatásmechanizmus megismerése tekintetében, hogy úgy hiszem nem szükséges tovább indokolnom tiszteletteljes javaslatomat: méltóztassék „a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmának” az orvostudományok köréből kiírt pályadíját dr. Jancsó Miklós egyetemi ny. r. tanár munkájának ítélni.

Marek József ig. és t. t.,
a bizottság elnöke.

Issekutz Béla l. t.,
a bizottság előadója.

Mócsy János l. t.,
a bizottság tagja.

Dr. n. Modrovich Emil főorvos elkésve jelentkezett a pályázaton, melyre *A tüdőgümőkór és a kemoterápia* című könyvét küldte be. Erre vonatkozólag jelentésemet az alábbiakban teszem meg.

Az 555 oldalas könyv a tuberkulózis gyógyítását tárgyalja részletesen. A munka 3 fő részből áll, az I. a tüdőgümőkórban jelenleg szokásos kezelési eljárásokat ismerteti és kritikailag méltatja. A II. rész, melynek címe *Általános kemoterápia*, három első fejezetében ennek fogalmát és a kemoterápiás hatásra vonatkozó teóriákat tárgyalja. A következő fejezetek a gümöbacillus biológiájával, anyagcseréjével, a benne levő kémiai anyagokkal foglalkoznak részletesen. Az utolsó fejezet pedig a megbetegedett szervezet kórbonctanát, anyagcseréjének változását, a vitaminoknak, a vegetatív idegrendszernek, a belső elválasztású mirigyeknek stb. befolyását a tüdőgümőkór lefolyására tárgyalja. Ezután áttér a kísérletes vizsgálatok bírálatára és metodikájára. A függelékben pedig a tüdőbaj lefolyására ható különböző tényezők — a faj, alkat, allergia stb. — jelentőségével foglalkozik.

A könyv III. része, a *Részletes kemoterápia*, kémiai rendszerbe csoportosítva felsorolja mindazokat az anyagokat, amelyekkel eddig állatkísérletek, vagy klinikai kipróbálások történtek a tüdőgümőkór gyógyítására.

Az egész munka tulajdonképpen egy igen részletes és dicsérendő szorgalommal összeállított irodalmi ismertetése ennek az annyira fontos problémának. A szerző kétségtelenül igen nagy munkát végzett az óriási anyag feldolgozásával, a számos kevésbé ismert vagy elfelejtett vizsgálat felölelésével. Azon valóban nem lehet megütközni, hogy a munkából néhány irodalmi adat kimaradt, ami úgy látszik elkerülte az igen szorgalmas szerző figyelmét. Így például hiányzik Dirner és Kovács dolgozata a tbc.-baktériumokra ható fertőtlenítőszerrekről, az ebesal nevű új rézkészítmény stb.

Az irodalom ismertetése mellett a szerző saját munkássága csak egészen röviden van a könyvben megemlítve. Az eredményeket mindössze egy táblázat tartalmazza, amelyben 35 anyaggal végzett állatkísérletei és klinikai vizsgálatainak összefoglalva. Azonban csak az alkalmazott adagok, az alkalmazás módja és az eredmény van feltüntetve, amely leg-

többször negatív, vagy legfeljebb további vizsgálatra való utalást tartalmaz. A kísérletek száma, és semmi más olyan adat nincsen megadva, amelyből az elvégzett munka valamennyire is elbírálható lenne. A szerző ugyan folyamodványában azt írja, hogy a kemoterápiás eredményeket „felhasználtam egy új gyógyítás szintézisére“, ennek azonban semmi nyomát nem találok könyvében, mert eredményei általában negatívak. A másik állítása, hogy a tuberkulózis problémája „megoldásához egyúttal kísérleti vizsgálati eredményekkel is hozzájárultam“, szintén kissé túlzottnak látszik.

A pályatétel szempontjából rá kell végül arra mutatnom, hogy a szerző vizsgálatokat a kemoterapeutikumok hatásmódjára vonatkozólag nem végzett. Ezzel a kérdéssel a szerző tulajdonképpen csak mellékesen foglalkozik és csakis az irodalmi adatok felsorolására szorítkozik.

Bár el kell ismerni, hogy a szerző könyvének megírásával igen érdemes és hasznos munkát végzett, mégis meg kell állapítanom, hogy saját vizsgálatának tudományos eredménye egyáltalán nem hasonlítható össze Jancsó munkásságának jelentőségével és ezért ezen utólag beküldött pályamunka nem teszi szükségessé fentebbi javaslatom megváltoztatását.

Marek József ig. és t. t.,
a bizottság elnöke.

Issekutz Béla l. t.,
a bizottság előadója.

Mócsy János l. t.,
a bizottság tagja.

Jelentés a Weiss Fülöp-alapítvány 1942. évi kamatainak odaítéléséről.

Alulírottakat Akadémiánk III. osztálya azzal a feladattal bízta meg, hogy javaslatot tegyenek az 1943-ban kiadandó Weiss Fülöp-jutalom odaítélésére, amely ez évben „a megelőző öt évben nyomtatásban megjelent jeles biológiai munka jutalmazására adható ki“.

Alulírottak e feladat elvégzése céljából több ízben összejöttek és beható eszmecsere-t folytattak a jutalmazásra ajánlandó munka kiválasztásáról.

A bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az or-

vostudományok mint alkalmazott természettudományok itt nem vehetők a szorosabb értelemben vett biológia körébe tartozóknak, azért az ilyen természetű munkákra nem is terjeszkedett ki olyan mértékben, mint az állattani és növénytani tanulmányokra. Nem zárkozhatik el azonban a bizottság néhány olyan fontos munka említése elől, amelyek erősen biológiai vonatkozásúak. Ilyenek *Marek József*-nek részben *Urbányi László*-val és *Wellmann Oszkár*-ral együtt végzett vizsgálatai az angolkóros csontlágylással kapcsolatban az állati szervezet ásványi anyagforgalmáról, *Neuber Edé*-nek a bőrbetegségek szerológiájára és újabb irányelvek szerinti kezelésére vonatkozó tanulmányai, továbbá *Orsós Ferenc*-nek a hullában észlelhető vitális reakciókra vonatkozó kutatása; *Balogh Ernő*, *Belák Sándor*, *Beznák Aladár*, *Benedek László*, *Darányi Gyula*, *Huzella Tivadar*, *Issekutz Béla*, *Szent-Györgyi Albert*, *Manninger Rezső*, *Herzog Ferenc*, *Tomcsik József*, *Burger Károly* kutatásai.

A növénytanak minden iránya képviselőkre talált. A számos kutató sok dolgozata rendkívül változatos anyagot nyújtott a válogatásra. Az alábbiakban csupán a legnevezetesebbeknek az említésére szorítokozunk. A flórakutatásban *Boros Ádám*, *Soó Rezső* és *Zólyomi Bálint* érte el a legszebb eredményeket. A két utóbbi egyszersmind a geobotanikának is kiváló művelője és rendkívül sokat tettek hazánk növényzociológiai viszonyainak feltárására. Nem hagyhatjuk említés nélkül *Degen Árpád* „*Flora Velebitica*” c. nagy posthumus munkáját, amelyet *Lengyel Géza* rendezett sajtó alá és amelynek negyedik kötete már 1938-ban, tehát a tekintetbe jövő évkörben jelent meg.

A növényi sejtannak kiváló művelője akadt *Gimesi Nándor*-ban, aki sejtfejlődéstani kutatásokkal gyarapította ismereteinket. Mellette még *Cholnoky Béla* protoplasma-tanulmányait, *Oláh László* és *Győrffy Barna* örökléstani kutatásait kell kiemelnünk. Az ökológiai kutatások terén *Magyar Pál* tűnt ki, míg *Fehér Dániel* az asszimilációra és a sugárzási hatásokra vonatkozó kutatásaival ért el szép eredményeket. A növényélettan terén *Kövessi Ferenc* folytatta nagyszabású kísérleteit, az élőlények fejlődése szabályosságának magyarázatát keresve fizikai-matematikai megközelítéssel.

A rendszertani munkálatok közül kiemelendők *Moesz Gusztáv* mykológiai tanulmányai. *Moesz Gusztáv* négy évtizedes kutatásai után eljutott abba a periódusba, amikor a sok részletmunka után az összefoglaló tevékenység kezd kibontakozni. Ez jelentkezik a „*Fungi Hungariae*” (1827—1941) c. tanulmányorozatában, amelyben Magyarország gombáit rendszertani áttekintésben adja, továbbá legjelentősebb, gazdagon illusztrált nagy művében, amelynek címe: „*Budapest környékének gombái*” (1942., 600 oldal, 242 képpel).

A botanika területéről kétségtelenül *Moesz Gusztáv* munkássága volna az, amely a jutalom odaitélésére legméltóbb volna.

A magyar állattani irodalom bőséges voltáról elég jó áttekintő képet kapunk, ha végiglapozzuk az „*Állattani Közlemények*” c. folyóirat évről-évre megjelenő irodalmi jegyzékeit. Láthatjuk, hogy számos szerző igen jelentékeny és tárgy tekintetében rendkívül változatos munkásságot fejtett ki.

A sejttan, szövettan és bonctan terén kiemelendők *Gelei József* kutatásai a véglények idegrendszeréről, *Abrahám Ambrus* tanulmányai a neurológia köréből, *Farkas Béla* vizsgálatai a halak hallószervéről és *Zimmermann Gusztáv* háziállatokon végzett bonctani kutatásai. Az állati élettan kutatói közül *Mödlinger Gusztáv*, *Tóth László* és *Wolsky Sándor* tűntek ki. A fejlődéstan terén *Wolsky Sándor* ért el szép eredményeket. A ma rendkívül aktuális örökléstanak is akadt több művelője; így különösen kiemelendők *Csik Lajos* és *Wolsky Sándor* kutatásai a *Drosophila* génmutációinak hatásáról az oxigénfogyasztásra.

Szép virágzásnak indult hazánkban az életmódtan (ethológia és ökológia). A sok szerző közül *Soós Árpád*-nak a fonálféregre és *Kolosváry Gábor*-nak a tengeri makkokra vonatkozó dolgozatait említjük meg. A hydrobiológia művelői közül *Entz Géza* és *Sebestyén Olga* a Balaton kutatásával, *Varga Lajos* psammon-vizsgálataival, *Stiller Jolán* egyes alföldi vizek kutatásával szereztek érdemeket. *Maucha Rezső* a vízi élettér egyensúlyáról közölt mélyenszántó elméleti kutatásokat.

Rendkívül nagyszámúak a rendszertani-faunisztikai közlemények. Szakembereink az elmúlt öt évben igen tevékenyen

működtek ezen a téren és a hazai fauna feltárása terén jelentős eredményeket értek el. Itt tulajdonképpen úgyszólván egész zoológus-gárdánk nevét fel kellene sorolnunk. A nélkül, hogy akárkinek az eredményeit lekicsinyelni szándékoznánk, csupán néhánynak a nevét említjük meg, mint akik vagy különlegesen nagy szorgalmukkal, vagy pedig eredményeik jelentőségével kitűntek. Ilyenek: *Éhik Gyula, Kaszab Zoltán, Keselyák Adorján, Kolosváry Gábor, Méhely Lajos, Soós Lajos, Szalay László, Szent-Ivány József, Varga Lajos, és Wagner János.*

Végül meg kell említenünk, hogy hazai háziállataink multjának és fajtabeli hovátartozóságának kutatásában eredménnyel búvárkodott *Hankó Béla.*

A sokirányú, változatos tárgyú és bőséges eredménnyel dicsekedő örvendetes termelés áttekintése sem könnyű. Még nehezebb a kitüntetésre ajánlandó munkák kiválasztása, mert hiszen csaknem lehetetlen a heterogén, orvostudományi, növénytani és állattani tárgyú tanulmányokat egymással összehasonlítani és arról döntení, hogy melyik a kiválóbb. Éppen ezért a bizottság úgy határozott, hogy döntésénél a különleges magyar szempontot fogja irányadónak venni. Olyan munkálkodást fog kitüntetésre ajánlani, amely magyar szempontból különlegesen fontos és hazánk valamely vidékének általános biológiai ismeretét külföldi viszonylatban is jelentős eredménnyel vitte előre.

E tekintetben vitathatatlanul első helyen áll az a munka, amelyet néhai *ifj. Entz Géza*, Akadémiánk rendes tagja végzett a Balatonon.

Entz Géza, amióta 1929-ben átvette a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet vezetését, minden erejével arra törekedett, hogy a Balaton biológiai kutatását a kor igényeinek megfelelően megszervezze és keresztül vigye. Ez sikerült is neki. Egyrészt maga dolgozott ebben az irányban, másrészt munkatársakat szerzett az óriási feladathoz. Az összes kutatómunkákat tervszerűen irányította, vezette és összefogta. A több, mint egy évtizedre terjedő kutatómunkának meg is lett az eredménye. Nemcsak sok, részleteredményeikről beszámoló munka látott napvilágot a Balaton életviszonyairól és szer-

vezeteiről, hanem eljutottak az egybefoglaláshoz, a szintézishez is. Mindezekben a munkálatokban *Entz Géza*-nak leghűségesebb munkatársa volt *dr. Sebestyén Olga*, aki maga is egész sereg dolgozatot tett közzé a Balaton biológiai viszonyairól és aki szinte egész tudományos munkásságát a Balatonnak szentelte.

A bizottság tehát tisztelettel azt javasolja a Tekintetes Akadémiának, hogy a Weiss Fülöp-jutalmat Akadémiánk ügyrendjének 181. §. V. c. pontja értelmében néhai Entz Géza és Sebestyén Olga balatonkutatási munkálatainak ítélje oda. Hogy Entz Géza, nagy fájdalomunkra, nincs már az élők sorában és hogy munkatársa nő, az ügyrendünk 181. §. VIII., ill. X. pontja értelmében az odaitélésnek akadályja nem lehet.

A fenti általános érdemeken kívül a bizottság a jutalom odaitélését konkrét teljesítményhez is kívánja kötni. Javaslataink konkrétan abban áll, hogy a jutalom, a fenti általános érdemek hangsúlyozása mellett *Entz Géza* és *Sebestyén Olga* közös művének, t. i. „*A Balaton élete*” c. munkának ítéltessek oda, amely a Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkáinak XII. 1940-es kötetében, az 1—168. lapokon jelent meg.

Ez a munka első korszerű egybefoglalása mindazon eredményeknek, amelyeket a Balaton-kutatás az utóbbi évtizedben elért. Teljes, módszeres és rendszeres munka, amely a korszerű hydrobiológia gondolatrendszere szerint és ennek szellemében fogta össze azt a rendkívül sok és változatos ismeretanyagot, amelyet részben a két szerző, részben a többi munkatársak is hangyaszorgalommal összehordtak. Éppen az anyag sokrétűsége az, amely szinte lehetetlenné teszi a munkában foglalt eredmények részletes ismertetését, mert hiszen külön, hosszú tanulmányt kellene írunk, ha mindent részletesen a Tekintetes Akadémia elé óhajtanánk tární. Ezért csak fejezeteinek tartalmát adjuk vissza.

Az első fejezet a Balatonnak, mint élőhelynek, azokat a sajátságait ismerteti, amelyek szinte előre meghatározzák a benne élő szerves világot. Tárgyalásra kerülnek itt: a tó földrajzi és geológiai viszonyai, a tó keletkezése, a vízmennyiség és a víz eredete, a víz állásai és lefolyása, valamint üledéke. A klíma, a víz mozgásai, fizikai és vegyi viszonyai (szín, fénytörés, átlátszóság, hőmérséklet, befagyás, az elnyelt oxigén,

lúgosság, vegyi összetétel), mint az élővilágra ható tényezők, mind kutatás tárgyai voltak.

A második fejezet a tó anyagforgalmát részletezi. Ki-nyomozza a szervetlen és szerves táplálóanyagok forrásait, ismerteti a növényi és állati táplálékokat és bevezet a tó bakte-riológiai viszonyainak ismeretébe is.

A harmadik fejezet a leghosszabb, mert ez részlete- sen foglalkozik a Balaton élőhelyeivel (biotopok) és azok életközösségeivel (biocönózisok). A nyílt víz (bioeston, neustoseston, nekton, madarak), a parti öv (köves part, homo- kos part, másnemű part), a mesterséges alzatok, a vízfenék, a makrovegetációs területek élőhelyeivel és lakóival ismerke- dünk meg itt.

A negyedik fejezet a turzásokkal foglalkozik. Ez olyan vizsgálati terület, amely a külföldön még egyáltalában nem részesült kellő figyelemben a hydrobiológusok részéről, így szerzőink itt sok tekintetben úttörő munkát végeztek.

Az ötödik fejezetben a szerzők azokat a változásokat raj- zolják meg, amelyeket a Balaton életében az évszakok és az évek, valamint az emberi beavatkozás okoztak és okoznak.

A hatodik fejezet a Balaton környékét vázolja és rámu- tat a környék kapcsolatára a tóval és feltárja a kutatásra váró problémákat.

A hetedik fejezet az összefoglalás, amely kiemeli a Ba- laton különleges jellegét, felsorolja a kutatásra váró további kérdéseket, foglalkozik a limnológia és a biocönotika alap- kérdéseivel, majd ezek alapján a további kutatások program- ját adja. E programm szervesen következik abból, hogy az egész kutatás és maga az eredményeket összefoglaló munka is a hydrobiológia Thienemann-féle alapelvein nyugszik.

A bizottság úgy véli, hogy Entz Géza és Sebestyén Olga ezzel az összefoglaló művel olyan nagy, egységes tanulmányt alkottak meg, amelynek nemcsak a magyar hydrobiológiai iro- dalomban nincsen mása, hanem külföldi viszonylatban is méltóképpen fogja bemutatni a magyar kutatómunkát és ered- ményeit. Sajnálattal kell rámutatnunk, hogy Entz Géza nem érthette meg azt, hogy munkája gyümölcsét láthassa. Bizo- nyosra vesszük ugyanis, hogy ez az összefoglaló munka a ma- gyar kutatókat további munkára fogja serkenteni. Kiinduló-

pontja lesz a Balaton-kutatás új periódusának, amelynek kutatásai ebben a munkában fognak gyökerezni, célkitűzései pedig azok lesznek, amelyeket a két szerző munkája végén részletesen feltárt és rendszerbe foglalt.

Mindezek alapján a bizottság azt ajánlja a Tekintetes Akadémiának, hogy a Weiss Fülöp-jutalmat néhai *Entz Géza* és *Sebestyén Olga* balatonkutatási munkálatainak, különlegesen e két szerző „*A Balaton élete*” című munkájának ítélje oda.

Zimmermann Agoston

t. tag, a bizottság elnöke

Dudich Endre

r. tag, a bizottság előadója

Szabó Zoltán

r. tag, bizottsági tag.

IV.

**A Magyar Tudományos Akadémia
jutalomtételei 1943-ban.**

1.

*A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium jutalmai
érdemes tanítók részére.*

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Berzeviczy Albert, a báró Wlassics Gyula, valamint legújabban a gróf Klebelsberg Kunó emlékére alapított jutalomdíjakban évenként két-két jeles tanítót részesít. A hat jutalomdíj három állami és három nem állami alkalmazásban lévő tanító közt oszlik meg.

A jutalom egyenként 500—500 pengő.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül az alapítólevélben meghatározott bizottság jelöli ki s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A bizottság figyelembe veszi az ajánlottak érdemes pedagógiai működésén kívül a magyar nyelv tanítása terén elért eredményeket is.

A jutalmakat az Akadémia áprilisi összes ülésén adják át a jutalmazottaknak.

2.

A báró Wodianer Albert-jutalom tanítók részére.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből id. báró Wodianer Albert alapítványtevő emlékére minden évben egyenként 500—500 pengő jutalmat tűz ki Magyarország bármely népiskolájában működő legérdemesebb két néptanító részére, tekintet nélkül az iskolafenntartó jellegére.

A jutalmazandókat a tanfelügyelők által felterjesztettek közül a bíráló bizottság jelöli ki. s javaslatáról az Akadémia márciusi összes ülése dönt.

A jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen adják át a jutalmazottaknak.

3.

Gróf Széchenyi István életrajzára kitűzött jutalom.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből 2000 pengő jutalmat tűz ki *gróf Széchenyi Istvánnak nevéhez és működéséhez méltó életrajzára.*

A pályázaton résztvesznek az Akadémiához 1944. december 31-ig akár kéziratban, akár kinyomtatva benyújtott pályamunkák s mindazok az idevágó művek, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1945. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

4.

Kazinczy Gábor és neje Várady-Szabó Anna-jutalma.

Kazinczy Gábor nyug. kúriai bíró és neje Várady-Szabó Anna alapítványának évi kamatait (400 pengő) az Akadémia olyan érdemes tudós, író vagy művész jutalmazására fordítja, kinek hosszabb időn át kifejtett tudományos, irodalmi vagy művészi munkásságával elért jövedelme nincs arányban végzett szellemi munkájának belső értékével.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

A jutalomra jelentkezők kérvénye munkásságuk feltüntetésével 1943. december 31-ig küldendő be a főtítkári hivatalba. Ha a jutalomra érdemes tudós, író vagy művész e jutalom elnyerése végett a kitűzött határidő előtt jelentkeznek, az Akadémia sürgősség esetén összes ülésében is kiadhatja azt.

AZ I. OSZTÁLYBÓL.

Uj jutalomtételek

5.

Weiss Fülöp-jutalom.

A Weiss Fülöp-alapítvány 1942. évi kamatjөvedelme a megelőző öt év valamely kiváló *képzőművészeti* alkotásának jutalmazására adható ki.

A pályázók fel is hívhatják alkotásaikra a bíráló bizottság figyelmét.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

6.

Báró Kornfeld Zsigmond-jutalom.

A báró Kornfeld Zsigmond emlékére tett alapítvány egy évi kamatjөvedelme az előző három évben az I. osztály tárgykörében megjelent olyan kiváló *tudományos mű* jutalmazására adható ki, amely jelentőségénél fogja a jutalomra méltó.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

7.

Sámuel—Kölber-jutalom.

A M. Tud. Akadémia saját bevételeiből és a Sámuel—Kölber-alapítvány kamatainak felhasználásával 200 pengő jutalomban részesíti az 1943-ban nyomtatásban megjelent legjobb *nyelvtudományi* értekezést.

E pályázaton résztvesznek mindazok az értekezések, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van, kivéve a már valamilyen más jutalmat nyert műveket.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

8.

Özv. Vojnits Tivadarné-jutalom.

Az özv. Vojnits Tivadarné-jutalomra (a M. Tud. Akadémia Vojnits-érme) az 1942. szeptember 1-től 1943. augusztus 31-ig Budapesten előadott irodalmi becsű és sikert aratott *magyar tragédiák, színművek, vígjátékok és népszínművek* pályáznak.

Valamely más jutalmat nyert színmű nem jöhet tekintetbe.

A jutalmat az 1943. évi októberi összes ülés fogja odaítélni.

A II. OSZTÁLYBÓL.

Új jutalomtételek.

9.

A Magyar Általános Köszénbánya Részvénytársulat Berzeviczy Albert-jutalma.

A Magyar Általános Köszénbánya Rt. 1936-ban néhai elnökének, Berzeviczy Albertnek emlékére 100.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövedelme (3600 P) 1944-ben a *közgazdaság* körébe tartozó, a megelőző három évben nyomtatásban megjelent legjobb mű jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

10.

Körössy Flóra-jutalom.

Körössy Flóra mezőszentgyörgyi földbirtokos 1934-ben kelt végrendeletében jelentős összeget hagyományozott a M. Tud. Akadémiára azzal a rendeltetéssel, hogy kamatjövédalma évenként felváltva egy nemzeti érzésű szépirodalmi mű, illetőleg egy nemzeti történelmi tárgyú mű jutalmazására fordíttassék.

1943-ban az Akadémia ezt a jutalmat a legutóbbi két évben megjelent legjobb *nemzeti történelmi* műre tüzi ki.

A pályázaton résztvesznek az Akadémiához 1943. december 31-ig beküldött pályaműveken kívül mindazok az idevágó munkák, amelyekről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

A jutalmat nyert szerző köteles művéből két példányt a M. Tud. Akadémiának beszolgáltatni.

11.

Chorin Ferenc-jutalom.

A Salgótarjáni Köszénbánya Rt. 1925-ben néhai elnökének, dr. Chorin Ferencnek emlékére 40.000 pengős alapítványt tett.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövédalma a *magyar közgazdasággal* kapcsolatos tudományágak körébe tartozó, 1943-ban megjelent, vagy kéziratban bemutatott kiváló munka jutalmazására fordítható. Ha jutalomra érdemes közgazdasági mű nem akadna, a jutalom olyan *államtudományi* munkának is kiadható, amely tudományos vagy irodalmi jelentőségénél fogva arra méltó.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

12.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalma.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1937-ben 25.000 pengős alapítványt tett a Kormányzó Úr Ó Főméltóságának a csepeli kikötő felavatásán tartott beszéde emlékére.

Az alapítványi tőke egy évi kamatjövédalma (1000 pengő) a *kereskedelem népszerűsítését és előmozdítását a megelőző évben legjobban szolgáló tudományos vagy publicisztikai mű* jutalmazására adható ki.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

13.

*A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.
(Jogtudományi.)*

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ö Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1943-ban a *jogtudomány* köréből hirdet pályázatot a következő kérdésre:

A városrendezést szabályozó 1937. VI. törvénycikk magánjogi problémái.

A pályaművek benyújtásának határideje 1944. december 31.

A jutalmat az 1945. évi nagygyűlés fogja odaítélni.

Már hirdetett jutalomtételek.

14.

Budapest székesfőváros jutalomtétele.

Budapest székesfőváros adományából a M. Tud. Akadémia jutalmat tűzött ki egy oly pályaműre, mely — gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulója esztendejében — *gróf Széchenyi Istvánnak a főváros életére és fejlődésére gyakorolt hatásától* szól. —

A munka terve és egy kidolgozott fejezete 1943. december 31-ig nyújtandó be az Akadémia főtitkári hivatalába, nyílt pályázatra. Ha a benyújtott részlet arra érdemesnek bizonyul, a mű kidolgozására megbízást ad az Akadémia.

A kész mű jutalma 2000 pengő.

15.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi István-alapítványa.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a M. Tud. Akadémia százéves fennállása alkalmából gróf Széchenyi István nevére alapítványt tett, melynek kamatjövedelméből 1943-ban a M. Tud. Akadémia újból a következő kérdésre hirdet pályázatot:

Az iparosodás, különös tekintettel Magyarországra.

A jutalomdíj 1500 pengő.

A pályamunkák 1944. december 31-ig nyújtandók be a főtitkári hivatalba.

A jutalmat az 1945. évi nagygyűlés ítéli oda.

16.

Budapest székesfőváros művelődéstörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 1000 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya: *József nádor és a Szépitő Bizottság hatása Pest városa fejlődésére.*

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1943. december 31.

A pályázatról az 1944. évi nagygyűlés dönt.

17.

Budapest székesfőváros jogtörténeti jutalma.

A M. Tud. Akadémia Budapest székesfőváros adományából 800 pengő jutalmat tűzött ki egy pályatételre, melynek tárgya:

A budai jog és a felsőmagyarországi városok.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1943. december 31.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

18.

Molnár Kálmán-jutalmak:

A M. Tud. Akadémia Molnár Kálmán egyetemi tanár adományából négy, egyenként 1000 pengős jutalmat tűzött ki a következő pályatételekre:

1. *Fejtsenek ki a főkegyúri jog jogalapja és a magyar közjog idevágó szabályai.*

Ismertetni kell a magyar királyi főkegyúri jog körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.

2. *A közösségi eszme érvényesülése a magyar alkotmányjog történelmi kifejlődésében.*

3. *A közösségi eszme érvényesülése a magyar büntetőjog történelmi kifejlődésében.*

4. *A közösségi eszme érvényesülése a mai magyar magánjogban, különösen: a közjog térfoglalása a magánjog rovására és a közösségi szempontok befolyása a magánjogi intézmények tartalmára.*

A 2. 3. 4. pályatételnél a jogfejlődés azon jelenségei vizsgálandók, melyeknél a közösségi eszme az alap gondolat és a közösség érdekei nyomulnak előtérbe a magánérdek biztosításával szemben.

A pályaművek benyújtásának újabb határideje 1943. december 31.

A jutalmakat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

A III. OSZTALYBÓL.

Új jutalomtételek.

19.

Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom.

Az 1943. évi akadémiai Nagyjutalom (4000 pengő) és a Marczibányi-mellékjutalom (1500 pengő) az 1935—43. évkörben nyomtatásban megjelent legjobb *biológiai* munkának adható ki.

Az Akadémia felhívja ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1943. december 31-ig a főtítkári hivatalba küldjék be. Pályázik azonban minden be nem küldött munka is, amelyről a bíráló bizottságnak tudomása van.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

20.

Együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalom.

A jutalom egy évi kamatjövödelméből az Akadémia III. osztálya a következő pályatételt tüzi ki:

Vizsgáltassék meg geokémiai szempontból több lelőhely ásványainak elemeloszlása és annak törvényszerűsége.

A pályaművek benyújtásának határideje 1943. december 31.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

Már hirdetett jutalomtétel.

21.

*A Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalma.**(Élettani.)*

A Lipótvárosi Casino a Kormányzó Úr Ó Főméltósága kormányzásának húszéves fordulója megünneplésére 1940-től kezdve öt éven át évenként 1000 pengőt bocsát az Akadémia rendelkezésére egy-egy tudományos pályamű jutalmazására.

Erre a jutalomra az Akadémia 1942-ben pályázatot hirdetett az élettan köréből a következő kérdésre: *Tanulmányok az izomkreatin élettani szerepéről.*

A pályaművek benyújtásának határideje 1943. december 31.

A jutalmat az 1944. évi nagygyűlés fogja odaitélni.

V.

Főkönyvtárnokválasztás.**Kivonat**

a Magyar Tudományos Akadémia 1943. május 24-én
tartott összes ülésének jegyzőkönyvéből.

I. Az elnök úr Ő Fensége az ülést megnyitván, kijelenti, hogy a zárt ülés legfőbb tárgya az Akadémia főkönyvtárnokának megválasztása. Felszólítja a főtítkárt előterjesztésének megtételére.

A főtítkár felolvassa az Alapszabályok 50. §-át, amely szerint a főkönyvtárnokot az összes ülés egyszerű szótöbbséggel életfogytiglan választja és a gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevezi ki a belső tagok sorából. Az Ügyrend 14. §-a ehhez hozzászéli, hogy a rendes összes ülés tárgyai közé tartozik a főkönyvtárnok megválasztása, a könyvtári bizottság javaslata alapján.

A könyvtári bizottság Balogh Jenő ig. és t. tag elnöklete alatt május 10-én jelölő ülést tartott, amelyen résztvettek Marek József osztályelnök, Németh Gyula, Lukinich Imre és Mauritz Béla osztálytitkárok, a főtítkár, Hóman Bálint ig. és r. tag, Fitz József a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtárnak főigazgatója, és Pasteiner Iván, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója.

A főtítkár előterjesztette, hogy a főkönyvtárnoki állás Szinnyi József halálával megürült s az osztályok és egyesek bizalma egyaránt Melich János osztályelnökre irányul, aki hosszú időn át tisztviselője volt a Nemzeti Múzeum Könyvtáranak s így a könyvtár vezetésében jártas. A bizottság egyhangúlag Melich Jánost ajánlja az összes ülésnek a főkönyvtárnoki állás betöltésére.

Az elnök úr Ő Fensége elrendeli a titkos szavazást, amely a régi jegyzőkönyvek szerint kötelező. A szavazólapok szétosztatnak, s később begyűjtetvén, az elnök úr Ő Fensége megállapítja, hogy a begyűjtött szavazatok száma 21 s ebből Melich Jánosra 21 szavazat esett. tehát az Akadémia egyhangúlag

Melich János ig. és r. tag, osztályelnököt választotta meg főkönyvtárnokká.

— ; —

A gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevében gr. Teleki József v. b. t. t., a felsőház tagja, Melich János ig. és r. tag, osztályelnököt az Akadémia alapszabályainak 50. §-a értelmében az Akadémia főkönyvtárnokává május 27-én kinevezte.

Melich János ig. és r. tag főkönyvtárnok beszéde, mellyel hivatalát 1943. május 29-én elfoglalta.

Kedves Tisztviselőtársaim! Kedves Barátaim!

Amikor az akadémiai könyvtár vezetését átveszem, első szavam az alapító gróf Teleki József emlékének szól. Az ő alapítványa, intenciója szellemében fejlődött és fejlődik e könyvtár, mert nem egyedül az akadémiák, tudós társaságok könyvtára. Utána hálás szavam szól azok emlékének, akik előttem e könyvtárat igazgatták: Hunfalvy Pálnak, Heller Ágostnak, Szily Kálmánnak, Ferenczi Zoltánnak, Szinnyei Józsefnek, szellemi életünk e kimagasló alakjainak s azon elhunyt tisztviselőknak, akik itt szívvel-lélekkel működtek, s akik közül Hellebrant Árpádot, a könyvtártudományok jeles művelőjét külön is meg kell említenem. Elődeim szellemében akarom vezetni én is magyarságunknak ez egyik legerősebb várát, megszentelt templomát. S amikor erre vállalkoztam, vállalkozásomban segített itt e könyvtárban való kutatásaimkor tett az a tapasztalatom, hogy itt is pályájukat, hivatásukat mélységesen szerető tisztviselőtársakat találok. Huszonhét éven át voltam a M. N. Múzeum Országos Széchenyi-Könyvtárának tisztviselője, utoljára igazgatója, s itt tett tapasztalatom is sziklaszilárd meggyőződésemmé kovácsolta, hogy könyvtárosi pályára a legtöbb esetben csak az megy, akinek lelkében olthatatlan láng ég a tudomány művelése, ápolása s alkotásainak örök időkre való megőrzése iránt. Mélységes szeretet a szellem mai, s hódoló, hálás elismerés a tegnap és tegnapelőtt: a múlt alkotásai iránt. Ezt tanultam én huszonhétévi könyvtárosi pályám alatt. S a könyvtárak az írásba foglalt szellemi alkotások ör-

zöi. Egy középkori jelmondat szerint: Hic mortui vivunt, hic muti loquuntur. Az élő s a meghalt nemzedékek szellemének és munkájának kincseit őrzi a mi könyvtárunk is, mi meg elősegítjük, hogy a „muti magistri”: írások, könyvek, a jelenben is tanítsanak, s örködjünk a felett, hogy az írásban-nyomtatásban ránk hagyományozott szellemi alkotások csorbítatlanul jussanak át utódainkra. E kettős hivatásunk szeretettel való további végzésére kérem tisztviselő társaimat s kérem. fogadjanak engem azzal a szívességgel, azzal a megértéssel, amellyel mint kutatót fogadtak. Arról legyenek meggyőződve, hogy jgős érdekeiknek mindenkor bátor, meggyőződéses szószólója leszek. Amikor azokat a meleg, szívből jövő szavakat, melyekkel most Török Pál kedves barátom nevükben köszöntött, hálásan viszonzom, munkánkra az isteni Gondviselés gazdag áldását kérem.

VI.

Jelentések.**Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának
1942. évi állapotáról.**

I.

Az 1942. évben a szokásos könyvtári munkákon kívül tovább folytattuk a régi magyar irodalomba tartozó művek felülvizsgálását és feldolgozását. Átrendeztük a kéziratárt, és Körösi Csoma Sándor halálának századik fordulójára a könyvtár tulajdonában levő nyomtatványokból, kéziratokból és Körösi Csoma Sándorra vonatkozó emlékekből külön kiállítást rendeztünk. A háborús helyzet hagyott nyomot a könyvtár gyarapodásán, mivel a nagynehezen megindított külföldi kapcsolatok ismét meglazultak.

A könyvtár és gyűjteményei nyitva voltak:

	N a p o k s z á m a			
	Könyvtár	Széchenyi- múzeum	Vörösmarty- szoba	Goethe- szoba
1941	239	146	365	138
1942	237	147	357	145

II.
A könyvtár kiadásai.

	1941		1942	
	P	f	P	f
Irodaszerek, nyomtatványok és postaköltségek	3838	96	1717	83
Könyvkötés	1588	02	3222	08
Könyvbeszerzés	3569	60	2098	62
A Magyar Könyvszemle támogatása	200	—	200	—
Altisztek délutáni szolgálata	354	—	392	—
Jutalmak	300	—	300	—
Asztalosmunkák	149	—	—	—
Összesen:	9999	58	7930	53

III.
A könyvtár gyarapodása.

A gyarapodás módja	1941	1942
Nyomdai kötelespéldány	4773	4347
Hatóságok, tudományos társaságok stb. kiadványai	808	866
A főtitkári hivatal útján	42	49
Magánosok ajándéka	399	118
Vétel	175	48
Összesen:	6197	5428

A kéziratárban 12 köteget katalogizáltunk.

A Széchenyi-múzeum gyarapodása 25 folyóirat és ujság szám.

A Goethe-gyűjtemény egy darabbal gyarapodott.

A nyomdavállalatok a törvényes rendelkezések értelmében beküldték nyomdatermékeiket.

Kiadványaikat megküldték a következő hatóságok, intézetek, tudományos társaságok, egyesületek, múzeumok, könyvtárak és szerkesztőségek:

a) *Hazaiak: Budapest:* Br. Eötvös Loránt Geofizikai Intézet; Biztosító Intézetek Országos Szövetsége; Finn követség; Japán császári követség; Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem bölcsészeti dékáni hivatala; Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem lélektani intézete; M. Kir. Földművelésügyi minisztérium vízrajzi intézete; M. Kir. Földtani Intézet; M. Kir. Háromszögélő Hivatal; M. Kir. Honvédtérképészeti Intézet; M. Kir. József Nádor-Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektori hivatala; M. Kir. József Nádor-Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem mezőgazdaságpolitikai intézete; M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal; M. Kir. Legfőbb Allami Számvevőszék; M. Kir. Madártani Intézet; M. Kir. Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet; M. Kir. Országos Öntözésügyi Hivatal; Magyar Mérnök és Építészegylet; Magyar Statisztikai Társaság; Német birodalmi követség; Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum; Országos Magyar Sajtókamara; Országos Széchenyi-Könyvtár; Pénzügyi Központ; Református Egyházközség; Svábhelyi Csillagvizsgáló Intézet; Tisza—Dunavölgyi Társulat; M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. *Debrecen:* M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem rektori hivatala; Magyar Néprajzkutató Intézet. *Kolozsvár:* Erdélyi Múzeum Egyesület; M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelvészeti- és történettudományi kara; M. Kir.* Ferenc József-Tudományegyetem érmészeti és régészeti intézete; M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem rektori hivatala. *Pécs:* M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem rektori hivatala. *Sopron:* M. Kir. József Nádor-Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem erdő- és kohómérnöki kara. *Szeged:* M. Kir. Horthy Miklós-Tudományegyetem rektori hivatala. *Tihany:* Magyar Biológiai Kutató Intézet. *Ungvár:* Kárpátaljai Tudományos Társaság.

b) *Elcsatolt területiek és külföldiek: Aarau:* Schweizerische Naturforschende Gesellschaft. *Ankara:* Direction générale de la presse au Ministère de l'Intérieur; Direc-

tion générale de la presse à la Présidence du Conseil. *Augsburg*: Hist. Verein für Schwaben. *Bázel*: Naturforschende Gesellschaft; Ciba Zeitschrift szerk. *Bécs*: Akademie der Wissenschaften; Naturhistorisches Museum; Wiener Prähistorische Gesellschaft. *Berlin*: Archäologische Gesellschaft; Berlin—Rom—Tokio szerk.; Deutsches Archäologisches Institut; Deutsches Institut für Außenpolitische Forschung; Forschungen und Fortschritte szerk.; Preussische Akademie der Wissenschaften; Römisch-germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts; Ungarische Jahrbücher szerk.; Zentralamt für Internationale Sozialgestaltung. *Bonn*: Naturhistorischer Verein der preuß. Rheinlande und Westfalen; Niederrheinische Gesellschaft für Natur- und Heilkunde. *Boroszló*: Landesamt für Vorgeschichte; Schlesischer Altertumsverein; Verein für Geschichte Schlesiens. *Buenos Aires*: Academia Argentina de Letras. *Bukarest*: Académie des Sciences de Roumanie; Institut Géologique de Roumanie; Institutul regal de cercetări ştiinţifice al României. *Cagliari*: R. Università di Cagliari. *Drezda*: Sächsischer Altertumsverein. *Erlangen*: Universitätsbibliothek. *Flórenc*: Romana szerk. *Frankfurt a. M.*: Physikalischer Verein; Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft. *Frauentfeld*: Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte. *Genf*: Bureau Central des Minorités; Société de Physique et d'Histoire Naturelle de Genève. *Giessen*: Universitätsbibliothek. *Göteborg*: Egyetem; Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening; Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle. *Göttinga*: Akademie der Wissenschaften; Gesellschaft der Wissenschaften; *Graz*: Reichsuniversität. *Halle a. S.*: Kaiserlich Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher. *Hannover*: Landesmuseum. *Harlem*: Société Hollandaise des Sciences. *Heidelberg*: Heidelberger Akademie der Wissenschaften. *Helsinki*: Academia Scientiarum Fenniae; Bureau Central de Statistique; Finn történelmi társulat; Finska Fornminnes Föreningen; Societas Geographiae Fenniae; Société Finno-ougrienne. *Istanbul*: Archäologisches Institut des deutschen Reiches, Zweigstelle Istanbul. *Jena*: Verein für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. *Kaiserslautern*: Verein für Naturkunde und Naturschutz in der Westmark. *Kopenhága*: Dán Tudományos Akadémia; Kgl. Nordiska Oldskrift-Selskab. *Königsberg*:

Altartumsgesellschaft Prussia; Physikalisch-ökonomische Gesellschaft. *Leiden*: Société Néerlandaise de Zoologie. *Lipcse*: Deutsche Bücherei; Deutsche Morgenländische Gesellschaft; Südosteuropa Institut an der Universität. *Lisszabon*: Estação Agronomica Nacional. *Lund*: Kungl. Fysiografiska Sällskapet; Universitas Lundensis. *Mainz*: Mainzer Altartumsverein. *München*: Bajor Tudományos Akadémia; Hist. Verein für Oberbayern; Nationalsozialistische Monatshefte szerk.; Südostinstitut. *Nagyszében*: Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften. *Nagyszombat*: Sv. Vojtech Társaság. *Neudamm*: Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen. *Padova*: R. Università di Padova. *Párizs*: Syria szerk. *Riga*: Systematisch-Zoologisches Institut. *Róma*: Consiglio Nazionale delle Ricerche; Il libro italiano nel mondo szerk.; Institut International d'Agriculture; Reale Accademia d'Italia; Reale Università. *Sarajevo*: Glasnik Hrvatskih Zemaljskih Musea. *Stockholm*: Ekonomisk Tidskrift szerk.; Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademie; Staatens Meteorologisk—Hydrografiska Anstalt; Sveriges Offentliga Bibliotek; Sveriges Geologiska Undersökning; Ungarisches Institut. *Stuttgart*: Deutsches Auslandinstitut. *Szófia*: Bibliothèque Nationale de Sophia; Woenen Journal szerk. *Tartu*: Egyetem. *Teplitz-Schönau*: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung. *Turku*: Universitas. *Turócszentmárton*: Matica Slovenska szerk. *Uccle*: Annuaire de l'observatoire royale de Belgique. *Uppsala*: Egyetemi könyvtár; Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet; Lekareförenings Förhandlingar; Vilhelm Ekmans Universitetsfrond; Zoologiska Bidrag från Uppsala szerk. *Utrecht*: Rijks Universitet te Utrecht. *Velence*: R. Istituto Veneto de Scienze, Lettere ed Arti. *Vatikánváros*: Bibliotheca Apostolica Vaticana. *Zürich*: Schweizerische Naturforschende Gesellschaft.

Adományaikkal a következő magánosok gyarapították a könyvtárt:

Aldássy J., Arkossy S. (Kolozsvár), Baróti D., B. Boér G., Csekey J. (Kolozsvár), Csengery J., Csiki E., Dezső V., Donath Gy., Dsuitsiro J. (Tokyo), Dubovic J., Faragó J., vitéz Feketekuty B., ifj. Fellner Frigyes., Finkey F., Gábiel A. (Gödöllő), Gyalui F. (Kolozsvár), Jósá J. (Szeged), Karácsonyi S. (Győr), Kelemen N.,

Kertész J., Kissházy A. (22 drb.) Korényi L., Levente N., Maggiarotti Amelia (Roma), Márffy O., Mladiáta J., Mócsy J., báró Nyáry P., Pethő J., Pillitz D., Radó A., Richter M., Sáska S., Sikabonyi A., Sipos S., Somogyi J. (6 drb.), Steinitz W. (Stockholm), Surányi-Unger T., Szabó Z., Szoncsó E., Teleki A. (Lausanne), Thewrewk-Pallaghi A., Valkó A. (Vác), vitéz Verebély L., Villányi Gy. (Győr), Walter Gy. (Kolozsvár), herceg Windischgrätz V., Zimmermann A., Zolnai Béla (Kolozsvár), Zsarnóczay János.

A régi magyar irodalomba tartozó művek közül 35 kutató használt 257 köteget 107 izben. A kéziratárban 152 kutató használt 431 köteget 1207 izben.

IV.

Az olvasóterem forgalma volt:

Év	Rendes látogatók száma	Hány izben	Használt kötetek száma
1941	57	1761	7151
1942	70	3171	17515

A könyvkölcsönzési forgalom:

Év	Kölcsönzők száma	Kivett kötetek száma
1941	1725	2348
1942	1606	2380

A Széchenyi-múzeum, a Vörösmarty-szoba és a Goethe-szoba látogatottsága a következő volt:

Év	Széchenyi-múzeum	Vörösmarty-szoba	Goethe-szoba
1941	6990	6092	2915
1942	2712	2897	2392

1942-ben a könyvtár a következő könyvtárakkal és intézetekkel érintkezett könyvek és kéziratok kölcsönzése ügyében:

a) *Hazaiak*: *Budapest*: Budapest székesfőváros víz-művei; M. Kir. Madártani Intézet; Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtára; Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület. *Cegléd*: M. Kir. Állami Kossuth-gimnázium. *Debrecen*: Csokonai-kör; Egyetemi francia intézet; M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Könyvtára. *Kolozsvár*: M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Könyvtára. *Pannonhalma*: Szt. Benedekrend közp. főkönyvtára. *Pécs*: M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtára. *Szeged*: M. Kir. Horthy Miklós-Tudományegyetem Könyvtára. *Tihany*: Magyar Biológiai Kutatóintézet.

b) *Külföldiek*: Bécs: Bécsi Magyar Kulturális Intézetek.

Budapest, 1943. január 22.

Szinnyei József

ig. és r. t., főkönyvtárnok

I. táblázat.

Kimutatás az olvasóterem rendes látogatóinak foglalkozásáról.

	1941	1942
Bíró	2	1
Főiskolai hallgató	26	33
Gyógyszerész	—	1
Író	1	2
Katonatiszt	3	1
Középiskolai tanuló	5	5
Köztisztviselő	2	7
Lelkész	1	6
Magántisztviselő	4	1
Magánzó	1	3
Mérnök	—	1
Orvos	—	1
Tanár	11	7
Ügyvéd	1	1
Összesen:	57	70

II. táblázat.

Kimutatás az akadémiai könyvtár olvasótermének forgalmáról:

Hónap	Olvasók száma		Használt kötetek száma	
	1941	1942	1941	1942
Január	157	204	593	1611
Február	108	151	414	1103
Március	135	196	522	1017
Április	120	278	800	1217
Május	189	237	806	1171
Június	122	212	245	1009
Július	127	119	615	586
Augusztus	87	122	346	1015
Szeptember	134	311	637	1126
Október	207	316	436	1872
November	172	402	831	1927
December	203	623	906	3861
Összesen:	1761	3171	7151	17515

III. táblázat.

Kimutatás az akadémiai könyvtár kölcsönzési forgalmáról.

Hónap	Kölcsönzők száma		Kivett kötetek száma	
	1941	1942	1941	1942
Január	183	106	268	138
Február	217	148	312	197
Március	155	153	229	209
Április	125	156	164	197
Május	168	144	229	186
Június	149	124	197	168
Július	88	95	124	150
Augusztus	61	47	76	98
Szeptember	167	146	201	258
Október	145	171	207	334
November	140	163	176	227
December	127	153	165	218
Összesen:	1725	1606	2348	2380

Fettich Nándor I. tag tájékoztató jelentése
a kievi múzeumban végzett őstörténeti kutatásairól.

A vallás és közoktatásügyi m. kir. minszter úr és a „Reichsminister für die besetzten Ostgebiete” megbízottja között létrejött őstörténeti együttműködési megállapodás értelmében dr. László Gyula egyetemi m. tanár (Kolozsvár) és én több mint három hete működünk a magyar őstörténet egyik legfontosabb oroszországi helyén, *Kievb*en. Ezen idő alatt módunkban volt részletesen tájékozódni az itteni kutatási lehetőségeket illetőleg és megismerkedhettünk a bennünket érdeklő múzeumi anyaggal (már amennyiben t. i. azt a bolsevikiek itthagyták), a személyi viszonyokkal, és kapcsolatba léptünk az itt maradt szakemberekkel. Eddigi eredményeinket és további kilátásainkat röviden összefoglalva, az alábbiakban van szerencsém a Tekintetes Akadémia elé terjeszteni.

A kievi múzeumi régiségek 1935-ben, mikor utoljára jártam Oroszországban, még nem voltak kiállítva, hanem részben a régi Történeti Múzeumban heverték ládákbán, részben már a Lavrában lévő volt metropolita-palotában várták a közeli, tervbevett kiállítást. A jelentékenyebb anyagi értéket is képviselő aranyakat az állami bank páncélszekrényében őrizték. Egyes korai orosz (byzánci utánzatú) zománcos aranyakat, zománcos és zománc nélküli kisebb nagyobb bronzkereszteket pedig a Terescsenko-féle Orosz Múzeumba osztottak be, hogy ezzel az orosz művészet kezdetét szemléltessék. Azóta elkészült az ú. n. Lavra-Múzeum (Metropolita-palota) teljes régészeti kiállítása. A korai szláv és magyar őstörténeti vonatkozású régiségek kiállítását a jelenleg itt tolmácsként működő *V. Gepener*, a görög és szkíta régiségeket *S. V. Korshenko*, az őskorét *P. P. Kurinnyi* igazgató rendezte. A tudományos szempontból magas színvonalú kiállítást magyarázó térképek, fényképfelvételek és kéziratokból vett tanulságos képek kísérték. A múzeum két kisebb dolgozó és raktárhelyisége közvetlenül a kiállítási termekhez csatlakozik. Több szobából álló nagyobb raktárt rendeztek be ezenkívül a Lavra egyik átellenben fekvő kolostorépületének I. emeletén. A Lavra fő épületében, a székesegyházban egyházi ruhákból, edényekből, ikonokból és egyéb egyházi folszerelésekből nagyszabású egyházművészeti kiállítást, a székesegyház mögötti újabb épületben néprajzi és fegyvertörténeti kiállítást léte-

sítettek. A Lavra-Múzeummal kapcsolatos volt Refektórium pedig a művészettörténeti kiállítást foglalta magában.

December 15-én léptünk be először német szakemberek kíséretében a *Lavraba*, hogy a múzeumi kiállítások anyagát megszemléljük és annak biztosításáról gondoskodjunk. A pusztulásnak megrendítő képe tárult elénk. A XI. sz.-i katedrális emeletnyi romhalmazban hever. A hatalmas épület a mindenünnen összehordott egyházi műkincsekkel együtt a szó szoros értelmében levegőbe röpült. Még messze a romhalmaztól is hevernek régi ikonok faszilánkjai, egyházi ruhák maradványai és mindenféle figurális törmelékek. A távolabbi fák ágai között még most is láthatók fönnekadt könnyebb holmik, főleg a szétszaggatott bádogtető foszlányai. A közeli refektórium ablakait a hatalmas téglatömegek beszakították, óriási pusztítást vittek végbe a művészeti kiállításban, sőt egyes téglatömbök ennek a kiállítási csarnoknak belsejében az ellenkező oldalon lévő falhoz vágódtak hozzá. A távolabbi régészeti múzeum ablakainak erős vasrácsozatát szintén több helyen beszakították a nekizúduló téglatömegek, amelyek ma is ott hevernek az ablakok alatt és a főbejáratnál, teljesen eltorlaszolva a bejáratot. Mindazonáltal ez a gyűjtemény magától a robbanástó nem szenvedett kárt. Sűrű vasrácsozatú apró ablakain a nagyobb távolságból jövő téglatömegek nem tudtak áthatolni, csak többé-kevésbé erősen benyomták ezt a sűrű vasrácsot.

A Lavra összes múzeumainak arany-ezüst tárgyait a kommunisták összecsomagolták és elszállították. Ugyanúgy tettek a bennünket közelebbről érintő kievi ősmagyar vezérsírellel, melyet 6 évvel ezelőtt még alkalmam volt tanulmányozni a régi Történeti Múzeumban. Hiányoznak a martinovkai nagy ezüstkincs és a rokon ezüstleletek. A bolsevikiek kivonulása után a csöcselék rohanta meg a múzeumokat és nemcsak rabolt, hanem a berendezésekben is több helyen nagyobb arányú rombolást vitt végbe. Szerencsénkre a régészeti kiállítás aránylag keveset szenvedett ezekben a napokban. Sok szekrénynek ablakát bezúzták, de a tárgyakat az érték legcsekélyebb ismerete nélkül szakították le és vitték el helyükről. Jellemző például, hogy a tudományos, vagy múzeális szempontból kevésbé jelentős tarka agyagpasztagyöngyöket erővel leszaggatták. Viszont a szkíta művészet állatalakos bronzöntvényeinek százeit, vagy a szkíta állat-alakos csontfaragványokat érintetlenül

hagyták. Még a szebbnél szebb görög figurális vázák sem vonták magukra a csöcselék figyelmét. Ilyen körülmények között még a már előbb kivont arany és ezüsthalmik nélkül is sokszáz darabból álló szkíta, népvándorláskori és honfoglaláskori gyűjtemény maradt ránk. Ennek a tudományos szempontból felbecsülhetetlen értékű gyűjteménynek a tanulmányozása és feldolgozása alkotja itteni munkánk egyik részét. Ezt az anyagot lakásunkra szállítjuk és ott foglalkozunk vele. A Lavra-Múzeumban ugyanis az ablaküvegek hiánya miatt állandóan fagypontra alatti hőmérséklet uralkodik. Hivatalos munkánk másik része a Lavra-Múzeum anyagának biztosítása, azaz gondos csomagolása. Egymással párhuzamosan tehát ezt a két munkát végezzük. Az egész régészeti gyűjteményt mielőbb el kell szállítanunk a Lavra-Múzeumból, mert nemcsak a székesegyház, hanem a kilátó terasz egyik része is levegőbe repült, azonkívül egyik, a Lavrában lakott orosz kollégánk állítása szerint, egy másik Lavra-beli épület is biztosan alá van aknázva és nem lehet tudni, hogy nem fog-e a leggyanúsabb épületek egyike, a 92 m magas harangtorony és még egyik, vagy másik épület is felrobbanni. Mindez a munka teljes egészében kettőnkre nehezedik, mert német kollégáink megérkezésünk után (dec. 13) egy héttel visszautaztak Berlinbe, ahonnan csak január közepe táján térnek vissza. Helybeli segéderőt márcsak a biztonsági szempont miatt sem vehetünk igénybe, a katonaság pedig mással van elfoglalva.

Visszatérve a bennünket érdeklő gyűjteményrészhez, ennek feldolgozása következőképpen folyik. Megszerezve a megfelelő orosz kiadványokat, azok adatait az eredeti tárgyak segítségével ellenőrizzük. Több esetben kitént, hogy a publikáció távolról sem nyújt megfelelő képet az eredeti dologról. Még a fényképes reprodukciók sem ütnek meg mindig a mértéket. A híres Chanenko-gyűjtemény kiadványának primitívségére pedig csak egy jellemző hibát említek: az egyforma felszerelési tárgyakkal vagy díszítménysorozatoknál sehol sem közli a darabszámot. Sok esetben meglepetéssel láttuk, hogy egy-egy közölt tárgyban valójában egész sorozatok vannak. Egy-egy teljes öv, vagy lószerszám egész garnitúrája került kezünkbe. A régebbi orosz kiadványok jóformán csak a régiséganyag műkedvelői közléséig jutottak. Gazdag sírleletek leletgyűjtései semmisültek meg a tudomány számára. Maguk a fém- és csonttárgyak még így is kimeríthetetlen kincsesbányáját fogják

alkotni a tudományos kutatásnak. Legelső feladatunk tehát a publikációk ellenőrzése után ennek az anyagnak pontos felvételezése. Ez megfelelő tisztogatás után (ami egyes bronztárgyaknál napokat is vesz igénybe) fényképezés és rajzolás útján történik. Az összetartozó fejlődési sorozatokat összefüggéseik szemléltetésével fényképezzük. A legújabb követelményeknek megfelelően nemcsak a látszati oldalt, hanem a felerősítési szerkezettel ellátott hátsó oldalt is figyelemben részesítjük. A fényképezést rajzolás egészíti ki. A nehezebben felismerhető részleteket az összkép mellé külön is kirajzoljuk. Ezek a magyarázó rajzok legalább olyan fontosságúak, mint a fényképek. Ezért mindjárt úgy készítjük azokat, hogy klisírozásra is alkalmasak legyenek. A Magyarországon hiányzó orosz kiadványok részletes áttanulmányozása csak az eredeti anyag felvételezésének befejezése után kezdődik.

Ami oroszországi munkánk tudományos eredményeit illeti, három heti munka után erről ma még csak általános képet adhatunk. A terjedelmes raktárak átkutatása még a jövő feladata. Már eddig is észrevettük, hogy elsőrendű szkíta régiségek is rejtőznek az elég rendetlen raktárhelyiségekben. Mégis nagy körvonalakban a következőket mondhatom.

László Gyula tudományos feladatköre: a történeti lovasnomádok néprajza számára páratlan gazdag kutatási terület nyílt meg a föntemplített gazdag régiséganyagban. Ez irányú kutatásai máris jelentős eredményt mutatnak fel. Már a krakkói múzeumban olyan fölfedezést tett, amelynek úttörő jelentősége lesz a távolabbi kutatások menetére. A *jakuszovicei* hún sírleletekben, melyet mind a *krakkói* múzeum német vezetősége, mind pedig az előzetes svéd anyagközlés (Fornvännen, 1936, 254. skk. o.) germán leletnek tart, megtalálta a hún íj aranylemezborításait a húr beakasztására szolgáló jellegzetes bevágásokkal együtt. Az íj középső részzeit borító aranylemezen hosszanti csikozások látszanak, mint több magyarországi, eddig föl nem ismert hasonló aranylemezen. A svéd publikáció kardhüvelyborításnak mondja e lemezt. Viszont most nemcsak ez, hanem más magyar- és oroszországi hasonló alakú és csikozású aranylemezek rendeltetése is világossá vált. Ezzel azonban a kérdések egész sora merül föl. Az erős megrázkódtatásnak kitett íj nem tűrt el végig aranylemezborítást. Ha pedig mégis ilyen borítás fordul elő az íj hátán, akkor

az ilyen íjnak nem lehetett gyakorlati jelentősége. Miután éppen a hún kultúrában látjuk a szimbolikus formák nagy szerepét, közelfekvő a feltevés, hogy ez az íj is csak szimbolikus fegyver, hatalmi jelvény, melyet talán sok minden más, hasonló aranylemezekkel bevont fegyverrel és eszközzel együtt kizárólag a temetés céljára készítettek volt. A szimbolikus formák (álcsatok, álfibulák stb. stb.) szerepének kérdése az utóbbi időben merült föl, mint a pusztai kultúrák egyik legmélyebb problémája. Bár a ránkmaradt forrásanyag természeténél fogva az ú. n. anyagi kultúra körébe tartozik, mégis nyilvánvaló, hogy itt a szellemi élet kifejezésteljes emlékeiről van szó. A kérdés bennünket nemcsak azért érint közelről, mert Magyarországon is találtak hún aranylemezes íjakat és más húnkori szimbolikus aranytárgyakat, hanem azért is; mert ez a szimbolizáló irányzat a húnok politikai bukása után nem szűnt meg az oroszországi pusztákon, hanem évszázadokon át tovább élt és még a honfoglaló magyarság kultúrájának is fontos tényezőjeként jelenik meg.

László Gyula jelenleg a szkita lószerszámoknak és egyéb fölszereléseknek bőrmaradványait tanulmányozza, hogy a szkita bőrművesség technikai fogásait megismerje. Az Oroszországban és Magyarországon is ránkmaradt nagyobb számú bronz-, csont- és aranytárgyak ugyanis legtöbbször bőrből való felszerelésekhez készültek és e szerint is látták el azokat fölerősítő szerkezettel. Ez a látszólag technikai munka egyúttal alapos elméleti képzettséget is kíván. Mert itt is megvannak a történeti összefüggések: a lovasnomád fölszerelések egyes technikai vívmányai az idők változásával, rendszerint a megelőző alakulat egyes néptörédekeinek átkerülésével, újabb és újabb pusztai népalakulatokra is átszarmaztak. Amikor tehát a honfoglaló magyarság nyomait az őshz vidékén keressük, akkor a közvetlenül megelőző és még régebbi helyi kultúrák maradványait éppen úgy tekintetbe kell vennünk.

A kievi múzeum anyagából mindinkább kiviláglik, amit a magyarországi leletek alapján már eddig is lehetett látni, hogy a krimi gót kultúrának is volt szerepe a honfoglaló magyarság művészetének kialakulásában. Már a tarsolylemezek elemző vizsgálatánál rájöttem bizonyos szoros összefüggések egykori jelenlétére. A *bezdédi* tarsolylemez keresztje, a *szolnok-strázsahalomi* tarsolylemez rekeszutánzatai és más magyar ezüstművek egyes elemei a krimgót

kultúra köréből terjedtek el a pusztai népek között. A közbeeső időkből az emlékek nagy tömege maradt ránk a Lavra-Múzeum kiállításában. Az orosz publikációkból még csak megközelítő fogalmat sem lehetett alkotni ezen fontos, a mi szempontunkból átmeneti emlékekről és azok számáról. Mi természetesen minden darabot felvételezünk. A Fekete-tengertől messzire északon ezekben a késői időkben természetesen szó sem lehetett összefüggő, nagyobb gót néptömegről, hanem valószínűleg a Dnyeper-vidék hún maradék népelemei voltak hordozói ezeknek a tárgyaknak. A legnagyobb lelőhelyek egyikén, *Pasterskoje gorodiscsén* (a Dnyeper nyugati partjánál, a csigirini kerületben) eddig sírleletek nem kerültek elő, annál több idevágó szórványos darabot találtak. Magyarországon a *Kecskemét* délkeleti határában fekvő *Gátéren* ásott ki Kada Elek a század elején, legújabbán pedig a fehérmegyei *Csákberényben* László Gyula pasterskojei típusú nagy bronzfibulát. Ezenkívül a *pápai* Ref. Kollégium régiséggyűjteménye is őriz egy ilyen töredéket.

Ezek után már nem lehet különös, hogy a Lavra-Múzeum anyagában egy bronzból öntött húnkori típusú álcasatot találtunk. Az irodalomban eddig nemcsak ez a példány, de még ez a forma is ismeretlen. Az avarkori álcasatokkal nemrég foglalkoztam éppen a Dnyeper-vidéki emlékek hat év előtti tanulmányozása kapcsán. Már akkor közöltem a kiskunhalasi Ref. Kollégium gyűjteményének éremmel datált magyar álcasontját.

Ezekből a példákból lehet látni, hogy a magyar őstörténet művelését milyen mértékben mozdíthatja elő a hazai honfoglaláskori emlékanyag tanulmányozása mellett a honfoglaló magyarság végleges kialakulási színhelyének régészeti megismerése. Kiev városa honfoglalásunk idején Kelet-Európa egyik legnagyobb városa volt. Az orosz régészet figyelme a legutóbbi időkben kezdett ráterelődni a kievi államnak a pusztai népekkel, köztük a magyarokkal való szoros kapcsolatára. A kievi, ma már csak romjaiban meglevő *Arany Kapu*-nál feltárt ősmagyar vezérsír nem áll egyedül Kiev város belterületén. *N. Karger*, szentpétervári archeológus 1939-ben ásott ki egy újabb magyar sírt Kiev legősibb városrészében, a *Desjatinaja Cerkov* területén. Kiev egyik kapujának *Ugorska Vorota* volt a neve. Ez a kapu nem nyugaton feküdt, hanem keletre nézett, a Dnyeperre. Ez a hely a magyarok nevét viselte (*Ugorskoje*

Urocsiscse). Az erre vonatkozó teljes orosz irodalmat megszereztük. Az *Ugorskoje Urocsiscse* azon a helyen fekszik, ahol az átellenes oldalon a nagy pusztai út (jelenleg betonozott, széles út) végződött. Ezen út meghosszabbítása céljából a Dnyeper-hidat is ide építették.

Munkabeosztásunkban arra törekszünk, hogy mind a múzeumi anyagok csomagolása, mind pedig a tudományos kutatás párhuzamosan haladjon. Egyik összefügg a másikkal. A munka nehézségeinek jellemzésére elég annyit mondanom, hogy most már több mint egy hete a hőmérséklet 20—30 fok között van a fagypont alatt, ami a Lavra-Múzeumban az abalküvegek hiányai miatt körülbelül 20 fok hideget jelent. Mégis azt hiszem, hogy már ez első hazautazásunk alkalmával jelentős tudományos anyagot vihetünk magunkkal. Már az eddig gyűjtött anyag feldolgozása is hosszú időt fog igénybe venni.

Legközelebbi jelentésemben előreláthatólag már részletesebben is tájékoztathatom a Tekintetes Akadémiát kutatásaink tudományos eredményeiről és a raktárakban feltárandó nagy régiséganyag jelentőségéről.

VII.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ZÁRSZÁMADÁSAI

1942-RŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia

AKTIVUM

	Pengő	Pengő
I. Ingatlanok:		
1. Az Akadémia sajátja		
a) Palotája, bérháza, könyvtárkészlete és egyéb felszerelések értéke	1.525.000.—	
b) A széphalmi birtok és a Kazinczi-mauzóleum	80.000.—	
2. Alapítványi birtok Horváth Mihály hagyatéka (Babod-puszta)	146.000.—	1.751.000.—
II. Értékpapírok:		
1. Az Akadémia sajátja	3.484.04	
2. Alapítványok értékpapírai	116.941.31	120.425.35
III. Készpénzkövetelések folyószámlákon:		
1. Az Akadémia sajátja	128.575.18	
2. Alapítványok betétei	524.166.13	652.741.31
IV. Egyéb követelések és átmeneti tételek:		34.747.58
		2.558.914.24

Budapest, 1942. évi

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k.

vagyonmérlege 1942. december 31-én.

	PASSIVUM	
	Pengő	Pengő
1. Különféle alapítványok	286.165.86	
2. Adományok és hagyományok	304.954.24	591.120.10
3. Alapítványok és adományok kamata		70.677.34
4. A gróf Vigyázó-hagyatékából nagyobb kiadványok fedezetére tartalék		126.440.—
5. Tudományos művek kiadására tartalék	92.032.87	
Egyéb tartalékok és átmeneti tétel	35.788.12	127.820.99
6. Vagyon		1.642.855.81
		2.558.914.24

december hó 31-én

A könyvelésért:

Voit Lajos s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő s. k.

A Magyar Tudományos Akadémia veszteség-

TARTOZIK

	Pengő	Pengő
I. Személyi kiadások:		
1. A főtitkár, főkönyvtárnok és osztálytitkár urak; az építész, orvos és könyvvezető tiszteletdíjai, az irodai és könyvtári személyzet illetményei . . .	71.061.34	
2. Nyugdíjak, segélyek és jutalmak . . .	32.954.50	
3. Előre nem látott kiadások . . .	3.565.90	107.581.74
II. Dologi kiadások:		
1. Adók és illeték-egyenérték	25.200.94	
2. Az Akadémia épületeinek fenntartására és javítására fordított költség . . .	23.804.50	
3. Fűtés, világítás	17.416.41	
4. A Kazinczy-ingatlan jókarban tartása . . .	899.80	
5. Irodai és kisebb kiadások	9.783.83	77.105.48
III. Tudományos kiadások:		
1. Akadémiai Almanach	1.674.63	
2. Akadémiai Értesítő	3.816.17	
3. Budapesti Szemle	8.000.—	
4. Az I. osztály és bizottságai	35.423.51	
5. A II. osztály és bizottságai	23.603.49	
6. A III. osztály és bizottságai	22.315.21	
7. Nagygyűlési jutalmak és költségek	21.630.—	
8. Erdemes tanítók jutalmazására	3.000.—	
9. Szótári bizottság	13.655.31	
10. Könyvkiadó bizottság	16.326.75	
11. Könyvtár	8.040.43	
12. Tudományos és irodalmi segélyek	8.550.—	
13. Tartozások f. é. tudományos kiadásokra	31.487.33	197.522.83
		382.210.05

Budapest, 1942. évi

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k

nyereség számlája 1942. december 31-én.

KÖVETEL

	Pengő	Pengő
1. Államsegély		70.000.—
2. A gróf Vigyázó-vagyon jövedelméből tudományos célokra igénybe véve		200.000.—
3. Házbérjövdelem		66.034.98
4. Könyvek eladásából befolyt összeg		36.024.66
5. Alapítványi és egyéb kamatok		7.998.53
6. A kultuszminisztérium adománya tanítók jutalmazására		2.000.—
7. Rendkívüli bevételek		151.88
		382.210.05

december* hó 31-én.

A könyvelésért:
Voit Lajos s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő e. k.

Akadémiai Értesítő

Értékpapírok 1942. december 31-én.

	Könyv szerinti érték pengőben
I. Az Akadémia értékpapirjai:	
K. 96.200.— n. é. különféle záloglevél	770
K. 8 900.— n. é. Magy. koronajár. és földteherm. kötv.	—71
K. 2,043.200.— n. é. hadikölcsön	163.44
Üzletrészek és sorsjegyek	136.19
Országos földhitelintézeti üzletrész	1.050.—
40 drb. Pesti Hazai Első takarékpénztári részvény	800.—
5 „ Első Budapesti Gőzmalom-részvény	40.—
12 „ Belvárosi Takarékpénztár-részvény	36.—
10 „ Magyar Nemzeti Bank-részvény	1.250.—
II. Alapítványok értékpapirjai:	
Chorin Ferenc-alapítvány:	
329 drb. Magyar Nemzeti Bank-részvény	41.125.—
Együttesen kezelt alapítványok	97.40
Fabriczy Sámuel-alapítvány:	
K. 4.400.— n. é. 4% M. Földhitelint. záloglevél	—36
K. 208.400.— n. é. 4% M. Földhitelint. záloglevél	16.60
9 drb. Borsod-miskolci Gőzmalom-részvény	50.40
RM. 2.200.— Farbenindustrie-részvény	
4 drb. Deutsche Bank u. Disc. Ges.-részv. RM. 80.— a kiegyenlítő hivatalnál letétben:	2.165.77
	2 233.19
Hangya-alapítvány:	
P 1.400.— n. é. Hangya szövetkezeti üzletrész	500.—
Horthy Miklós-alapítvány (Bp. Ker. és Iparkamara):	
4.000.— dollár 7½% nostr. Speyer-kötvény és 191 millió K. 5% 1925. é. kényszerkölcsön-kötvény	25.000.—
Kazinczy Gábor és neje alapítványa:	
27 drb. Magyar Nemzeti Bank-részvény	3.375.—
Kornfeld Zsigmond br. alapítványa:	
137 ¼ drb. Magyar Nemzeti Bank-részvény	17.156.25
Platthy György és neje alapítványa:	
25 drb. Magyar Nemzeti Bank-részvény	3.125.—
Serbán János-alapítvány:	
20 drb. Magyar Nemzeti Bank-részvény	2.500.—
Ungváry László-alapítvány:	
64 11/25 drb. Magyar Ált. Hitelbank-részvény	1.031.04
40 drb. Pesti Magy. Keresk. Bank-részvény	1.480.—
8 „ Pesti Hazai Első Tptár-részvény	232.—
32 „ Rimamurány-salgótarjáni részvény	1.259.43
30 „ Osztrák-Magyar Államvasút-részvény a kiegyenlítő hivatalnál letétben	252.—
	4.254.47
Weiss Fülöp-alapítvány:	
9.500.— dollár n. é. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 7%-os záloglevél	17.575.—
Összesen P	120.425.35

Alapítványok, adományok és azok kamatai 1942. december 31-én.

	Tőke	Kamat
	P e n g ő	
<i>I. Alapítványok, melyek készpénzben és értékpapirban vannak elhelyezve:</i>		
Chorin Ferenc-alapítvány	41.125.—	5.193.01
Együttesen kezelt alapítványok és kamat	22.772.28	—
Fabriczy Sámuel-alapítvány	2.233.19	3.446.71
Hangya-szövetkezet alapítványa	500.—	488.—
Horthy Miklós-alapítvány (Budapesti Ker. és Iparkamara)	25.000.—	2.705.95
Kazinczy Gábor és neje alapítványa	5.228.42	466.22
Kornfeld Zsigmond báró	17.156.22	1.098.25
Platthy György és neje	3.125.—	—
Serbán János	2.500.—	161.40
Unghváry László	4.389.87	3.050.05
Weiss Fülöp	20.429.50	85.62
<i>II. Alapítványok, kizárólag készpénzben elhelyezve:</i>		
Benedek Sándor-alapítvány	400.—	719.62
Berzeviczy Albert-alapítvány (Magyar Általános Köszénbánya Rt.)	100.000.—	15.695.85
Bizony Ákos- alapítvány	9.000.—	5.082.28
Darányi Ignác-	5.240.—	1.675.68
Halmos Izor-	2.272.86	3.068.—
Hegedüs István-	1.800.—	1.871.87
Kara Gyözőné-	1.000.—	1.074.37
Kónyi Manó-	10.000.—	21.14
Szemző István-	1.393.49	2.897.43
Széchenyi István gróf-alapítvány (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank)	8.000.—	4.029.44
Vészi József publicisztikai alapítvány	1.000.—	620.24
Wellisch Alfréd-alapítvány	1.600.—	955.81
<i>III. Alapítvány földbirtokban:</i>		
Horváth Mihály hagyatéka	146.000.—	—
Átvitel:	432.165'86	54.406.94

	Tőke	Kamat
	P e n g ő	
<u>Áthozat:</u>	432.165.86	54.406.94
<i>IV. Adományok és hagyományok határozott rendeltetéssel, készpénzben elhelyezve:</i>		
Arany János padja rendbehozására és kamat	436.63	—
Budapest főv. 1941. évi jutalomtétele	15.940.—	583.80
Döbrentei Gábor síremlékére és kamat	275.31	—
Eötvös Lóránd br. síremlékére és kamat	47.31	—
Fraknoi Vilmos római villájának bérjöveldelme és kamat	10.246.23	—
Győr város adománya	4.700.—	2.856.65
Halmos Izor hagyománya és kamat	2.284.82	—
Körössy Flóra hagyatéka	64.000.—	10.307.82
Lipótvárosi Casino adománya és kamat	1.063.71	—
Medveczky Frigyes síremléke és kamat	134.09	—
Meskó László hagyatéka és kamat	895.85	—
Mikszáth Kálmán síremlékére	662.59	726.67
Molnár Kálmán jutalomtétele	4.000.—	966.57
Tisza István gróf művei kiadására és kamat	1.183.—	—
Kőrösi Csoma Sándor-ösztöndij és kamatai	3.084.70	—
Berczik Árpád hagyatéka	50.000.—	828.89
	591.120.10	70.677.34

VIII.

**A M. Tud. Akadémia
költségvetés-tervezete az 1943. év második felére.**

I. Az <i>Akadémiai Értesítő</i> füzetének nyomdai kiállítására és esetleges közleményeinek díjazására	1.900 P
II. A <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek tiszteletdíjaira	4.000 „
III. Hozzájárulás a <i>Budapesti Szemle</i> füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „
IV. A nagy szótár munkálataira	6.000 „
Összesen	12.900 P

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Értekezésekre és emlékbeszédekre	500 P
2. Bírálati díjakra	200 „
Összesen	700 P

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére	1.000 P
2. A <i>Nyelvtudományi Közleményekre</i>	3.000 „
3. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Bizottsági kisebb költségekre	60 „
Összesen	4.760 P

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „

4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „
5. Bizottsági költségekre	100 „
Összesen	3.750 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philológiai Közlönyre</i>	1.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	1.250 P

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> két füzetének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai kiállítására	2.500 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P

f) Képzőművészeti bizottság.

1. Egy mű kiadására	1.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
Összesen	1.200 P

A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve	1.800 P
Maradvány egy mű kiadására	2.600 „

g) Néptudományi bizottság.

1. A <i>Népelet</i> folyóirat segélyére	400 P
2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	760 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	40 „
Összesen	1.400 „

Az I. osztály és bizottságai összesen	15.810 „
A maradványok	2.600 „

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 P
2. Bírálati díjakra	200 „
	<hr/>
Összesen	700 P

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000 P
2. Egy mű kiadására	1.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
	<hr/>
Összesen	2.250 P

Maradvány egy mű kiadására 3.400 „

c) Jogtudományi bizottság.

1. Az előadó úr tiszteletdíja	200 P
2. Horváth Barna munkájának kiadására	3.000 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
	<hr/>
Összesen	3.250 „

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak</i> kora következő kötetére	1.500 P
2. <i>Szentpétery Imre: Arpádházi királyok okleveleinek</i> kritikai jegyzéke következő kötetére	2.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
	<hr/>
Összesen	3.750 P

Maradvány: Szentpétery Imre: Arpádházi kir. okl. krit.
jegyzékére 3.000 P

e) Hadtörténeti bizottság.

1. <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyomdai előállítására	1.750 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen:	2.000 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.250 P
Maradvány értekezésekre	600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archeologiai Értesítő</i> írói szerkesztői tiszteletdíjaira és nyomdai költségeire	1.500 P
2. Az Arch. Ért. régi tartozásának törlesztésére	1.000 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
4. Bizottsági költségekre	50 „
Összesen	2.750 P
Maradvány az előző évről	1.300 P

h) Művészettörténeti bizottság.

1. Folyóirat előkészítésére	1.000 P
Maradvány	4.000 „
A II. osztály és bizottságai összesen	17.950 „
A maradványok	12.300 „

i) A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos” Történeti Osztálya.

A Fraknoi-villa bérjövendelme fejében a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság céljaira befizetett összegből 1942. végén rendelkezésre állt , 15.416 15 P

A III. osztály és bizottságai.

a) III. osztály.

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Értesítőre</i>	10.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „
3. Emlékbeszédekre	200 „
4. Bírálati tiszteletdíjakra	200 „
	<hr/>
Összesen	14.400 P

b) Matematikai és természettudományi bizottság.

1. Tudományos célokra	2.000 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
3. Bizottsági költségekre	50 „
	<hr/>
Összesen	2.250 P

<i>A III. osztály és bizottsága összesen</i>	16.650.— P
<i>Az I—III. osztály tudományos kiadásai</i>	50.410.— P
<i>A Római Magyar Intézet</i>	15.416.15 P
<i>A maradványok összege</i>	14.900.— P

Szótári bizottság.

1. Dologi kiadásokra	400 P
2. Adatgyűjtésre	400 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
	<hr/>
Összesen	1.000 P

A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.

1. Adatgyűjtésre	1.070 P
2. Állandó munkatársnak	600 „
3. Felülvizsgálatra	200 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „
5. Egyéb kiadások	50 „
	<hr/>
Összesen	2.120 P

Könyvkiadó vállalat.

Újabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	5.000 P
Készülő kötetek t. díja kifizetve	8.000 P
	<hr/>
Összesen	13.000 P

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére.

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Évkönyvére	750 „
A Revue des Études Hongroise segélye	750 P
	<hr/>
Összesen	6.500 P

Coopération Intellectuelle	400 P
Összes tudományos kiadásokra	98.746.— P
A Római Magyar Intézetnél	15.416.— P
Maradványok	15.673.— P

Személyzeti kiadások.

A főtítkár tiszteletdíja félévre	6.000 P
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	2.000 „
A három osztálytitkár tiszteletdíja félévre	3.000 „
A főtítkári iroda és a könyvtár alkalmazottainak tiszteletdíja félévre	10.880 „
Kormányrendelettel ismételten megállapított drágasági pótlékok I. félévre	6.000 „
Dudás Kálmán tiszteletdíja félévre	800 „
Voit Lajosnak könyvelésért félévre	800 „
Altisztek orvosi kezelése és gyógyszerreire	100 „
Előre nem látott (kegyeleti) kiadásokra	1.500 „
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „
Újévkor szokásos ajándékokra	2.000 „
	<hr/>
Összesen	53.000 P

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyenérték	11.284 P
Palota és bérház fenntartása	9.000 „
Fűtőanyag	7.000 „
Villanyvilágítás	2.000 „
Vízdíj	650 „
Kéményseprő	250 „
Telefon	700 „
Ülési meghívók költsége	300 „
Postai költségekre	600 „
Kiadványok szétküldésére	4.000 „
Időközi drágulásokra számítva	1.500 „
Kézbesítési költségekre	200 „
Irodai kiadásokra	2.000 „
Felvonó	400 „
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „

Összesen 40.864 P

Személyzeti kiadások félévre 53.080 P

Dologi kiadások félévre 40.084 „

Összes tudományos kiadások (a Római Intézet nélkül) 83.330 „

Összes kiadások 176.494 P

A Római Magyar Intézet pénzkészlete 15.416.15 P

Összesen 191.910.15 P

Várható bevételek.

Államsegély	35.040 P
Lakbérékből	30.500 „
A Vigyázó-vagyonból	100.000 „
Könyvek eladásából	12.000 „

Összesen 177.540 P

IX.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TULAJDONÁBAN LEVŐ

GRÓF VIGYÁZÓ - VAGYON

KIMUTATÁSA 1942. DECEMBER 31-ÉN.

Gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyon

VAGYON

		Pengő	Pengő
1. Pénzkészletek:			
a)	Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „Hitel” számla	347.446.15	
b)	Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „Erdövetel” számla	202.566.88	
c)	Magyar Általános Hitelbank „Ház-bér” számla	51.353.17	
d)	Magyar Általános Hitelbank „Fűtés” számla	8.333.30	
e)	Magyar Általános Hitelbank „Erdő-gazdaság” számla	48.769.95	
f)	Postatakarékpénztár 37.866. sz.	2.559.28	661.028.73
2. Értékpapírok:			
a)	gróf Vigyázó Sándor-vagyon	32.013.22	
b)	gróf Vigyázó Ferenc-vagyon	24.340.30	56.353.52
3. Ingatlanok:			
a)	gróf Vigyázó Sándor-vagyon		
	Harta—Bojár 647 k. hold 308 □-öl	284.000.—	
	Csabony 1.182 „ 1.051 „	432.000.—	
	Mosdós 116 „ 89 „	69.000.—	
	Nagyberki 1.755 „ 638 „	786.000.—	
	Kötöny 2.427 „ 372 „	361.000.—	
	Szalkszent- márton 5.373 „ 624 „	1.901.000.—	
	11.501 k. hold 1.482 □-öl	3.833.000.—	
b)	gróf Vigyázó Ferenc-vagyon		
	Abony 771 k. hold 967 □-öl	556.000.—	
	Bátya 1.444 „ 1.282 „	541.000.—	
	Rákoskeresztúr 32 „ 208 „	11.000.—	
	Tószeg 850 „ 1.396 „	329.000.—	
	Úszod 193 „ 1.439 „	113.000.—	
	3.293 k. hold 492 □-öl	1.550.000.—	
c)	gróf Vigyázó Sándor-vagyon		
	VII., Károly király-út 1. sz. bérház	2.483.000.—	7.866.000.—
4. Gazdasági felszerelések és termények:			
a)	Holt leltár	240.646.—	
b)	Eleven leltár	283.625.—	
c)	Termények, szántás-vetés	386.163.—	910.434.—
		Átvitel:	9.493.816.25

mérlegszámlája 1942. december 31-én.

TEHER

	Pengő	Pengő
1. <i>Hagyatéki tőke</i>		6.149.600.17
2. <i>Fel nem használt előző évi jövedelmek:</i>		
1941. év végén	170.987.51	
Ebből felhasznált az év folyamán a Magyar Tudományos Akadémia tudományos céljaira	<u>132.000.—</u>	38.987.51
3. <i>Hitelezők:</i>		
a) Magyar Nemzeti Bank	100.000.—	
b) gróf Vigyázó Sándorné-vagyon	2.442.024.82	
c) Folyószámlán	<u>61.236.80</u>	2.603.261.62
4. <i>Értécsökkenési tartalék:</i>		
a) VII., Károly király-út 1. sz. bérház után	80.000.—	
b) Gazdasági felszerelések után	<u>836.319.—</u>	916.319.—
5. <i>Tiszta jövedelem 1942. évben</i>	335.760.76	
Ebből felhasznált az év folyamán a Magyar Tudományos Akadémia tudományos céljaira	<u>200.000.—</u>	135.760.76

Átvitel: 9.843.929.06

VAGYON

		Pengő	Pengő
	Athozat:		9.493.816.25
5.	<i>Adósok:</i>		
	a) M. kir. Igazságügyminisztérium	214.000.—	
	b) Folyószámlán	110.438.11	324.438.11
6.	<i>Ingtalan vételár-hátralék:</i>		25.674.70
			9.843.929.06

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k.

		TEHER	
		Pengő	Pengő
	Athozat:		9.843.929.06
			9.843.929.06

A könyvelésért:
Virágh István s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő s. k.

Gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyon

VESZTESÉG

	Pengő
1. Igazgatási kiadások	61.260.29
2. Dologi kiadások	31.693.60
3. Adók és illetékek	69.768.04
4. Végrendeleti terhek	46.339.71
5. Tőketartozások utáni kamatok	67.301.96
6. Leírás a Károly király-úti bérház után	20.000.—
7. A Magyar Tudományos Akadémia tudományos céljaira a folyó évi jövedelemből fölhasznált összeg	200.000.—
8. Fennmaradó tiszta jövedelem	135.760.76
	<hr/>
	632.124.36
	<hr/>

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k

eredmény számlája 1942. december 31-én.

NYERESÉG

		Pengő
1.	Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	195.801.93
2.	Vadászati és halászati haszonberek	2.985.92
3.	Házilag kezelt mezőgazdaságok	77.589.15
4.	Erdőgazdaságok	164.862.11
5.	Bérházak	143.825.62
6.	Tőkejövedelem	31.036.18
7.	Különféle bevételek	16.023.45
<hr/>		
		632.124.36
<hr/>		

A könyvelésért:
Virágh István s. k

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő s. k.

Gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VAGYON

		Pengő	Pengő
1.	Pénzkészletek:		
	a) Házi pénztár	22.060.47	
	b) Pesti Hazai Első Takarékpénztár „Tőke számla”	57.731.—	
	c) Pesti Hazai Első Takarékpénztár „Jövedelem számla”	98.564.70	
	d) Országos Földhitelintézet „Nemzeti alap”	6.960.27	
	e) Országos Földhitelintézet „Családi alap”	68.844.79	
	f) Fabank Rt.	1.040.143.—	
	g) Póstatakarékpénztár 5.828. sz.	8.162.30	
	h) Póstatakarékpénztár 6.867. sz.	1.787.83	
	i) Póstatakarékpénztár 22.183. sz.	1.008.73	
	j) Póstatakarékpénztár 49.220. sz.	611.21	1.305.874.30
2.	Értékpapírok		107.578.74
3.	Ingatlanok:		
	Rákoskeresztúr 1.708 k. hold. 1.514 □-öl	462.000.—	
	Alsórákosi rétek 2 k. hold 1.093 □-öl	5.000.—	467.000.—
4.	Gazdasági felszerelések és termények:		
	a) Holt leltár	6.442.—	
	b) Eleven leltár	7.100.—	13.542.—
5.	Adószok:		
	a) Gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-va- gyon	2.442.024.82	
	b) Folyószámlán	2.032.848.—	4.474.872.82
6.	Ingatlan vételárhátralék		33.077.76
			6.401.945.62

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k.

mérlegszámlája 1942. december 31-én.

		TEHER	
		Pengő	Pengő
1.	<i>Hagyatéki tőke</i>	3.148.511.63	
2.	<i>Fel nem használt előző évi jövedelmek</i>	70.640.67	3.219.152.30
3.	<i>Bizományba adott parcellázások:</i>		
	a) Jászberényi-út		3.053.068.20
4.	<i>Hitelezők:</i>		
	a) Folyószámlán		2.535.94
5.	<i>Értécsökkenési tartalék</i>		13.542.—
6.	<i>Tiszta jövedelem</i>		113.647.18
—			
—			
—			6.401.945.62

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő s. k.

Gróf Vigyázó Sándorné-vagyon

VESZTESEG

		Pengő
1.	Igazgatási kiadások	36.621.61
2.	Dologi kiadások	5.419.42
3.	Adók és illetékek	9.154.34
4.	Végrendeleti terhek	80.116.45
5.	Tiszta jövedelem	113.647.18
<hr/>		<hr/>
		244.959.—
<hr/>		<hr/>

A Magyar Tudományos Akadémia Igazgató-

Baranyai Lipót s. k.

eredmény számlája 1942. december 31-én.

NYERESÉG

Pengő

1.	Bérbeadott mezőgazdaságok haszonbére	30.341.02
2.	Erdőgazdaságok bevétele	25.751.83
3.	Tőkejövedelem	108.029.70
4.	Különféle bevételek	720.—
5.	Áthozat az előző évi fel nem használt jövedelmekből	80.116.45

244.959.—

A könyvelésért:

Virágh István s. k.

Tanácsának megbízásából felülvizsgálták:

Balogh Jenő s. k.

X.

Gróf Széchenyi István katonáskodására vonatkozó iratok.

(Befejező közlemény.)

61.

A galíciai főhadparancsnokság a 4. huszárezredhez.

Lemberg, 1827. júl. 22.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

Copia R. 5924. Der k. k. Hofkriegsrath hat vermöge des herabgelangten Rescriptes⁷⁴ den 12ten d. M. — Nr. 3541 auf das daher beförderte diese partikulare des in vorigen Jahre von dem Regiment als Rittmeister ohne beybehaltung des Characteurs mit Quittirung ausgetretenen Stephan Grafen Széchenyi über die in den Jahren 1813 und 1814 aus verschiedenen Aerarialische Kassen mit 1968 Fl. 50 kr. C. M. empfangene Reise Vorschüsse zu erwiedern befunden, dass dieses Reise Particulare dem bestehenden bekannten Systeme zufolge dermahl nach 13 und rücksichtlich 14 Jahren umsoweniger zur Liquidirung mehr geeignet ist, als Graf Széchenyi die zu diesen Regiment erhaltenen offenen Ordres bezubringen nicht im Stande ist.

Wovon das Regiment zur Erledigung samt allen Verhandlungs Acten hier rückfolgenden Berichts⁷⁴ von 7ten April 1827 No 252. zu dem Ende verständiget wird und wie der k. k. Hofkriegs Rath zugleich ausdrücklich anbefiehlt dem Grafen Széchenyi, nach der von ihm ausgestellten Haftung-Reverse zum Ersatze nicht allein der hier erwünschten, sondern auch der vermöge der Final Persönlich Abrechnung etwa noch unberichtigte Aerarial Schuld im gehörigen Wege zu erhalten und sich den Vollzug dieser Entschcheidung um so sorgfältiger angelegen seyn zu lassen, als das Regiment für die Hereinbringung dieser Schuld zu haften hat.

⁷⁴ Ismeretlen.

Lemberg, am 22 July 1827. In Verhinderung des Commandanten Piccard⁷⁵ FML.

198. Vidi Divisions Commando Lemberg den 29ten July 827 Vlasits⁷⁶ FML.

317. Vidi Brigade Commando Rohatin am 1. August 1827.

Legedits⁷⁷ Oberster als Interim Brigadier.

Concordat Originale in Beurlaubung des Herrn Obersten

Vrana m. p. Major.

62.

A pozsonyi városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pozsony, 1827. júl. 29.

Eredetiye a Széchenyi-Múzeumban.

No 2276. An den Herrn Grafen Stephan v. Szechényi vormaligen Herrn Rittmeister des löbl. L. G. Hessen Homburg 4ten Hussaren Regiments Allhier.

Das Platz Comando hat den Herrn Grafen den 7ten März v. J. sub No 1753⁷⁸ den hohen Truppen Divisions Comando Befehl von 5ten des nämlichen Monaths No 57 wie auch die Zuschrift des löbl. L. G. Hessen Homburg 4ten Regiments ddo Tarnopol vom 23ten Februar l. J. Nr 116 mit dem dienstfreundschaftlichsten Ersuchen übermacht, die Legung und respective Rectificirung des dem Herrn Grafen untern 14ten November v. J. mit der hierortigen Zuschrift No 1366 zugesendeten Reise Particulars gefälligst zu veranlassen; und sodann sämtliche 22 Stück Communicate dem Platz Commando zur anbefohlenen Berichterstattung zurückzusenden.

Da die Erledigung dieses Gegenstandes bereits von dieser hohen Stelle urgirt worden ist; man dem hohen Auftrag dennoch bis itzt noch nicht nachkommen kann; so werden Hochdieselben wiederholt höflichst gebeten.

⁷⁵ Piccard János altábornagy, leMBERGI hadosztályparancsnok, a leMBERGI főhadparancsnok helyettese.

⁷⁶ Vlasits Ferenc leMBERGI hadosztályparancsnok.

⁷⁷ Legedics József az 1. huszárezred parancsnoka

⁷⁸ Lásd a 60. sz. alatt.

diesen Gegenstand, sobald als möglich gütigst erledigen und anher senden zu wollen.

Pressburg am 29ten July 1827

Gregor v. Nehiba Hauptmann
Platz Commandant.

63.

A 4. huszárezred a pesti hadosztályparancsnoksághoz.

Tarnopol, 1827, november 13.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

No 794. An Ein Wohllöbl. kaiserl. königl. Militair Feld Truppen Divisions Commando zu Pest.

Tarnopol am 13ten November 1827.

Zu Folge der Weisung⁷⁹ des wohllöbl. k. k. Truppen Divisions Commando ddo Presburg am 3 September 1827 No 238 wurde dem Regimente die Mittheilung gemacht, dass der im diesseitigen Regiment gedienter und mit Character ausgetretene Herr Rittmeister Stephan Graf Szechenyi nunmehr zu Pest domicilire.

Demselben wurde mit dem hierortigen Berichte⁷⁹ von 11ten August 1827 No 530 die herabgelangte hohe General Commando Verordnung⁸⁰ ddo Lemberg am 22ten July 1827 R. 5924 durch das besagte wohllöbl. k. k. Divisions Comando in Abschrift zugestellt, worinn ihm von dem hochlöbl. k. k. Hofkriegsrathe mittelst Rescript vom 12ten July 1827 Z. 3541. das unterlegte Reise Partikulare über die im Jahre 1814 auswärts empfangene Vorschüsse von 1968 Fl. 50 kr. C. M. nicht liquidirt mithin zur Zahlung fürgeschrieben wurde, wornach derselbe nach Abschlag seiner Final Abrechnungs Forderung eine aerarial Schuld von 1937 Fl. 7 kr. und eine Uniformirungs Schuld von 121 Fl. zusammen 2068 Fl. 7 kr. C. M. dem Regimente zu berichtigen hat; diese Schuld hat der besagte Herr Graf nach der hierortigen Weisung und zwar die aerarial und Uniformirungs Schuld separirt gegen eine auf das Lemberger Provinzial Kriegs Zahlamt lautende Verlags Quittung zu

⁷⁹ Ismeretlenek.

⁸⁰ Lásd a 61. sz. alatt.

Gunsten des Regiments an die Presburger oder andere Kriegs Cassa abzuführen.

Nachdem aber die Berichtigung von den erwähnten Herrn Grafen bis nun zu noch nicht geschehen ist; so wird Ein wohlöbl. k. k. Truppen Divisions Commando gehorsam gebethen, nachdem das Regiment für die Her einbringung dieser Schuldpost nach der vorerwähnten hohen Verordnung verantwortlich gemacht wird; denselben wohlgefälligst verhalten zu wollen, dass er diese Beträge nach der gegebenen Weisung so schleinig als möglich berichte, und dadurch das bestehende Activum sowohl decken, als auch um im Stande zu seyn, das ihm gehörige in der diesseitigen Regiments Cassa aufbewahrte Austritts Certificat mit dem von Seiten des Regiments zu bestätigten kommenden Klausel (dass derselbe volle Richtigkeit gepflogen habe) doch einmal an selben aushändigen zu können.

Annoch findet man gehorsamst zu bemerken, dass wenn dieser Herr Graf dermahlen sich nicht zu Pesth aufhalten sollte, derselbe ganz sicher wieder in Zinkendorf nächst Presburg domiciliren wird, wornach das Nöthige wohlgefälligst dahin eingeleitet werden wolle.

Chev. Fackh Oberst

Praes. Pesth. den 10 Jänner 1828

Br. Wernhard⁸¹
G. M.

64.

A 4. huszárezred a budai főhadparancsnöksághoz.

Tarnopol, 1928. január 26-án.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

No 75. An Ein Hohes Kaiserlich-königliches Militair General Kommando in Hungarn zu Ofen.

Tarnopol am 26ten Jänner 1828.

Laut der hier in beglaubigter Abschrift anliegenden dem Regimente zugekommenen hohen General Commando Verordnung⁸² ddo Lemberg am 22ten July 1827 R. 5924, hat der k. k. Hofkriegsrath mittelst hohen Rescript⁸³ vom

⁸¹ Br. Wernhard Pál tábornok.

⁸² Lásd a 61. sz. alatt.

⁸³ Ismeretlen.

12ten July 1827 F. 3541. auf das daher unterlegte Reise Particulare des am 15ten April 1826 von dem Regiment als Rittmeister ohne Beybehaltung des Characteurs mit Quittirung ausgetretenen Herrn Grafen Stephan Széchenyi, über die von selben im Jahre 1813 et 1814 aus verschiedenen Aerarischen Cassen empfangenen Reise Vorschüsse von 1968 Fl. 50 kr. Convent. Münze nicht zu liquidiren befunden, wobei dem Regiment aufgetragen wurde, diese und die etwa noch unberichtigte Aerarial Schuld vermög Final Abrechnung, in gehörigen Wege unter Dafürhaftung so schläunig als möglich hereinzubringen. Zufolge dieser Anordnung⁸³ hat man sogleich mittelst der Zuschrift am 11ten Augusti 1827 No 549 die obige hohe Entschliessung demselben bekannt gegeben, und ihm seine Schuld folgendermassen ausgewiesen, als: Vermög der von dem Herrn Grafen bestätigten Final-Abrechnung ist eine Forderung entfallen von

77 Fl 45 xr C. M.

Am Schlusse in dieser Abrechnung sind demselben die auswärts empfangenen und nicht liquidirten Reise Vorschüsse zur Schuld ausgewiesen worden mit

2014 Fl. 50 xr. C. M.

wornach, wenn die Forderung entgegeng gehalten wird, noch eine Schuld verbleibt von

1937 Fl. 7 xr

Sage Ein Tausend Neun Hundert Dreissig Sieben Gulden 7 xr. C. M. die von demselben dem hohen Aerar zu berichtigen kommen.

Ausser diesen Betrag hat her Herr Graf, vermög seiner untern 7ten Juny 1826 No 541 überschickten Abrechnung eine Schuld auf Uniformirung von 131 Fr. C. M. zu bezahlen.

Das Regiment hat zugleich untern 11ten August 1827 Mo 550 das Feldtruppen Divisions Commando zu Pressburg gebethen, wegen der schleunigen Hereinbringung dieser zwey Schuldposten von dem Herrn Grafen das nöthige einzuleiten und eben so auch das Pester Truppen Divisions Commando untern⁸⁴ 13 November 1827 No 794,

⁸⁴ Lásd a 63. sz. alatt.

jedoch blieb bis Dato die Verwendung des Regiments ohne Erfolg. Man hat auch zur Sicherstellung der Gelderhaltens wegen das für demselben von der Hohen Stelle herabgelangte Austritts-Certificat in der Regiments Kasse deponirt und ihn verständiget, dass das Regiment dieses ihm nicht eher aushändigen könne, bis nicht die volle Richtigkeit hierorts gepflogen seyn wird, es scheint aber, als wenn der Herr Graf sowohl wegen der Richtigkeits Pflege, als auch wegen Erhalt seines Certificats gar kein wollen habe.

Der Herr Graf domicilirt zu Zinkendorf bey Pressburg. Ein Hohes k. k. General Commando wird heshalb ganz gehorsamst gebethen, da dem Regiment auf eine andere Art die Hereinbringung der beyden Schuldbeträge von dem mehr erwähnten Herrn Grafen nicht möglich wird, hochgeneigtest veranlassen zu wollen, dass derselbe die Berichtigung ehemöglichst pflege.

In Beurlaubung des Herrn Oberst Vrana mp. Major 58. Vidi Brigade Commando Brzezan am 29. 1828.

Auersperg⁸⁵ m. p. Commandant.

487. Vidi Vlasits⁸⁶ F. M. L.

Vidi Bourget⁸⁷ F. K. C. m. p.

Vidi k. k. Gallizisches G. Kommando.

Lemberg den 7. Febr. 1828. Frenel⁸⁸

65.

A budai főhadparancsnokság a magyar helytartótanáchoz

Buda, 1828. febr. 20.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

Copia R. 1140. Note.

Das Einschreiten⁸⁹ des Hussaren Regiments Hessen Homburg No 4. von 26. Jänner 1828. um die Hereinbringung der dorthaftenden Aerarial und Uniformirungs-Schulden des ohne beybehaltung des Characters ausge-

⁸⁵ Gr. Auersperg Maximilian tábornok, galíciai dandárparancsnok.

⁸⁶ Vlasits Ferenc altábornagy, lemergi hadosztályparancsnok.

⁸⁷ Bourget Károly hadibiztos.

⁸⁸ Gr. Hennequin von Frenel und Curel Ferdinand Péter (az előző kimutatásokban Fresnel János Károly) lovassági tábornok, galíciai főhadparancsnok.

⁸⁹ Lásd a 64 sz. alatt.

tretenen Rittmeisters Grafen Stephan Széchenyi von 1937 Fl. 7 x und 131 Fl. — zusammen 2068 Fl. 7 x. C. M. hat man die Ehre Einer Löbl. Königl. Hungarischen Stathalterey in der Anlage mit dem Ersuchen zu übermachen, den genannten Herrn Grafen zur Erlegung dieses Betrages bei der Pressburger Kriegs-Kassa gefällig anweisen und vorläufig die getroffene Einleitung, zu seiner Zeit aber das Resultat mit dem Kriegs-Kassa Abfuhrsscheine über die erlegte Summa und bei Rückschluss der Communicate geneigt hieher eröffnen zu wollen.

In Abwesenheit Sr. Königl. Hoheit

An Eine Löbl. königl. Hungarische Statthalterey.⁹⁰

66.

A magyar helytartótanács Sopron megyéhez.

Buda, 1828. március 11-én.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

Copia 6699. Illustrissimi ect.

Ex adjacente cum Provocatis Supremae Armorum Praefecturae Hungaricae Insinatio Pra(ea)tt(act)ae D (ominationis) Vestrae uberius prespecturae sunt, qualis in Comite Stephano Széchenyi condam Epuitum Magistro formetur Aerialis praesensio.

Penes quorum Communicationem Consilium hoc Regium Lo(cum)t(enent)ia)le Prattas D. Vestras hisce inviandas habet; ut audito antelato Comite de procuranda Aerialis hujus praesensionis complanatione provideant, ac subin seu de Effectu seu vero de subversantibus Circumstantiis Relationem praesent. Datum ex Consilio Regio Lottli Hungarico Budae die 11 Martii Anno 1828 celebrato.

Praetiarum D. Vestrarum Benevolus ad officia paratissimi Comes Fidelis Palfy mp. Ioannes Comes Erdödy mp. Commitatui Soproniensi.

1308. Konkoly László feő Bíró Úrnak, Mgos Gróf Széchenyi István Úrral leendő Közlés és Tudósítás végett kiadandó.

⁹⁰ Ezt a helytartó tanács elküldötte Sopron megyének. A megye Konkolyi László főszolgabíró útján közölte a rendeletet gr. Széchenyi Istvánnal.

Kiadta Högyész Pál feő Jegyző. Ad Acta part. Congr.
12. Aprilis 1828.

Közöltetette Kiss Czenken 4 Julii 1828
Konkoly László feő Bíró által.

67.

A pesti városparancsnokság gróf Széchenyi Istvánhoz.

Pest, 1829. május 9-én.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Das Hussaren Regiment Geramb No 4 ist untern 28ten März d. J.⁹¹ erneuert beim hierländigen hohen General Commando um die Hereinbringung der von Euer Hochgebohren an dieses Regiment haftenden Aerarialschuld pr. 2068 Fl. 7 xr. C. M. eingekommen. Diese hohe Stelle hat demnach mit der Verordnung vom 23ten April d. J. R. 2836 dem Militair Stadt Commando dem Auftrag ertheilet Hochdieselben auf die baldige Abfuhr des obbezeichneten Schuldbetrags zum Ofner provinzial Kriegs Zahlamte zu erinnern.

Indem man sich dieses hohen Auftrags entlediget, ersucht man zugleich über die geleistete Zahlung den Kriegs Cassa Abfuhrsschein, oder wenn dagegen Umstände obwalten, die umständliche Erklärung darüber anher gefällig abgeben zu wollen.

Pesth den 9ten May 1829.

Br Wernhardt
G. M.

An den Herrn Grafen Stephan Szétsény Hochgeboren allhier.

68.

Gr. Széchenyi István a pesti városparancsnoksághoz.

Pest, 1829. máj, 12-én.

Az eredeti fogalmazvány után.

Antwort auf A

(t. i. a máj. 9-i iratra.)

As das Hochlöbliche k. k. Pester Militair Stadt-Commando
In erwiederung der löbl. Zuschrift Pest den 9ten März

⁹¹ Ismeretlen.

1829⁹² habe zu erwiedern, dass ich erst kürzlich alle Documente in die Hände bekam, durch welche ich nach allen Formen und Regeln ausweisen werde, dass ich nicht nur die von mir ungerechter Weise geforderten 2068 Fl. 7 xr. C. M., sondern auch eine bedeutende Summa darüber aus meinem eigenen Beutel in Dienst Geschäften ausgelegt habe, was ich bereits erwiesen hätte, wenn mich die Kürze der Zeit, besonders aber eine langwierige Krankheit daran nicht gehindert haben würden.

Pest 12ten Mai 1829.

69.

Gr. Széchenyi István Sopron megyéhez.

Sopron, 1829. május 16.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

In obsequium Benigno-Gratosi Excelsi Consilii Locumtenentialis Hungarici ddo 11-ae Martii 1828 sub No 6699⁹³ erga Supremae Armorum Praefecturae Hungaricae ddo 20-ae Februarii ejusdem Anni sub No 1140 in eo factam requisitionem⁹³ ut Conhaerenter Remonstrati⁹³ J. Regiminis Hussarorum Hessen-Homburg N° 4-ti ddo 26-ae Januarii 1828 Supremae Armorum Praefecturae Hungaricae exhibitae, pecuniae Aerrariales 2068 fnos 7 xr-os Conventionales efficientes, per infrascriptum Annis 1813 et 1814 e diversis Aerrarialibus Cassis pro tegendis itin^{er}um per infrascriptum velut illius temporis Equitum Magistrum e Mandato Superioritatis suae perficiendorum expensis erga reddendas Rationes anticipato levatae, ab infrascripto incassentur, Cassaeque Militari Posoniensi inferantur, ac super effectiva Summae praeexpositae depositione extradandae Quietantiae supremae Armorum Praefecturae Hungaricae transmittantur ad J. Comitatum Soproniensem cum eo demissi, et cum infrascripto e Particulari nunc fati Comitatus Congregatione die 12-a Aprilis 1828⁹⁴ Anni servato communcati Intimati, ut Summa superioris exposita incassetur, aut de subversantibus circumstantiis Relatio praestetur, Infrascriptus demisse declarat:

Quod posteaquam Anno 1814 Declaranti per Hostem

⁹² Lásd az előző iratot.

⁹³ Lásd a 66., 65. és 64. sz. iratot.

⁹⁴ Lásd a 66. sz. iratot.

omnis ipsius sarcina, consequenter acta quoque, et Documenta adempta fuissent horumque in defectu super praeactis Aerrarialibus per se levatis summis, Rationes conficere citra inspectionem originalium, respectivis Cassis Aerrarialibus per ipsum extradatarum Quietantiarum impossibile fuisset, erga Provocationem J. Regiminis ddo 26-a Martii 1825⁹⁵ sub No 180 dimissam, 18-a Aprilis⁹⁶ ejusdem Anni J. Regimini supplex exstitit, ut nunc attactarum Quietantiarum secum in Origine fiendam communicationem, prout et id sua via exoperari dignaretur, ut non obstante eo, quod tempus praescriptum pro dandis Rationibus jam praeterlapsum sit ex incidenti tamen graves illius circumstantiae, quod omnes illius res per hostem occupatae fuerint, Indultus pro praesentandis Rationibus eidem concedatur; hujusce Recursus⁹⁷ sui in sequelam ddo 2-ae Januarii 1826 sub No 9° penes submissionem in 9 frustris originalium desideratarum Quietantiarum illam I(ntimi) Regiminis obtinuit Invitationem, ut aut indilate Rationes suas super qualiter et quo conversis levatis Aerrarialibus pecuniis submittat, aut super earundem Cassae Aerrariali interventa renumeratione quietantias transponat, coherenter his ordinibus Anno eodem 1826 Mense Majo Rationes Suas⁹⁸ J. Regimini submitit, quibus per Caesareo Regium Aulae Bellicum Exactoratus Officium 26-a Septembris A(nn)o 1826 sub No 8083 revisis,⁹⁸ et Erogationibus declarantis in 1498 Fris 29 xris Conv. Monetae pro realibus adinventis, Cassae Aerrariali rebonificandi expositi sunt, 438 F(lore)ni 38 xri C. M. item per Cassam Regiminis pro Uniformi et quibusdam aliis expensis 131 F(lore)ni, in Summa 569 F(lore)ni 38 xri Conventionales, quos etiam Aerario Regio represolvere et Cassae Salis Officii in L(ibera) et R(egia) Civitate Soproniensi exitentis indilate inferre velle semet humillime offert. Equidem

Excelsum Consilium Aulae Bellicum medio rescripti sui ddo 12-ae July 1827 sub No 3541 editi⁹⁸ intimat: per declarantem quorsum et qualiter factarum conversionem levatarum e Cassis Aerrarialibus pecuniarum liquidari amplius eo minus posse, siquidem praeterquam quod tempus dandarum super similibus Rationum de systemate

⁹⁵ Lásd az 51. sz. iratot.

⁹⁶ Lásd az 52. sz. iratot.

⁹⁷ Lásd az 54. sz. iratot.

⁹⁸ Ismeretlenek.

praefixum jam pridem praeterlapsum sit, neque ordines patentes realitatem et legalitatem praetensive per Declarantem factorum Intinerum evincere debentes produci valeant, ideoque totius e Cassis Aerrarialibus levatae Summae incassatio J. Regimini sub onere responsionis injungitur. Interim momentosa illa Declaranti alio etiam ex incidenti nimium damnosa nunquam in dubium sumpta, neque difficultari valente circumstantia, quod cum manifesto propriae etiam personae periculo inter medium hostium Altissimum exequens Regium servitium, omnis sibi per hostem adempta sit sarcina, Excelsum Consilium Aulae Bellorum eo determinari sperat declarans, ut in extraordinario hoc Casu a stricto observamine systematis praestituti praescindendo positarum et per Exactoratum Caesareo Regium Aulae Bellicum jam etiam lustratarum Rationum suarum acceptationem eo minus difficultare dignabitur, cum ab eo tempore reinventis Patentibus Ordinibus eosdem in fidedignis vidimatis Copiis hic sub A. B. C. D. et E. in 5 frustis demisse adolvere quoque valeat; quibus evicta Intinerum per se factorum realitate Rationes, coherenter Ordinibus⁹⁸ ab J. Regimine ddo 2-ae Januarii 1826 sub No 9 acceptis positas et per Exactoratum Consilii Aulae Bellici lustratas ratihaberi, supernatantiumve 569 F(loren)um 38 xrum C. Monetae Salis Officio Soproniensi fiendam illationem Benigne admitti supplicat.

Sopronii 16 May 1829.

70.

Gr. Radetzky József gr. Széchenyi Istvánhoz.

Buda, 1829. május 24.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

Hochgeborner Graf!

In folge Ihres mir richtig zugekommenen Ansuchens vom gestrigen Dato⁹⁹ übermache ich hier beiliegend, sowohl das Zeugniß über Ihre Verwendung in denen Feldzügen von 1813 und 1814, als auch die Duppligate der in Verlust gerathenen, auf Ihre gemachten Courirreisen in jener Epoche Bezug nehmenden offenen Orderes, wie ich solche in meinen Journals Notaten vorgemerkt gefunden habe.

⁹⁹ A levél ismeretlen.

Genehmigen Sie, lieber Graf bey dieser Gelegenheit die erneuerte Versicherung jener besonderen Hochachtung, mit welcher ich verharre
Ofen, den 14ten May 1829

Ihr
gehorsamer Diener
Gr. Radetzky

Die Urschrift gleichlautend
Petrich Cad¹⁰⁰

Mellékletek:

70/a.

Attestat

Nachdem ich mich sowohl selbst noch ganz genau erinnere, als auch aus meinen nachgeschlagenen Journals-Notaten mir die volle Gewissheit verschaffte, dass der ausgetretene Herr Rittmeister Stephan Graf Szecsényi in denen Feldzügen 1813 und 1814 in der Suite des Feldmarschalls Fürsten Schwarzenberg stand; und in dieser Eigenschaft theils mit mündlichen, theils mit schriftlichen Aufträgen an die verschiedenen Chefs der combinirten Armee von mir in mehreren Angelegenheiten selbst von Schlachtfeldern entsendet wurde und namentlich die, in denen von einer unterm 24ten August 1813 — dann 5ten und 25ten Jänner, 25ten Februar, 1ten April und 8ten May 1814 demselben ausgestellten offenen Ordres bezeichneten Courirreisen richtig gemacht habe: so nehme ich nicht den geringsten Anstand solches hiemit auf Verlangen zu bestättigen; und die Duplicate der obbenannten Ordres, an die Stelle der in Verlust gerathenen Originalien ausfolgen zu lassen.

Urkund dessen mein Namensfertigung und beige-drucktes Siegel.

Ofen den 24ten May 1829

Graf Radetzky
*General der Cavallerie

P. h.

Unterschrift gleich
Petrich FKCad.

¹⁰⁰ Petrich Károly Feldkriegs Commissariats Adjunct.

70/b.

6 darab nyilt parancs:

1. *Offene Ordre*

Für den kays. königl. Herrn Rittmeister Stephan Graf Szécheny des 1ten Uhlanan Rgmts Graf Merveldt, welcher als Courir mit wichtigen Depechen (an S^e Maje-staet dem Kayser nach Postelberg mittelst der Post bey Tag und Nacht abzugehen und auf dieselbe Weise wieder zurückzukehren hat). Demselben wird auf der Reise, nebst Verrechnung der Postauslagen auch — erforderlichenfalls — das doppelte Postillons Trinkgeld zu verrechnen be-willigt.

Sämtliche Militair behörden werden hiemit beauf-tragt, die Zivilbehörden aber geziemend angegangen, die-sen in allerhöchsten Dienstereisenden Herrn Rittmeister, allen möglichen Vorschub und Hülfe zu leisten.

(Hauptquartier Sayda in Sachsen am 24ten August 1813.)

Ihro österreichisch kays. könig. Apostolischen Ma-jestaett wirklicher Geheimer Rath und Kämerer, Com-mandeur des Milit. Marien Theresien Gross Kreuz, des St. Leopolds und Ritter mehreren Orden, Feldmarschall Lieutenant und Chef des General Quartier Mstr Staabs der Haupt Armée

Radetzky P. h.

Dass obliegende Abschrift mit dem vorgewiesenen und durch mich collationierten Original gleichlautend sey, wird hiemit von Amtswegen beurkundet Oedenburg an 2ten May 1829

Stephan v. Takáts des Löbl. Oedenburger Comitats Stuhl-Geschworener

P. h.

A többi Offene-Ordre teljesen egyező az elsővel, csak a zárójelben levő szöveg más:

a 2-nél: (über Basel und Carlsruhe nach Frankfurth a/M. zu Sr. Excellenz dem Herrn Feld Marschall Fürst Blücher, mittelst der Post bey Tag und Nacht abzugeben und auf dieselbe Weise am linken Rheinufer mit Umge-hung der vom Feinde besetzten Festungen nach Mont-belliard zurück zu kehren hat.)

(Hauptquartier AltKirch am 5ten Jäner 1814.)

a 3-nál: (zu Sr Excellenz dem Herrn Feld Marschall Fürst Blücher über Colmar nach Saarbrücken mit Umgehung von Schlettstadt mittelst der Post bey Tag und Nacht abzugehen und auf dieselbe Weise nach Chaumont wieder zurück zukehren hat.)

(Haupt Quartier Langers am 25ten Jäner 1814.)

a 4-nél: (zu Sr Excellenz dem Herrn Feld Marschall Fürst Blücher über Chalons und Chatau Thierry nach Soissons mittelst der Post bey Tag und Nacht abzugehen und auf dieselbe Weise über Rheims und Chalons nach Colombey zurückzukehren hat.)

(Haupt Quartier Baar sur Aube am 25ten Februar 1814.)

az 5-nél: (an Se Majestaett dem Kayser nach Dijon und von da zu Sr Durchlaucht dem Herrn Generaln der Cavallerie Erbprinzen zu Hessen Homburg nach Lyon mittelst Post bey Tag und Nacht abzugehen und auf dieselbe Weise über Dijon wieder hieher zurückzukehren hat.)

(Haupt Quartier Paris am 1ten April 1814.)

a 6-nál: (an Se Majestaett den Kayser nach Sens mittelst der Post bey Tag und Nacht abzugehen und auf dieselbe Weise wieder hieher zurückzukehren hat.)

(Haupt Quartier Paris am 8ten May 1814.)

71.

A 4. huszárezred a budai főhadparancsnoksághoz.

Tarnopol, 1829. okt. 3.

Eredetiye a Széchenyi-Múzeumban.

No 1619. An Ein hohes k. k. Militair General Commando in Hungarn zu Ofen.

Tarnopol am 3ten Oktober 1829.

Mittel des gehorsamsten Berichts¹⁰¹ vom 28ten März dieses Jahres No 508 hat das Regiment angezeigt, dass auf die durch Ein hohes General Commando getroffene und mit der hohen Verordnung¹⁰¹ ddo Ofen am 28ten October 1828 R. 8426 anher bekannt gegebene Verfügung wegen Hereinbringung der an dem ohne Beyhalt des Characters

¹⁰¹ Ismeretlenek.

ausgetretenen Rittmeister Grafen Szechenyi haftenden aerarial und Uniformirungs Schuld im Gesamtbetragen von 2068. Fl. 7 xr. Conventions Münze noch immer kein Resultat erfolgt sey und daher nochmals gebeten, womit Ein hohes General Comando hochgefälligst dahin zu wirken geruhen wolle, damit der genannte Herr Graf endlich doch die Berichtigung seiner Schuld pflege.

Da nun auch hierauf bis nun nichts erfolgt ist, dem Regimente jedoch erst kürzlich wieder die schleunige Berichtigung aller Activen von hohen Orten empfohlen wurde, so nimmt man sich die ehrfurchtsvolle Freyheit, die in dieser Beziehung bereits mehrmalen gestellte gehorsamste Bitte abermals zu wiederholen.

In Dienstes Abseyn des Hr. Obersten

Wrana Major.

541. Brigade zu Brzézan am 6ten Oct.

Herr Brigadier im Dienste abwesend

vidi Bourget F. K. C.

1572. Vidi D(ivision)s Commando

Lemberg am 9 October 829

Gr. v. Raigecourt¹⁰²

F. M. L.

Vidi k. k. Galliz. General Comdo

Lemberg den 20 8ber 1829

Stutterheim¹⁰³

F. M. L.

8366.

Vom Hung. General Commando

Sub Couver

An das Pesther Militair Commando — im Verfolge hierumliegen(der) Erinnerung vom 16ten August d. J. R. 5813. und in Bezug auf den Bericht¹⁰⁴ vom 8ten August d. J. um den Herrn Grafen Stephan Széchényi sobald er zu seinem gewöhnlichen Winter Aufenthalte in Pest eintrifft, zu der bereits zugesicherten Schuldberichtigung auf-

¹⁰² Gr. Raigecourt Károly altábornagy.

¹⁰³ Br. Stutterheim József altábornagy, a galíciai főhadparancsnok.

¹⁰⁴ Ismeretlen.

zufordern und das Resultat bey Zurückstellung des Communicats hierher vorzulegen.

Ofen am 31ten 8ber 829.

Im Abseyn Sr Königl. Hoheit

(Olvashatatlan aláírás)
G. d. C.

1/781. 829

Praest. Pesth. den 12ten 9ber 1829

Br Wernhardt
GM.

72.

A pesti városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pest, 1829. október 27.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Vom Pesther Militair Stadt Commando.

Das Galizische hohe General Commando hat mittels Eröffnung¹⁰⁵ vom 26ten August d. J. R. 5853 die Hereinbringung der bei Euer Hochgebohren gegen das Geramb Housaren Regiment No 4 noch aushaftenden ärarischen Schuld pr 2068 Fl. 7 xr. C. M. an das hierländige hohe General Kommando in Anregung gebracht, und angelegentlich ersucht, diesen Schuldgegenstand baldmöglich der Berichtigung zuzuführen.

Das Militair Stadt Commando erhielt demnach mit der hohen Verordnung vom 26ten September d. J. R. 7330 den Auftrag Hochdieselben darum neuerdings anzugehen. Indem man sich dieser hohen Weisung entlediget, so muss man auch zugleich dienstfreundschaftlich ersuchen, dass wenn Euer Hochgebohren die sogleiche Berichtigung nicht dem gewünschten Ende zuzuführen gesonnen wäre, oder dagegen obwaltende gründliche Gegenstellungen und Erweise hätten, das Militair Stadt Commando hievon baldigst verständigen zu wollen.

Pesth, den 27ten October 1829.

Br. Wernhardt
GM.

An den Herrn Grafen Stephan v. Széchényi
Hochgeboren

allhier.

¹⁰⁵ Ismeretlen.

73.

A pesti városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pest, 1829. november 20.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Vom Pesther Militair Stadt Commando.

Das mit der hohen Verordnung vom 27ten October d. J. P. 2241 herabgelangte Decret für den Wladimir-Orden 4ter Klasse¹⁰⁶ wird Euer Hochgebohren mit dem dienstlichen Ersuchen zugestellt, hierüber die Empfangs Bestätigung anher einsenden zu wollen.

Pesth den 20ten November 1829

Br. Wernhardt
GM.

An den Herrn Grafen Stephan v. Széchény Hochgebohren allhier.

74.

Egy ismeretlen felvilágosítása Széchenyi benyújtott számadásáról.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Bemerkungen.

1) In den Akten des hung. General Kom(m)ando vom Jahre 1826 ist keine Spur zu finden, dass den H(errn) Rechnungsleger die schon damall gelegten Reise Particularien mit der Liquidirungs Verweigerung zurückgestellt wurden: es wäre daher noch genauer anzugeben, wohin die erwähnten Reise-Rechnungen überreicht, und von welcher Behörde selbe zurückgewiesen wurden.

2) Die Reise Journalien und das Reise-Particulare müssen noch gefertigt und der KriegsKommissariatischen Revision unterzogen werden.

3) In dem Reise Journal sind noch die Daten der Reise anzusetzen, oder wenn diess nicht mehr möglich wäre, in dem Gesuche eine haltbare Entschuldigung des Mangels anzubringen.

4) Dass anstatt der Original Offenen Ordre (in welchen die Eintreffungs-Tage bestättiget seyn mussten) nur Duplicate beigebracht werden, welche die Bestättigung

¹⁰⁶ A rendjel okiratát lásd a 42. sz. alatt.

der Eintreffungstage nicht enthalten, noch in dieser Hinsicht jetzt mehr vervollständigt werden können, muss gleichfalls in dem Gesuche auf irgend einen Unfall gescho-ben werden, welchem die höhere Berücksichtigung ohne Härte nicht vorenthalten werden kann.

5) In dem Reise Particulare erscheinen 457 Fl. 30 xr. in dem Empfang, welche den 24 und 25ten 9ber 1813. folglich wahrscheinlich zu der 2ten Courir-Reise von Frankfurth am Main nach Löhrach behoben wurden. Da die Auslagen dieser 2ten Reise in der Verwendung nicht eingestellt sind, sondern dort bemerkt wird, dass dieselben bereits vermög Hof Kriegsbuchhaltungs Anmerkung verrechnet, und zum Ersatz gebracht wurden; so fragt es sich, ob bei der Verrechnung dieser Auslagen nicht auch der oben erwähnte Empfang schon verrechnet und berichtet worden sey?

6) Die offene Ordre dto 5ten Jaener 814 Haupt-quartier Altkirch gebietet die Rückreise auf den linken Rein-Ufer nach Montbeillard: es ist von Wichtigkeit sich zu überzeugen, ob nach den damaligen Stellungen der Armee den 5ten Jaener zu Altkirch die Rückreise nach Montbeillard unbedingt befohlen werden konnte und ob um 18ten Jaener 1814 der letztere Ort von den Alliirten wirklich besetzt war.

7) Die Summen des in den Reise Particulare verrechneten Empfanges beträgt 1968 Fl kr, jene der Vorschreibungen des Reg(imen)ts aber in 2068 Fl 7 x C. M.: unter welchen Titel ist der Nachbetrag von 99 Fl. 17 xr. vorge-schrieben?

75.

Gróf Széchenyi István a magyar főhadparancsnoksághoz.

Pest, 1830. január 19.

A Széchenyi-Múzeumban levő másolat után.

896. Hohes K. K. General Commando

in Ungarn.

In Folge der Aufforderungen, welche mir aus An-lasse der Note Eines Hohen General Commando vom 20ten Februar 1828¹⁰⁷ R. 1140 an die Königl. Ung. Statthalte-

¹⁰⁷ Lásd a 65. sz. iratot.

rey, und der Hohen Verordnung¹⁰⁸ von 23ten April 1829 Ro 2856 an das Pester Milit. Commando wegen Berichtigung einer bei dem Husaren Regimente Hessen Homburg nun Geramb Nr 4 noch auf mir haftenden aerarial Schuld von 2068 Fl. 7 xr C. M. zugekommen sind, habe ich die Ehre Einem Hohen General Commando folgendes vorzustellen.

Unter der gedachten Schuld befinden sich mehrere Courier-Reisevorschüsse, über welche ich schon den 20ten May 1826¹⁰⁸ mittels des Presburger Truppen Divisions Commando ein Reiseparticulare pr. 1968 Fl 50 xr. C. Mz. Empfang, und 1778 Fl. 50 4/8 xr. Verwendung, mithin Rest von 190 Fl. C. Mze eingereicht habe.

Dieses Reiseparticulare ist mir auf die in beglaubigter Abschrift hier beiliegende Weisung des Divisions Commando dto Presburg den 11ten November 1826 gemäss der Hohen Verordnung¹⁰⁸ des Gallizisch. General Comando vom 11ten 8bris 1826 R. 8638 zur Ausscheidung der unrichtig eingestellten Courier-Reise-auslage von Frankfurth am Mayn bis Lörach (?) pr. 280 Fl. 21 xr CMz zurückgestellt worden: worauf ich dann das rectificirte Particulare dto Wien den 20ten März 1827 mit dem unveränderten Empfang der Verwendung von 1498 Fl. 29 xr. und dem Reste von 470 Fl. 21 xr. CMz eingab.¹⁰⁸

Der Hochlöbl. K. K. Hofkriegsrath, welchem meine letzt erwähnte rectificirte Reiserechnung von dem Gallizischen General Commando mit dem Antrage auf die Liquidirungs-Bewilligung vorgelegt wurde, hat zwar die Liquidation theils, weil ich den Termin zur Rechnungslegung überschritten hatte, besonders aber wegen den Mangel der betreffenden Offenen-Ordres laut der gleichfalls in Abschrift hier angeschlossenen von dem Regimente mir unter 11ten August 1827 mitgetheilten¹⁰⁸ General Commando Verordnung¹⁰⁹ dto Lemberg den 22ten July 1827 R. 5924 verweigert: allein den Mangel der Offenen-Ordres bin ich jetzt im Stande durch die eingeholten Duplicate zu ersetzen, und was die mir zur Last gelegte Terminüberschreitung betrifft, hoffe ich mich von den Hohen Stellen dadurch entschuldiget zu sehen, dass mir der betreffende Termin zur Legung der Reise Rechnungen niemal von

¹⁰⁸ Ismeretlenek.

¹⁰⁹ Lásd a 61. sz. iratot.

einer vorgesetzten Behörde bekannt gegeben, noch sonst früher, als bis ich im Jahre 1825 zur Verrechnung der fräglichem Vorschüsse aufgefordert wurde, auf indirectem Wege bekannt geworden ist, und dass ich im Feldzuge 1814 gegen Frankreich eben bei meiner letzten Courier-Reise von Paris nach Séns (wo ich mehrmalen in Gefahr war in die Gewalt der feindlichen Truppen der Süd-Armee zu fallen) meine Bagage und mit derselben nicht nur die zur Verrechnung der Empfangenen Reise-Vorschüsse gehörigen — sondern auch andere Documente über Dienstreisen, worauf ich keine Vorschüsse empfang, verloren habe, wegen deren Abgang ich die aus eigenen bestrittenen Auslagen nicht mehr aufzurechnen im Stande bin; und einbüßen muss.

Es dürfte allenfalls über den letztern Entschuldigungsgrund die Frage entstehen, warum ich nicht bald nach dem Verluste meiner Reise-Rechnungs-Documente mich um die Duplicate beworben — wodurch die Rechnungslegung in gehöriger Zeit, und vielleicht auch die Ergänzung der Duplicate der Offenen-Ordres mit den Bestätigungen des richtigen Eintreffens (welche jetzt mangeln) noch zu erreichen gewesen wären? — Dass ich dieses hätte thun sollen, verhehle ich mir jetzt — da ich klarer sehe — selbst nicht; doch im Jahre 1814, wo ich erst kurze Zeit, und diese beinahe durchaus in Getümmel des Krieges gedient hatte, glaubte ich nicht zu fehlen, wenn ich die Richtigkeitspflege über die empfangenen Reise-Gelder bis zu dem Einlangen der diesfälligen Hofkriegsbuchhaltungs Vorschreibungen verschob, die ich mir nahe dachte, und für das einzige sichere Mittel hielt, zur postenweisen — bei dem Verluste meiner Papiere mit-verlorenen Kenntniss der gemachten Empfänge wieder zu gelangen. Später aber drängten den von keiner Seite mehr in Anregung gekommenen Gegenstand die vielfältigen Geschäfte, die meine Obliegenheiten als Rittmeister und Escadrons Kommandant, die eigene Verwaltung eines grossen Vermögens, und meine besonderen Pflichten als Magnat Ungarns gegen König und Vaterland mit sich brachten, ganz aus meinem Gedächtnisse.

Gestützt auf diese Umstände reproduziere ich im dritten Anschlusse das rectificirte, und nun mit den nachgeholtten duplicaten der offenen Ordres, dann mit dem Zeignisse Sr Excellenz des Herrn Generals der Cavallerie

Grafen v. Radetzky über die Richtigkeit meiner Verwendung zu den in Rede stehenden und andern Courier Reisen belegte Reiseparticulare dto Wien den 20ten May 1826. mit der wiederholten Bitte um die Liquidirung desselben: wobei sich hochgefällig durch Konbinirung der in den Reise Journalen ersichtlichen Tage des Abgangs und des Rück Eintreffens mit Rückblick auf die Verhältnisse, unter welchen die Reisen gemacht wurden, überzeugt werden wolle, dass weder an Postillons Trinkgeld (welches ich wohl oft 3 und 4 fach bezahlen musste, um schleunig fortzukommen) noch an Diäten eine übermässige Aufrechnung statt finde.

Wenn die von mir in der vorliegenden Reise Rechnung als zweckmässig verwendet ausgewiesenen 1498 Fl 29 xr. von meiner Total Schuld p. 2068 Fl 7 xr. abgeschlagen werden; so verbleibt noch ein Activum von 569 Fl 21 xr.

Von dieser kommen ferner abzuziehen die mir laut meines sub a) beigeschlossenen bisher nicht wiederlegten Berichtes¹⁰⁸ dto Presburg den 27ten May 1826 unrecht als Reisevorschuss vorgeschriebenen und unter der Schuld Summe von 2068 Fl 7 xr. noch begriffenen 46 Fl — wonach sohin nur 523 Fl 38 xr. als Schuldrest entfallen, welche ich gleich nach dem Empfange der hohen Liquidation meines Reiseparticulars mittels Vorlagsquittung für das Hussaren Regiment Hessen Homburg Einem hohen General Kommando vorzulegen bereit bin.

Pesth den 19ten Jäner 1830.

Ehhez 6 utinapló-melléklet tartozik. Ezek a kiküldetés idejét, országát, városait, az igénybe vett postát, lovakat és a kiadott költségeket tüntetik fel:

1) 1813. aug. 24-én a következő városokon át haladt: Sayda, Arbesau, Töplitz, Brix, Saaz, Postelberg és vissza: Saaz, Brix, Töplitz, Arbesau, Peterswald, Zchisl (Zschieschen), Nötnitz (Drezda előtt). A kiadás összege 33 frt 46²xr.

2) 1814. január 5-én Franciaországban és Baadenben a következő városokat érintette: Altkirch, Les Maisons, Basel, Kaltenberg, Mühlheim, Krotzingen, Freyburg, Emmendingen, Krenzingen, Friesenheim, Offenburg, Oppenweiler (Appenweyer), Bühl, Rastadt, Ettlingen, Carls-

ruhe, Bruchsal, Wiesloch, Heidelberg, Weinheim, Heppenheim, Darmstadt, Frankfurth, Grossgeram, Oppenheim, Worms, Speyer, Germersheim, Zabern (Rhein-Zabern), Lautenburg, Reinheim, Hagenau, Hochfelden, Saverne, Wasselone (Wasselheim), Molsheim, Obernheim, Epfig, Liepvre, Ostheim, Kolmar, Isenheim, Aspach, Altkirch, Delle és Montbeliard. A kiadás összege: 236 frt 57 xr.

3) 1815. január 25-én Franciaországban: Langres, Griffonnettes (La Griffonnotte), Fays Billott, Centrey (Cintrey), Combeaufontaine, Port Vesoul, Calmoutier, Lure, Champagney, Belfort, La Chapelle, Aspach, Isenheim, Hastadt (Hattstadt), Colmar, Ostheim, Liepvre, Epfig, Obernheim, Molsheim, Wasselone, Saverne, Phalsbourg, Bouling, Bouquenom (Rhein-Union), Rohrbach, Sarreguemine, Saarbrük, Forbach, Sarreguemine, Petelange, (Puttelange), Tonquin, Baronville, Salins, Champenoux, Nancy, Velaine, Toul, Vaucouleurs, Houdelaincourt, Sandron, Joinville, Vignory és Chaumont. A kiadott összeg: 238 frt 31 xr.

4) 1814. febr. 25-én Franciaországban: Bar sur Aube, Brienne, Coclois, Arcis sur Aube, Mailly, Vitry, Châlons sur Marne, Jâlons, Epernay, Port à Brainson, Dormans, Barois, Château-Thierry, Oulchy le Chateau, Soissons, Braine sur Vales (Braisne sur Vesle), Fismes, Jonchery, Reims, Les petites Loges, Châlons sur Marne, La Chaussée, Vitry, Longchamp, St. Dizier, Wassy, Damastion (Dommartin le Franc), Colombey. A kiadás összege: 154 frt 42 xr.

5) 1814. ápr. 1. Franciaországban: Paris, Charenton, Grosbois, Brie-Comte-Robert, Guignes, Mormant, Nangis, laMaison rouge, Provins, Nogent sur Seine, Granges, Grez, Troyes, St. Parre les Vaudes, Bar sur Seine, Mussy sur Seine, Châtillon sur Seine, St. Mark, Ampilly, Chanceaux, St. Seine, Val de Suzon, Dijon, la Baraque, Nuits, Beaune, Chagny, Châlons sur Saône, Senecey, Tournus, St. Albin, Mâcon, Maison blanche, Tournelles de Flandre, Anse, Limonest, Lyon. Visza: Limonest, Anse, Tournelles de Flandre, Maison blanche, Mâcon, St. Albin, Tournus, Senecey, Châlon sur Saône, Chagny, Beaune, Nuits, la Baraque, Dijon, Val de Suzon, St. Seine, Chanceaux, Ampilly, St. Mark, Châtillon sur Seine, Mussy sur Seine. Bar sur Seine, St. Parres les Vaudes, Troyes, Grez, Gan-

ges, Nogent sur Seine, Provins, la Maison rouge, Nangis, Mormant, Guignes, Brie-Comte-Robert, Grosbois, Charenton, Paris. A kiadás összege: 378 frt 45 4/8 xr.

6) 1814. május 8. Franciaországban: Paris, Charenton, Villeneuve, St. George, Lieusaint, Melun, l'Ecluse, Fossard, Villeneuve la Guiard, Pont sur Yonne, Sens. Vissza ugyanezen az úton Párizsba. A kiadás összege: 82 frt 21 3/5 xr.

76.

Gróf Széchenyi István a pesti városparancsnoksághoz.

Pest, 1830. január 19.¹¹⁰

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

897. An Ein Löbliches k. k. Militär Stadt-Commando zu Pest.

Wie Einem Löbl. Militär Commando bekannt ist, wurde mir mein Reise Particulare über die in den Jahren 1813 und 1814 zur Bestreitung der auf hohen Befehl gemachten Courier-Reisen erhaltenen Vorschüsse mit dem Bedeuten zurückgegeben, dass die hohe Behörde dasselbe wegen der unterlassenen Beybringung der Offenen Ordres und wegen gestrichenen Einreichungs-Termin zur Liquidirung nicht mehr geeignet erklärt hat.

Da eine solche beträchtliche Auslage für den allerhöchsten Dienst aus Eigenem zu bestreiten mich wirklich zu hart treffen würde, um so mehr, da ich ohnehin dadurch bedeutenden Schaden erleide, dass ich über jene Courier-Reisen keine Rechnung legen kann, worauf ich keine Vorschüsse erhalten habe, weil mir meine darauf Bezug habenden Anmerkungen, wie ich schon unter dem 27 May 1826¹¹¹ mich geäussert habe, im Felde verloren gegangen sind; so sehe ich mich genöthiget, da ich die zu obigen Particulare gehörigen offenen Ordren seit kurzer Zeit erhalten habe, und der Einreichungs-Termin mir wirklich unbekannt war, meine bereits früher gemachte Bitte zu wiederholen, dass mir die Verabsäumung der gesetzlichen Frist nachgesehen werden möge. Zu diesem Ende bitte ich Ein Löbl. Militär-Stadt-Commando dieses

¹¹⁰ Azonos szövegű irat van 1829. október keltezéssel is.

¹¹¹ Ismeretlen.

mein Gesuch in Verfolg meiner Äusserung von 12ten May¹¹² dieses Jahres nebst den offenen Ordren und dem Particulare der hohen Behörde gefälligst zu unterlegen, und die Liquidirung der ausgewiesenen Spesen, auch die Nachsicht wegen des nicht eingehaltenen Termins geneigtest zu erwirken.

Pest, den 19ten Jänner 1830.

Graf Stephan Széchenyi.

77.

A pesti városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pest, 1830. december 24.

Eredetiye a Széchenyi-Múzeumban.

Vom Pesther Militair Stadt Commando.

In der Anlage wird Euer Hochgebohren die hohe Verordnung, welche über die Reise Rechnungen den erhaltenen Vorschuss und des zu zahlenden Schuldrestes handelt, in der Anlage in Abschrift zugestellt und ersucht über die abgeführten 515 Fl. 9 4/8 xr. C. M. den Journals Artikel anher bekannt geben zu wollen, um die hohe Verordnung vom 27ten Juny d. J. R. 5373 erledigen zu können.

Pesth den 24ten December 1830.

Br. Wernhardt
GM.

An den Herrn Grafen Stephan v. Széchény Hochgebohren allhier.

77/a.

Copia. R. 5373. An das Pesther Militair Commando.

Der k. k. Hofkriegsrath hat die von diesem General Comando vorgelegten Reise Rechnungen¹¹³ des vormahligen Rittmeisters Stephan Grafen Szécheny laut hohen Rescript vom 20ten d. M. J. 2658 der Hofkriegsbuchhaltung zur Prüfung zugestellt, wobei es sich fand, dass darin durch unrichtige Angaben der zur Zeit gemachten Courier Reise in den Jahren 1813 u. 1814 bestandenen Postgebühren die Verwendung auf mancher Reise zu hoch, dagegen

¹¹² Lásd a 68. sz iratot.

¹¹³ Ismeretlen.

auf anderen zu gering berechnet wurde, und das eigentlich die von dem genannten Grafen mit 1498 Fl 29 xr. angegebene Verwendung in 1506 Fl. 53 $\frac{4}{8}$ xr. bestehe.

Hiernach ist nunmehr die in Abschrift beiliegende Liquidation ausgefertigt worden, nach welcher unter einem das hiesige Provincial Kriegszahlamt die Weisung erhält, die den Grafen auf Verrechnung erfolgten 1965 Fl 50 xr. abtheilige Empfang zu reassumiren, die liquiden 1506 Fl. 57 $\frac{1}{2}$ dagegen in Ausgabe zu stellen und den entfallenden Rest 461 Fl 52 $\frac{4}{8}$ xr. C. M. in den Empfang zu nehmen und denselben auf ihn interimial zu verausgaben.

Ferner hat Graf Stephan Széchény noch 53 Fl. 17 xr. C. M. zu Gunsten des Geramb Hussaren Regiments zur Tilgung der ihm vorgeschriebenen Uniformungsschuld von 131 Fl. nach Abschlag seiner Final Abrechnungsforderung pr 77 Fl. 43 xr. abzuführen, deren Ersatz derselbe auch bereits in seiner Äusserung vom 19ten Jänner¹¹⁴ d. J. zugesichert hat.

Wenn von der durch das Hous. Regt. No 4 in Anforderung gebrachten Schuld pr 2068 Fl. 7 xr. demnach als liquide Reise Auslagen 1506 Fl. 57 $\frac{4}{8}$ xr. und die vermög der Zuschrift der Hofkriegsbuchhaltung an das Grnal Comdo in Gallizien ddto 26ten 7ber 1826 No 8683 als gebührliche Zulage aufzurechnenden 460 Fl. — zusammen 1552 Fl. 57 $\frac{4}{8}$ xr. in Abzug kommen, so zeigen sich von den Grafen Széchényi zu ersetzen 515 Fl. 9 $\frac{4}{8}$ xr. CM, welche aus den obgedachten Gewinnreste der Reise vor-schüsse pr. 461 Fl. 53 $\frac{4}{8}$ xr. und der Schuld an Geramb Hussaren Regiment pr. 53. Fl. 17 xr. bestehen; und deren baldige Berichtigung der Hofkriegsrath um so mehr erwartet, als Graf Széchény in seiner erwähnten Äusserung sich selbst zur sogleichen Abfuhr der nach seiner Berichtigung noch höher entfallenen Schuldrestes pr. 523 Fl. 38 xr. angebothen hat. Sobald demnach Graf Stephan Széchény von seiner Reise in die Turkey, welche er dem Vernehmen nach vor einigen Tagen angetreten hat, hier rückein-trifft, hat ihm das Militair Commando von diesen Resultate des untern 19ten Jänner¹¹⁴ d. J. hieher eingesendeten Gesuches in die Kenntniss zu setzen, zur unverzüglichen Abfuhr des rectificirten Schuldrestes von 515 Fl. 9 $\frac{4}{8}$ xr.

¹¹⁴ Lásd a 75. sz. iratot.

CM aufzufordern; und den Journals Artickel, unter welchen der Erlag geschehen ist, hieher anzuzeigen.

Ofen, am 27ten Juny 1830.

Im Nahmen Sr Königl. Hoheit

Civalart mp.
G. d. C.

A kívánt kifizetést a Széchenyi-Múzeumban levő eredeti Abfuhrschein igazolja.

77/b.

Abfuhrschein.

Ueber Vierhundert Sechzig Einen Gulden 52 4/kr. in Konvent(ions) Münz(en), welche von dem Herrn Grafen Stephan Szecheny als Reisepartikular Rechnungsrest von den Jahren 1813 und 1814 in Folge Hoher General Commando Verordnung ddo 27 Juny 1830. R. 5373. Zusammen mit 461 Fl. 52⁴ kr. C. M. zudem hier unten stehenden kaiserl. königl. Kriegszahlamte abgeführt und von selben in dem Militair Fonds-Journale unter dem Artikel 1228—1229 im Empfange verrechnet werden.

Von dem k. k. Kriegszahlamte
zu Ofen am 28 Dezber 1830

Ig. Stiebinger Kr(iegs)zahlm(ei)ster¹¹⁵
Vogelhuber Cont(rolor) P. h.¹¹⁶

78.

A pesti városparancsnokság gr. Széchenyi Istvánhoz.

Pest, 1830. december 24-én.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Vom Pesther Militair Stadt Commando

Das mit der hohen Verordnung vom 26ten October d. J. R. 8755 herabgelangte Austritt Certificat wird Euer Hochgeboren mit dem Dienstfreundschaftlichen Ersuchen

¹¹⁵ Stiebinger Ignác tartományi hadi pénztárnok (Provinzial-Kriegs-Zahlmeister).

¹¹⁶ Vogelhuber László ellenőr.

übermacht, über dem Empfang die diessfällige Empfangsbestätigung umher einsenden zu wollen.

Pesth den 24ten December 1830.

Br. Wernhardt
GM.

An des Herrn Grafen Stephan v. Széchenyi Hochgebohren Allhier.

78/a.

Gr. Széchenyi István elbocsátó bizonyítványának szövege a következő:

(A kétféjü sas képe.)

Im Namen Seiner Oesterreichisch Kaiserlich — zu Hungarn und Böhmen Königlichen Apostolischen Majestät etc. etc. unsers allergnädigsten Herrn wird hiemit beurkundet, dass der Herr Premier-Rittmeister Stephan Graf Szécsenyi von Csokornya aus Ungarn gebürtig, 34 Jahre alt, katholischer Religion, ledigen Standes, durch siebenzehn 2/12 Jahre in der kaiserl. königl. oesterreichischen Armée gedienet, und nunmehr auf sein freiwillig gemachtes Ansuchen von dem k. k. Hofkriegsrath untern 24ten März 1826 G. 1012 die Bewilligung erhalten habe, seine unter dem Husarn Regiment Hessen Homburg No 4 begleitete Premier Rittmeister Charge zu quittiren. Diesemnach ist der Herr Premier Rittmeister Stephan Graf Szécsenyi, mit dem Beysatz, dass demselben da er ohne allen Vorbehalt aus den k. k. Militärdiensten austritt, weder die Tragung der k. k. Militär Uniform, noch die Prävalirung des Officiers Karakters zugestanden worden sey.

Welches dem gedachten Herrn Stephan Graf Szécsenyi zum Beweise seines oberwähnten unter dem k. k. Militär zurückgelegten Dienstleistung und des ihm bewilligten Austritts aus demselben anmit bestätigt wird.

Gegeben zu Wien am 16ten May 1826.

Seiner Oesterreichisch-Kaiserlich-königl. apostolischen Majestät wirklicher geheimer Rath und Kämmerer, Commandeur des militärischen Marien The-

Von Seiten des Baron Geramb 4. Husarn Regiments wird noch beigefügt: dass Herr Premier Rittmeister Stephan Graf Széchenyi vermög hohen gali-

resien-Ordens, goldenes Civil-Ehrenkreuz, Ritter königlich Preussischen schwarzen und des rothen Adler-Ordens erster Klasse, Ritter des grossherzoglich Baa-denschen Ordens der Treue und Grosskreuz des Ordens vom Zähringer Löwen, Hof-kriegsraths-Präsident, Ka-pitän der k. k. ersten Ar-cieren-Leibgarde. General der Cavallerie und Inhaber eines Chevaux-Legers-Regi-ments.

Prinz zu Hohenzollern
P. h.

Széchenyi eredeti feljegy-zése az iraton:
Megszabadulásom a katona-ságtul.

cischen General Commando Verordnung dto 8ten April 1826 Litt. P. No 705. mit 15ten fünfzehnten April 1826 des Achtzehnhundert 26zigsten Jahres sein Regi-ment völlig ausser Stand und Gebühr und in Ab-gang gekommen seye, dann dass derselbe (in so weit das Regiment gegenwärtig von auswärtigen Zurechnun-gen in Kenntniss ist) allsei-tig sein Regiment gehörig Richtigkeit gepflogen habe. Übrigens ist derselbe das Oesterreichisch k. k. metal-lene Armee Kreuz zu tra-gen befugt, ist Ritter des russischen Sct Wladimir Orden 4ter Classe, Preussi-schen Militair Verdienst Ordens Ritter, des Sardini-schen Mauritius und La-zarus Ordens Ritter, des Si-cilianischen Saint Ferdinand und Verdienst Ordens Rit-ter und Kämmerer.

Sign. Tarnopol-Stabsta-tion am 25ten September 1830. Seiner Oesterrei-chisch-kais. königl. aposto-lischen Majestät wirklich bestellter Oberster und Comandant des löblichen Baron Geramb 4ten Hus-sarn Regiments, dann des Sicilianisch Militairischen Sct. Georg Ordens Ritter.

Chev. Fackh
P. h.

79.

A 4. huszárezred gr. Széchenyi Istvánhoz.

Tarnopol, 1831. május 31.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Seiner Hochgebohren des Herrn Grafen Stephan Széchenyi
zu Pesth

Tarnopol am 31 May 1831.

Auf das Einschreiten von 10ten d. M. wird Eu(er)
Hochgebohren in der Anlage die verlangte Conduit Liste
zum abgesehenen Gebrauch übermacht.

Chev. Fackh.
Oberst.

A minősítvényi táblázat a következő:

79/a.

Copia.

Baron Geramb Huszaren Regiment No 4.

Conduit Liste¹¹⁷

über nachstehenden Premier Rittmeister.

Charge: Premier¹¹⁸ Rittmeister.

Vor- und Zunahme: Stefan Graf Széchenyi¹¹⁹

Ledig oder verheurathet mit oder ohne Kinder: ledig.

Geburtsjahr: 1792.¹²⁰

Geburtsland: Csokonya¹²¹ in Ungarn.

Dienet dem durchlauchtigsten Erzhause:

bei diesem Regiment: als Premier Rittmeister . . . 5 Jahr
7 Monat.

bei andern Regimenten und Korps:

beym Generalstaab als Oberleutnant . . . 4 Jahr 2 Mo-
nat und 15 Tag,

¹¹⁷ Két minősítvény-táblázat van a Széchenyi-Múzeumban. Az egyik Fackh ezredes aláírásával 1828. október 15-ről, a másik Simonyi József ezredes aláírásával 1824. október 12-ről. Ezt a hadilevéltár küldötte el másolatban az Akadémiának 1908. június 13-án. A hadilevéltár min. táblázata tehát nem az utolsó táblázat. A két táblázat közt különbség van, az utóbbi jobb az elsőnél.

¹¹⁸ Ez a szó a Simonyi-táblázaton hiányzik.

¹¹⁹ A Simonyi-táblázatban így: Széchény.

¹²⁰ Helytelen 1791 helyett.

¹²¹ A Simonyi-táblázatban Csokony. Helytelen Bécs helyett.

bei Lichtenstein Husarn als second
Rittmeister 3 Monat und 19 Tag
bei König England Husarn als
Premier Rittmeister 3 Jahr¹²²

in Allem: 16 Jahr, 5 Monat,
29 Tag¹²³

bei andern Puissancen: Nein.
Erkaufte Chargen: Nein.

Was er war: —

Hat Beihülfe: Sehr viele.

Gesundheits Umstände: Gute.

Gemüths Beschaffenheit: Gut, heiter und fröhlich.

Natürliche Talente: Besonders viele.

Redet Sprachen: Deutsch, Hungarisch, Lateinisch, Fran-
cösisch, Englisch und Italienisch gut.

Geschicklichkeit im Exerzieren: Gut.

„ Adjustiren: Gut.

„ Dressuren: Gut.

Kenntnisse Geniewesen: Etwas.

in andern Wissenschaften: Mathematig, Geschichte
und Geographie.

Reiter: Sehr guter.

Pferdekennner: Sehr guter.

Was für Campagnen mitgemacht: 1809, 1812,¹²⁴ 1813, 1814,
1815.

Aufführung (Betragen)¹²⁵ Vor dem Feind: ausgezeichnet,
tapfer, entschlossen mit Einsicht.

Mit dem Civile: Bescheiden und sehr
höflich.

Im Regiment: Gefällig und beliebt.

¹²² A Simonyi-táblázatban 3 év helyett 6 év, 4 hó, 25 nap.

¹²³A Simonyi-táblázatban 15 év, 5 hó, 29 nap. Meg kell je-
gyezni, hogy a szolgálati idő teljesen hibás, e helyett:

a vezérkarnál 1809. IV. 16.—1809. XII. 31. . . . 0 év, 8 hó 15 nap,
a 7. sz. huszároknál 1810. I. 1.—1811. IV. 30. . . . 1 év, 4 hó,
az 1. sz. ulánusoknál 1811. V. 1.—1815. II. 28. . . . 3 év, 10 hó,
az 5. sz. huszároknál 1815. III. 1.—1820. IV. 15. . . 5 év, 1 hó 15 nap,
a 4. sz. huszároknál 1820. IV. 16.—1826. IV. 15. . . . 6 hó.

Összesen 17 év

¹²⁴ Széchenyi nem vett részt az 1812-es hadjáratban.

¹²⁵ Ez a szó Simonyi-táblázatban hiányzik.

Mit seinen Untergebenen: Mit Würde
freundlich und billig.

Eifer und Applikation: Sehr viel.

Guter Wirth: Ja.

Fehler: Dem Trunk ergeben: Nein.

Spieler: Nein.

Schuldenmacher: Nein.

Zänker: Nein.

Sonst im Dienst: Pünktlich, eifrig (und sehr gut zu verwenden.)¹²⁶

Verdient das Avancement: Vorzüglich.

Wie oft praeterirt und aus was für Ursache: Nie.

Signatum Tarnopol, am 15ten Octob(er) 1828.

L. S.

Johann Vrana
1ter Major

L. S.

Chev. Fackh
Oberst

Reg(iments) Commandant

Dem Originale gleichlautend

Chev. Fackh. Oberst
P. h.

80.

*Eötvös János*¹²⁷ *gr. Széchenyi Istvánhoz.*

Pavia-Venesia¹²⁸ (1834) június 27.

Eredetiye a Széchenyi-Múzeumban.

Kedves Barátom!

Millyen baráti érzékenység indúla meg bennem ezen előadás alkalmatosságban, hogy neked kedves István Gróf Barátom irhattok, gyenge pennám ki nem fejezhetté.

Ezzen Levelemet néked által szolgáltatott Ifju Ember¹²⁹ Orvosi Tudományait az ide való hires Universitasban válogatott meg megkülömböztetéssel el végezte, melyért is mind Tanítójaitul úgy Társaitul nagyon becsültetett és közönségessen Pavia Várossában nagy képzelődésben élván, a hon is egy szép és jó nevelt kis asszonnyal, a Régi Hires Orvos Brambella Familiából házasságban lépven.

Erre való nézven bátorodom ezen Hazánkfiát Doctor

¹²⁶ A zárjel közti rész a Simonyi-táblázatban hiányzik.

¹²⁷ Eötvös János az 5. huszárezrednek volt őrnagya.

¹²⁸ Pavia olasz város a Ticino folyó mellett, Milánótól délre.

Medicinae et Chirurgiae August Schoepfet¹²⁹ neked kegyelmedbe ajánlanni; bizonyos vagyok benne, hogy egészen meg fog felelni ajánlássomnak és Ő is Te általad édes Hazánkban bő jutalmat találni fog.

Emlékezzel-e még reám édes Pistám, mikor az Napolitanus Armadiának egy nagy részét mink ketten egy marok Huszárral föl forgattuk és Carscosa Generalist meg ugrattuk, a melly alkalmatosságban alated Paripád agyon lövetett és még egyéb illyes Vitéz Történetekre?¹³⁰

Mely kedves Emlékezet ez, de még kedvesebb ez a mostani, mikor hallám és olvasván az Újságokban a Te mostani hires és örököss hátra marando Tetteidet, hogy millyen bölts Intézeteket és nagy haszont hozzó Ujitásokat kedves hazánkba be hoztál és most is fáradhatatlannul és saját kölcségeddel ipparkodsz Hazzánk hasznát és dicsőségét elő mozditanni. Éljél soká Hazánk Oszlopja!

Én is meg változtattam Sorsomat¹³¹ Földművelő és Sellyem Bogár Cultivátor lettem, de csak azt sajnálom, hogy hazámnak ebben az Tárgyban nem használhattok. Ha a többi közt valami módon intéseid után valamibbe hasznos lehetnék, parancsol barátoddal minden féle képpen küllönös szerencsémnek tartani fogom.

Emlékez meg régi jó Barátodról édes Pistám, nekem nagyobb kincset nem adhatsz, vagyok mind holtig

hiv és igazán becsülő
Barátod

Eötvös.

Irt. 27 Juniusban Pavia környékén
fekvő Venesia Jóságón.

¹²⁹ Schoepf Ágoston (1805—1858) orvosi tanulmányait Prágában, Páduában és Páviában végezte. 1832-ben készült el tanulmányával. Pesten 1834-ben telepedett le. A M. T. Társaság már 1835-ben levelező tagjává választotta. Résztvett a szabadságharcban, utána külföldre menekült s Mérei néven Angliában, Manchesterben telepedett le, s itt maradt haláláig. (Akadémiai Almanach 1863. 288—9. l.)

¹³⁰ Ez 1815. május 14-én történt Castel di Sangrónál. Lásd a 33. iratot.

¹³¹ 1826-ban még olvasható a neve a katonai Schematismusban, 1827-ben már nem.

81.

Elbinger Ernő gr. Széchenyi Istvánhoz.

Saaz, 1835. nov. 29.

Eredetije a Széchenyi-Múzeumban.

Saaz in Böhmen den 29. Novemb. 1835.

Hochgeborner insonders Hochzuverehrender Herr Graf
Stepheen von Szecinyi!meinem ehemaligen unvergesslichen Herr Ober-
Lieutenant!

In welcher armen hilfsbedürftigen Laage der getreu gehorsamst gefertigte sich befindet, werden Euer Hochgebornen aus nachfolgenden gnädigst ersehen; ich bin gezwungen aus weiter Ferne meine Zuflucht zu Ihnen nehmen — ich habe mit Ehre und Vorzug in der Obrist Lieutenant 1ten Escardon—Comandant Rittmeister Thekusch — des Regiments Merveld Uhlanen Nro 1. damals als Corporal im 7. Zug, den Hochgeborner Herr Graf commandirten, gedient, nach dem Sie aber Nagi Orossy¹³² im Frühjahre mit Ihrem Herrn Schwager, damaligen Obrist Lieutenant Grafen Zichy — das Regiment und die Escardon für uns auf das schmerzhafteste verliessen, haben Sie uns 3 Corporals versprochen — mit den Worten wenn ich einem oder den andern von Euch for die Zukunft mit etwas helfen kann — es soll mir gewiss ein besonders Vergnügen sein. Hören Sie gnädigst! ich wurde im Feldzuge 1813 und 1814 in Italien am 10 Februar bei Valeggio am Mincio wegen meinen tapferen Benehmen mit der silbernen Medaille belohnt und im Regimente zum Wachtmeister befördert. Den Feldzug 1815 machte ich auch mit und das Regiment kam zur Besatzung nach Paris, nach geschlossenen Frieden kam der Regiments Staab nach Grosswardein — im Jahre 1817 nach Wien. 1818 endlich nach Saaz. Nachdem ich bei Abrihtung der Rimonten in Theresienstadt ungemein viel gelitten, meine Gesundheit durch die oft unmenschlichen Strapazen im Kriege schon gerüttet war — so wurde ich zu ferner Militair Diensten untauglich — längere Zeit krank — durch die Invaliden Commission für würdig anerkannt und mit täglichen 10 x als solcher entlassen.

¹³² Nagyoroszi, Gyöngyös, Vadkert (Heves megye).

Schmerzhaft war für mich die Trennung vom Regimente, in dem ich so lange diente. Ich lebte nachdem ich ein armes, aber braves Fraunzimmer gehairathet, mit dem spärlichen Gehalte, bis ich auf Verwendung einiger alter Officiere des Regiments, beim Saazer Kriminalgerichte als Kerkermeister angestellt und in dieser Eigenschaft noch diene.

Hochwohlgeborner Herr Graf! Was soll ich fangen an — 100 Fl. C. M. aus dem Criminal Fonde jährl. Gehalt — — entfallen täglich $16 \frac{1}{3}$ x C. M. Vater 4 unversorgten Kinder — ohne allen Vermögen — mein höchst stiefmütterlich ausgeworfener Gehalt reicht kaum hin die nothdürftigsten Lebensmitteln herbeizuschaffen, wo bleiben die Kleidungsstücke und andere viele nur ärmliche Bedürfnisse. —

Gott erhöre mein Flehen, ich weiss mir nicht mehr zu helfen, mein hochverehrter Gönner Graf Eugen Wengersky, der mich oft unterstützte — lebt nicht mehr. Herr Graf! vergessen Sie nicht an Hohenmauth in Böhmen, wo ich Ihr Corporal war — später kam das Regiment nach Göngis —¹³² die Escardon nach Watkert und der Zug nach Oroszi, ich habe stets Ihre Befehle auf das genaueste — zu Ihrem Vergnügen vollzogen, wissen Sie noch wie dero Herr Schwager einen Ball in Orossi gab, wo alle Herrn Officirs des Regiments untern Obristen B(a)ron Wilgenheim geladen waren — wie der Rittmeister von Mühlenfels nacht unverhoft den Ball im Schlitten verliess — und sich erschossen hatte. Stets war ich und jeder andere gerne an Ihrer Seite — den Sie waren ein wahrer Freundt und hochverehrter Officier — ein Schutz oft den bedrängten Untergebenen — daher hoch und edel blühen noch fort an ihre hohen Tugenden.

Ich bitte in tiefster Ehrfurcht mich armen dermal nicht zu verstossen, mir Hilfe angedeihen zu lassen, in dieser trosstvollen Zuversicht komme ich und wage es — mir 30 Fl. C. M. gnädigst zu schenken — die ich bis zum Neujahr an vershienen Professionisten und für Lebensmitteln zu berichtigen habe. Das Missjahr — die Theuerung — der kalte Winter — die 4 unversorgten Kinder — machen mir vor der Zukunft bange, ich bin ein sorgen- und kummervoller Vater, dem das Missgeschick ganz besonders anheim suchte — der ganz und gar keine Mitteln mehr besitzt. Gott helfe mir.

Hochgeborner Herr Graf! nicht war Sie erleichtern

meine so schwere Bürde! — Durch Gott des Allwissenden weise Vorsicht — und durch dessen heiligsten Wille wird es geschehen — wende mich daher an Sie Edler Herr Graf — lassen Sie einen alten Veteran, der in den schönsten Jünglingsjahren zu den Fahnen des Vaterlands mit fortgerissen wurde — keine Fehlbitte thun — die ihm ohnedies schwer und sauer wird; lassen Sie ihn nicht ganz untergehen. Gott der alles sieht, — wird es reichlich, ja ganz sicher — und ganz besonders an Ihrer Hohen Familie wieder vergelten.

Ernst Elbinger
ehemaliger Wachtmeister
derzeit Kerkermeister beim
Saazer Kriminale.

82.

Gr Széchenyi István [dr. Goergen Gusztávhoz]

[Döbling, 1848 september elején]

Az eredeti után.

Den 17. Octob. 1814 wurde ich vom Fürst Schwarzenberg, in dessen Suite ich als Gallopin zugeteilt war, mit einer Depeche in's Hauptquartier des General Blücher geschickt, den ich in seinem Zelte an der Toilette sitzend fand,¹³³ wie er sich eben von zwey Kammerdienern frisiren, rasiren und seine schönste Gallauniform anziehen liess. Mit den Worten: „Heute kann's losgehen und da gibts einen heissen Tag, deshalb werfe ich mich in meinen Sonntagsstaat“, empfing er mich, las meine Depeche und wies mich dann an einen seiner Adjutanten, der mich wieder mit Aufträgen in das von dort noch weit entfernte Hauptquartier Bernadotte's expedirte. Bey der ungeheuren Ausdehnung, in welcher die alliirten Armeen an diesem Tage bereits die französische Armee eingeschlossen hatten, war dies ein weiter Ritt, wegen der bereits an einigen Punkten begonnenen Vorpostengefechte musste ich Umwege machen, um nicht feindlichen Plenkern in die Hände zu gerathen, so geschah es, dass ich erst spät in der Nacht mit meinem guten aber todtmüden Pferde das Lager Bernadotte's erreichte,¹³⁴ wo ich gleich meine Depechen übergab u. gleich

¹³³ Lásd az 1844. okt. 28-i felsőházi beszédet.

die dort befindlichen Adjutanten und Ordonnanzofficiere auf meine gewöhnliche Art blitzblau anlaufen liess, Ich erzählte ihnen die wunderlichsten Abenteuer, die ich auf meinen Wege aus dem Blücher'schen Lager bis hierher bestanden zu haben vorgab, woran aber nicht ein wahres Wort war. Endlich liess mich Bernadotte zu sich rufen und frug mich, ob ich französisch verstünde und es auch schreiben könnte. Obwohl ich wenig davon wusste und das bischen französisch, das ich im elterlichen Hause erlernte, bereits wieder ausgeschwitzt hatte, so antwortete ich dennoch mit „Ja“ und setzte mich gleich an den Tisch, um das, was mir Bernadotte diktirte, zu Papier zu bringen. Es waren seine Ansichten über Aufstellung und Dispositionen seiner Truppen für den folgenden Tag, da er mit Blücher und Schwarzenberg vereint agiren musste und die mit demselben getroffenen Verabredungen durch die von mir überbrachten Nachrichten in einigen Punkten einer Modifikation bedurften.¹³⁵ Darauf setzte ich mich mit allen den Ordonnanzofficieren und Adjutanten zu einem recht guten Souper, soff für zehn und bramarbasirte fort und fort mit einer Unverschämtheit, dass allen Anwesenden die Augen übergingen. Bey Tagesanbruch¹³⁶ raffte ich meine Depechen zusammen und stieg wieder auf mein Pferd, bemerkte aber bald, dass dasselbe infolge der gestrigen Strapazzen noch so matt sei, dass ich nicht in der mir vorgeschriebenen Zeit das Hauptquartier zu erreichen im Stande seyn werde. Ich suchte das Corps des Moriz Liechtenstein¹³⁷ zu erreichen, stellte ihm meine Noth vor, kramte wieder eine Unzahl Lügen vor ihm aus, zeigte ihm Bernadotte's Depechen und bat ihn endlich mir ein frisches Pferd zu verschaffen. Er liess auch gleich einen Dragoner, der ein saures Gesicht dazu machte, von seinem guten Pferde absetzen, auf welches ich mich schwang und im gestreckten Gallop davoneilte. Als ich durch ein kleines Gehölz ritt, sah ich daselbst einige französische Cürassiere liegen, die in einem

¹³⁴ Ez bizonyítja, hogy a levél elején levő okt. 17-ét úgy kell érteni, hogy okt. 17-én hajnalban találta Blüchert a tükör előtt, s ugyane nap késő éjjel érkezett Bernadotte breitenfeldi táborába.

¹³⁵ Ez arra mutat, hogy Bernadotte Blücher meghívása előtt megadta Széchenyinek a visszaviendő választ.

¹³⁶ Azaz okt. 18-án hajnalban.

¹³⁷ Hg. Liechtenstein Móric altábornagy Lindenauval szemben Schönau előtt volt könnyű lovas osztályával.

gestern daselbst stattgefundenen Scharmützel gefallen waren, plötzlich kam ich auf einen, wie ich damals meinte, herrlichen Gedanken, ich stieg ab, warf meinen Säbel weg und umgürtete mich mit einem beinahe 5 Schuh langen Cürassier-Schwerte, welches sich ungemein drollig zur Husarenuniform ausnahm und bestieg wieder mein Dragonerpfers. In diesem Aufzuge erreichte ich endlich das Hauptquartier, wo eben Fürst Schwarzenberg zu Pferde steigen wollte.¹³⁸ Ich übergab ihm meine Depechen und erzählte mit der unglaublichsten Efferterie, dass die in denselben enthaltenen Operationsplänen von mir entworfen und von mir im Bernadotte'schen Hauptquartier diktiert wurden, man staunte über den jungen genialen Husarenofficier und Schwarzenberg bemerkte endlich auch das Dragonerpfers und den Cürassiersäbel. Ich erzählte, dass ich von drey französischen Cürassieren plötzlich überfallen wurde, mich nicht mehr auf meinem matten Pferde durch den Fluss retten konnte, aber auch um keinen Preis wegen der wichtigen Depechen, die ich bei mir hatte, ergeben wollte, sondern lieber den Kampf mit denselben auf Tod und Leben wagte, einen derselben schoss ich vom Pferde, den zweiten haute ich zusammen, der dritte suchte das Weite, schoss mir aber da ich ihn verfolgte, mein Pferd nieder, beym Sturze hatte ich das Unglück meinen Säbel zu zerbrechen, weshalb ich gleich den Säbel eines der getöteten Cürassiere mir zueignete und meinen Weg so schnell als möglich zu Fusse fortsetzte.

83.

A bécsi hadilevéltár kivonata Széchenyiről.

Bécs, 1906. dec. 21.

Archivalische Erhebung über die Militärdienste
des Stefan Grafen SZÉCHENYI.

Bei der ungeheueren Zahl gediegener und ausführlicher Lebensbeschreibungen des ungarischen Staatsmannes Stefan Grafen Széchenyi kann es hier nur die Aufgabe sein, aus den Akten des k. u. k. Kriegsarchivs jene Daten zu sammeln, welche sich auf seine Militärdienste beziehen und entweder zur Ergänzung oder Richtigstellung anderweitiger Angaben dienen können.

¹³⁸ Azaz éppen indulóban volt Róthából a harcérre.

Wie in verschiedenen Druckwerken widersprechen auch in den Akten die Angaben über seinen Geburtsort und sein Geburtsjahr einander. Als sein Geburtsort ist zumeist Csokonya im Somogyer Komitat, einmal auch „Zingendorf“ (? soll wohl heißen Zinkendorf) genannt, nirgends aber Wien, und aus den verschiedenen Alterangaben läßt sich ebenso das Jahr 1791 als 1792 als sein Geburtsjahr berechnen.

Am 16. April 1809 wurde Stefan Graf Széchenyi ebenso wie sein Bruder Paul bei dem Eintritt in die Armee zum Oberleutnant im Generalquartiermeisterstabe der ungarischen Insurrektion ernannt und wurde mit Erlaß vom 27. April 1809 dem Oberstleutnant Franz Freiherrn Ertel von Krechlau des Generalquartiermeisterstabes, welchem die Direktion des verschanzten Lagers bei Raab übertragen war, zur Dinstleistung zugewiesen und rückte daselbst am 28. April 1809 ein. Er nahm an der Schlacht bei Raab am 14. Juni 1809 und an den weiteren Operationen der ungarischen Insurrektion dem Feldmarschalleutnant Daniel Baron Meccsery und dem Generalmajor Josef Baron Mesko de Felső-Kubin rühmlich teil.

Den Bericht des Generalmajors Baron Mesko vom 29. Juni 1809 über den Rückzug seines Korps nach der Schlacht bei Raab legte der Palatin Erzherzog Josef dem Kaiser und machte zugleich diejenigen Offiziere namhaft, welche bei dieser Gelegenheit ein vorzügliches Wohlverhalten bewiesen hatten. Auf diesen Bericht gelangte folgendes allerhöchste Kabinettschreiben ddo. Totis den 25. August 1809 an den Palatin:

„Ich finde Mich bewogen, dem sich bei dieser Gelegenheit so sehr ausgezeichneten General Mesko das Kommandeur-Theresien-Ordenskreuz und dem Major Voith vom Generalquartiermeisterstabe das kleine Theresienkreuz zu verleihen. Dem General Keglevics, dem Obersten Graf Nep. Esterhazy und Oberleutnant Grafen Stefan Szechenyi vom Generalquartiermeisterstab wollen Euere Liebden Meine volle Zufriedenheit zu erkennen geben.“

Der Inhalt dieses allerhöchsten Kabinettschreibens wurde mit Tagesbefehl ddo. Hauptquartier Kisber, dem 27. August 1809 verlautbart.

Infolge der nach der Beendigung des Krieges vorgenommenen Reduktion des Generalquartiermeisterstabes wurde Oberleutnant Stefan Graf Szechenyi mit 1. Jänner

1810 in gleicher Charge zum Husarenregimente Johann Fürst Liechtenstein Nr. 7 eingeteilt, aber schon am 30. April 1811 zu dem Ulanenregiment Graf Merveldt Nr. 1 transferiert.

Im Fasching des Jahres 1813 soll er angeblich mit einem Grafen Keglevics ein Duell gehabt haben, doch blieben auf Befehl des Kaisers hierüber durch das ungarische Generalkommando gepflogenen Nachforschungen ergebnislos.

Auf die Bitte seines Vaters wurde er mit hofkriegsrätlichem Erlasse vom 20. Mai 1813 in die Suite des Fürsten Schwarzenberg bei der Observationsarmee in Böhmen beordert und in dieser Stellung fand er reichlich Gelegenheit sich auszuzeichnen. Seine Tätigkeit in den Befreiungskriegen ist in seinen zahlreichen Lebensbeschreibungen (Wurzbach's biographisches Lexikon; Oesterreichischer Soldatenfreund v. J. 1853 Nr. 84; „Militär-Zeitung“ von Hirtenfeld, 1860 S. 254 u. a. m.) ausführlich geschildert, so daß hier kaum etwas hinzugefügt werden kann.

Am 1. Juli 1813 wurde er zum Sekond-Rittmeister nud am 20. Oktober 1813 zum Premier-Rittmeister befördert. An diesem Tage nämlich befahl der Kaiser zum Beweise seiner allerhöchsten Gnade und Zufriedenheit dem Fürsten Schwarzenberg, seine ganze Suite um einen Grad zu befördern.

Als Ordonnanzoffizier des Feldmarschalls Fürsten Schwarzenberg wurde Rittmeister Graf Szechenyi häufig zu Kurrierdiensten verwendet, war im Herbste 1814 während des Wiener Kongresses einige Zeit dem Könige von Bayern zugeteilt, reiste aber am 29. November 1814 in einer diplomatischen Mission nach Neapel.

Mit 1. März 1815 wurde er zu dem Husarenregimente Prinzregent (seit 1820 König) von England Nr. 5 übersetzt und machte mit demselben den Feldzug in Neapel mit, wo er sich mannigfach auszeichnete, wie der Feldmarschalleutnant Bianchi¹³⁴ in seinem Berichte an den General der Kavallerie Freiherrn von Frimont¹³⁵ vom 15. Mai 1815 hervorhebt. Hierauf wurde er von dem Feldmarschalleutnant Bianchi zu dem neapolitanischen Gene-

¹³⁴ Br. Bianchi Frigyes, duca di Casalanza (1768—1855) altábornagy. Széchenyi ismerte az 181^{3/4}-i francia hadjárat idejéből. Napoleonnak Elbából való visszatérésekor a nápolyi (Murat) hadsereg ellen az osztrák sereg vezére volt.

ral Carascosa gesendet, um dessen Gesinnungen zu erfahren. General Carascosa war zwar einem militärischen Abkommen nicht abgeneigt, allein die Generale Genaro und Pepa¹³⁶ waren gegen jede Unterhandlung und Rittmeister Graf Széchenyi kehrte unverrichteter Dinge zurück.

Für seine Verdienste während der Befreiungskriege war der Rittmeister Stefan Graf Széchenyi durch die Verleihung des russischen Wladimir-Ordens 4. Klasse, des preussischen Militär-Verdienstordens, des sardinischen Mauritius- und Lazarus-Ordens und des sizilianischen Verdienst Ordens ausgezeichnet worden. Die Kämmererswürde hatte er schon im Jahre 1810 als Oberleutnant erhalten.

Am 16. April 1820 wurde er in gleicher Charge in das Husarenregiment Hessen-Homburg Nr. 4 übersetzt und diente in demselben bis zu seiner im April 1826 erfolgten Quittierung.

Welche der verschiedenen Angaben über die Gründe die ihn zur Quittierung veranlassten, die richtige ist, ist in dem Quittierungsakte zwar nicht direkt und mit voller Sicherheit ausgesprochen, aber immerhin angeführt, daß Familienverhältnisse (die Verwaltung seiner ansehnlichen Güter) ihn zu diesem Schritte bewogen. In dem Berichte über das Quittierungsgesuch sagt das Regimentskommando:

„Obwohl dem Regimente der Verlust dieses ausgezeichneten Offiziers (er war in den Konduiteliste als ausgezeichnet tapfer und entschlossen mit Einsicht geschildert) nicht erwünscht ist, so erübrigt in Berücksichtigung der Familienverhältnisse, welche den besagten Herrn Rittmeister zur Quittierung verhalten, dann die über zwei Jahre dauernde Abwesenheit vom Regimente nichts anderes, als dessen Quittierungsrevers zur weiteren Verfügung vorzulegen“. Der Hofkriegsrat bewilligte mit Erlaß vom 24. März 1826 die angesuchte Quittierung und Rittmeister Graf Széchenyi wurde mit 15. April 1826 beim Regimente in Abgang gebracht.

¹⁴⁰ Gr. Frimont János (1759—1831) lovassági tábornok. Széchenyi őt is a 181^{3/4}-i hadjárat alkalmából ismerte. 1815-ben Lombardia hadparancsnoka volt.

¹⁴¹ Pepe Vilmos (1783—1855) a nápolyi szabadságmozgalom egyik vezére, Murat tábornoka, később a carbonari szövetség vezére. 1821-ben vereséget szenvedett, halálra ítélték, de elmenekült. 1848-ban ismét az olasz szabadságmozgalom egyik vezére.

Außer den in Wurzbach's biographischen Lexikon, 41. Band, Seite 272 genannten Druckschriften, welche über die Militärdienste des Rittmeisters Stefan Graf Szechenyi Aufschluß geben, wäre noch die Geschichte des Husarenregimentes Graf Radetzky Nr. 5 von Gustav Ritter Amon von Treuenfest, Wien 1885, zu erwähnen, weil in derselben die rühmlichen Taten des Rittmeisters Grafen Széchenyi während des Feldzuges in Neapel im Jahre 1815 ausführlich geschildert sind.

Wien, am 21. Dezember 1906.

84.

A prágai levéltár dr. Vizsota Gyulához.

Prága, 1942. január 20.

275/42 Arch.

Prag, am 20. Januar 1942.

Auf Ihre Anfrage vom 3. XII. v. J. teile ich mit, dass die Ballabene eine reiche Prager Familie waren. Am Anfang des 19. Jahrhunderts kommt in dem Schematismus des Königreichs Böhmen unter den Mitgliedern des Handelsstandes die Gesellschaft „*Ballabene und Comp.*“, Banquier, als öffentliche Gesellschafter, Herr Ignaz Kleinwächter, *H. Karl Ballabene*, firmiert auch: Herr August Pomsel“ vor. Der rechte Name lautet also Ballabene Karl, was das von Ihnen noch angegebene „wen“ bedeuten soll, kann ich nicht feststellen („Comp.“?). Gemeldet sind für 1814/15 in Prag I. nur

Karl Balabene, geb. 1786, Bankier, wohnt in Nr. 733.
Anna Balabene, geb. 1753, Bankierswitwe, wohnt in Nr. 735.

Die Bezeichnung „das rote Haus“ kommt in Prag in verschiedenen Zeiten unter mehreren Bedeutungen vor. In der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts war damit wahrscheinlich das Haus N. C. 147-I. gemeint. Es war ein rot angestrichenes Bürgerhaus. Die rote Farbe hat das Haus bis heute.

Ihre Karte stelle ich hiemit zurück. Da es um eine wissenschaftliche Anfrage geht, ist keine Gebühr vorgesehen, doch wäre ich Ihnen für ein Belegstück des Druckes für unsere Bücherei sehr dankbar.

Beilage: 1 Karte

Der Leiter des Archivs.

XI.

Üdvözlő beszédek.

Tanítók jutalmazása.

**Balogh Jenő íg. és t. tag, másodelnök beszéde
az 1943. április 19-i összes ülésen.**

Akadémiánk ez évben negyvenharmadszor oszt ki jutalmakat nemzetnevelő feladataikat kiválóan teljesítő tanítók között. E jutalmak alapját báró Wodianer Albert tette le oly összeggel, melynek kamatai évenként két jeles tanító jutalmazását biztosították. Ez összeg a világháború után bekövetkezett pénzválságban semmivé vált, az Akadémia azonban sajátjából fenntartja e jutalmakat, hogy kifejezze elismerését a nemzet tanítóinak nagy munkája iránt. Tiszteletben tartotta az első alapító, báró Wodianer Albert azon kívánságát is, hogy e jutalmak minden évben az Albert-napjához legközelebb eső, tehát április havi összes ülésünkön adassanak ki.

E két jutalom mellé Hóman Bálint közoktatásügyi miniszter úr két elődjének, Berzeviczy Albert és báró Wlassics Gyula volt közoktatásügyi miniszterek emlékére két-két újabb jutalmat létesített, az ország megnagyobbodásával pedig a mostani kultuszminiszter úr ismét kettőt, nagynevű elődje, gróf Klebelsberg Kúnó nevére. Ez évtől kezdve évenként nyolc tanítónak fejezhetjük ki ez úton a nemzet elismerését.

A tanügyi hatóságok felterjesztéseit az Akadémia, a közoktatásügyi minisztérium képviselői s a Magyarországi Tanítók Országos Egyesületének megbízottai vizsgálják felül s így terjesztik javaslataikat az Akadémia összes ülése elé, mely a javaslatokat legutóbbi összes ülésünkön elfogadta.

A jutalommal tehát a M. Tud. Akadémia, mely egyként tudományos és nemzeti intézmény, a közoktatási kormány és a kartársak együtt fejezik ki elismerésüket a tanítói pályán kitűnő eredménnyel munkálkodóknak, akik az eredeti alapítólevél szerint ezenfelül a felnőttek erkölcsének, értelmiségének és anyagi helyzetének javításán is fáradoztak a nemzeti szellem és öntudat javára.

Ezidén a Magyar Tudományos Akadémia 8 tanítót tüntet ki; a *Wodianer-alapítványból* kettőt, ezek:

1. Csernyánszky Alajos pécsi állami népiskolai igazgató, aki negyvenkét éve működik, sokat tett a népművelésért, faluja népét gyümölcsfa-nemesítésre is nevelte. A szerb megszállás alatt hazafiasan viselkedett.

2. Haller János mosonmagyaróvári tanító negyven esztendeje tanít, kiváló irodalmi működést fejt ki.

A Berzeviczy-jutalomban részesült:

3. Kék Géza diósi állami iskolai igazgató harminckilenc éve munkálkodik, sok érdemet szerzett a község magyarosítása körül.

4. Urbán Gábor dinnyeshátpusztai igazgató-tanító, a felnőtteknek esti iskolát tart, faiskolát alapított.

A báró Wlassics-jutalom kitüntetéttjei:

5. Tarnavölgyi András nagykállói igazgató-tanító érdemes irodalmi munkásságot fejtett ki, egyházi énekeket szerzett.

6. Bérczes Lajos balassagyarmati igazgató-tanító az ottani evangélikus egyház magyarrá tételeiben szerzett érdemeket.

A Klebelsberg-jutalomban részesült:

7. Szabó Lajos böhönyei igazgató-tanító a világháború alatt egymaga tanította az iskola 280 tanulóját. Fa- és virágápolásra nevelte községét.

8. Mészáros Károly pesthidegkúti igazgató-tanító, aki sokáig volt a Julián-Egyesület szolgálatában.

Amint munkásságuk példaadó, jutalmazásukkal is példát kívántunk adni arra, hogy a nemzet elismeri hű és buzgó fiainak érdemeit.

Sajnálom, hogy ez elismerő szavakat nem elnökünk Ő Fensége mondhatta el, mert gyöngélkedés akadályozta a megjelenésben. Mint egyszerű tanár, én a magam részéről azt tehetem hozzá, hogy a nemzet nevelésével foglalkozók mind kartársak, kollegák, akár az ország első egyetemén tanítanak, akár egy távoli szegény faluban, mert mind a nemzet jövődjét szolgálják.

Melich János ig. és r. t. osztályelnök üdvözlő beszéde Gáldi László I. tag székhelyfoglalója alkalmából,
1943. január 4-én.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Páratlanul gazdag az a munkásság, amelyet mélyen tisztelt Tagtársam 1930-tól, első dolgozata megjelenésétől fogva kifejtett. Az ifjabb tudós nemzedékben alig van egy másik, akinek ilyen nagyszámú cikke, értekezése, ismertetése, műve, s ezzel kapcsolatban annyi szép tudományos megállapítása, eredménye volna, mint mélyen tisztelt Tagtársamnak. S az a tudománykör, amelyet e cikkek, dolgozatok, művek tárgyalnak, rendkívül nagy kiterjedésű, mert bármilyen kérdést vizsgál, a kérdést mindég széles európai keretbe tudja állítani. Akadémiai tagságra ajánlói dolgozatait hét csoportba osztva sorolják fel; ezek a csoportok: általános romanisztika, magyar és oláh nyelvi és irodalmi kapcsolatok, oláh nyelvészet és irodalomtörténet, magyar nyelvészet, olasz filológia, metrika, oláh politikai történelem. Csak látszólag különálló, egymástól független tárgykörök ezek, valamennyi vagy magyarságtudományi, vagy magyar kapcsolatú, vagy olyan egyetemes tudományelvi jelentőségű, hogy azért magyar érdekű is, s épp azért minden dolgozatát, művét erős magyarságtudományi szálak fűzik tudományi egységbe.

Hadd említsek meg értékes eredményeiből egyet-kettőt, természetesen elsősorban azokat, amelyeket olvasmányaim alapján ismerek.

Általános érdekű dolgozata a „Problemi di sostrato nel creolo — francese” (Párizs 1933.), s hozzákapcsolom a „Jegyzetek a párisi (o: párizsi) magyarság nyelvállapotáról” (Debrecen, 1935) c. tanulmányát. A nyelvészeket a kétnyelvűség, a nyelvkeveredés, a langue d'amont és a langue d'aval terén tett tapasztalatok azért érdeklik, mert — nem lévén e tekintetben más fogantyújuk — azt tartják, hogy a rég megtörtént nyelvcsereket, stratum — substraktumokat is annyira amennyire velük lehet megérteni.

Szorosan magyar vonatkozású a „Contributions à l'étude des lexiques latin-hongrois du moyen-âge” (Bpest, 1938. Eötvös-füzetek IX.) c. értekezése, amely középkori latin-magyar szójegyzékeink, ú. n. nomináljaink

latin nyelvi szókészletét az eredet szempontjából vizsgálja. Azt kutatja tehát, mi e latin szókészletben klaszszikus latin, mi új latin, mi görög, mi bajor-osztrák és mi szláv nyelvekbeli eredetű latinság. Mélyen tisztelt Tagtársam e nomináljainkat a magyarországi latinság szótára számára dolgozta fel, s e gyűjtő munkája kapcsán alakult ki idézett tanulmánya. Ebből sarjadt ki az a két értékes dolgozata is, amelyek közül az egyik a Besztercei és Schlägli szójegyzék *haranga* (*harangia*) szavát tárgyalja, a másik meg „Flandriai szövetneveink középkori szójegyzékeinkben” címen értekezik. A két szójegyzék magyar *haranga* (*harangia*) szava a madárnevek csoportjában fordul elő; sem Finály Henrik, sem Szamota István, a szójegyzékek kiadói, de akik eddig e szójegyzékekről írtak, sem tudtak e magyar szóval mit kezdeni. Mélyen tisztelt Tagtársam alapos vadászattörténeti tanulmányok alapján megállapította, hogy a szójegyzékek magyar *haranga* (*harangia*) szava olyan csengőt jelöl, amelyet a vadászólyom lábára akasztottak, hogy könnyen meg lehessen állapítani hollétét, ha a vadász elveszti szeme elől. Így értelmezve tehát a szó méltán foglal helyet a vadászmadárnevek közt. (1. M. Ny. XXXIII. 47.). Ezt a szép értekezését a M. Nyelvtudományi Társaság az 1937. évi Szily-jutalmával tüntette ki. A „Flandriai szövetnevek középkori szójegyzékeinkben” című dolgozat a középkori magyar ipar és kereskedelem története szempontjából is rendkívül értékes, értékes a szójegyzékek egyik-másik magyar szövetnevének, így a *then* szövetnévnek megfejtése, valamint a szójegyzékek kora szempontjából is. Mélyen tisztelt Tagtársam arra az eredményre jut, hogy e két legrégebbi szójegyzékünk alaptípusa a XIV. sz. második felében keletkezhetett (1. M. Ny. XXXVI. 29.). Ez a megállapítása összhangban van Tagányi Károly kormeghatározásával. Tagányi szerint ugyanis az, hogy a Besztercei szójegyzékben nincs még szó tüzi fegyverekről, kétségtelessé teszi, hogy a szójegyzék eredetije a huszita háborúk előtt, szerinte 1380—90 közt keletkezett. A tüzi fegyvereket u. i. a huszita háborúkban kezdték használni. (1. Századok XXVII. 319.). E szójegyzékek és hazai latinságunk terén végzett bűvárkodása alapján Akadémiánk I. osztálya összes középkori szójegyzékeink és glosszáink „Corpus”-a kiadásával bizta meg.

Mélyen tisztelt Tagtársam dolgozatainak, műveinek na-

gyobb része az oláh szellemiséggel, a magyar és oláh szellemi kapcsolatokkal foglalkozik, amint az a nyelvben, a történelemben, a tudós és szépirodalomban a legrégebb multtól napjainkig megnyilvánult. A „Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariotes” (Bpest, 1939.) azt az újjörög nyelvi hatást mutatja ki — az oláh tudományosságban az első teljes ilyenmü monográfia —, amely elsősorban a török uralom alatt élt vajdaságok helytartói, ú. n. fanarióta fejedelmek közvetítésével a magasabb szellemi életet érte. A dolgozatban lévő művelődéstörténeti vázolás rendkívül értékes ez átvételek szociális megértéséhez. Talán ezen tanulmányok kapcsán, vagy közben jutott mélyen tisztelt Tagtársam arra a megfigjtésre is, amelyet *huszár* szavunk eredetéről nyujtott (1. M. Ny. XXXVIII. 155.). Egyébiránt az oláh nyelvre tett újjörög nyelvi hatás kimerítő vizsgálata csak folytatásának látszik annak a dolgozatának, amelyet „A XVIII. sz.-i oláh nyelv jövevényszavai” címen írt (1. M. Ny. XXXVIII.) s amelyet Akadémiánk az 1939. évi Sámuel-Kölber jutalommal tüntetett ki. Ez az értekezése vázolja azt a nagyjelentőségü szókincsbeli változást, mely az oláh nyelvet e században, melynek addig nem volt egységes irodalmi nyelve, érte. Különösen fontos e szemléletben a tájrajzi: az erdélyi és a két vajdasági oláh nyelv szemlélete. Az egyikben dominál a magyar és a magyar származású latin, a másikban a török és görög befolyás. Az oláh nyelv szókészletének gondos vizsgálatá... sikerült mélyen tisztelt Tagtársamnak Gamillschegg német tudós-
nak az erdélyi oláh latin folytonosságra vonatkozó nyelvi érveit fényesen megcáfolni. S itt elsősorban a'vakszem, halánték' hazai oláh *ochiul ăl orb* nevére gondolok, melyet mélyen tisztelt Tagtársam „Egy magyar eredetü tükörki-fejezés az erdélyi oláhban” c. dolgozatában tárgyalt (M. Ny. XXXVIII. 150.). Ezzel kapcsolatban említem „Le romanisme transdanubien” (Rome, 1937.) c. dolgozatát is, amely a dunántúli oláhság elméletének tanulságos cáfolata.

Mіндеzen, s más itt fel nem sorolt dolgozatainak eredményeit, párosítva mások eredményeivel, szépen összefoglalja — s úgy látom, egy-két, másutt még nem közzölt eredménnyel, amilyen a Marienescu népinek kiadott balladaköltése, megtoldja — a napokban megjelent „Magyar-román szellemi kapcsolatok” címü, a művelt közönség részére írt becses füzeté. (Kincsestár. 136.). Legyen

szabad ebből, s más dolgozataiból még a következőket kiemelnem:

a) Az oláh nyelv mai elterjedésében jóformán egyetlen pontján sem autochthon, nem képvisel közvetlen folytonosságot a római kortól kezdve, hanem fokozatos szétvándorlás következtében mindenütt más nyelvű népi rétegre települt reá (M. Ny. XXXVIII. 53.).

b) Az oláhság Magyarország közvetítésével illeszkedett bele a középkor társadalmi rendjébe, megtalálva lassanként az utat a nyugati középkor átható latin műveltségéhez is. (Kincsestár 136:8.)

c) Az erdélyi oláh folytonosság elmélete lényegében véve a XVIII. sz.-i magyar humanista felfogás közvetlen vetülete, a XIX. sz.-i oláh szellemi újjászületés a XVIII. sz.-i hagyományok kibontakozása. (l. M. Ny. XXXV. 17.) Mindezt mai székfoglalója újabb bizonyítékokkal is szépen szemléltette.

d) Cornides hatása Sinkayra utolsó nagy gesztusa annak az elfogulatlan jóakarattól szinte sugárzó nagylelkűségnek, amellyel a magyar humanisták az oláhság története felé fordultak, nem gondolva — hiszen nem is gondolhattak — bőkezűségük következményeire. (l. Kincsestár. 136 : 49.).

Mélyen tisztelt Tagtársam igen jól tudja, hiszen kitűnően ismeri a románság politikai történetét is, s ebből a tárgykörből is írt, miért utolsó ez a gesztus, bennem azonban szellemiségtörténeti dolgozatai csak megerősítették azt a hitet, azt a meggyőződést, hogy a népek szellemiség-története vizsgálatánál nélkülözhetetlenek, mert pillérek, a politikai történet pozitív adatai, lévén a szellemiség története sok tekintetben amannak függvénye. Épp azért csak mosolyogni tudok egy, egyébiránt törekvő fiatal tudósunk azon állításán, hogy a pozitívizmus túlhaladottnak tekinthető, s hozzákapcsolom azt a másik ugyanott leírt megnyilatkozását, hogy az egyes szellemi alkotások magyarázatánál nincs szükség az alkotó életrajza ismeretére. (l. Prot. Szemle. 1942. 274.). Az emberek minden időben jól tudták, hogy az államok fennmaradása vagy pusztulása a harctereken dől el, épp azért a fejlődést irányító, meghatározó elemek közt — a szellemiségnél is — talán a legfontosabb tényezők a politikaiak, ezért ismeretük nélkülözhetetlen (l. Századok. LXXVI. 273. is.). S amely korokból a politikai történeti tényezőkre nincsenek adataink, a szellemiség ter-

mékei, köztük a nyelvi tények is a rekonstruálandó politikai történetre csak hományos lényt tudnak vetni. Ha nem lettek volna a XIX. sz. első felében a két oláh vajdaságban ú. n. bonzsuristák s más velük párhuzamos európai viszonylatban is vett politikai momentumok, ha mindennek nyomában nem alakult volna meg az önálló független Románia, a magyar-román szellemi kapcsolatok is a XIX. század második felétől másként fejlődtek volna. S azt, hogy mélyen tisztelt Tagtársam ilyen mélyrehatóan foglalkozik a magyar és oláh kapcsolatokkal, ahogyan az első világháború előtt egy magyar tudós sem foglalkozott — holott akkori egyetemeinken is az oláh nyelvnek és irodalomnak voltak tanszékei — egyrészt a közelmultnak és a mának a politikai történetéből, másrészt mélyen tisztelt Tagtársam élete folyásából, kisebbségi sorsban kapott neveléséből — a szellemi tudományok iránti hajlamán kívül — érthető meg a legjobban.

„Magyar-román szellemi kapcsolatok“ c. műve végén — a művet érdekünk volna franciául is megjelentetni — mélyen tisztelt Tagtársam ezt írja: „Talán egyszer megérzi még Erdély románsága, hogy a magyar művelődéshez sokkal mélyebb történeti szálak kapcsolják, mint a Kárpáton túli Románia felületes, francia kultúrájához“ (79. lap). Fenti meggyőződésemből kifolyólag azt tartom, hogy ez csak nagy politikai változások nyomán következhetik be, mert a küzdő szellemi erők közt a jelen esetben nem a mult az egyetlen, bármilyen erős gyökér is a mult.

Amikor tagjaink sorában őszinte szívvel köszöntöm, azzal a kívánsággal nyújtom át tagsági oklevelét, hogy csodás munkabírást és munkakészséget soha el ne veszítse, munkásságát nemzetünk, tudományunk javára töretlen egészségben sokáig folytassa.

Melich János ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde Zsigmond Ferenc r. tag székfoglalója alkalmából,
1943. február 1-én.

Félve szöveglők meg én is, tisztelt Osztály, mikor az elhangzott székfoglaló értekezés alkalmából távollevő társunk munkásságáról néhány szót akarok ejteni; félve azért, mert olyan munkásságról szöveglök, amelynek csak igen kicsiny részét ismerem. Bátorítom azonban három körülmény,

három dolog. Az egyik az a szólás, hogy „ex uno disce omnes”, már pedig én jeles tagtársunknak nem egy, de több művét, dolgozatát ismerem. A másik, ami bátorít, az, hogy amit nem ismerek tagtársunk műveiből, dolgozataiból, annak értékelésében kitűnő kalauzom az a két ajánlás, melyek közül az egyiket 1925-ben, tagtársunk levelező taggá ajánlásakor Császár Elemér, a másikat 1942-ben rendes taggá ajánlásakor Horváth János írt. Hacsak ezt a két mélyreható, finoman elemző méltatást ismerném, akkor is nagyjában tisztán állana előttem tagtársunk tudós értéke, tudós munkásságának eltörölhetetlen nyomokat jelző volta. — A harmadik körülmény azonban, — rám nézve a legfontosabb s egyúttal legértékesebb, ez mérsékeli félelmemet a legkisebb fokra, — ismerem t. Tagtársunk egyéniségét, jellemét, mert jó ideje élvezem személyes barátságát. Ez okokból vagyok képes emberileg igazságosan értékelni tudós egyéniségét.

„Az író s általában minden ember csak a maga korára hivatott hatással lenni”, mondja Goethe. Kardeván Károly jeles pedagógiai írónk és nagyhatású tanár részletesen kifejti Goethe e mondásának értelmét, s azt írja, hogy a halhatatlan műveket alkotó íróknak is a maguk korában van legnagyobb s legmegértőbb közönségük, később inkább csak a kiválasztottakhoz szólanak, s a bennök lévő örök és időtlen értékeket az iskola igyekszik gyümölcsöztetni (l. Tanáregyesületi Közlöny 1943 : 107). Az írónak tehát minden korban, s a klasszikusoknak időtlen időkön át nevelő, formáló, pedagógiai hivatásuk van. Márai Sándor is „A író és a nemzetnevelés” c. nemrég megjelent tanulmányában (l. Bud. Szemle. 1943 : jan. füz. 29—45) az íróknak — ő e szón szépíró és költőt, és csak kis mértékben más szellemi téren alkotót ért — ezt a pedagógiai hivatását mély logikával, az ismereteknek nagy bőségével fejtegeti, s mélységes hittel védi az emberi lelkekben a pusztítás ösztöneinek és indulatainak mai romboló korszakában is.

Zsigmond Ferenc tagtársunk munkásságának igen-igen jelentékeny része azok a finom értékelések, írói lélekboncolások, jellemrajzok, melyeket több írónkról nyújtott, keresve, kutatva műveikben íróságuk jellemzetes vonásait, fejlődésük fokozatait, kimutatva bennük koruk megnyilvánulását, korukra tett hatását, alkotásaikban levő nemzeti és emberi, közöttük egyik-másikban örök nemzeti vagy vele együtt örök emberi értékét. Zsigmond Ferenc tagtársunk

főleg a nemrég multnak, aztán a közelmultnak s a jelennek nagyértékű magyar íróival foglalkozott. Így írt *Jósikáról*, *Vas Gerebenről*, — e dolgozatát Akadémiánk az *Ordódy István-díjjal* jutalmazta meg —, *Baksay Sándorról*, *Lévay Józsefről*, *Beöthy Zsoltról mint szépíróról*, *Gárdonyi Gézaról*, *Mikszáth Kálmánról*, *Herczeg Ferencről*, „Az *Ady-kérdés története*”-ben függelékül egy megemlékezést *Ady Endréről*, *Gulácsy Irénről*, *Vörösmarty Mihályról*, „A *Debreceni Kollégium és a magyar irodalom*” c. művében, amelyből akadémiai rendes tagságra ajánlója szerint „az egyetemes magyar irodalomtörténet is hasznos, olykor meglepő tanulságokat meríthet” ez iskola sok jeleséről, közöttük, hogy csak egyet-kettőt említsek, *Csokonairól*, *Kölcseyről*, *Aranyról*, *Szabolcskáról*, *Imre Sándorról*. S hogy a legterjedelmesebb ide vágó művét is említsem, Akadémiánk megbízásából *Jókai születésének százados fordulójára* írt egy *Jókai-monográfiát*, amely 1924-ben könyvkiadóvalalatunkban jelent meg.

Közismert szölamok ismétlésével illethetnének engem, ha azt mondanám, hogy e jellemrajzokban tagtársunk milyen behatóan elemzi, milyen finoman méltatja tárgyalt írója költészetét, írói és emberi egyéniségét, korára tett hatását, de mégsem tudom megállni, hogy hálás köszönetet ne mondjak azért a nagy szellemi élvezetért, melyben részesültem, mikor „*Jókai élete*”, „*Vörösmarty élete és művei*” című munkájának bevezetését olvastam, s azért a sok tanulságért, melyet e két mű többi fejezetének elolvasásával szereztem. A pompás magyar nyelv, amelyen e művek írva vannak, a mély, mégpedig világirodalmi vonatkozásban is mély tudás, biztos ítélő erő és morális bátorság, a belőlük felénk sugárzó nagy műveltség mind mind olvasásukkor mélységesen leköttetek. S tudom, tagtársunk műveinek olvasói között nem én vagyok az egyetlen, akit e művek így megbűvöltek. Tagtársunk *Jókai-ja*, *Vörösmarty-ja* irodalmunk e nemű alkotásai közt a legjelesebbek közé tartozik.

Az, aki szellemi életünk annyi kimagasló alakjáról írt kisebb-nagyobb jellemrajzot, nemcsak természetes, de kívánatos is, hogy tudását — lévén tanár — a gyakorlati pedagógiában, a serdülő ifjúság nevelésére, irodalmi műveltsége fejlesztésére is hasznosítsa. Tisztelt Tagtársunk előbb *Karcagon*, majd *Debrecenben* a ref. gimnáziumban, majd ugyanott a ref. középiskolai tanárképzőben működött s az

ottani egyetemen is magyar irodalmat mint magántanár előadott. 1932—3-ban kiadott a középiskolák VII. és VIII. oszt. számára egy kétkötetes „A magyar irodalom története” (Debrecen) c. tankönyvet, melynek anyaga címe szerint az első világháború idejéig terjed, van benne szó azonban világháború utáni szépíróinkról is. A tankönyv annak az irodalomtörténeti szemléletnek az alapján van megírva, amelyet a korszerű haladás — fokozottabb munkáltató tanítás — megkívánt, másrészt azon az irodalomelméleti felfogáson, amely Horváth Jánosé, s amelyet az ő s követői iskolájának nevezünk. Sok-sok lényegbe vágó elméleti s ebből kifolyólag gyakorlati eltérés van tehát közötté és a kitűnő Beöthy-féle tankönyv közt. Erről Zsigmond művének előszava is pontosan tájékoztat. A tankönyvet a magyarországi Református Konvent középiskolái részére engedélyezte. Azonban ez a tankönyv mégsem ú. n. világnézetű tankönyv, ha abban az időben készült is, mikor közoktatásunk terén egyetemi magyar irodalomtörténeti tanzsékek felállításánál és betöltésénél ez a szempont is érvényesült. Tisztelt Tagtársunk „elfogulatlanságát — írja az akadémiai ajánlásban Horváth János — szépen mutatja a Pázmányról és Szenci Molnárról szóló két szakasz”, de hozzá teszem, bátran odaállíthatjuk a könyv minden sorát, Tagtársunk minden munkáját. De Tagtársunknak erre a védelemre nincsen szüksége, felekezetiességgel még senki nem vádolta, nem vádolhatta, mert őt mindenütt az egyetemes magyar, az egységes magyarság szempontja vezeti. Ennek legbeszédesebb bizonyítéka Vörösmarty élete és művei c. dolgozata is, ahol a többi közt ezt írja: „Vörösmarty költészetének igazi élvezői csak mi magyarok lehetünk, mert egyrészt Vörösmarty műveinek legcsodálatosabb, legeltanulhatatlanabb szépségét a magyar nyelv bűbajos zenéje adja meg; ezt az orgonazúgásszerű, felséges muzsikát eddig még senki sem tudta olyan varázsos hatással kicsalni, mint ő. De Vörösmarty tartalmi mondanivalója is minden gyökérszálával a magyar talaj mélységeibe nyúlik le... Az egyén és a nemzet sorsközösségének, a hazafias éretnyeknek és kötelességeknek nincs Vörösmartynál ékeesebb szavú, önzetlenebb és erkölcsileg jogosultabb hirdetője” (I. i. m. 3, 4. l.). Aki ilyen mély érzéssel, elmélyüléssel tud írni Vörösmartyról, csoda-e, ha hangja akkor is meleg, mikor a XVII., XVIII. és XIX. sz. magyar szellemi élet nagy protestáns, de azért egyetemes magyar érdekeket szolgáló

s ebből a történeti távlatból ítélve is számottevő szellemi vezéreiről, művelődéskisugárzó szellemi központjairól: Gyulafehérvárról, Enyedről, Sárospatakról, Debrecenről, Pápáról írt, s más műveiben is pl. a már említett „A debreceni kollégium és a magyar irodalom“, vagy „A debreceni kollégium“-ban ír.

Zsigmond Ferenc tagtársunk nemcsak jeles tankönyvíró, de míg nyugalomba nem vonult, jeles tanár is volt. Jókai-jában mondja Tarczy Lajos egykori érdemes pápai ref. főiskolai tanárról, Akadémiánk volt rendes tagjáról, hogy „tanítás közben távol tudta tartani diákjaitól a legkártékonyabb ellenséget: az unalmat, mert önerejükkel való próbálkozásra serkentette őket“ (l. i. m. 15). Magyar irodalomtörténeti tankönyvének módszere s szerető karcagi és debreceni tanítványainak lelkes visszaemlékezése — közöttük kedves osztálytítkárunk is — a tanúim, hogy ezt a kártékony ellenséget ő is kitűnően tudta távol tartani tanítványaitól.

Tisztelt Tagtársunk azonban nemcsak a magyar szellemiség multjának, jelenének nagy ismerője. Dolgozataiban mély tudás nyilvánul világirodalmi ismeretek tekintetében is, amit a bennük lévő Shakespearere, Scottra, Dickensre, Thackerayre, Novalisra, Heinéra, Balzacra, Zolára, Maeterlinckre s másokra való hivatkozások, róluk mondott értékelő megállapítások s mai székfoglalója is fényesen tanúsítanak. Mély tudása megszerzésében gazdag nyelvismeretei, s a nyugati országokban, így főleg Angliában, majd Olaszországban tett hosszabb tanulmányútjai segítették.

Dolgozataiból mélyen kiérzik emberi egyénisége is, mert hiszen tudós ember munkái is tele lehetnek emberi egyénisége vonásaival. Az életet s a világot nem az adoma, vagy a csapodár közvélemény, hanem a valóság szemüvegén nézi, ez teszi mindennek megértőjévé s ebből kifolyólag mérhetetlen szerénnyé. Székfoglalója bejelentése alkalmával levelet intézett hozzám, s ebben a többi közt ezt írja:

„Mély meghatottsággal gondolok a M. Tud. Akadémia csodálatos nagylelkűségére, hogy a rendes tagság magas kitüntetésre érdemesített engem, s nagy fájdalmat okoz nekem, hogy élőszóval is ki nem fejezhetem iránta érzett mélységes hálámat és tiszteletemet.“

Mi is, tagtársai, mélyen sajnáljuk, hogy székfoglalója

alkalmából nem szoríthattuk meg baráti kezét, én meg, hogy Tagtársaim nevében nem mondhattam meg neki szemtől-szembe, mit köszön tudományosságunk, magyarságunk megerősítésében nagyértékű munkásságának. A távolból is szívből üdvözljük s Akadémiánk szíves köszöntésével rendes tagsági oklevelét elküldjük.

Kornis Gyula, íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Gajzágó László l. tag székfoglalója alkalmából,
 1943. január 11-én.

A nemzetközi jognak első nagy elméleti rendszerezője, *Hugo Grotius*, nemcsak nagy tudós, hanem nemzetközi jellegű zsákmánybíróági perekben világhírű gyakorló ügyvéd is, majd a svéd királynő párizsi követe, aki Richelieuvvel nagy diplomáciai csatákat vív. Grotius életműve azóta a nemzetközi jog művelőire nézve nemcsak szimbolikus, hanem tartalmi jelentőségű is: a nemzetközi jogász ugyanis csak akkor élheti meg igazán bensőleg tudományának tárgyát és elveit, ha egyesül benne *az elméleti érdeklődésnek igazságkutató vágya és a diplomáciai gyakorlatnak élménybeli háttere.*

Igen tisztelt Tagtársamnak életpályája és szellemi fejlődése ebbe a típusba tartozik: a nemzetközi jogot nem merőben könyvekből ismeri, mint számos professzor-jogtudós, hanem a nemzetközi élet eleven gyakorlatából is, amely ennek a jogágazatnak fogalmi reliefjét sokban módosítja. Ifjú korában szerzett alapos elméleti-jogi készültségét csakhamar gyakorlati téren is érvényre juttathatta, mint a konstantinápolyi Cs. és Kir. Konzuli Főtörvényszék bírója, majd a konzuli bíróságnak a monarchia fölbomlása-kor felszámolója, az új magyar külügyminisztériumban a sérelmi és kisebbségi ügyek gondozója, később mint rk. követ és meghatalmazott miniszter a nemzetközi bíróságok magyar delegáltja. Mint egyik legkiválóbb nemzetközi-jogi szakértőnknek ügyköre egyre szélesedett: úgyszólván valamennyi diplomáciai jellegű nemzetközi konferencián résztvett, amelyre hazánk hivatalos volt. Főlényes tárgyi és nyelvbéli tudásával, meglepő tárgyaló készségével és éles logikájával súlyos nemzetközi-jogi küzdelmek közepett jelentékeny sikereket aratott. Alig van fontosabb nemzetközi-jogi alaptétel, de részletkérdés is, amelyet nagyszámu

elvi-tudományos jellegű emlékirata, jegyzéke, vitairata alaposan ki ne fejtett volna, hisz a trianoni korszak házánkra nézve a nemzetközi jognak egész problematikáját valami szálon felszínre hozta. Tisztelt Tagtársam idevágó, teljes tudományos-elméleti értékű, az aprólékossáig gondos és lelkiismeretes irodalmi munkáinak hosszú sorát a Nemzetek Szövetségének és a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságnak hatalmas kiadványai (francia és angol nyelven) őrzik. Fényes és alapos perbeszédeinek köszönheti a Pázmány Péter-Tudományegyetem, hogy javait a nemzetközi bíróság visszatélte.

Külpolitikai és nemzetközi-jogi nagyhatású gyakorlati tevékenysége közepett is mindig a tudomány tárgyilagos, hideg logikai síkján maradt, sohasem állította tehetségét és a jogtudományok egész területére kiterjedő, tiszteletet parancsoló tudását a kirívó propaganda szolgálatába, amelynek megtevéstő, múlandó célzata előbb-utóbb úgylis napvilágra jut. Tudós lelki alkata a nemzetközi küzdelemben is csak egy eszközt ismert: az Igazság örök erejét. Három századdal ezelőtt *Hugo Grotius* a maga jogi elveit még tisztán *in abstracto* tárgyalhatta: sohasem célzott korának egyetlen eseményére vagy személyére sem, hanem mint nagy humanista, példáit csupán az antik világból merítette, hogy ezeken szemléltesse az általános örök emberit, amely a nemzetközi jog alapja: ilyen klasszikus analógiák mély átélésével iparkodott a nemzetközi jog kiépítése útján a harmincéves háború elvadulását enyhíteni. A mai nemzetközi jogász súlyosabb helyzetben van: a jelen konkrét eseteit kell nyíltan boncolnia s jogelvek alá foglalnia. Tisztelt Barátom rendkívüli mestere a konkrét Jelen elemzésétől megkívánt finom tapintatnak s külpolitikai pszichotechnikának: elméletileg pártatlan a telivér és életközeli aktualitásokban is.

Erre pedig azért képes, mert szellemi alkatának plasztikájából élesen domborodik ki *termékeny hisztorizmusa*, amely a Jelen objektív szemléletét és értékelését biztosítja. A Jelen időpontjához T. Tagtársam mindig hozzá tudja húzni azokat a történeti vonalakat is, amelyek ebbe, mint valami metszőpontba, futnak össze. A Jelen nem abszolút módon látja, hanem széles történeti távlatban, amelyben az emberi-társadalmi életformáknak szinte határtalan sokfélesége, a történeti életnek színeiben gazdag változatossága tárul fel. Történeti tudata türelmessé teszi a

Jelen megítélésében, biztosítja gazdag szempontkészletét, tárgyyszerű értékelő állásfoglalását, megóvja a naív és doktrinér racionalizmustól, attól az utopisztikus szellemtől, amely azt hiszi, hogy az emberi társadalom nemzetközi berendezése is máról holnapra merőben észszerű minták szerint átalakítható. A mult alapos ismeretéből fakadó történeti érzéke egyben jogi valóságérzéke.

Lelkében a termékeny hisztorizmus mélyen összeforr a más formáló *prezentizmussal*. Két legújabb nagy műve: *A nemzetközi jog eredete, római és keresztény összefüggései, különösbbe a spanyol nemzetközi jogi iskola* (1942) és *A háború és béke joga* (2. kiadás. 1942) — majdnem azt merném mondani — csak látszólag történeti művek. A nemzetközi jog történeti gyökereit kutatják ugyan, de úgy, hogy ezek szemléletét át- és áthatják általános teoretikus szempontok: ha a Multba néz is, mindig a Jelen talaján áll, modern eszméket fejteget, de a régi elmékbe vetítve.

S mi az a normatív sarkfogalom, amelynek elméleti szögéből a Mult s a Jelen nemzetközi jogát szintétikusan egybelátja? *A Jog és az Erkölc legbensőbb összefüggése*. „A Jog — mondja — amint hatalom nélkül, Erkölc nélkül is elképzelhetetlen, vagy csak illúzió. A tisztán hatalomra, s nem egyszersmind Erkölcse, sőt gonoszságra vagy furfangra s hamis beállításokra alapított jog a leggyakrabban csak ideig-óráig tart s előbb-utóbb összeomlik.” A nemzetközi jognak erkölccsel való megtelítődését azonban eleve nagyban gátolja a *homo sapiens* alaptermészete: a többi élőlényel szemben úgyszólván csak az embernek van meg az a sötét törekvése, hogy a *saját* fajbeliét háborúval irtsa ki vagy igázza le. T. Tagtársamnak valóságérzéke a történet világának arra kérdésére, vajjon a nemzetközi jog meg tudja-e akadályozni végleg a háborús küzdelmeket, megokolt pesszimizmussal nemmel válaszol. Meggyőződése, hogyha a kereszténység a középkorban, erkölcsi hatalmának teljében, a felebaráti szeretet és a *Pax christiana* elvének nem tudott érvényt szerezni, akkor csak utópiának kell tekintenünk azt a gondolatot, hogy a nemzetközi jog a háborút mindenkorra ki tudja küszöbölni az emberiség életéből. T. Tagtársamat hatalmas történeti, pszichológiai és jogi tudása megóvja attól, hogy ábrándozó irénista vagy pacifista legyen. Viszont hittel hisz abban, hogy a nemzetközi jog a háborús küzdelmek bizonyos elfajult formáit

igenis képes enyhíteni, kölcsönösen korlátozni, sőt meg is szüntetni. Éppen ezért óvást emel a ma annyira járatos „totális háború” kifejezésnek jogi műszóvá való emelése ellen, mert ez a hadijog legelemibb és legalapvetőbb szabályainak merő tagadása lenne, s a civilizációjára annyira büszke emberiséget visszavetné barbár őállapotába, amikor a szabályozatlan öldöklés nem ismert különbséget kombattáns és nemkombattáns, férfi és nő, gyermek és aggyastyán között. Jogí és erkölcsi értéktudata csak állam és állam, nem pedig nép és nép között vívott háborút akar ismerni, mert az utóbbi, aminek jelei a mai világháborúban élénken mutatkoznak, a vad állapotba való visszasüllyedést jelenti. A mostani háború szörnyű kíméletlen pusztításai a harmincéves háború borzalmaihoz hasonlíthatók. Ennek egyik fő hőse, *Gusztáv Adolf*, Hugo Grotius művét hadjárataiban is magával hordozta; amikor a lützeni csatában elesett, sátrában párnája alatt találták. A nemzetközi jog tehát ébren tartotta lelkiismeretét s valószínűleg fékezte pusztító harci eszközeit. Vajjon a mai hadvezérek zsebükben hordják-e a nemzetközi jog ösztövére kódexét? Vagy talán úgy érzik, hogy lelkük mélyébe úgyis be van írva a nemzetközi jognak, mint „észjognak” alapja: az örök *humanum*?

Igen Tisztelt Barátom benső rokonszenvvel tekint vissza a régi nemzetközi jogra, amely a természetjogi gondolkodás nyomán született meg, amikor a jogász az örök emberi természetből, az ész alkatából iparkodott kiolvasni az egyetemesen kötelező jogszabályt: *nova jura producere ex gremio naturae*. Boldognak mondja ezt a kort, amikor a jogalkotáshoz megvult a hit és a fantázia, az általános embereibe vetett szilárd meggyőződés. A pozitívizmus a jognak ezt a teremtő forrását betemette, s helyébe pusztá tényeket iparkodott állítani: az államszerződéseket és az igazolható jogszokást. De titokban mégis kénytelen általános „jogelvek” címen jogforrásként minduntalan oda csorgatni a különben tagadott természetjog élő vizét. A pozitívizmus csődje a nemzetközi jogalkotás terén is bekövetkezett: pusztá tényekből értéktudat nélkül jogeszmények és normák nem szerkeszthetők meg.

Tisztelt Tagtársamnak egyik nagy érdeme annak a nemzetközi jognak éleselméjű és tárgyilagos szellemű elemzése és bírálata, amely a *Nemzetek Szövetségének* jogalkotó működése nyomán testesült meg. Ennek szelleme

ábrándozó pacifisták eszmei, de még inkább ragadozó természetű gyakorlati politikusok hatalmi törekvésének saját-szerű keveréke. A béke nemzetközi joga és a háború nemzetközi joga közé beiktatta a háború megelőzésének és üldözésének jogát, mégpedig a központi hatalmakra, mint „a világháború okozóira”, visszaható erővel. Ez a jog csak látszólag új. Mint terv a világháború előtt is többször fölmerült az eszme: a háborút háborúval kell üldözni és megszüntetni. De az emberiség eladdig ezt az elvet kivihetlensége miatt nem merte kötelező erővel kimondani. A Nemzetek Szövetségében megvolt a bátorság erre: „új” jogot kodifikált, de ennek a jognak, mint egyhamar kitűnt, nem volt közös hatalmi szankciója, nemzetközi kollektív hadserege. Az új nemzetközi jog meddőnek bizonyult, csúfos kudarccal végződött. Az új jog továbbra is az egyes szuverén államok autonóm, párhuzamos akarati aktusaitól függött: minden tagállam szuverén módon döntött arról, vajjon résztvesz-e a szankciókban vagy sem. Így nem alakulhatott ki egy quasi super-államnak hatékony étosza. Egyes nagyhatalmak disszidenssé váltak, a Szövetségből kiléptek, a maguk szakállára vígan háborúskodtak. Az „új” nemzetközi jog megbukott s megmaradt a mérsékelt és reális szellemű, ú. n. klasszikus nemzetközi jog, amely nem hitt abban, hogy a háború kitörése jogi intézmények útján megakadályozható, hanem csak abban, hogy a már kitört háború borzalmai jog útján enyhíthetők. Ebből a szempontból a nemzetközi jog lényegében ugyanott áll, mint Hugo Grotius *temperamenta*-elméletének korában. A nemzetközi jogra nézve különösen igazoltnak érezzük *Pascal* örökérvényű szavait, amelyeket ugyanebben a korban írt s amelyeket Nagyrabecsült Tagtársam is tollára vesz: „Az igazság hatalom nélkül tehetetlen; a hatalom igazság nélkül zsarnoksággá lesz. Az igazság erő nélkül nem állhat meg, mert gonosz emberek mindig vannak; az erő igazság nélkül önkényé válik. Tehát az igazságnak és az erőnek együtt kell lenniök; ehhez pedig az szükséges, hogy az igazság egyúttal erős is legyen, az erő viszont párosuljon az igazsággal.”

Mélyen Tisztelt Barátomat számos előkelő nemzetközi-jogi tudományos társulat már régen meghívta tagjai közé: így a Washingtonban működő *American Society of International Law*, a Párizsban székelő *Académie diplomatique internationale*, az *Institut de droit international*, s gr.

Teleki Pállal mint tag résztvett a *Permanent Conference for International Studies* munkájában. Most engedje meg, hogy nagyjelentőségű tudományos tevékenysége elismerésé-
kép a Magyar Tudományos Akadémia I. tagsági oklevelét
őszinte tisztelettel átnyújtsam.

Kornis Gyula íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
vitéz Moór Gyula r. tag székfoglalója alkalmából,
1943. február 8-án.

Ki a vérbeli filozófus? Az, aki elmealkatával természete-
nél fogva a részleteket mindig egészben, azaz elvileg
iparkodik látni, mint Platon mondja: a mindent egybenező,
a *synoptikus*, a filozófus. Tisztelt Tagtársam ifjú korában
a jogtudományokban elmerülve, már korán a jog egészét,
a jog mivoltát vizsgálja, azaz jogfilozófus, aki meg van
győződve, hogyha a jog elvi lényegét tisztázza, ennek alap-
ján reménye lehet, hogy a jog valamennyi általános elmé-
leti jellegű kérdésében megoldást talál. Végigtanulmá-
nyozva összes műveit, megállapíthatom, hogy a jog mivoltá-
nak gyökérproblémájából sarjad ki úgyszólván valameny-
nyi maradandó tudományos alkotása akár a jog tudomány-
elméleti és módszertani területén, akár a tételes jognak
olyan mezején, ahová tartozik a jogi személy kérdése,
amelyről hatalmas alapvető monográfiát írt.

De hogyan fogta kezébe már két évtizeddel ezelőtt a
jog lényegére vonatkozó fogalmi kulcsot, amellyel annyi
nehéz és mély jogtudományi probléma zárát felnyitotta?

Amikor a század elején tudományos fejlődése megin-
dult, a jogfilozófiában az újkantiánus felfogás uralkodott,
amely szerint a jog helye csakis a tapasztalati való-
ságtól élesen elválasztott szellemi világban: az értékek és
eszmék világában található meg. Ez elmélet szerint a jog
csakis eszmei érvennyel bíró értékmérő, amelyben semmi
sem lakozik a tapasztalati valóságból, de viszont hozzá-
mérve ítéljük meg az emberi valóságos cselekvéseket.
Kelsen tiszta jogtana is a jogot csupán normának nézi,
amelynek semmi köze sincsen a valósághoz. T. Tagtársam
éles elméje, bár az újkanti jogfilozófia elméleti éghajlata
alatt bontakozik ki, egyhamar észreveszi azt a szoros ösz-
szefüggést, amely az élő jog világában a szellemi jelentés-
szféra és a reális társadalmi élet, a jog szellemi értéktar-

talma és gyakorlati érvényesülésének ténylegessége között fennáll. Így éles ellentét kezdett feszülni lelkében a jogi életből s a jogtudományokkal való foglalkozásból támadt felfogása s az újkantianus filozófiai világkép között. Elméje előtt, amely igen érzékeny szenzorium a problémáingerek iránt, mindjobban világossá vált, hogy úgy, amint a kultúrának egyéb jelensége (vallás, művészet, erkölcs. tudomány) az értékeknek és a valóságnak szoros egybefonódása, akkép a jog is kettős természetű jelenség: az értékek szellemi és a társadalom reális birodalmába egyaránt beletartozik.

A jog először csupán ideális létű szabályoknak, gondolattartalmaknak rendszere, amelyek értéket fejeznek ki, s így nem a valóság birodalmába tartoznak. Azonban az élő jogszabályokban benne rejlik az is, hogy az emberi cselekvésekben megvalósuljanak, ha mindjárt kényszeralkalmazás útján is. Elénk görbül tehát a probléma kérdőjele: hogyan egyesülhet a jogban két olyan különmemű elem, mint az ideális létű értékek-normák szellemi tartalma és a cselekvések biopszichikai-tapasztalati valósága? Egyesek, pl. *Kelsen*, szerint érték és valóság elvileg annyira különböző, hogy a jognak csak mint pusztán normának van értelme, tapasztalati léte és hatása nincs. T. Tagtársam szerint, a nélkül, hogy a gondolat logikai jelentését és a lelki folyamatot egybekeverő pszichologizmusba esnek, igenis van. Noha a gondolati-szellemi tartalom érvénye és értékessége nem is függ a valóságtól, viszont a lelki aktusok és folyamatok korántsem függetlenek a gondolati tartalmaktól. A gondolatok, értékek, normák jelentését átéljük, ezek az élmények irányítják cselekvésünket s így általuk a valóság okozatos világába a jelentések mintegy belépnek. Jogi norma-rendszernek cselekvéseink útján végbe-menő *megvalósíthatósága* az a híd, amely az értékek és a realitás világát összeköti. Ezért lehetséges egyben az összefüggés másik oldala: a cselekvéseknek a jogi-normák szempontjából való *megítélhetősége* is. A jogi normákban és a társas biopszichikai valóságban a közös elem az *emberi cselekvés*: a kettő tehát nem abszolút különmemű egymással szemben. Mi egyéb a *jogalkalmazás* folyamata, mint a biopszichikai létformájú cselekvéseknek az a rendszere, amelyben az ideális létformájú jogi normák megvalósulnak?

Ennek a jog mivoltára vonatkozó alapvető s termékeny

gondolatának tövéről fakad már 1922-ben a *Macht, Recht, Moral* c. mintaszerű tanulmánya, továbbá *Bevezetés a jogfilozófiába* c. kitűnő könyvének tudományelméleti szerkezete, amelyben a jogi alaptan s a jog okozatos összefüggéséről szóló rész, a jogszociológia egymástól elválik (1923). A *jogi normák változásának problémája* (1924) c. remek tanulmánya is az alapprobléma folytatása: hogyan lehetséges, hogy a jog, mint normatív gondolat tartalom időtlen jellegű s a jog érvényessége mégis időhöz kötött, időben változó? Ez csak úgy lehetséges, ha a jogot nemcsak normatív, hanem e mellett kauzális mozzanatokból állónak is fogjuk föl. Az ellentmondás úgy oldódik meg, hogy a változás csupán a kauzális alkatelemekre vonatkozhatik. A normatartalomnak nincsen okozatos léte, csupán értelme, jelentése van, ez pedig mindig ugyanaz marad. Nem ez a normatartalom változik és alakul át, hanem új normatartalom keletkezik, mert azok a kauzális-társadalmi erők, amelyek eddig bizonyos normatartalom körül csoportosultak, ettől elváltak s egy másik normához csatlakoztak. A jogfejlődés menetében az új rügy a régi jogi normagallyat letolja s új norma jelenik meg.

Tisztelt Barátomnak nagy szellemi elégtétele, hogy amikor később *Hegelt*, majd a legújabb kultúrfilozófia képviselőit, főképp *Nicolai Hartmann*t tanulmányozza, az „objektív szellem” elméleti körében utólag igazolva látja a kultúra egészére nézve is azt, amit a jog mivoltára vonatkozólag már régebben megállapított: a kultúrának ketős alkata van, egyrészt szellemi jelentés, másrészt testi-lelki tevékenység, társadalmi-történeti változó folyamat. Tehát a jognak is minden olyan felfogása, amely egyoldalúan csakis a jog szellemi jelentését veszi tekintetbe, nem adhat hű és teljes képet a jognak, mint társadalmi jelenségnek egészéről. (*Recht und Gesellschaft*. 1942.)

A jogot azonban Nagyrabecsült Tagtársam a kultúra keretében nem elszigetelten vizsgálja, hanem iparkodik azokat a szálakat is kibogozni, amelyek a jogot az objektív szellem egyéb mozzanataival, főképp az erkölccsel, egybefűzik. Szemében a jog és az erkölcs ugyanarról a töről fakad. Amíg azonban az erkölcs a helyesség gondolatát magában rejti s tapasztalati megvalósulását csak az emberek erkölcsi értékérése biztosítja, addig a jog, amelynek fogalmába az erkölcsi helyesség nem tartozik szükségképpen bele, a legerősebb társadalmi hatalomhoz kap-

csolódik. A hatalom azzal tesz szert erkölcsi színezetre, hogy emberi erőt jelent, amelyet az erkölcsi világhoz tartozó emberi akarat irányít. Abból, hogy a jog a legerősebb társadalmi hatalommal szövetkezik, már bizonyos viszony támad jog és erkölcs között, mert a társadalmi hatalmat összetartó tényezők közül különösen fontos szerepet játszik a társadalom erkölcsi felfogása. Ez a jog leghatékonyabb kauzális társadalmi alapja s fejlődésének legjelentékenyebb hajtóereje. Ezért a jog tartalmát az erkölcsi elemek át- és áthatják. E mellett az erkölcs a jog értékelésében is, vajjon helyes-e vagy helytelen, mértékül szolgál. Az erkölcs nem tartozik a jog fogalmi jegyei közé, de a jog nem mondhat le az erkölcs támogatásáról, mert *erős* csak az a jog lehet, amely az erkölcsre támaszkodik s *helyes* csak az a jog lehet, amely az erkölcsnek megfelel. A jog T. Tagtársam szemében az erkölcsből kölcsönzi igazi erejét, célját és eszményeit.

Szellemi alkatát elemezve, eddig csak azt vettem szemügyre, vajjon *tartalmi* szempontból hogyan ragadta meg lelkét a jog mivoltának alapproblémája, mikép gyűrűzött ez benne s milyen megoldásban végződött. Most tudós személyiségének egy másik, *formai* jegyét óhajtom kiemelni: csodálatosan éles, átható, kérlelhetetlen és lenyűgöző logikáját, amely fénycsóvájával az aporiák útvesztőjébe süllyedni látszó, legnehezebb kérdéseket is fenékgig átvilágítja s megoldásra juttatja. Nem régi barátságunkból folyó euphemia, amikor bizony mondom: nem ismerek olyan *transzparens gondolkodót*, mint T. Tagtársam. Műveinek abszolút logikai menetében, ahogyan farkasszemet nézet az ellentétes fogalmakkal és elméletekkel, ahogy kihámozza a pozitív módon megoldó tartalmat, oly közvetlenül érezzük a gondolatok drámai feszültségét, akár csak egy platoni dialógusban. Elméleteket egymással élesen szembeszegez, rejtett önellenmondásaikat a logika izzó napfényére hozza, végül tárgyi kényszerrel, amely a kérdés természetes alkatából folyik, érezzük, hogy csakis ilyen eredményre kell jutnunk. Biztos logikai művészete, nagyszerű dialektikai ereje önkénytelenül fokozatosan fölkelti lelkünkben a sokratesi *δηωλογία*-t, az egyetgondolást, az új evidens belátást. Problémáit nemcsak gondolja, hanem egész lelkével átéli: s mi, az olvasók, nyomában ugyanazzal az erővel, mélyen átéljük. Műveit tanulmányozva, amikor a régi gondolatok kritikai elemzése alapján új belátásokra jutunk,

in concreto érezzük, miben rejlik a *tudomány haladási aktusa*: ez maga is egy megnagyított, hatalmas *διείργος*, ahol a régi gondolat kihívja a kritikát, a tagadást, a javítást, de ezzel egyúttal az új pozitív gondolatot, az *επιλήθηα*-t is, vagyis azt, ami már „nincsen elrejtve”, az észől most már megvilágított „igazságot”.

Csak néhány példán szemléltetem tudós szellemi alkatának logikai erejét. Az nem véletlen, hanem egész személyiségének tükré, hogy egy fényes értekezésében *A logikumot a jogban* (1928) vizsgálja, mégpedig a jogrendszerben, a jogalkalmazásban és a jogtudományban. A jognak — előbb jellemzett alapfelfogása szerint — egyik oldala, hogy szellemi jelentés, amiből következik, hogy a logika uralma alatt áll. A *jogrendszer* egysége tehát eleve meghatározza, hogy mit tehet a jogalkotó joggá. Valamely normát és ennek az ellenkezőjét a jogalkotó nem teheti ugyanabban a társadalomban ugyanazon időben joggá. Minden jogszabály értelme csupán a jogrendszer egészével való logikus összefüggésben állapítható meg. Hogy valamely norma a jogrendszer egységébe beletartozhassék, ahhoz nem elég az a negatívum, hogy ne jelentsen a jogrendszerében logikai ellenmondást, hanem ennek a normának pozitív módon is bele kell illeszkednie a jogszabályok jelentésbeli összefüggésébe. A logikum rendet teremthet a gondolati tartalmak között, de nem teremthet új tartalmakat. Ellenben a jogban rejlő logikum teszi a maga egyszerűsítő gondolataival lehetővé, hogy a jog a bonyolult életet egyáltalában szabályozhassa. A jognak rendelkezésére álló hatalmi eszközök mellett a benne rejlő logikai erő a jog érvényesülésének leghatalmasabb biztosítója. A szubszumció és bizonyítás, mint logikai funkció a *jogalkalmazásban* elsősorú szerepet játszik. A *jogtudomány* pedig a rendszerbefoglalás logikai célját logikai eszközök segítségével szolgálja.

Különös dinamikus logikai gyönyör, ha *A természet-jog problémája* (1934) c. értekezésének kristálytisztá logikai menetét megfigyeljük: miképpen mutatja ki, hogy a jogi pozitivizmus a hatalomból indul ki s ebben magában fedezi fel a hatalom erkölcsi alapjait, viszont a skolasztikus természetjog az erkölcsből indul ki, hogy azután az erkölcsi világrendbe összhangzóan beillessze az ontológiai rendet, s ezzel a társadalmi hatalom tényezője is. T. Tagtársam dialektikai művészete meglepő evidenciával mutatja ki, hogy

bár a két elmélet kiindulópontjában elüt is egymástól, de rejtve vagy tudatosan elismeri a másiknak vezérelvét is. A jogi pozitivizmus és a természetjog harcát így visszavezeti jogfilozófiai vezérmotívumára: az érték és a valóság különmeműségére, de mégis szükségképi egybefonódására.

Nagyrabecsült Barátom elméjének kivételes logikai ereje tör elő a pacifizmus utópiájának abban a megsemmisítő kritikájában, amelyet a Kellog-szerződés alkalmával németül bocsátott a világ elé (*Zum ewigen Frieden* 1930.). Szembeszökően sikerült igazolnia, hogy a pacifizmus, ha eszményét meg akarja valósítani, mindig szükségképpen logikai ellenmondásba keveredik. Célja elérésére ugyanis vagy erőszakot alkalmaz, vagy ki akarja kerülni az erőszakot. Mindkét lehetőség — harmadik nincsen — feloldhatatlan logikai önellenmondásba kergeti. Az erőszak ugyanis hatékonyan csak erőszakkal szüntethető meg, tehát a pacifizmusnak is célja elérésére szükségkép erőszakot, a háború szankcióját kell alkalmaznia: ekkor azonban céljával, a háború kiküszöbölésével, jut ellentmondásba. Ha pedig azt hirdeti céljához híven, hogy az erőszakkal semmiféle erőszakot nem szabad szembeszegezni, akkor meg annak az ellenmondásnak hálójába kerül, hogy az erőszakot ki akarja iktatni, s mégis az erőszaknak kaput nyit azzal a tanításával, hogy minden erőszakot el kell viselni. A pacifizmus belső logikai ellentmondása abban rejlik, hogy azt az eszközt, amellyel a célt megvalósíthatná, már maga a cél eleve kizárja. Ugyanebben a logikai ellentmondásban leledzik az anarchizmus is: azt az elvét, hogy semmiféle erőszak ne használtassék, csak erőszak útján lenne kénytelen a társadalomban érvényre juttatni. Így oszlatja szét a pacifizmusnak szép és emberséges álmát a logikának rideg, sőt kegyetlen kritikai világossága.

A kritikának ezzel az átható fényével világítja keresztül *Kelsen* műveit is éppen a kiváló jogbölcész tiszteletére kiadott Emlékkönyvben. Ezért egyes külföldi jogászok ezt a könyvet „Festschrift gegen Kelsen”-nek nevezték el. De hogy kritikájában nem a rokon- vagy ellenszenv, hanem csakis a tárgyi igazság vezet, arra jellemző, hogy *Kelsen*, aki egyébként szigorú logikájával bírálóira heves visszavágásokat szokott mérni, T. Tagtársam kritikájáért köszönetet mondott. Érezte a magyar tudós egyenrangúságát és belső igazságszeretetét.

Éles és az ellentétes álláspontot ízekre tépő logikája

nemes pátozzsal egyesül, amikor sikra száll a jogtudomány tudomány-jellege mellett (*Der Wissenschafts-Charakter der Jurisprudenz*, 1939.). Eleve elhárítja azt a pragmatiztikus felfogást, mintha a tudománynak feltétlenül gyakorlatilag hasznosnak is kellene lennie, amikor szemügyre veszi azt a vádat, hogy a jogtudománynak nincsen haszna. Azonban kézzelfoghatóan igazolja, hogy nincsen tudomány az orvosi és műszaki tudományokon kívül, amely oly közvetlenül az élet szolgálatában állna, mint a jogtudomány. A másik vád, hogy a jurisprudentia nem önálló gondolatokat fejleszt, hanem csak a jogalkotó gondolatait kéri, magyarázza és rendszerezi, mert a történetileg *adott* joganyaghoz van kötve: tehát nem önálló kutatás, hanem csak jogisme vagy jogtechnika. Amde valamennyi tudomány a maga *adott* tárgyához van kötve: a jogtudomány a jogi normák gondolati tartalmihoz, a természettudomány meg a természet jelenségeihez. Ahogy a természettudomány a természet jelenségeit leírja és oksági összefüggéseit kutatja, éppúgy a jogtudomány a jogi normák tartalmát vizsgálja, s logikai jelentésösszefüggéseiket nyomozza. Valamely ismeretkör tudományos értékére nézve nem a kutatás tárgya a döntő, hanem a tárgyat feldolgozó logikai munka. Ebből a szempontból alig van tudomány, amelyben a logika nagyobb szerepet játszanék s a logikai-szellemi tevékenység szabadabb téren mozogna, mint a jogtudomány. Ennek tárgya kétségtelenül különbözik a természettudomány tárgyától: az utóbbi érzékileg tapasztalható tárgyakat, az előbbi gondolatjelentéseket kutat. Ezeknek vizsgálatában az érzéki tapasztalás segítségét is a logikai munka pótolja. Az a vád sem állja meg a helyét, hogy a jogtudománynak csak a folyton változó jog a tárgya, amelyre nézve nem lehet szilárd eredményekre jutni. Amde a természettudományok eredményei is idővel változnak: a modern fizikus vagy kémikus a száz évvel ezelőtti fizikai vagy kémiai irodalomból bizonyára kevesebbet tanul, mint a jogász Justinianus kódexéből. A történeti-társadalmi életnek, a kultúrának jelenségei folyton változnak. Ezen az alapon valamennyi történeti és társadalomtudománynak tudományjellegét kétségbe kellene vonnunk.

Nemcsak megvédelmezi T. Tagtársam a jogtudományoknak tudományos jellegét, hanem nagy elvi rendszerbe is foglalja őket. Idevágó tudományelméleti vizsgálataival valóban jelentősek. A jogfilozófiát a jogtudományok végső

előfeltételei kutatásának tartja. Problémái: a módszer kérdése (tudományelmélet), a jog fogalma (ideológia), a jog okozatos összefüggése (metafizika), a jog helyessége (értékelmélet). Meglepő az a mély összefüggés, amelybe a jogfilozófiának ezeket az ágait egybefűzi a tételes, a történeti és értékelő jogtudományi ágazatokkal. Felöltik idegenkedése attól, hogy a jogfilozófia szorosabb kapcsolatba lépjen a metafizikával (*Metafizika és jogbölcselet*. 1929.). Néhány elriasztó kísérlet kritikai elemzése is erre indítja. Azonban tagadhatatlan, hogy T. Barátom is a metafizika kellős közepén van akkor, amikor a jognak az érték és a valóság, a szellemi jelentés és az okozatosság létformáján alapuló dualisztikus szerkezetét velős okon megállapítja s ennek az összes műveit átfogó alapgondolatnak követelményeit sorban levonja. A kétféle létformának, az objektív szellemnek s a társadalmi okozatos valóságnak fogalmi nyilván a metafizika területére esnek, ha nem is ennek túlfennem gomolygó régióiba.

A jog kettős arculatára vonatkozó alapfelfogását meggyőzően alkalmazza a jogfilozófia és a szociológia viszonyának tisztázására (*Szociológia és jogbölcselet*. 1934.) E szerint sem a társadalom, sem a jog vizsgálata nem szorítkozhatik csupán az okozatos fejlődés kutatására, hanem a társadalmi vagy jogi valóságban rejlő szellemi tartalmakat is tekintetbe kell vennie; és fordítva, nem elég pusztán ezeket a szellemi jelentéseket kifejteni, hanem arra a társadalmi és jogi valóságra is tekintettel kell lennie, amely ezeket a szellemi tartalmakat magán hordja. Ha ez érvényes a szociológiára általában, érvényes a jogszociológiára nézve is. Ennek további következményeit finom tudományelméleti megkülönböztetések kapcsán levonja a jogtörténelemre vonatkozólag is. (*A jogtörténelem és a jogszociológia módszertana*. 1942.)

A *szabad akarat problémájáról* szóló, imént elhangzott székfoglaló tanulmánya is logikusan sarjad ki abból az alapfelfogásból, amely a jogot a szellemi jelentés és a társadalmi valóság egybefonódásának tartja. Az okozatosság csak az utóbbira vonatkozhatik. Ámde — veti föl fejt a kérdőjel — lehet-e és milyen értelemben a jognak okozatos összefüggéseiről, általánosabban: okozatos történelmi és társadalmi törvényekről beszélni? Ez a kérdés már első ifjúkori kritikai munkálatában több mint három évtizeddel ezelőtt izgatja. *A közgazdaságtan módszere és a közgazda-*

sági törvény (1910), majd később *A gazdasági élet és a jogi rend, a Recht und Gesellschaft* c. értekezéseiben is problématudatának tárgya. Ennek a kérdésnek gyökere azonban az akaratszabadság problémája, mert az emberi lényben különböző testi, lelki és szellemi tényezők találkoznak össze. Ma ennek a bonyolult kérdésnek megoldása felé iparkodott közeledni.

De ha már a jogfilozófiának ennyi részletkérdését, közös elvi gyökérből levezetve, szétszórtan megjelent munkákban megvizsgálta, engedje meg Tisztelt Tagtársam azt a kérést, hogy ajándékozza meg irodalmunkat a jogfilozófia egész rendszerének kidolgozásával. Hivatottabb kutató erre nem született. Ez a nagy munka életművének koronája lenne. A bátorság bizonyára nem hiányzik lelkéből. Valamikor a csaták harci tűzében *vitéznek* bizonyult: a tudomány birodalmában is kitűnő harcos, az igazságok nagy hódítója. Csak a hódított területek egységes egészbe foglalása hiányzik. Ez pedig éppen a filozófus sajátos feladata.

A Magyar Tudományos Akadémia r. tagsági oklevelét szeretettel átnyújtom. -

Kornis Gyula íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Szekfü Gyula r. tag székfoglalója alkalmából,
1943. március 8-án.

A Magyar Tudományos Akadémia Tisztelt Tagtársamnak kivételes történetírói tudós egyénisége iránt érzett tiszteletét azzal mutatta meg, hogy mindjárt rendes taggá választotta, mihelyt levelező tagsági székfoglalóját megtartotta. Ez alkalommal már módomban volt, mint a magyar történelmi talaj nagy rétegforgatójának különös érdekeit megvilágítani: hogyan nyitott merőben új problémaválatokat történetírásunkban? Milyen új szempontokból dolgozta fel mesteri kézzel úgyszólván az egész magyar történetet? Hogyan állította be a magyar néptömegek életviszonyainak kutatását történetírásunk egyik tengelyévé?

Tisztelt Barátom nem hideg, a történelmi életet elvont és merev fogalmi skémákba gyömöszölő gondolkodó, hanem akár a multat, akár a jelent veszi szemügyre, mindig eleven és szemléletes kapcsolatban marad a valósággal, a mult és a jelen nagy nemzeti problémáit gyötrő tudatos-

sággal s a nemzeti önismeretre való törekvés kinzó vágyával a legmélyebben átéli. A nagy magyar sorskérdéseknek és gondoknak ebből a benső szemléletes megéléséből fakad magával ragadó művészi előadásmódja, amelynek nagy része van abban, hogy a magyar értelmiség újra megkedvelte a történeti művek olvasását. A trianoni nemzedék különben is, amikor a jelen keresztjét hordozza, szeret a múltba menekülni.

Az utóbbi három esztendő alatt a magyar történeti élet sorsdöntő kérdései közül különös érdeklődéssel fordult a nemzetiségi probléma felé, amelynek sokrétű, bonyolult szövedékét régebbi kutatásainak folytatásaként új történeti szálakra bontotta. Idevágó jelentős vizsgálatait *Állam és nemzet* c. hatalmas művében foglalta össze (1942). A nemzetiségi problémának, mint a magyar történet sarkkérdésének kutatásában, bármennyire a történetíró távolságtartásának hideg pátoszával akar is hozzájárulni, benne borong magyar lelkének minden melankóliája és benne izzik minden fájdalma. A nemzetiségi kérdés elmúlt századai a legbensőbbben személyesen érdeklik, mert — mint mondja — „a ma jelenségeit, veszedelmeit és reményeit ők magyarázzák, de egyúttal a ma szerezhető tapasztalatok nélkül a múlt eseményeit sem tudnók helyesen értékelni.”

A magyar nemzetiségi kérdés multbeli beható szemléletéből a történetpolitikus lényeglátó erejével néhány általános elvet szűr le, mint amelyektől függött nemzeti életünk szilárdsága és folytonossága. Ezek az egyszerű elvek: a magyar állam mindig a magyaroké volt, de mindig laktak benne nem-magyar népek is; az ezekkel való békés együttélés módozatait a magyarság mindig kereste, s az idevágó kezdeményezés mindig az ő kezében volt, mert az állam mindenkor az övé volt; sok nem-magyar elem ömlött át a magyarságba, de ez sohasem érte el azt a határt, hogy a magyarság ősi tulajdonságainak kifejtését meggátolhatta volna. Micsoda ezen tények alapján az általános politikai norma? Ha itt zavar támad, a régi magyar politikai érzéknek kell érvényesülnie.

Tisztelt Tagtársam úgy jut ezekre az alapelvekre, hogy a magyarságból mint központi, történetileg uralkodó népből indul ki, s nemcsak egy-egy, hanem valamennyi nemzetiségnek vele való százados együttélését, ennek változatos fordulatait, rajzolja meg. Történetírói felelősségét annál mélyebben érzi, mert ma, amikor a majdnem egészen

magyar lakosságú trianoni ország régi nemzetiségeinek jökora részével újra kiegészült, „a magyar és nem-magyar együttélése a történelem és az elmélet síkjáról az égető nemzeti kérdések közé került.”

Minden magyar lelket megráz az a történeti adata, hogy a nem-magyar népelem az Árpád-korban még alig néhány százalékra rúg, amikor is „az ország lélekben, kultúrában. politikai tehetségben és mindabban, ami egy föld lakosságát európaivá teszi, magyar volt.” A mohácsi vész erről a magaslatról taszította le Magyarországot. A török háborúkban a harcos magyar jórészt elpusztult s helyét idegen népek foglalták el, először a török nyomásra természetszerűen és öntudatlanul, később a bécsi kormányzat impopulációs politikájával tervszerűen és tudatosan.

Amíg a szomszédos népek úgyszólván csak vegetatív történeti életet éltek, a magyar és nem-magyar elemek békés együttélése átlag zavar nélkül folyhatott, de amikor a szomszédok a XIX. század folyamán, főképp második felében, önálló, kellő anyagi és szellemi koncentrációval rendelkező modern államokká fejlődtek, akkor a magyarországi nemzetiségek fokozatosan a konnacionális államokhoz vonzódtak, heves centrifugális erőkké váltak, a magyar államiság tisztelete lelkükben megfogyatkozott, sőt megszünt: egyéni és nemzeti boldogságuk biztosítását csakis a velük egyvérű szomszédállamokhoz való csatlakozástól várták. Ezen a tragikus történeti tényen alig változtatható bármilyen szelíd és engedékeny magyar nemzetiségi politika, amelynek hiányával a kiegyezés korát sokszor fennszóval jómagunk is vádoljuk.

A szomszédos államok nagyrafejlődése érlelte meg Trianont, s alig van remény arra, hogy a történeti-társadalmi pszichológia törvényszerűsége a jövőben megváltozék és respektálja azokat a történeti szemléletből elvont alapelveket, amelyeket a multra nézve Tisztelt Barátom mint egyszerű tényeket megállapított. „A régi magyar politikai érzék” követelése a nemzetiségekkel való bánásmódról nézve természetszerű norma. De ennek az általános, alig konkrétizálható szabálynak, mint politikai pszichotechnikának komoly érvényesítése még korántsem biztosítéka a békés együttélésnek azzal a hatalmas kohéziós történeti erővel szemben, amely mint nemzeti érzés nemzeti ségeinket, főképp értelmiségi rétegüket, továbbra is a szom-

szédos államokhoz vonzza. Hogyan győzhető le ez a lelki gravitációs erő? Erre a kérdésre — félek — éppen a történelemnek ránk nézve ez a tragikus válasza: csak politikai erővel és hatalommal. Ez pedig az államközi csoportosulások labilis rendszere szerint időben igen változó. A politikai realizmusnak rideg szemlélete a pusztá tényeknek — nem a vágyott eszményeknek — síkján kénytelen megállapítani, hogy a nemzetiségi kérdésnek időnkénti eldőlése rendszerint a történeti konjunktúrák függvénye.

Szeretettel üdvözlöm, mint Akadémiánk rendes tagját s oklevelét tisztelettel átadom.

Marek József ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Szabó Zoltán r. tag székioglalója alkalmából,
 1943. január 18-án.

Igen tisztelt, nagyrabecsült Tagtársam! Időszerű és közérdeklődéses tárgyú, tanulságos székfoglaló értekezésének meghallgatása után a M. Tud. Akadémia és benne osztályunk nevében a legmelegebben üdvözlöm mint a rendes tagsági jogok teljességébe lépő tagot. A mai alkalom még különösebben is örömteljesen hangol, mert tudományos tevékenységének és sikereinek szemléelői között magam is közvetlen tanúja lehettem pályájának szinte a legelejétől, amint a botanika tudományának lelkes szeretetétől táplált és irányított, meredek ívelésű fejlődése során mind kiválóbb bűvárkodási teljesítményekkel gazdagította a tudományt. Ennek a tevékenységének elismeréseképpen és az Akadémiánk életében máskülönben is kifejtett serény közreműködése alapján Akadémiánk a nagy kitüntetést és elismerést jelentő rendes tagságra elhivatottnak és érdemesnek ítélte.

Mélyen tisztelt Tagtársam sok nagyot alkotott a botanika tudományának különböző területein folytatott kutató munkásságával. Messze vezetne, ha részletesen méltatni akarnám a hangyaszorgalommal, körültekintő gondossággal és alaposággal végzett tudományos vizsgálódásait. Csupán néhány, különösen jelentőségteljes vívmányát emelem ki a sok közül. Évtizedeken át lankadatlanul folytatott tanulmányai során, felhasználva a majd minden európai országnak meglátogatott intézményeiben gyűjtött tapasztalatokat és adatokat, szabatos összehasonlító, fej-

lödéstani és szövettani módszerekkel a legtökéletesebben átkutatta a Dipsaceae-család nemzetségeinek alakítani, szövetteni, fejlődéstani, növényföldrajzi és rendszertani viszonyait, nemkülönben az egyes fajok körvonalait és rokonértelmű neveit. A régi iránnyal szakítva, teljesen kimerítő, újszerű, hű képet szolgáltatott a *Knautia*- és a *Cephalaria*-genusról és e közben érvényre juttatta különösen a virág, a termés és a virágzat fejlődésére irányuló kutatásainak eredményeit. Ezekről az úttörő bűvárkodási eredményeiről nagyszámú szakirodalmi közleményben, hazai és külföldi tudományos folyóiratokban, Akadémiánk és a Szent István-Akadémia tudományos ülésein, maga készítette rajzokkal ellátott több monográfiában számolt be. Megállapításait a botanika illetékes képviselői osztatlan elismeréssel fogadták és tan- és kézikönyveikben is értékesítették.

Igen tisztelt Tagtársunk rendkívül figyelemreméltó további tevékenysége a legújabb időben méltán előtérbe nyomult örökléstudomány területén folyik. Ennek a botanikát és a zoológiát egyaránt közelről érintő tudományágnak fejlesztéséhez hathatósan járult hozzá saját kutatásaival és annak egyik leghivatottabb képviselőjévé fejlődött hazánkban. Ezt az érdekesítő és fajbiológiai kihatásában egyelőre fel nem becsülhető tudományágát nemcsak saját gyönyörűségére ápolja szeretettel, hanem megismereti vívmányait, tételeit és alkalmazásukat ismeretterjesztő közléseinek egész sorában és számos előadásban a távolabb álló szaktudósokkal és a nagyközönséggel is. Ezzel közvetve hazánk közművelődésének ügyét is eredményesen szolgálja. Ezen a téren alapos tájékozottságáról és tudásáról tanúskodik a Kir. Természettudományi Társulat kiadásában „Az átöröklés” címmel megjelent hézagpótló műve, melyben világos fogalmazásban, eredeti felfogással és csoportosításban tájékoztatja az olvasót, nem hagyván figyelmen kívül a gazdasági és orvosi vonatkozásokat sem.

Igen tisztelt Tagtársunk, a tudós elhivatottságának teljes tudatában, fáradhatatlan lelkesedéssel veszi ki részét az egyetemi oktatásból, a közművelődést fejlesztő és a magyar tudomány hírnevét növelő társadalmi tevékenységből számos tudományos tanácsban és szaktársulat kebelében, osztályunk felolvasó ülésein és bizottságaiban, a Magyar Pszichológiai Társaság örökléstudományi szakosztályának megszervezésével.

Tudományos teljesítményeivel sokszor vívta ki a tudományos világ elismerését és háláját. A Knautia-genus monográfiájával elnyerte a Bugát-díjat, a Cephalaria-genusra vonatkozó művét Akadémiánk a Vitéz-pályadíjjal jutalmazta, hasonló című monográfiáját pedig kiadta; legújabban a legfelsőbb helyen a Corvin-koszorúval tüntették ki.

Jól kiérdemelt kitüntetéseit Akadémiánk azzal tetézte, hogy rendes tagjává választotta. Az ezt a tudományos elismerést jelképező oklevelet a M. Tud. Akadémia köszöntésével, mindnyájunk legmelegebb üdvözlésével és egyben azzal a bensőséges kívánsággal nyújtom át, hogy lelkes, fáradságtól vissza nem rettenő tudományos bűvárkodását soká folytathassa a haza, a nemzet, a magyar tudomány és ezzel Akadémiánk javára és saját dicsőségére.

Marek József ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Soós Lajos l. taghoz székfoglalója alkalmából,
 1943. április 5-én.

Tisztelt Tagtársunknak csaknem négy évtizedre visszatekintő munkássága a zoológia tudományának művelésében és fejlesztésében javarészt és kiváló eredményességgel a mollusca-fauna kutatását és tanulmányozását öleli fel. Ez irányú vizsgálataival a puhatestű állatoknak világviszonylatban is elsőrendű bűvárává és hazánkban ennek a tudományágnak vezéregyéniségévé küzdötte fel magát.

Többnyire rendszertani és faunisztikai, szintúgy fejlődéstani, származástani és ökológiai tanulmányait mindig széles és mély alapra építette fel. E közben szakított a régibb, mesterséges színezetű rendszerezéssel és helyette a helyes anatómiai alap megteremtésével származástaniilag természetes új rendszer körvonalait alapította meg. Igen tekintélyes számú egyéb dolgozataival sok új hazai csigafajt és új nemeket ismertetett meg alapos vizsgálatok alapján. Kutatásait kiterjesztette több, részben nagyon messzeső külföldi ország csigavilágának és a vele kapcsolatos fosszilis anyagnak hozzáértő megismertetésére is. Összefoglaló egyik dolgozatában pedig hű képét festette Nagy-Alföldünk mollusca-állatvilágának, majd a bátorlígeti ösláp puhatestű állatvilágának beható tanulmányozása révén ér-

tékes adatokkal járult hazzá az Alföld állatvilága eredetének megismeréséhez, egy további munkájával viszont hazánk állatföldrajzi felosztását terjesztette a szakkörök elé.

Kutatási területeit kibővítette a tündös-csigák nemszerveinek és nemisejtjeikben a chromatin-redukció folyamatának kérdését tisztázni hivatott vizsgálatokkal. Az ezekről beszámoló dolgozatát Akadémiánk a Vitéz-féle pályázat alkalmával külön díjjal jutalmazta meg. Ezek a vizsgálati eredményei egyúttal alapul szolgáltak a Bronn-féle nagy német gyűjtő munkában az illető fejezet megírására és illusztrálására.

A sok közül kiemelkedik továbbá a Kir. M. Természettudományi Társulat Margo-díjával kitüntetett tanulmánya a magyar fauna Pomatias-fajairól, melyek sokaságát éles bírálattal rendszerbe sikerült foglalnia; megállapítja származástani kapcsolataikat és a fajképző tényezők szövevényes jelentőségét meggyőző módon fejtegeti. A magyarországi tündös-csigák rendszertani anatómiájáról közzétett terjedelmes dolgozata nagy hatással volt a természetes rendszer kialakítására és sokszor hivatkozott forrás külföldi munkákban is. Ugyancsak éles bíráló képességre és kitűnő szaktudásra támaszkodó vizsgálatok alapján írta meg az Alopia-csiganemzetség monográfiáját és biztos révbe hozta az ide tartozó fajoknak addig bonyolult rendszertanát. Ez a teljesítménye a külföldi szaktudósok körében is nagy elismerésre talált.

A hazánkban a mollusca-állatok tanulmányozása terén szinte egyeduralkodó munkásságának megkoronázását jelenti az Akadémiánk kiadásában megindított „Magyarország természetrajza” című monumentális gyűjtőmunka számára az Akadémiától már régebben kapott megbízás folytán megírt „Magyar mollusca-fauna” című, magában zárt egységet képviselő nagy fejezet, mely hazánk puhatestű állatainak minden vonatkozásában teljes és hű természetrajzát adja és sok ábrával ékesítve már kiadás alatt van.

Nem feledkezhetem meg tisztelt Tagtársunknak szorgalmas és hasznos közreműködésével a hazai ismeretterjesztő irodalom terén sem és ezzel kapcsolatban különösen kiemelendőnek vélem az Entz Gézával, csak nemrégén elhunyt tagtársunkkal együtt „Élet a tengerben” cím alatt megírt, tanulságos és élvezetes könyvét. A „Siralmas ének” címen megjelentetett közleménye viszont szinte

megrázó tartalmával széles hazai rétegeket mozgatott meg a természetvédelem érdekében.

Igen Tisztelt Tagtársam! Nagyértékű és a magyar tudományos kutatás hírnevét növelő munkásságának elismerését és megjutalmazását a M. Tud. Akadémia részéről jelképezi ez a tagsági oklevél, melyet Akadémiánk őszinte köszöntésével és azzal a szívből fakadó óhajjal nyújtok át, hogy a természetévé vált lelkesedéssel hosszú időn át folytathassa nemes gyümölcsöket termő tudományos munkálkodását.

XII.

Megemlékezések és gyászbeszéddek.**A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról.***a) A január 25-i összes ülésen.*

Hónapok óta láttuk, hogy Hegedűs Loránt tagtársunk egyre szótlanabban, egyre jobban megrokkanva jelent meg üléseinken. A nyáron nagy szerencsétlenség érte; megtörtén a svábhegyi óraúti szanatóriumba menekült; nem a halál, az élet elől menekült oda. Újév délelőttjén a halál leszállott a szanatóriumra és lefogta Hegedűs Loránt szemét. Egy lázas munkában élt szív állott meg. Amint az egyetemet elvégezte, a magyar amerikai kivándorlást kezdte tanulmányozni, kint Amerikában is. Mint képviselőt, jeles pénzügyi szakértőnek tartották, pénzügyminiszter lett. Tagja volt a trianoni béketárgyalásra kiküldött bizottságnak. Különösen érdekelték az adórendszer; legutolsó felolvasása is ebbe a körbe tartozott. Jokaival való rokonsága sem tagadta meg magát: elbeszéléseket, regényeket, színműveket írt. Akadémiánk 1920-ban választotta meg tagjává, később tiszteleti tag lett s az igazgatótanács tagja. Koporsójára Gratz Gusztáv tagtársunk tette le az Akadémia koszorúját.

b) A február 22-i összes ülésén.

Megint egy kiváló férfiú húnnya le szemét örök álomra: Szmrecsányi Lajos egri érsek, igazgató tanácsunk tagja. Nagy pap volt, a lelkek valódi atyja. Mint érseknek az volt legelső tette, hogy papnevelő intézetét hatvan helyett 120 ifjú nevelésére bővítette ki. 25 templomot épített egyházmegyéjében, s restauráltatta a hatalmas egri székesegyházat. Tizenöt helyen telepített le apácákat, tanításra és szegénygondozásra; ezeknek anyaházat is épített. Fiú- és leányinternátusokat létesített. Igazi egyházfejedelem volt, az ő két kezéből élt Eger és környéke; mindenki valamilyen kapcsolatban volt az aulával. Egyháziakban ünnepi pompát fejtett ki, maga személyére szerény volt; komolyan mondotta a biztatóknak, hogy neki nem telik fürdőzésre, mert a pénznek más helye van. Eger szépülése nagyon sokat köszön neki: utcasort nyitott, egy győ-

nyörű kertjét megnyitotta a közönségnek, az érsekség gyógyerejű fürdőit átadta a városnak. Palotájában ott-hon volt a művészetek szelleme, amiben nagy része volt testvérenek a nagy műértőnek, Szmracsányi Miklósnak. Együtt állították helyre a város sok szép barokk épületét. Bár sok főpap lenne hozzá hasonló a jövőben!

Ravataláról nem hiányzott az Akadémia koszorúja, s elhunytáról külön gyászjelentést adott ki az Akadémia.

Elhunyt Hilbert Dávid nagy matematikus, a götting-gai egyetem tanára. Régóta kérdőjeles nagy kérdéseket sikerült megoldania. Akadémiánk 1906-ban választotta tagjaf sorába.

Hirtelen elhunyt Entz Géza társunk is. Fiatalon a növényteni, majd az állattani tanszék mellett volt tanársegéd; később e tanszék rendes tanára lett. Előbb a Quarnero véglényeit tanulmányozta, utóbb a Balatonhoz pártolt; utóbbi felolvasásai körünkben a Balaton kutatásairól szólnak, a Biológiai Kutató Intézet egyik igazgatója lett. Igazgatója volt közben a Nemzeti Múzeum természetrajzi osztályának. Tagja volt a Szent István-Akadémiának, német és belga tudományos intézeteknek. Akadémiánk 1910-ben választotta levelező, 1936-ban rendes tagjává. Temetése szerdán délután félnégy órakor lesz a farkasréti temetőben. Az Akadémia részéről Szabó Zoltán r. tag vesz tőle búcsút.

c) A május 24-i összes ülésen.

Váratlanul, munkaereje teljében ragadta el a halál Wellmann Oszkár r. tagot, a József Nádor-Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen az állattenyésztés tanárát. Vizsgálatai éveken át Marek Józseffel együtt a rachitásra vonatkoztak; e kétkötetes mű németül is megjelent. Vizsgálódott az öröklés körében, a vitaminok, a takarmányok só-, mész- és foszfortartalma körül, sohasem szakadt el kutatásainak tárgykörétől, hanem azokat egyre újabb kísérletekkel gazdagította. Már taggá ajánlása első alkalmával, 1936-ban, öt nagy könyvére s 25 értekezésére hivatkoztak ajánlói, melyek nagyrészt idegen nyelveken is megjelentek.

Tudományát a gyakorlatban is értékesítette. Külföldön is elismert szaktekintély volt az állattenyésztés terén, sűrűgetője a törzskönyvezésnek.

Akadémiánk 1936-ban választotta I. taggá s már 5 év múlva r. taggá.

Ravatalánál az Akadémia búcsúját számos vizsgálatban és nagy művekben munkatársa: Marek József osztályelnök fejezte ki.

Balogh Jenő íg. és t. tag, másodelnök megemlékezése Színnyei József íg. és r. tagról, az ápr. 19-i összes ülésen.

Midőn ülésünket megnyitom, Akadémiánknak súlyos veszteségéről és gyászáról kell megemlékeznem. Az Akadémia köztiszteletben álló főkönyvtárnoka elhunyt. Magas kort ért, hosszú évtizedeken át munkálkodott buzgón és eredménnyel. Munkásságának érdemét a szaktudomány van hivatva ismertetni és méltatni. 1879 óta, tehát egy hosszú emberéleten át volt a finnugor nyelvrokonság bűvára, de vezére volt a magyar nyelvtudomány munkásainak is. Magyar nyelvtana ma is páratlanul áll, éppúgy mint hatalmas tájszótára. Külföldi tudós társaságoknak egész sora tisztelte meg választásával. — Akadémiánk 1884-ben választotta levelező taggá, 96-ban rendes taggá; ezt sohasem akarta fölcserélni a tiszteleti tagsággal. Tagja volt az Igazgató Tanácsnak, 1928 óta főkönyvtárnok, több mint 30 éven át titkára az I. osztálynak.

Nevét munkái őrzik, az ember emlékezetét kegyeletünk.

Balogh Jenő íg. és t. t. másodelnök gyászbeszéde Színnyei József íg. és r. t., főkönyvtárnok ravatalánál, 1943. április 16-án.

Tisztelt gyászoló gyülekezet! A Magyar Tudományos Akadémia tagjai nagyrabecsült főkönyvtárnokunk elköltözésekor fájdalmas búcsút vesznek Társaságunknak egyik fényes korszakától, amelynek a Megboldogult közel 60 esztendőn keresztül munkás, oszlopos vezető férfiája és utolsó élő tanúja volt.

Amikor ő e palotában munkába állt, másfél évtized telt el Nagy-Magyarország területi épségének helyreállítása és az alkotmányos élet újabb megindulása óta. A tudomány, az irodalom, a közművelődés, az oktatásügy terén hazánk-

nak az alkotó munkára hivatott sok hűséges fia megfeszített erővel fogott össze a végből, hogy a hosszú önkényuralom éveit az előre és felfelé menetelnek, ezzel az újabb felvirágzásnak boldogabb korszaka kövesse.

Szinnyei József egyetemi hallgató korában még színről-színre láthatta, sőt egyetemi küldöttség élén itt a palotában üdvözölhette a halhatatlan főitkárt, Arany Jánost, mint költőt. Ezután néhány év múlva mint 27 esztendőös magántanár már széket foglalhatott azok sorában, akik Arany János munkatársai, az ő akadémiai hagyományainak hű követői voltak.

Üléstermeinkbe akkor a magyar irodalomnak sok kitűnősége, a tudományosságnak több úttörő munkása rendszeresen eljárt. Hogy csak a legnagyobbak közül néhányat említsek, a kitűnő jogtudós, Pauler Tivadar másodelnök mellett ott voltak: báró Eötvös Lóránd, Arany László, Baksay Sándor, Budenz József, Beöthy Zsolt, Csiky Gergely, Fraknoi Vilmos, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Hajnik Imre, a két Hunfalvy, Jókai Mór, Lévy József, Kautz Gyula, Károlyi Árpád, Pauler Gyula, idősb. Szász Károly, Szily Kálmán, Thallóczy Lajos, Trefort Ágoston, Wenzel Gusztáv, Wlassics Gyula és mások.

Azután még három évtizeden át sértetlenül megvolt Akadémiánk vagyona, hiánytalanul befolytak jövedelmei; mi sem gátolta nagyobb kiadványok megjelenését, sem a folyóiratok terjedelmét, sőt lehetett szőni új, nagyobb munkaterveket is.

Szinnyei József mindjárt bebizonyította, mennyire méltó volt arra, hogy kezdő tanár korában csatlakozzék a kitűnő tudósok sorához.

Ettől fogva íróasztalánál és a tanszéken fáradhatatlanul dolgozott, kezdetben két tudományág, később a nyelvtudomány terén: folyóiratokat szerkesztett és nemzedékeket tanított.

Ezt a tudományos és tudósokat nevelő tevékenységét igazi szakférfi hivatott méltatni.

Nekem az a feladatom, hogy Akadémiánk elnöksége, minden tagtársam, igazgatótanácsunk, könyvtárunk tisztviselői nevében is hálával megköszönjem a szeretetet, amelyet Akadémiánk iránt érzett s a mintaszerű kötelelességteljesítést és fáradozást, amelyet mindenkor és valamennyi munka terén Társaságunk javára kifejtett. Bárhova állította őt társai bizalma, teljes szolgálatkészséggel és az

utánunk jövő nemzedékekre is példát adó hűséggel, kitartással dolgozott. A nyelvtudomány és nyelvművelés terén, amely Akadémiánk életében a Legnagyobb Magyar szándékai értelmében is oly nagy jelentőségű, társai közt tekintély, később általánosan elismert és megbecsült vezérférfi lett. Mint I. osztályunknak évtizedeken át titkára, a Nyelvtudományi, később egyúttal a Nyelvművelő Bizottság elnöke, a főtitkár állandó helyettese és több téren támogatója, igazgatótanácsunk tagja, legutóbb másfél évtizeden át gazdag könyvtárunknak buzgó és lelkes vezetője, tisztviselőtársainak jóakarató, megértő főnöke megörökítette nevét évkönyveinkben.

Fáradhatatlan munkásságán felül jellemvonása volt egyéni szeretetreméltósága, a türelem és jóakarát, amelylyel a tehetséges fiatalabb nemzedéket az Akadémia körében is támogatta.

Szakadatlan megfeszített munkában így iramlott el 59 esztendő. Zajtalan, egyszerű, olyan élet volt ez, amelyről keveset tud a nagyvilág, de amely éppen a tanár, a kutató tudós, az akadémikus pályafutásának mintaképe. A nyelvtudomány és a nyelvhelyesség szabályain felül ő még egyet tanított egész nemzetének; nekünk, évtizedeken át tagtársainak is: a *hűséget* a tudomány művelése és Társaságunk iránt.

Rendkívül nagyszámú műveinek tudományos értéke és ennek a hosszú *példaadásnak* sugalló ereje bizonyára évszázad múlva is fenntartja az ő nemes emlékezetét. Az Akadémia érdekében kívánom, hogy ez az emlék mindenkor részesüljön abban az igaz és tiszta kegyeletben, amelyet mi életünk fogytaig szívünkben érzünk s amelyet örökségül hagyunk az utánunk jövő nemzedékekre is!

Gratz Gusztáv I. tag gyászbeszéde Hegedüs Lóránd íg. és t. tag ravatalánál, 1943. január 4-én.

Mélységes gyással a szívemben, egy emberéletre terjedő hosszú barátság után kell búcsút vennem Tőled, Hegedüs Lóránt. Búcsút vennem a Magyar Tudományos Akadémia nevében, amely 47 évvel ezelőtt, fényes pályádnak kezdetén, legelőször ismerte fel képességeidet, dicséretben részesítvén első tudományos munkádat, és amellyel, mióta előbb levelező, majd igazgatósági és tiszteleti tagjává

választott, mindig annyira összeforrottnak érezted magadat. Mélységes gyászunk érhető! Hiszen mindnyájunkat, akik Téged évtizedeken keresztül változatlan szeretettel és meleg barátsággal vettünk körül, lesújt az a gondolat, hogy ezentúl immár olyan világban leszünk kénytelenek élni, amelyből a Te derült okosságod, vonzó, kedves egyéniséged hiányozni fog.

Te befejezted színes és mozgalmas életedet, amely annyi hasznot hozott a köznek, annyi gyönyörűséget barátaid és tisztelőd nagy körének. Befejezted küzdelmeidet, amelyeket az egyenes vonaltól soha el nem térő következetességgel folytattál, tántoríthatatlanul hirdetve azt, amit igaznak és a nemzet érdekében lévőknek tartottál, tekintet nélkül arra, hogy az pillanatnyilag népszerű volt-e vagy népszerűtlen. Befejezted pályádat, amelyen elértél mindent, amire kora ifjúságodban törekedtél, hogy minket megelőzve, megérkezzék oda, ahol már nincsen küzdelem és nincsen munka, de nincsen szenvedés sem és nincsen bánat. Befejezted munkádat, itt hagyván nekünk a Veled eltöltött percek kedves emlékein kívül írásaidat is, amelyeken keresztül szellemi érintkezésben maradhatunk Veled azután is, hogy elhagyta minket.

Itt, Hegedűs Lóránt ravatalánál állva, gondolataink visszaszállnak abba az időbe, amikor sokat ígérő egyénisége először tűnt fel a magyar közéletben. Ma, megvonván hasznos munkának szentelt életének mérlegét, megállapíthatjuk, hogy semmivel, amit Tőle vártunk, nem maradt adós. Ő nemcsak egy élet munkáját szorította bele a születése és halála között lepergett hét évtizedbe. Mint a tudomány művelője, mint politikus és miniszter, mint alkotó elme a gazdasági élet terén és mint százszázok gondolkozását irányító publicista és író — mindezekben a működési tereken Hegedűs Lóránt olyan munkát végzett, amely külön-külön is megtölthetett volna egy-egy hasznos emberi életet. Egyforma biztonsággal mozgott ezekben az ő személyében egyesült különböző hivatásokban.

Mint a tudomány művelője kezdte meg pályáját a tőzsdeadóról szóló munkájával, amelyet az Akadémia dicséretére méltatott. A pénzügyi tudománynak hűséges művelője maradt azután egész életében, ezt a tudományágát választván egyetemi előadásainak tárgyául is. De ez a tudomány egyedül nem tudta őt kielégíteni. Becsvágya többre irányult. Figyelmét mind jobban és jobban azok a nagy

problémák kötötték le, amelyeknek helyes megoldásában látta Magyarország és a magyarság jövőjét és egész boldogulása biztosításának legfontosabb eszközét. Amiről ma sokan úgy beszélnek, mintha valamilyen új, régebben ismeretlen igazságra jöttek volna rá: annak felismerése, hogy a magyarság megerősítése érdekében a magyar nép őseréjének tartalékaiból kell merítenünk, jobban kapcsolván be a mai magyar társadalomba a szegényeket és nyomorultakat, gazdasági létük megalapozásával, szellemi színvonaluk emelésével, az Hegedűs Lórántot már 40 évvel ezelőtt foglalkoztatta. Az a szociális lelkiismeret, amelyről ma úgy szoktak beszélni, mintha az a mostani idők találmánya volna, őt már négy évtizeddel ezelőtt hajtotta társadalmunk beteg állapota legkiáltóbb tünetének, a kívándorlás kérdésének tanulmányozására. Amikor pedig e kérdéssel való foglalkozása közben rájött arra, hogy a kívándorlást nem lehetetlenné, hanem feleslegessé kell tenni, feleslegessé azáltal, hogy azok részére, akik itt megélni nem tudnak, tisztességes új kereseti lehetőségeket teremtünk, amit másként, mint a magyar ipar megerősödése révén elérni nem lehet, akkor ő egész egyéniségének latbavetésével a magyar iparfejlesztés nagy feladatának szolgálatába állt.

Így került Hegedűs Lóránt tudományos fejlődésének útján második hivatásának, a *gazdasági* tevékenységnek körébe. Értékes örökséget hozott magával, amikor erre a pályára lépett: édesapjának, id. Hegedűs Sándornak gyakorlatias gondolkozását, okosságát, a dolgok lényegét megragadó ítélőképességét és a számok iránti érzéket. De a mellett, ami tulajdonságot édes atyjától örökölt, hasznára volt még anyai öröksége: a Jókaiak költői fantáziája, humor iránti érzéke, az igazság ötletes alakban és meglepő hasonlatokban való hirdetésének művészete, főleg pedig egy szebb, boldogabb, tisztultabb eszmékben és ideálokban gazdagabb kor utáni vágyódása. Az apai örökségkép reaszállt józanság és anyai őseinek lendülete egyesült benne, és ez egyenesen predesztinálta arra, hogy azzá váljék, amire közpályájának összes teljesítményei között talán a legbüszkébb volt: Magyarországnak biztosabb jövőt és népességének jobb megélhetését biztosító gazdasági fejlődésnek zászlótartójává, apostolává, tudományos megalapozójává és becsületes munkásává.

Magyarországon nagy eszméket és célokat az ő korá-

ban csakis a *politikán* keresztül lehetett győzelemre vezetni. Ez a felismerés vitte őt is a politikai pályára. Ennek kapui már kora ifjúságában, 1898-ban megnyíltak előtte, amikor első ízben került be a magyar képviselőházba. De fiatalsága ellenére nem merült el azokban a meddő pártharcokban, amelyek akkoriban a magyar politikai életet jellemezték. Elejétől kezdve ellen tudott állni a jelszókban való gondolkodás veszélyének. Nem választotta a politikai érvényesülésnek azt a könnyű módját, hogy egyszerűen készpénznek fogadja el a közkeletű politikai jelszókat, a nélkül, hogy azok belső értékét megvizsgálja. E helyett összegyűjtötte maga körül vele hasonló gondolkodású barátait egy kis, minden héten egyszer közös vacsorára egybegyűlt asztaltársaságba, amelynek az „Ép Ész” nevet adta. Ennek a kis társaságnak neve legjobban jelzi azt, ami Hegedüs Lóránt politikai gondolkozásának legfőbb jellemvonása volt. A végletek között ide-oda himbálódzó politikai fejlődést az „ép ész” kormánykerekével akarta biztos révbe vezetni. Az a politika, amely a fejlődést csakis a régi előítéleteknek új előítéletekkel való felváltásában látja, idegen volt számára. Tisztában volt azzal, hogy a politikai élet, sajnos, oly gyakran irányító, önkényesen kidobott jelszók nem egyebek, mint a politikai életnek gyakran mesterségesen megkonstruált babonái, amelyek mögött az embereknek nem éppen legnemesebb ösztönei húzódnak meg. Hegedüs Lóránt meg volt győződve, hogy ezek a jelszók köpönyegébe bújtatott politikai, gazdasági, faji és egyéb babonák, bármily csökönyös életűek legyenek is, *egyét* nem bírnak el: az „ép ész” napfényét. Ezt szegezte velük szembe minden megnyilatkozásában, egész élete végéig. Mert ő megmaradt a politikában is annak, ami fiatal korától kezdve volt, és nem félt attól, hogy azért, mert nem mindig a legújabb divatú jelszótól irányíttatja magát, azt mondhatnák róla, hogy elmaradt a fejlődésben és hogy a világ elszaladt mellette. Nem azért nem változtatta meg alapfelfogását, mintha nézeteinek megváltoztatásában valamilyen szégyenletes dolgot látott volna, mert bizonyára ő is tisztában volt azzal, hogy csak a legbölcsebb és a legbalgább emberek nem változtatják meg sohasem véleményüket, hanem azért nem, mert neki a politika nem eszköz volt az érvényesüléshez, hanem lelki szükséglet, amely őt fiatal korától haláláig arra hajtotta, hogy szembehelyezkedjék az ostoba előítéletek és az époly üres, mint hangos

szólamok zsarnoksága — és sokszor véres zsarnoksága — ellen.

Amikor Hegedűs Lóránt végleg lezorult az aktív politika teréről — csak a felsőházban hallatván olykor-olykor mindig *okos* hangját, — akkor új működési területet keresett és talált a maga nemzetnevelési törekvései részére: *publicista és író* lett. Felismerte, hogy a legbiztosabb kalauz a jelenkor súlyos bonyodalmából kivezető út megtalálására a múltnak helyes értelmezése. Ennek szentelte utolsó éveit. Ebben a korban megírt cikkeiben és könyveiben együttesen jelenik meg minden minőségben: mint politikus és történetíró, mint tudós és mint gazdasági szakember, mint szépirodalmi és mint költő. Egyaránt becsúgya politikai igazságokat hirdetni és olvasóinak szórakozást nyújtani, mert ő sohasem tudott oktatni úgy, hogy ne szórakoztatott volna, sem szórakoztatni úgy, hogy ne oktatott volna. Történeti munkáit nem azért írta, hogy megállapítsa, mi, mikor és hogyan történt. Nagyobb célja volt: politikai okosságra akarta nevelni kortársait. Ennek a nemzetnevelési célnak vélt szolgálatot tenni, amikor újkori történetünk nagy alakjait egymásután állította oda a mai nemzedék elé, hogy tanuljon tőlük és utánozza példájukat. Egy hosszú életen keresztül politikai kérdésekben elmélyedt erős elmének és nemes szívnek termékei ezek a könyvek. Nem forrásmunkának szánta azokat. Előfordult, hogy ha valaki egyik-másik apró tévedésére figyelmeztette, azt válaszolta: „lehet, hogy így igazabb volna, amit írok, de úgy, ahogyan én megírtam, tanulságosabb.” Amikor hőseit olvasói elé állította, igyekeve nem arra irányult, hogy hüfényképet adjon róluk. Festőművész módjára azokat a vonásokat emelte ki bennük, amelyek a leginkább ragadták meg őt és amelyeket a legértékesebbeknek tartott. Ezért könyvei mindig tanulságosak lesznek. Már stílusuk ötlelessége és zamatos magyarsága is meg fogja azokat övni az enyészettől.

Kedves halott barátunk, Hegedűs Lóránt! Nem tudjuk eldönteni, hogy melyik működési körödben voltál a legnagyobb, melyik hivatásodban tetted meg nemzetednek a legértékesebb szolgálatot. Mi, akik itt ravatalodat körülvesszük, hálásan gondolunk mindarra, amit Neked köszönhetünk, mindarra, amit hazádért és nemzetedért tettél és tenni akartál. Minden minőségében szerettünk és becsültünk Téged és talán a legjobban szerettük és becsültük

Benned a melegszívű embert és a hűséges barátot. Egyéniséged varázsa alól senki, aki közeledbe jutott, nem tudta magát kivonni. Azokhoz a nagyon ritka emberekhez tartoztál, akik még akkor is tudnak közkedveltek és népszerűek maradni, ha népszerűtlen elveket vallanak és divatjukat múlt igazságokat hirdetnek, mert egyéniséged értékessége előtt senki szemet nem húnnyhatott. Fájdalommal búcsúznak el Tőled. Együtt éreztünk Veled munkáidban, eredményeidben, sikereidben és együtt éreztünk Veled szenvedéseidben csalódásaidban és bánataidban is. Ez a koporsó itt lezárja testedet, — lelkednek egy-egy darabját pedig megőrzik részünkre könyveid és megőrzik a mi emlékeink. Akik Hozzád közel álltunk, akik szerettünk és becsültünk, mindig hűséges kegyelettel fogunk Rád visszaemlékezni. Fájó tudat, hogy a jövőben meg leszünk fosztva Tőled. De belenyugszunk ebbe, mert tudjuk, hogy a halál jótékony is volt Veled szemben; megkímélt Téged sok mindentől, ami keserves fájdalom alakjában az életben esetleg még Rád várhatott volna. Az a halál, amely száz meg száz ajtón keresztül törhet be hozzánk, lassú, észrevétlen lépésekkel közeledett Feléd, a nélkül, hogy közelségét érezted volna és azután egy zajtalanul, csendesen nyíló ajtón keresztül nyitott be Hozzád — előzetes kopogtatás nélkül. Elvitt békésen, kimélettel, könyörületesen!

Megérdemelted azt a nyugalmat, amelyet számodra hozott és amelyet a Te tetterős egyéniségedre más, mint a halál, nem tudott volna rákényszeríteni. Lázás munkában eltöltött életed után pihend ki most fáradalmaidat és aludd békében örök álmodat. A Magyar Tudományos Akadémia nevében, minden barátod nevében: Isten Veled!

Marek József t. és ig. tag, osztályelnök gyászbeszéde Wellmann Oszkár r. tag ravatalánál, 1943. május 7-én.

Igaz fájdalomtól sajgó szívvel vállalkoztam a mindnyájunkat megrendítő és engem különösen lesújtó szomorú feladatra, hogy utolsó istenhozzádot mondjak Wellmann Oszkárnak, a M. Tud. Akadémia rendes, a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület tiszteleti tagjának, az Országos Állategészségügyi Tanács rendes tagjának, a Kir. Magyar Természettudományi Társulat választmányi tagjának és mezőgazdasági szakosztálya alelnökének, és letegyem tisz-

teletünk és nagyrabecsülésünk koszorúját földi maradványaira. Egyúttal nemcsak mélyen szomorkodó lelkemben — némán, — hanem az érzések sugallta élőszóval is búcsúszom tőle, szeretett igaz barátomtól, nagyrabecsült kartársamtól és munkatársamtól.

Az a tudat élt bennem, hogy már a legközelebbi időben szemben fogunk állani Veled, midőn a M. Tud. Akadémia felolvasó ülésén, rendes akadémiai taggá megválasztásod alkalmából, a már készen álló székfoglaló értekezésed előterjesztése után, méltathatom tudományos pályafutásodat, kiváló kutatási eredményeidet és szorgalmas közreműködésedet az Akadémia tevékenységében. Nagy fájdalomkra a Gondviselés másképpen határozott: a kérlelhetetlen halál idő előtt ragadott el körünkből és derékbatörte még sok kitűzött feladat megoldására irányuló tervezésedet. A halálnak sikerült elhatározásaidból kikapcsolni a jövőt, de nem áll hatalmában megsemmisíteni multad alkotásait. Ezek ebben a szomorú pillanatban még fényesebb megvilágításban vonulnak el lelki szemünk előtt és igényt tartanak a maradandóságra, az utókor hálájára és elismerésére.

Wellmann Oszkár néhai Tangl Ferenc, hírneves fiziológusunk intézetében, megihletve mesterének szellemétől és nagy tudásától, kezdte meg tudományos munkásságát biokémiai, biológiai, fiziológiai és örökléstani vonatkozásban, és nyilván már itt alakult ki tudományos tevékenységének iránya. Céltudatosan folytatott exakt kísérletekre és laboratóriumi vizsgálatokra támaszkodva, az állattenyésztésben minden ágazatában itthon és külföldön egyaránt elsörendűnek elismert, úttörő és irányító szaktekintélyé lett. Tevékenyen és nagy sikerrel működött közre hazánk állattenyésztésének magas tudományos és gyakorlati színvonalra emelésében, a különböző mezőgazdasági és állattenyésztési szervezetekben. A kitűnően képzett tanár igaz elhivatottságával harmincnél több fiatal nemzedéket és több kitűnő tanítványt nevelt a modern állattenyésztésben szellemében. Nagy tudásával hathatósan támogatta és előmozdította az Orsz. Állategészségügyi Tanács, a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület, a Kir. Magyar Természettudományi Társulat és több egyesület működését. Kiváló szaktudását a külföldi államok is elismerték azzal, hogy ismételten kérték ki és értékesítették a személyes helyszíni megfigyelések felhasználásával megalkotott tanácsait, hogy

továbbá nemzetközi kongresszusok és különböző egyesületek felkérésére számos előadást tartott időszerű és fontos kérdések tisztázása érdekében.

Tudományos munkásságának magas fajsúlyát biztosítjának még biokémiai, biológiai és örökléstan kutatásai. Különösen kiemelkedők a táplálkozástannal kapcsolatban a hús- és zsirtermelés energia-szükségletét és asszimilációs munkáját megállapító szabatos kísérletei, nemkülönben a részint egyedül, részint két munkatársával régóta folytatott kutatásai, melyek betekintést engednek a szervezet anyagforgalmában, a rhachitis-betegség és a vele rokon csontbántalmak lényegébe.

Mint későbbi kutató munkásságának részesét mindig meghatottak és csodálatba ejtettek új gondolatainak, kezdeményezéseinek, kísérleti készségének gazdagsága, átfogó tudása a biológiában, ernyedetlen munkabírása, törhetetlen kötelességtudása, mely a sokszor kínokat hozó, szabad mozgást korlátozó, heroizmussal elviselt betegsége ellenére sem tartotta vissza az oktatás munkájának ellátásától és a folyamatban levő kísérletek irányításától. Mindezt lehetővé tette a Gondviselésnek a szerencsés természeti adottságokhoz juttatott ajándéka: a tudós tevékenységének hatalmas támogatására alkalmas eszményien kiegyensúlyozott, szép, bensőséges, kölcsönös áldozatra kész családi élete képében.

A veszteség nagyságának átérzésével búcsúzom Tőled az engem megbízó testületek nevében, a soha el nem múló ragaszkodó barátsággal és azzal a tudattal, hogy istenadta tehetségeddel hűségesen sáfárkodtál és hogy szellemi alkotásaiddal lelkünkben és az utókor emlékezetében tovább élni fogsz.

Nyugodjál békében! Isten Veled!

Rybár István r. tag gyászbeszéde Fekete Jenő l. tag ravatalánál, 1943. március 24-én.

Ma egy hete egy megdöbbenően szomorú hír rázta meg a magyar tudományos világot: tragikus körülmények között meghalt dr. Fekete Jenő, a br. Eötvös Loránd Geofizikai Intézet igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Vele sírba szállt az Eötvös-féle geofizikai ku-

tatások tudományos megtestesítője, egy még élő emlék br. Eötvös Loránd életéből.

Korán, alig 24 éves korában került Eötvös mellé mint Semsey-ösztöndíjas, azzal a megbízással, hogy minden idejét azoknak a tudományos vizsgálatoknak szentelje, amelyeket Eötvös a gravitáció, a földi nehézségi erő és a mágneses erő vizsgálatára megindított. És Fekete ez ösztöndíj elfogadásával tett fogadalmához hű maradt egész életében, utolsó leheletéig, 15 esztendőn át, Eötvös haláláig teljes odaadással segítette őt, kezdetben mint tanítvány, később mint munkatárs. És ő munkatárs volt a szó tulajdonképeni értelmében. Kora reggeltől késő estig, sőt éjjeleken át is állandóan együtt végezték a kísérleti vizsgálatokat, a teoretikus és numerikus számításokat.

Eötvös szerette és nagyrabecsülte. Szerette benne egyenes jellemét, igazi úri egyéniségét, megbecsülte munkaszeretét és nagy tudományos felkészültségét, különösen alapos matematikai, főleg potenciáleméleti ismereteit. E nagy értékeléseinek legszebb bizonyítéka az a Fekete Jenő birtokában lévő bizonyítvány, amelyben Eötvös sajátkezü írásával kinyilatkoztatta, hogy vizsgálatainak eredményességéhez Fekete Jenő közreműködése nélkül aligha jutott volna el.

Az első világháború befejezése után a Royal Dutch Shell hatalmas olajtársaság meghívta és megbízta őt Mexikóban végzendő Eötvös-féle torziós inga-vizsgálatok vezetésével. Fekete e megbizatással nehéz és kényes feladatra vállalkozott. Nehéz és kényes volt a feladat, mert Feketének el kellett oszlatnia az akkor még szórványosan, kísérletképen megindított Eötvös-féle geofizikai vizsgálatok iránt, különösen a finanszírozó olajvállalatok vezetői részéről megnyilvánult bizalmatlanságot és meg kellett győznie őket e vizsgálatok eredményességéről. S Feketének ez teljes mértékben sikerült. Alapos, pontos észleléseivel és az észlelési eredményeknek nagy tudományos felkészültséggel végrehajtott interpretálásával oly következtetésekhez jutott, amelyeket a később végrehajtott mélyfúrások teljesen és fényesen igazoltak. Nagyrészt neki, e három éven át végzett kutatásainak köszönhető az Eötvös-féle torziósinga-vizsgálatoknak, e tisztán magyar tudományágnak, elismerése és elterjedése a világon.

Ezután még hét évig dolgozott Amerikában, az Egyesült Államok Texas államában, ahol neki, mint a Torsion

Balance Exploration Company technikai tanácsadójának alkalma volt a geofizikai kutatásoknak gyors és nagy kifejlődését az Egyesült Államok összes olajtermelő államaiban tanulmányoznia, sőt azokban tevékenyen részt is venni.

1935-ben hazatért és átvette a br. Eötvös Loránd Geofizikai Intézet vezetését. Itt Amerikában szerzett tapasztalatai alapján, az észleléseket végző expedíciók helyes megszervezésével, azok teljesítőkéességét nagy mértékben fokozta és a Geofizikai Intézet működését kiszélesítette. Új geofizikai módszerek, mint a szeizmikus, elektromos és gravimetrikus módszerek végzésére rendezte be az intézetet, úgyhogy a br. Eötvös Lóránd Geofizikai Intézet ma sokoldalú módszereket alkalmaz a geofizikai kutatásokban. Az Eötvös-intézet vezetésén kívül reá nehezedett a Magyar-Német Ásványolaj Rt. koncessziós területeinek geofizikai vizsgálata is.

E két intézmény megbízásából hazánk nagy területeit kutatta át a legkülönbözőbb geofizikai módszerekkel és az észlelési eredményeket nehéz és körültekintő számításokkal geológiaiilag interpretálta.

Hatalmas és eredményes munkáját legszebben bizonyítják évenként nyomtatásban megjelent jelentései, amelyekben beszámolt az elmúlt év alatt végzett geofizikai kutatásairól és eredményeiről.

E sokoldalú, fárasztó munka, mint az expedíciók megszervezése és vezetése, az ezekkel kapcsolatos laboratóriumi munkák, a nagy tömegben beérkező észlelések feldolgozása és interpretálása, s mindezen munkákkal járó felelősségteljes adminisztráció felőrölték a különben erős ember erejét. A múlt év december közepén idegrendszere hirtelen felmondta a szolgálatot. Szabadságot kapott, de túlerőltetett idegeire ez sem hozott gyógyulást.

Megrendült lelkiállapotában elveszítette hitét és reményét a felépülésben. A munkaszeretet, a határtalan kötelességtudás és a kétségbeesés, hogy feladatának immáron nem tud megfelelni, sodorták őt a tragikus vég felé.

Gyászoljuk benne a tudóst, akinek az Eötvös-féle geofizikai kutatások, e tiszta magyar alkotás fejlesztésében és az egész világon való elterjesztésében a legnagyobb érdeme van, aki hazánk hatalmas területein végrehajtott geofizikai kutatásaival elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar tudomány és a gyakorlati geológia szolgálatában. De gyászoljuk benne az igazi jóbarátot is, aki szere-

tetreméltó énjével és mindenkor határtalan úri egyénisé-
gével oly sok barátot és tisztelőt szerzett magának.

Mélységes fájdalommal búcsúzom Tőled, Fekete Jenő.
a Magyar Tudományos Akadémia nevében és helyezem el
koszoróját hálás elismerése jeléül.

Fekete Jenő, szeretett barátom, Isten Veled!

Szabó Zoltán r. tag gyászbeszéde Entz Géza r. tag ravatalánál,
1943. február 24-én.

Mély megrendüléssel, igaz fájdalommal, baráti és kar-
társi szeretetünk minden melegével átértzett gyásszal ál-
lunk itt ravatalod mellett, Entz Géza. Aggódó részvétellel
láttuk már régebb idő óta életerőd fogyatkozását. Te, aki
a lankadatlan, szorgalmas és lelkiismeretes munka embere
voltál, arra kényszerültél, hogy letedd kezedből a kutatás
műszereit. Azokat a műszereket és eszközöket, amelyeket
atyád, a biológiai tudományok legnagyobb magyar profé-
tája, hagyományozott reád tehetségével, kutató szellemével
együtt. Ezekkel a műszerekkel Te is az élőlények misztikus
erőforrását, az élet parányi székhelyét, a sejtet kutattad.
A világ zajától igyekeztél elzárkózni és a forgalmas élet-
től a lehetőség szerint szabadulni, hogy leszállhass a
mikroszkóp bűvös sugarai nyomán a véglények csodálatos
világába és ezek szervezetében keresd a Teremtő akara-
tának és a termelés szépségének megnyilatkozását.

Kortársaid tudják, hogy már serdülő korod óta el-
mélyedtél a növény- és az állatvilág határterülete élőlé-
nyeinek tanulmányozásába. Sikereid, kutatásaid eredmé-
nye nyomán már fiatalon e tudományszak magántanára
lettél a budapesti tudományegyetemen. Mint a Műegyetem
botanikai, majd zoológiai tanszékének adjunktusa időköz-
ben több külföldi hidrobiológiai intézet kutató tagja, ké-
sőbb, mint a budapesti Erzsébet-főiskola, majd az ut-
rechti egyetem tanára, azután a Tihanyi Biológiai Intézet
és a Nemzeti Múzeum állattárának igazgatója, végül közel
egy évtizede egyetemünkön az általános állattan és össze-
hasonlító bonctan nyilvános rendes tanára, a sok felapró-
zódást jelentő adminisztrációs munka és tanári tevékeny-
ség között is mindig időt és alkalmat találtál a kutatásra.
Hajlamod és akaratod, kutató és elmélyedő természeted
gyakran nem találta meg azt a nyugalmat és légkört, melyet

tudományos törekvéseid és természeted megkívánt. Életrajzod szinte iskolapéldája lehetne annak, miképen lehet megsanyargatni egy eszményi tudóst évtizedeken át, hozzá nem illő hányattatásokkal és felaprózni idejét, megőrölni idegrendszerét felesleges küzdelmekkel. Te, ennek ellenére is hű maradtál őseid törekvéséhez, az állandó tanuláshoz, a lelkiismeretes, feltűnés és hírverés nélküli *kutató* és a lelkes odaadó *tanító* munkához. Egész életeden át tanultál, tanítottál és kutattál. Ez a három tevékenység töltötte be szellemi életedet és csatlakozott a mély vallásossághoz és családod meleg szeretetéhez. Tanultál és tanítottál utolsó előadásodig, amelyet még képes voltál elmondani, kutattál az utolsó percig, ameddig képes voltál asztalod mellett foglalkozni, imádságos megnyugvással erősítettél szenvedéseidben hívő lelkedet utolsó fohászodig és gyermeki tiszta szemed szeretettel búcsúzott családod aggódó és ápoló tagjaitól. Lelked elröppent; az élet törvényei beteljesülnek, tested porrá válik, de alkotásait itt maradnak a magyar tudomány kincstárában. Nagy tudásod, jellemző éleslátásod, józan ítélőképesség, lelkiismeretes munkád tanúja értekezéseid, könyveid egész sora. A Balaton aranycsillogású hullámai örökre hirdetni fogják, hogy a magyar tenger életének rejtélyeit a Te munkád, az általad magas színvonalra emelt intézmény tevékenysége tárta fel. Gazdag, általánosan elismert munkásságod előtt őszinte hódolattal hajtja meg zászlaját a magyar tudományos élet. Ennek a tudományos életnek három intézménye, a budapesti Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István-Akadémia koszorúját helyezem ravatalodra mélységes fájdalommal, őszinte igaz tisztelettel és hálás köszönettel kiváló egyéniséged és munkásságod iránt.

Az egyetem és Akadémiánk meleg szíved, jóságos lelked, tudományoddal összefort egyéniséged emlékezetét mindenkor kegyelettel és szeretettel fogják megőrizni. Entz Géza, Isten veled!

XII.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket l. Akad. Ért. LII. köt. 312—3. l.)

- Akadémiai Értesítő.* Szerkeszti Voinovich Géza. LII. köt. 475. füz. 1942. jún.—dec. 187—316. l. 2.— P.
- Balogh János:* Magyarország páncélos atkái (conspectus oribateorum Hungariae) Mat. és Term. tud. Közlemények. XXXIX. köt. 5. sz. 1943. 202 l. 5.— P.
- Értekezés a filozófiai és társadalmi tudományok köréből.* V. köt. 12. sz. Gajzágó László: A nemzetközi jog mivoltáról. A nemzetközi jog leglényegesebb elemei s vonatkozásai és ezeknek mai helyzete. 1943. 51 l. 2.— P.
- Förster Aurél:* Aristotelis de sensu et de memoria libri. (Editiones criticae scriptorum graecorum et romanorum) 1943. 149 l. 12.— P.
- Gajzágó László:* A nemzetközi jog mivoltáról. A nemzetközi jog leglényegesebb elemei és ezeknek mai helyzete. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. V. köt. 12. sz.) 1943. 51 l. 2.— P.
- Hadtörténelmi Közlemények.* Szerkeszti Gyalókey Jenő. XLIV. évf. I—II. füz. 1943. 1—114 l. 2.50 P.
- Irodalomtörténeti Közlemények.* Szerkeszti Kéky Lajos. 1942. 52. évf. 4. füz. 349—436. l. és tartalommutató; 1943. 53. évf. 1. füz. 1—78 l. à 3.— P.
- Közgazdasági Szemle.* Szerkeszti Heller Farkas. 1943. LXVII. évf. 86. köt. 1—2. sz. 1—128. l. + 1—11. Inholdsauzüge 3.— P. LXVII. évf. 86. köt. 3. sz. 129—260. l. + 1—8. Inholdsauzüge 3.— P.
- Lukinich Imre:* A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. IV. köt. 1549—1555. 1943. LI, 723 l. 15.— P.
- Magyarosan.* Nyelvművelő folyóirat. Szinnyi Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. 1943. XII. évf. 1. füz. 32 l. 2. füz. 33—64. l. à —.30 P.
- Matematikai és Természettudományi Értesítő.* Szerkeszti Mauritz Béla. LXI. köt. 2. rész, 1942. 441—754. l. 8.— P.
- Matematikai és Természettudományi Közlemények* XXXIX. köt. 5. sz.: Balogh János: Magyarország páncélos atkái (conspectus oribateorum Hungariae). 1943. 202 l. 5.— P.
- Zádor Anna—Rados Jenő:* A klasszicizmus építésze Magyarországon. 1943. 247 l. és 230 kép. 28.— P.

INHALT.

I. Innere Mitglieder der Akademie	1
II. 103. Generalversammlung der Akademie:	5—15
Protokolle der Sitzungen	
Feierliche Gesamtsitzung:	
a) Eröffnungsrede des Präsident Sr. K. H. Erz. Josef	16
b) Bericht des Generalsekretärs Géza Voinovich	27
c) k. M. Koloman Szily: Zur Erinnerung an Gr. Kuno Klebelsberg	35
d) o. M. Eduard Neuber: Der Arzt und der Krieg	35
III. <i>Berichte über die Preisausschreibungen:</i>	
a) über den Groß-Preis und den Marczibányi-Preis	36
b) über den Preis aus der Stiftung Gabriel Kazinczy und Gemahlin	69
c) über den Flora Körössy-Preis	70
d) über den Albert Berzeviczy-Preis	73
e) über den Sámuel-Kölber-Preis	78
f) über den Nikolaus Horthy-Preis der Budapester Han- delskammer	79
g) über den Preis der Haupt- und Residenzstadt Budapest	89
h) über den Franz Chorin-Preis	93
i) über den Nikolaus Horthy-Preis des Leopoldstädter Casino (für Philosophie)	106
j) über den Koloman Molnár-Preis	109
k) über den Johann Serbán-Preis	118
l) über den Graf Stefan Széchenyi-Preis der Pester Un- garischen Commerzialbank	122
m) über den Preis der gemeinsam verwalteten Spenden und Vermächtnisse	123
n) über den Sigmund Kornfeld-Preis	127
o) über den Nikolaus Horthy-Preis des Leopoldstädter Casino (für Medizin)	131
p) über den Philipp Weiss-Preis	138
IV. Preissätze der Akademie für das Jahr 1943	145
V. Wahl des neuen Oberbibliothekars	152
VI. <i>Berichte:</i>	
a) über den Stand der Bibliothek	155
b) Bericht des k. M. Ferdinand Fettich über seine urge- schichtlichen Forschungen im Kiewer Museum	165

VII. Schlußrechnung der Akademie vom Jahre 1942	173
VIII. Kostenvorschlag der Akademie für die zweite Jahreshälfte 1943	181
IX. Ausweis über die beiden Graf Vigyázó-Vermögen vom 31. Dezember 1942	189
X. Dokumente aus dem Soldatenleben des Grafen Stefan Széchenyi. Veröffentlicht von o. M. Julius Viszota	200
XI. <i>Begrüßungsreden:</i>	
a) Begrüßungsworte des Vizepräsidenten Eugen Balogh bei der Übergabe der Preise für Volksschullehrer	241
b) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Johann Melich gelegentlich der Antrittsvorträge des k. M. Ladislaus Gáldi und des o. M. Franz Zsigmond .	243
c) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kornis gelegentlich der Antrittsvorträge des k. M. Ladislaus Gajzágó und der o. Mitglieder Julius Moór, Julius Szekfü	252
d) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek gelegentlich der Antrittsvorträge des o. M. Zoltán Szabó und des k. M. Ludwig Soós	268
XII. <i>Nekrologe:</i>	
a) Nachruf des Generalsekretärs an die verstorbenen Mitglieder	273
b) Nachruf des Vizepräsidenten Eugen Balogh an den verstorbenen Oberbibliothekar Josef Szinnyi .	275
c) Trauerrede des Vizepräsidenten Eugen Balogh an der Bahre des Oberbibliothekars Josef Szinnyi . .	275
d) Trauerrede des k. M. Gustav Gratz an der Bahre des e. M. Roland Hegedüs	277
e) Trauerrede des E. M. Josef Marek an der Bahre des o. M. Oskar Wellmann	282
f) Trauerrede des o. M. Stefan Rybár an der Bahre des k. M. Eugen Fekete	284
g) Trauerrede des o. M. Zoltán Szabó an der Bahre des o. M. Géza Entz	287
XIII. Neuere Veröffentlichungen der Akademie	
XIV. Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und englischer Sprache	

SOMMAIRE.

I. Membres internes de l'Académie	1
II. 103-ème assemblée générale de l'Académie:	5—15
Procès verbaux des séances	
Séance solennelle:	
a) discours d'ouverture de S. A. R. le président Archiduc Joseph	16
b) rapport du secrétaire général Géza Voinovich	27
c) discours en mémoire du comte Cuno Klebelsberg par Coloman Szily m. corr.	35
d) Edouard Neuber m. ord.: Le médecin et la guerre	35
III. <i>Rapports sur les prix à décerner:</i>	
a) le Grand-Prix et le prix Marczibányi	36
b) le prix fondé par Gabriel Kazinczy et son épouse	69
c) le prix Flore Körössy	70
d) le prix Albert Berzeviczy	73
e) le prix Sámuel-Kölber	78
f) le prix Nicolas Horthy fondé par la Chambre de Com- merce de Budapest	79
g) le prix de la capitale Budapest	89
h) le prix François Chorin	93
i) le prix Nicolas Horthy offert par le „Lipótvárosi Ca- sino” (pour philosophie)	106
j) le prix Coloman Molnár	109
k) le prix Jean Serbán	118
l) le prix comte Etienne Széchenyi fondé par la Banque Commerciale Hongroise de Pest	122
m) le prix fondé de dons et de legs administrés collecti- vement	123
n) le prix Sigismond Kornfeld	127
o) le prix Nicolas Horthy offert par le „Lipótvárosi Ca- sino” (pour médecine)	131
p) le prix Philippe Weiss	138
IV. Nouveaux prix de l'Académie	145
V. Election du bibliothécaire en chef	152
VI. <i>Rapports:</i>	
a) sur l'état de la bibliothèque	155
b) exposé de Ferdinand Fettich m. corr. sur ses recher- ches d'histoire primitive dans le musée de Kief	165

VII. Bilan de l'Académie de l'exercice 1942	173
VIII. Budget de l'Académie pour la seconde moitié de l'exercice 1943	181
IX. Compte-rendu des deux fonds Vigyázó du 31. décembre 1942	189
X. Documents concernant le service militaire du comte Etienne Széchenyi. Publiés par Jules Vizsota de l'Académie	200
XI. <i>Discours de félicitation:</i>	
a) discours du vice-président Eugène Balogh à l'occasion de la distribution des prix fondés pour institu- teurs primaires	241
b) allocutions de Jean Melich prés. de section à l'occa- sion des discours de réception de Ladislav Gáldi m. corr. et de François Zsigmond m. ord.	243
c) allocutions de Jules Kornis prés. de section à l'occa- sion des discours de réception de Ladislav Gajzágó m. corr., de Jules Moór et Jules Szekfű membres ord.	252
d) allocutions de Joseph Marek prés. de section à l'occa- sion des discours de réception de Zoltán Szabó m. ord. et de Louis Soós m. corr.	268
XII. <i>Nécrologie:</i>	
a) commémoration des membres défunts par Géza Voino- vich secrétaire général	273
b) commémoration du bibliothécaire en chef feu Joseph Szinyei par Eugène Balogh vice-président	275
c) discours du vice-président Eugène Balogh aux funérai- les de Joseph Szinyei bibliothécaire en chef	275
d) Discours de Gustave Gratz m. corr. aux funérai- les de Roland Hegedüs m. hon.	277
e) discours de Joseph Marek m. ord. aux funérai- les d'Oscar Wellmann m. ord.	282
f) discours d'Etienne Rybár m. ord. aux funérai- les d'Eugène Fekete m. corr.	284
g) discours de Zoltán Szabó m. ord. aux funérai- les de Géza Entz m. ord.	287
XIII. Publications récentes de l'Académie	
XIV. Sommaire en allemand, français et anglais	

TABLE OF CONTENTS.

I. Members of the Hungarian Academy of Sciences	1
II. 103st solemn meeting of the Academy:	5—15
Protocols of the meetings	
Solemn plenary meeting:	
a) Opening speech of H. R. H. the President Archduke Joseph	16
b) report of General Secretary Géza Voinovich	27
c) Coloman Szily corr. m.: Commemoration of Count Cuno Klebelsberg	35
d) Edward Neuber ord. m.: The physician and the war	35
III. Reports on the awarding of prizes:	
a) on the Great Prize and the Marczibányi Prize	36
b) on the Gabriel Kazinczy Prize	69
c) on the Flora Körössy Prize	70
d) on the Albert Berzeviczy Prize	73
e) on the Sámuel—Kölber Prize	78
f) on the Nicolas Horthy Prize founded by the Buda- pest Chamber of Commerce and Industry	79
g) on the Prize of the Municipality of Budapest	89
h) on the Francis Chorin Prize	93
i) on the Nicolas Horthy Prize offered by the „Lipót- városi Casino” (for philosophy)	106
j) on the Coloman Molnár Prize	109
k) on the John Serbán Prize	118
l) on the Count Stephen Széchenyi Prize founded by Hungarian Commercial Bank of Pest	122
m) on the Prize of the collectively administrated dona- tions and legacies	123
n) on the Sigismund Kornfeld Prize	127
o) on the Nicolas Horthy Prize offered by the „Lipót- városi Casino” (for medical science)	131
p) on the Philip Weiss Prize	138
IV. New awards of the Academy for the year 1943.	145
V. Election of the chief-librarian	152
VI. Reports:	
a) on the state of the library	155
b) report of Ferdinand Fettich corr. m. on his primitive history researches in the Museum of Kiew	165

VII. Final accounts of the Academy for the year 1942.	173
VIII. Budget estimate of the Academy for the months July— December 1943.	181
IX. Financial report of the two Count Vigyázó estates on December 31th 1942.	189
X. Documents concerning the military service of Count Ste- phen Széchenyi. Published by Julius Vizsota ord. m.	200
XI. <i>Addresses of welcome:</i>	
a) by the Second-President Eugene Balogh at the delivery of the prizes founded for teachers of primary schools	241
b) by John Melich President of Section to Ladislav Gáldi corr. m. and to Francis Zsigmond ord. m. on the occasion of their inaugural speeches	243
c) by Julius Kornis President of Section to Ladislav Gajzágó corr. m., to Julius Moór and to Jules Szekfű ord. members on the occasion of their inaugural speeches	252
d) by Joseph Marek President of Section to Zoltán Szabó ord. m. and to Lewis Soós corr. m. on the occasion of their inaugural speeches	208
XII. <i>Necrologies:</i>	
a) commemorative speech of General Secretary Géza Voinovich on the deceased members	273
b) commemorative speech of the Second-President Eugene Balogh on the deceased chief-librarian Joseph Szinnyei	275
c) funeral speech of the Second-President Eugene Balogh at the beir of the chief-librarian Joseph Szinnyei	275
d) funeral speech of Gustavus Gratz corr. m. at the bier of Roland Hegedüs hon. m.	277
e) funeral speech of Joseph Marek ord. m. at the bier of Oscar Wellmann ord. m.	282
f) funeral speech of Stephen Rybár ord. m. at the bier of Eugene Fekete corr. m.	284
g) funeral speech of Zoltán Szabó ord. m. at the bier of Géza Entz ord. m.	287
XIII. Recent publications of the Academy	
XIV. Table of contents in Germann, French and English	

A kiadásért felel: Voinovich Géza

21249 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkeszti: VOINOVICH GÉZA

LIII. KÖTET

1943

JÚNIUS—DECEMBER

I.

Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése.

A XVI. és XVII. században az egyetemek, néhány északitáliai és németalföldi egyetem kivételével, mélyen lehangoltak s meddő hagyományaikba merevednek: korántsem a renaissanceszal megindult tudományos haladásnak középpontjai. Tanítási módszerük az aristotelesi és galenoszi szövegek magyarázata; a középkori disputációk szkémája a régi. Csak itt-ott szürenekzik be az egyetemekbe a modern természettudományoknak megpezsdült szelleme, a kísérleti vizsgálat, a laboratóriumi munka, a klinikai tanítás. Nyelvük továbbra is a latin. *Kopernikus*, *Descartes* és *Galilei* gondolatait a ptolemaiosi világfelfogás és az aristotelesi fizika még nem engedi érvényesülni: a század végén a newtoni mechanika is nehezen tud tért hódítani. A gondolat szabadságára, a *libertas philosophandi*-ra, maguk az egyetemek sem tartanak igényt.

A legnagyobb gondolkodók és természetkutatók, akik alapvető fölfedezéseket tesznek, nem egyetemi emberek, sőt éppen az akkori egyetemi rendszer legfőbb kritikusai. Így Angliában *Bacon*, *Hobbes*, *Harvey*, *Boyle*; Franciaországban *Montaigne*, *Descartes*, *Pascal*, *Gassendi*, *Mariotte*, *Leméry*; Németalföldön *Huygens*, *Leeuwenhoek*, *Swammerdam*, *Van Helmont*; Németországban *Kepler*, *Guericke*, *Leibniz*. Ha úttörő kutatók az egyetemek tanárai is, kénytelenek alkalmazkodni az egyetem elavult szabályaihoz, amelyek a hagyományos tanok előadását követelik meg s az új kutatások eredményeinek tanítását egyenest megtiltják. *Vesalius* a páduai egyetemen *Galenos* helytelen anatómiai felfogását kényszerül tanítani, s amikor ezeket a boncolásai közben megfigyelt tények alapján előadásai-ban mégis cáfolni merészkedik, olyan vihar támad ellene

az egyetemen, hogy kéziratait elégeti és Spanyolországba távozik, V. Károly császár udvari orvosának megy. *Galilei* nem a kopernikusi, hanem a ptolemaiosi világrendszert adja elő az egyetemen. Azt írja 1597-ben *Keplernek*, hogy bár tudományos meggyőződése szerint *Kopernikus* rendszere a helyes, mint professzor mégis kénytelen az elavult ptolemaiosi rendszert tanítani. *Newton* is mihelyt teheti, otthagyja a cambridge-i egyetemet. Éppen a legkiválóbb gondolkodók a legelítélőbb módon nyilatkoznak az egyetemek ősdi szelleméről: *Bacon*, *Hobbes*, *Descartes*, *Leibniz*, *Thomasius*. Az egyetemek szervezeti szabályzatai évszázadokon át ugyanazok: az oxfordi egyetemé 1570-től 1858-ig, a lipcei egyetemé 1558-tól 1830-ig, a bolognai egyetem teológiai és jogi fakultásáé 1360-tól 1783-ig lényegében semmit sem változott.

Érthető tehát, hogy az alkotó természetkutatók az egyetemen kívül szervezkednek a tudományos együttműködésre: a XVII. század elejétől kezdve *akadémiákba* tömörülnek. Az első akadémiák, mint a tudományos kutatás szociális szervei, Itáliában keletkeznek: az *Accademia dei Lincei* Rómában és az *Accademia del Cimento* Firenzében. Az előbbinek olyan tagjai vannak, mint *Della Porta* és *Galilei*, akiknek *Saggiatore*-ját és a napfoltokról szóló munkáját az akadémia adja ki (1612); az utóbbi olyan tagokkal dicsekedhetik, mint *Viviani*, *Toricelli* és *Borelli*. Mindkét akadémia olyan kutatók tömörülése, akik elsősorban a kísérlet útján akarják a tudományt előbbre vinni. Hasonló célból keletkezik Londonban a *Royal Society*: több tudós hetenkint összejön, hogy egymásnak kísérleteit bemutassa, a természetbúvárlat legújabb eredményeit megvitassa. Később királyi irat megerősíti a társaságot (1662), amelynek szervezete és működése azonban független marad az államhatalomtól. Franciaországban az *Académie Française*-nek csirája egy irodalmi magántársaság, amelynek *Richelieu* hivatalos szervezetet ad s eléje főképp a francia nyelv és irodalom ápolását tűzi ki (1635). Pár évtized múlva Párizsban is megalakul a matematika és a fizikai kísérleti kutatás céljára az *Académie des Sciences*. Magja az a tudós kör, amely *Mersenne* minorita barátinak, a kiváló természetbúvárnak szobájában jött össze (pl. *Fermat*, *Descartes*, *Roberval*, *Pascal*, *Gassendi*), majd később *Thevenot* házában. *Colbert* indítványára 1666-ban *XIV. Lajos* ebből a kibővült körből teremtette

meg a franciák természettudományi akadémiaját. A század második felében *Leibniz* buzgólgodik a berlini akadémia fölállításán (1700), s halála után, de még az ő sugallatára, alakul meg a szentpétervári és a drezdai tudományos akadémia, amelyeket világszerte hasonló intézmények sora követ.

Mi volt ezeknek az akadémiáknak keletkezési indítéka? A főkép kísérleti módszerrel kutató tudósoknak az a lelki szükséglete, hogy elszigeteltségükből kiemelkedjenek, társuljanak a tudománynak, mint szociális szellemi műnek hatékonyabb kiépítésére. Az akadémiákban a kutatók egyéni erő kifejtésüket összefoghatták, egymástól bátorítást kaptak a további vizsgálódásra. Az akadémiák anyagi támogatásukkal gyakran megadták nekik a lehetőséget, hogy tudományos kutató munkájukat tovább folytathassák. Az akadémiák voltak ebben az időben a tudományos értesülések gócpontjai, kiadták tagjaik munkálatait, tudományos folyóiratot indítottak meg, a nemzetközi kapcsolatokat buzgón ápolták, az európai tudományosság középpontjává emelkedtek. Nagy érdemük, hogy könyvtárakat, tudományos laboratóriumokat, obszervatóriumokat állítottak fel, ezek eszközeit fejlesztették s szerkezetüket minden ország tudósainak rendelkezésére bocsátották. *Elsősorban ezek a tudós társaságok s nem az egyetemek szervezték meg a modern természettudományi kutató munkát.*

Az egyetemek a középkori társadalom talajából nőttek ki, később is századokon át ennek szellemét és hagyomány-szerű ismeretformáit kinos gonddal őrizték. Az akadémiák a XVII. század új természettudományi és filozófiai szelleméből születtek meg, azért, hogy ezt ápolják. Ez az új tudományos szellem, amely az egyetemek falain kívül támadt, külön alkotott magának társas szervezeteket a kutató együttműködésre. Az egyetemek magukra maradtak, a régi tudománynak hivatalos intézményeivé szikkadtak, amelyek a hagyomány nevében üldözték az új gondolatokat és sokszor nyilaikat szórták ezek képviselőire, a szabadabb szellemű akadémiákra. Ezek nem cipelték magukkal a multnak sok elavult és már meddő terhét: ezért új haladó tudományuk és filozófiájuk jutott a szellem birodalmában s az életben diadalra. A természetet nem ókori szövegek magyarázatából akarták megérteni, hanem módszeres kutatás útján közvetlenül iparkodtak megkérdezni.

Új ismeretek után kutattak, közben tévedni is mertek, de egymás gondolatait szabadon bírálva, folyton előre jutottak: így született meg a mai tudomány. Ennek szellemét fokozatosan magukba szívták az egyetemek is: feladataikban, intézményeikben és szervezetükben főképp a XIX. század folyamán, a tudományoknak modern, kutató és tanító társas organizációjává emelkedtek, amelyek ma már a régi egyetemeknek csak külső formáit, szertartásait és műszavait őrzik. Új eszményeiket és kutatási módszereiket a XVII. század akadémiáitól kölcsönözték, amelyek a mai tudományos szellem alapjait megvetették.

Mi az akadémiák társas szervezetének és életének szellemi alapja, amely a tudománynak oly nagyszabású fejlesztésére képesítette őket, főképp hőskorukban, a XVII. században, amikor a *Royal Society*-be és az *Académie des Sciences*-ba néhány tudós önkénytelenül tömörült? Az, ami minden szilárd és hatékony társas alakulatnak alapja: a személyi érintkezésnek valami sajátos, eredeti „intím viszonya”, a kölcsönös megértés és tisztelet, a konkrét feladatoknak közvetlen élményvalósága és összetartó ereje. Társas csoportok, szervezetek, egyesületek, pártok mind csak akkor szociális valóságok, ha háttérükben ilyen közös belső élmény s összetartó feladat húzódik meg s mozgatja őket. Ha ez hiányzik, akkor már „holtak”. Személyes együttérzés, együttélés és bizalom nélkül a magában véve legszebb eszmény, mint *in abstracto* kitűzött intellektuális cél, sem tudja igazán és cselekvőleg összetartani a csoportot vagy egyesületet. Az utóbbinak csak akkor van cselekvésbe szökő dinamikus ereje, ha meleg élmény tárgya.

Mint minden testületben, a tudósok akadémiájában is szükséges a tárgyi feladat, amiért a tagok közös tevékenységre egyesülnek, másrészt a tagoknak személyes érdekü. a feladatot mélyen megélt magatartása. Az akadémiákon az összetartó feladat az igazság kutatása: ez a tárgyi cél azonban csak üresen lebeg az akadémia fölött, ha tagjai magukat személyesen és bensőleg nem azonosítják ezzel az értékjelentéssel, azaz szellemmel. S viszont ilyen tárgyi céljelentéssel való egybekapcsoltság nélkül nincsen a tagokban személyes érdek. A tudós testület céljában már benne rejlik egy egységes közakarát jelentés-iránnya: az igazság objektív kutatása. Ehhez nem elég az értelem hozzájárulása, hanem mély érzület, a tudományos gondolkodás étosza is szükséges hozzá. Innen van, hogy az akadé-

miák exkluzív társaságok, amelyek viszonylag óvatosak és gondosak tagjaik megválasztásában.

Minél jobban tágult idők folyamán az akadémiák szervezete, minél több osztályuk és tagjuk lett, annál jobban lazult bennük a testületi szellem, az összetartó személyes intim viszony, amely a tárgyi feladat igazi átéléséből fakad. Ott van igazi szilárd testületi szellem, ahol a csoportnak kiváltságai vannak, amelyeket más csoport folyton fenyeget. Ezért a csoport, a testület tagjai jobban összefognak és összezárkóznak érdekeik védelmére, mint pl. valamikor a politikai nemesség. Ilyenkor a testületi szellem egyben a testülethez tartozásra való büszkeséget és hatalomtudatot is jelent. Ez az akadémiákban természetesen csak a szellem értékére és a tudomány hatalmára vonatkozik. Egyébként az akadémiák laza struktúrájú egyesületek, amelyekben annyi élet lüktet, amennyi szellemi energia és odaadó érzület feszíti tagjai lelkét. E szellemi eleven erő híján az akadémiák is csak üres szervezeti keretekké, merőben történeti jellegű intézményekké szürkülnek, amelyek csak a nevükre lehetnek büszkék, de munkájuk már nem szövődik be az élet valóságába. Egy kis francia város jelentéktelen irodalmi társasága, amikor az „akadémia” szó és eszme divatban volt, a „Francia Akadémia Leánya” elnevezést vette föl, s ezért támadták. *Voltaire* nem óhajtotta ezt a címet megvonni tőle. „Sőt — mondotta — én igenis erkölcsös leánynak tartom, mert soha semmit sem hallatott magáról.”

Ilyennek nézi ma a társadalom egy része a csendben, minden külső zaj nélkül működő tudományos akadémiákat. Már régóta közszólam: a tudományos akadémiák kora lejárt. Tiszteletreméltó, de elöregedett, muzeális intézmények, olyan szervezetek, amelyekbe friss vér már nem önthető: a maguk korában pótolhatatlan jelentőségük volt, de funkciójukat azóta a tudomány más szervei vették át. Valamikor, a tudomány újkori megindulásakor még szükség volt a *Royal Society*-re, amely *Newton* művét kiadta, az *Académie des Sciences*-ra, amely a francia kísérleti kutatások irányítója volt, a *Magyar Tudományos Akadémiára*, amely a nyelvet ápolta s a magyar tudományos élet hiányait betölteni törekedett. De ma már nincsen — mondják — ezeknek s hasonló akadémiai intézményeknek különyszerű működése az egyetemeknek s más tudományos szervezeteknek sok kutató intézete mellett. Sajátságos szellem-

történeti látvány: valamikor az akadémiák azért alakultak, hogy az elavult egyetemek kutató hivatását főképp a természettudományok terén pótolják, s ma már fordítva: az egyetemek intézetei a progresszív kutatás műhelyei, az akadémiák pedig inkább csak ezek eredményeinek közlöi. Az egyetem és az akadémia jelentésalkata fölcserélődött. A XVII. században olyan állapotban volt a természettudomány, mint hajdan a mai technika kezdetleges öse, az ipar. Az ipar csak a céhek testületi rendszerében fejlődhetett. De ma már mi szükség van céhekre? Hasonlóképp: a tudománynak valaha szüksége volt tudós társaságokra, mint valami szellemi céhekre. De ma már a tudományos munka teljesen felszabadult, nincs szüksége a céhek fegyelmére és exkluzív jellegére. Manapság az akadémia mintegy a tudósok főrendiháza: éppen olyan konzervatív a tudománypolitikában, mint a főrendiház a politikában.

A fejlődés — folytatják az akadémiai eszme kritikussai — kétségtelenül új utakra tért. Valamikor a *Royal Society* folyóirata, a *Philosophical Transactions*, amelyben *Newton*, *Leeuwenhoek*, *Huygens* s hasonló úttörők közzölték az európai tudós világ számára fölfedezéseiket, vagy az *Acta Eruditorum*, amelyben *Leibniz* és mások irták értekezéseiket s vitatkozó leveleiket, a tudomány nemzetközi fejlődésében a legnagyobb jelentőségűek voltak. De ma már a tudományok hihetetlen szétkülönülésének korszakában minden tudományágnak megvan a maga nagyszámú szakfolyóirata. Hajdan az akadémiákon beható viták hangzottak el, hisz rendszerint egy-egy kísérleteket bemutató s ezekről vitázó tudós körből alakultak. Ma e tiszteletreméltó intézményeket az unalom csendje üli meg: felolvasnak. Minden tudományágnak ma már megvan a maga külön szaktársasága, vitahelye, folyóirata, sajtószerű élete: külön akadémia fölösleges.

Ennek a merő elspecializálódásnak kétségtelenül megvan nemcsak a nagy előnye, hanem a hátránya is: az egyes tudományterületek mind külön kis világgá alakulnak, külön bolygókká, amelyeket azonban nem tart össze az egész Igazság naprendszerének elvi egysége a logika gravitációs erejével. Itt lép előtérbe ma a tudományos akadémiáknak *egyik jelentős feladata*: testületükben, amelynek tagjai különféle tudományszakok képviselői, *a tudomány egységének tudatát ápolják*. A tudományágakat nem vá-

laszthatják el merev demarkacionális vonalak, határterületeiken összefolynak, egyiknek problémája átnyúlik a másik területére, folyton egymásra szorulnak s egy magasabb elvi egységbe való illeszkedésre vágnak. Az akadémiák testületi tudományos szelleme a tudományok belső összefüggésének személyi tükré.

De van ezen az elméleti okon kívül egy még fontosabb gyakorlati ok, amely az akadémiák létjogát ma is teljes mértékben igazolja: *a tudományos murka tervszerű organizációja, a nagy tudományos tervek keresztülvitelét szolgáló céltudatos munkafelosztás*. A tudományos kutatás végső elemzésben mindig személyes munka; a problémák meglátása és megoldása a legbensőbbben összefonódik a kutatónak egész lelkialkatával s egész eredeti egyéni mivoltával. Azonban a tudományos munkának vannak olyan feladatai is, amelyek csak kollektív módon, kellő munkamegosztással, a szellemi erők tervszerű foglalkoztatásával oldhatók meg. Az akadémiák hatalmas kiadványai (a *Monumenta Historica*, *Fontes*, a különféle *Corpus*-ok és nagy szótárak) természetszerűen nem egy, hanem sok munkaerő tervszerű tevékenységét követelik meg, nem is egyidőben, hanem sokszor évtizedeken keresztül. Hasonlókép a nagy természettudományi vállalkozások, mérések, földrajzi expedíciók. A tudós egyéni munkásszabadságát tehát az akadémiák összhangzó módon illesztik be a kollektív tudományos munkatervekbe s így az egyéni erőpazarlást megakadályozzák. Ha a tudósok egymástól elszigetelten dolgoznak, sokszor újra kezdik azt, ami már megvan: *acta agunt*. Micsoda értékű szellemi ekonómia rejlik abban, hogy az akadémiák az alapvető történeti jelentőségű okmányokat hatalmas forrás-sorozataikban kiadják! Ha erről nem gondoskodnának (már pedig magánkiadók ilyen nem-lukratív jellegű kiadványokra nem vállalkoznak), akkor mindenkinek nagy fáradsággal és filológiai szövegkritikával mindig a levéltárak sokszor nehezen hozzáférhető eredeti okmányait kellene olvasnia. Az akadémiáknak ebből a szempontból megbecsülhetetlen és nélkülözhetetlen munkaterük van. A tudósok együttműködésével, az egyéni erők összefogásával az akadémiák fölösleges erőpazarlásnak eleve útját szegik. Vajjon például ki vállalkozhatott volna a sokféle történeti okmánytár, a Magyar Történeti Szótár, a Magyar Tájszótár, a Magyar Etymológiai Szótár, a ké-

szülő Nagy Magyar Szótár kiadására, ha nincsen Magyar Tudományos Akadémia?

A modern kultúrállam a tudományos munka fejlesztését s anyagi eszközökkel való támogatását feladatának ismeri. De ki adjon szakszerű tanácsot és segítséget az államhatalomnak a tudomány támogatására szánt összegek szétosztására, helyes szellemi befektetésére? Természetesen olyan tudományos testület, mint az akadémia, amelyben megvan a hozzáértés, a felelősségtudat és a kritika. Az akadémiát, mint kollektív történeti intézményt, nem a szeszélyes gerjedelem irányítja a tudománypolitikában, mint esetleg az egyént. Arra, hogy milyen jelentősége van az akadémiai intézménynek a tudományos munka támogatásában és szervezésében, a legjellemzőbb a berlini *Porosz Tudományos Akadémiának* a német tudomány megmentésére irányuló akciója a világháborút követő anyagi nyomorúság közepett. Emlékirattal fordult 1920-ban a német országgyűléshez s minden olyan tényezőhöz, amelynek a német tudományos kutatás folytatása érdekében áll, hogy a megfelelő összegű támogatást megnyerje. Így keletkezett az akadémia kezdeményezésére az a nagy és egységes önkormányzati testület, a *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*, amely az állam és a társadalom áldozatkészségéből óriási összegeket osztott szét az egyetemi intézmények, akadémiák, kutató intézetek stb. között, s ezzel nemcsak megmentette és biztosította a német tudományos kutatás folytonosságát, hanem addig nem ismert lendületbe is hozta.

Mommsen, a tudománynak egyik legnagyobb nemzetközi szervezője, ezeket a szavakat mondta abban a beszédében, amellyel korának egyik legegységesebb szellemét, *Harnack* Adolfot 1890-ben a Porosz Tudományos Akadémia tagjává avatta: „A tudománynak is van szociális kérdése; amint a nagyállam és a nagyipar, akként a *nagy-tudomány* is, amelyet egyes ember nem maga alkot, hanem csak irányít, kultúránk fejlődésének szükségképi eleme, s ennek a fejlődésnek igazi képviselői az akadémiák, vagy legalább is azoknak kellene lenniök.” Majd az akadémiáknak a tudományos kutatásokhoz szükséges anyagi fedezetére célozva, így folytatja: „A nagytudománynak éppúgy szüksége van üzemi tőkére, mint a nagyiparnak, és ha ez nincsen meg, az akadémia éppen csak a kultúrának ornamentális eleme, s magunkat úgy kell éreznünk a társadalom

előtt, mint puszta dekorációt, amelyet fölöslegesnek tartanak." (Reden und Aufsätze. 1905. 209—210. lk.)

A mai tudományos akadémiák legfőbb funkciója, amelyet kellő anyagi fedezet birtokában elsősorban ők tudnak jól végezni, a nagy kollektív tudományos munkaterveknek kidolgozása és végrehajtásuk céltudatos szervezése, a „nagy tudománynak“, „a tudomány nagyüzemének“ (Grossbetrieb der Wissenschaft) vezetése. Az akadémiák keletkezésének indítéka és céljelentése a XVII. században a tudományos munka szociális oldala volt: a magukra álló tudósok együttes munkája, ennek társas szervezése. S mi a mai akadémiák szellemének jelentésalkatában a fő mozzanat? Megint a kollektív tudományos munka tervszerű organizációja, természetesen a tudomány mai fejlettségi fokához mérten ma sokkal differenciáltabb formában.

Amióta az akadémiák eszméje a renaissance korában, akár a humanisztikus tanulmányok ápolására, akár a természettudományok fejlesztésére, fölmerült, jelentésében mindig benne rejtett a tudománynak egyetemes emberi jellege, az észnek nemzetfölötti logikai természete: a tudomány épületén az egész emberiségnek kell dolgoznia. Alighogy sorban megalakulnak az akadémiák a XVII. század közepén, máris egyik fő becsvágyuk, hogy a többi külföldi akadémiákkal és tudósokkal kapcsolatba, sőt munkaközösségbe jussanak. A firenzei *Accademia del Cimento* levelezésben áll a párizsi akadémikussal, *Thevenot*-val, a londoni *Royal Society* tagjaival, *Boyle*-val és *Oldenburg*-gal, a társaság fáradhatatlan titkárával, a hollandi *Huygens*-szel, a német *Sturm*-mal, aki az akadémiát meg is látogatja s hasonló német társulásra kap sugallatot. *Magalotti* 1667-ben összefoglalja az akadémia tagjainak kísérleti vizsgálatait egy könyvben: *Saggi di naturali esperienza fatte nell' Accademia del Cimento*, amely meglepő módon tanúsítja a XVII. század bármely nemzetiségű tudósainak egymás kísérleteiről és felfedezéseiről szerzett gyors értesülését. Az akadémia tagjai nemcsak *Galilei* kísérleteit folytatják, hanem az idegenekét is: *Gassendi*-nak és *Mersenne*-nek a hang sebességére, *Pascal*-nak a légköri nyomásra, *Boyle*-nak a víz forrására vonatkozó kísérleteit megismétlik és ellenőrzik. Az olasz akadémia a könyvet, amely tudományos kutatásainak gyűmölcszeit egybefoglalta, megküldötte a *Royal Society*-nek is, amelynek elnöke angolra is lefordíttatta (1684). Latin

fordítása sokáig Európaszerte laboratóriumi kézikönyvül szolgált. (*L. Ornstein M.*: The role of scientific societies in the seventeenth century. 1928. 88. l.)

Az angol tudós társaság is, a *Royal Society*, kezdettől fogva a legnagyobb súlyt veti a nemzetközi kapcsolatokra, amelyet német származású titkára, *Oldenburg*, széleskörű külföldi levelezése is biztosít. Beható levelezést folytat *Huygens*-szel, *Malpighi*-val, a danzigi csillagással, *Hevelius*-szal. Nemzetközi tudós szokássá válik, hogy a kutatók eszméiket, megfigyeléseiket, felfedezéseiket Európa minden részéből a *Royal Society*-val közlik, úgyhogy a máig megmaradt óriási tömegű külföldi levelek láttára azt lehetne hinni, hogy nem is angol, hanem nemzetközi tudós társasággal van dolgunk. Külföldi tudósok nagy számban jönnek Londonba, hogy a társaságot személyesen megismerjék és eszmét cseréljenek. A *Philosophical Transactions* tudós vitáknak nemzetközi csatatere. Jellemző pl., hogy ha *Auzout* és *Cassini*, a párizsi *Académie des Sciences* tagjai, ellentétes véleményen vannak, vitájuk színhelyéül a londoni akadémia folyóiratát választották.

Az akadémiáknak mindjárt születésükkor megindult nemzetközi tudományos kapcsolata a lefolyt három század alatt egyre növekedett és elmélyült. Hiányzott azonban az akadémiáknak egy magasabbrendű hivatalos nemzetközi szervezete, amely mintegy az egész emberi nemnek közös erővel végzendő tudományos feladatai szolgálatába állott volna. Végre az első hágai békekonferencia idején, 1899-ben, a londoni *Royal Society* kezdeményezésére megalkult *Az akadémiák nemzetközi szövetsége*, amelybe a tudományos munka nemzetközi szervezése céljából húsz tudományos akadémia, még a tokiói is belépett. Fontos vállalatokat vett tervbe a szövetség, pl. *Leibniz* műveinek kiadását (a berlini és két párizsi akadémia), az *Islam* enciklopédiáját, a *Corpus Medicorum antiquorum*-ot, a *Mahábárátha* kiadását, egy afrikai meridian közös mérését, egy nemzetközi bizottság alakítását az agyvelővizsgálatok számára stb. Az akadémiák nemzetközi szövetségének azonban saját pénzeszközei nem voltak és azok a kísérletek, amelyek a több oldalról följánlott támogatásokat hasznosítani törekedtek, hajótörést szenvedtek azon a világháborút már sejtető bizalmatlanságon, amely természetesen mindig csak a háttérben, az élesebben látók előtt tűnt fel. Ez nagyban hozzájárult a közös vállalatok

meghiúsulásához. 1901-ben *Mommsen* és *Delisle*, a párizsi Bibliothèque Nationale akkori igazgatója, a Szövetség párizsi gyűlésén azt indítványozta, hogy tegyen a szövetség lépéseket az egyes kormányoknál a közvetlen nemzetközi kéziratkölcsonzésre nézve. A gyűlés egyhangúlag elfogadta az indítványt s megbízta a berlini tud. akadémiát, hogy az előkészületeket s a kormányoknál a diplomáciai tárgyalásokat vezesse. Több állam a kéziratok kölcsönzéséhez hozzájárult (Hollandia, Ausztria, Magyarország, részben Németország), s habár 1907-ben a bécsi gyűlésen a legtöbb akadémia a dolgot megsűrgette, a francia akadémiai képviselői, akik hat évvel ezelőtt nagy örömmel hozzájárultak az ügghöz, most egyszerre a postai közvetlen kölcsönzést nagyon veszedelmesnek találták s még hasonló kifogásokat emeltek. Francia- és Angolország a mozgalomtól így távolmaradt s minthogy Itálián kívül a kéziratkölcsonzés dolgában főképp ezek az államok jönnek tekintetbe, az ügy megfeneklett. De mi is a háttere a francia és angol tudósok ezen visszavonulásának? Megfelel erre a kérdésre *H. Diels*, a berlini egyetem nagy hírű klasszikus filológusa, ki a berlini akadémiát képviselte a Szövetségben. (Internat. Monatschr. 1915. 133. I.) 1901 és 1906 között már trónra lépett VII. Edvárd, már Francia- és Oroszországgal egyeségre jutott, amannak már odaígérte Marokkót, emezzel meg felosztotta Perzsiát s végre Algécirasban már érezte Németországgal az antigermán liga hatását. Hozzátehetem: már megindult a nagy német flottaépítési program, a bagdadi vasút terve, a német hadsereg gyorsütemű fejlesztése. Így kezdett a kölcsönös politikai bizalmatlanság folytán megbénulni az akadémiai nemzetközi szövetségének munkássága is a független tudósok becsületes szándéka ellenére. Senki sem szólt erről, de a felhőt mindenki érezte feje fölött. „A tudományos nemzetközi közlekedés, amely nélkül egyetlen szak sem fejlődhetik ki teljesen, éppúgy nem nélkülözheti a kölcsönös bizalmat, mint az ipar és kereskedelem.” Ez a bizalom az első világháború után betegségéből nagynehezen felépült, de most a második világháború újra halálos csapást mért rá.

*

A tudomány épületének mind magasabbra emelésén a kultúrnemzeteknek tudós kutatói kisebb-nagyobb büszsággel és rátermettséggel dolgoznak. A tudomány már

logikai jelentésalkatánál fogva az emberiség nemzetfölötti ügye is. Amióta tudomány van, az ókortól kezdve nemzetközi kapcsolatai is vannak. Ezek mindig maguktól nőttek ki a szellem birodalmának talajából s mind sűrűbb hálózatba fonódtak össze. Ennek a hálónak szövéséből azonban hiányzott az egyetemesen átfogó tervszerűség. A XIX. század végén már kialakult a nagytudomány, de még nem a szervezett világtudomány, amely a világkultúrának még leginkább megvalósítható területe. Azt a kísérletet, amely 1899-ben megteremtette *Az Akadémiák Nemzetközi Szövetségét*, a világháború csakhamar elfújta, pedig ez volt eddig a nemzetközi tudománypolitikának legmagasabb szerve. Az ellenséges államok tudományos szellemi hidjai leszakadtak.

Felépítésükre a *Nemzetek Szövetsége* vállalkozott, amikor megalkotta 1921-ben Genfben a *Nemzetközi szellemi együttműködés bizottságát* (*Commission de coopération intellectuelle*) a tudomány világszervezetének majdani igényével. Tagjait nem az egyes nemzetek küldték ki, hanem a liga *ad personam* hívta meg őket. A bizottság elnöke először *Bergson* volt, tagjai pedig *Curie* asszony, a rádium felfedezője, *Lorentz H. A.*, a nagy leydeni fizikus, *Murray Gilbert*, a kiváló angol klasszikus filológus, *Einstein A.*, a relativitás-elmélet szerzője, *Painlevé P.*, a jeles francia matematikus és államférfi, s más, kevésbé jelentős személyek. A bizottság albizottságokra oszlott. Az egyes országokban külön nemzeti bizottságok alakultak, többnyire a tudományos akadémiák égisze alatt, a „világbizottsággal” való kapcsolat céljából.

A Nemzetek Szövetsége abból indult ki, hogy a világháború megrázkódtatásai sokkal nagyobb mértékben, mint bármikor az emberiség történetében, pusztulásba rántották a szellemi életet s a kultúra anyagi alapjait és szétromboltak a személyes és a tárgyi kapcsolatokat az egyes művelt nemzetek szellemi munkásai között. Ezeket óhajtotta a liga helyreállítani. Mivel anyagi eszközök nem igen állottak rendelkezésére, egyelőre a *republica literarum* tagjainak, a tudósoknak, személyes kapcsolatait iparkodott újra kiépíteni, tehát a tudomány szociális oldalát ápolni, hogy ezzel is előmozdítsa a népek békés együttélését. Franciaország e célra a párizsi Palais Royalban külön nemzetközi intézetet teremtett a saját költségén.

Milyen tudománypolitikai kérdések állottak a Nem-

zetközi Szellemi Együttműködés Bizottsága érdeklődésének középpontjában? Először is a szellemi tulajdon jogviszonyainak nemzetközi szabályozása; a nemzetközi tudományos ösztöndíjügy hatékony előmozdítása mind a tudós kutatók, mind a fiatalság számára; nemzetközi tudományos tudakozó intézetek felállítása főképp a múzeumok és könyvtárak használatának megkönnyítésére; az egyes tudományágak nemzetközi rendszeres bibliográfiájának összeállítása és kiadása; nemzetközi tudományos kongresszusok és kiállítások elősegítése; az egyes országokban a tudósok társadalmi s anyagi helyzetének tanulmányozása stb.

A Bizottság sok jószándékú törekvésének volt ugyan némi eredménye, különösen a nemzetközi tudományos személyes kapcsolatok újrafelvétele és kiépítése terén, de a Bizottság még sem volt a nemzetközi tudományszervezésnek valóban hathatós szerve. Ennek alapvető oka az is, hogy a Nemzetek Szövetsége, amelynek a Bizottság egyik eszköze, minden ízében *politikai* szervezet volt, az államoknak (s igazán nem a nemzeteknek) politikai munkaközössége. Ebből következett, hogy a Nemzetek Szövetségének a nemzetközi tudományosság s általában a kultúra terén kifejtett törekvéseit is a háttérben politikai-gyakorlati szempontok határozták meg. A Nemzetek Szövetségét politikusok teremtették meg, s ha tudósok is közreműködtek benne, magukat óhatatlanul elsősorban politikusoknak érezték, akiknek feladata a győzelem és a békeszerződések által szerzett javaknak nemzetük számára való biztosítása. A Nemzetek Szövetsége túlságosan politikai jellegű és sokkal inkább nyers szervezetű testület volt ahhoz, hogy hatékonyan és sikerrel mélyebben belenyúlhatott volna a nemzetközi tudományos munka érzékeny és finom szövetébe: kénytelen volt sok jóindulata ellenére az idevágó problémák külsőszerű kezelésében megrekedni. A Nemzetek Szövetsége nagyon is különmemű s egymás iránt továbbra is ellenséges elemekből volt összetéve: a szellemi egység és közös érzület mindig hiányzott belőle. Ez a zavaros belső szellemi alkata sohasem tette alkalmassá a tudományok igazi eleven nemzetközi szervezésére: ilyen irányú célkitűzését inkább csak a politikai-gyakorlati feladatok eszményi-kulturális külső dekorációjának, erkölcsi presztizskellékének tekintette. Egyet mindenesetre elért: a nemzetek szellemi-tudományos együttműködése szüksé-

gességének tudatát erősen fokozta, bár egyúttal ennek nehézségeit önkénytelenül is éles megvilágításba helyezte.

Továbbra is elénk görbül a kérdőjel: milyen fokig tudja egy nemzetközi egyetemes szervezet a tudományt, mint az emberi szellem nemzetfölötti kincsét ápolni és tervszerűen fejleszteni? *Harnack A.* a Kaiser Wilhelm-Institut egyik közgyűlésén, találó hasonlattal jellemezte a tudomány és az állam viszonyát. Az állam a hánchoz és a kéreghez hasonló, amely a tudomány fájának belsejét körül fogja. A fa ama védelem nélkül, amelyet neki a kéreg ad, és ama nedv híján, amelyet a hánch hozzá juttat, nem tudna megélni. Így a tudomány is az állam rendje és az állam pénzügyi erői nélkül ma nem tudna virágozni. Ha ez a tudománynak nemzeti fejlődésére érvényes, vajjon ugyancsak nem érvényes-e arra a nemzetközi rendre és nemzetközi szervezetre is, amelyet a Nemzetek Szövetsége óhajtott a maga körében a tudomány, mint nemzetfölötti kulturális tényező számára biztosítani? Világos, hogy az államok — a háborús válságokat figyelmen kívül hagyva — szilárd hatalmi és kulturális szervezetek. A Nemzetek Szövetsége nem volt ilyen: Egy azonban — mint *Soehring Ö.* rámutatott (*Völkerbund und internationale wissenschaftliche Beziehungen* 1927. 33 l.) — bizonyos: a nemzetközi tudományos kapcsolatok egy politikailag megszervezett és nyugodtabb életű világban, ha mindjárt szervezete tökéletlen is, jobban kibontakozhatnak és virágozhatnak, mint egy merőben szervezetlen világban. Az egyes nemzetek tudományos szellemi erői is, amelyeket anyagi erők híján az egyes államok nem tudnak támogatni, inkább tudnak kifejlődni s a nagy közös tudományos feladatok szolgálatába állani, ha vannak már a tudomány ápolásának nemzetközi organizációi, mintha nincsenek. Félő azonban, hogy a politika ezeket a szervezeteket időnkint mindig árnyékba vonja: óhatatlan, hogy a nemzeti politikai imperializmus át ne csapjon a szellemi imperializmusba s a politikai nagyhatalom ne iparkodjék szellemi nagyhatalom is lenni, ne törekedjék hegemoniára a szellem birodalmában is.

Most a nemzetközi tudományos kapcsolatok romokban hevernek, sokkalta inkább, mint az első világháborúban, mert semleges állam alig van, ezek is viszonylag kisállamok. Azonban a tudomány jelentésalkatának természetes logikai ereje, amely az egyetemes emberi észben nyugodva,

nemzetfölötti, néhány év múlva bizonyosan újra fel fogja építeni az egyes nemzetek tudományossága között a szellemi hidakat, ahogy az egyes országokat elválasztó folyóknak most erőszakkal felrobbantott fizikai hídjai is fel fognak épülni. Háborúk azelőtt is egymás nyomában sűrűn folytak s a szellemi érintkezést a nemzetek között egyidőre meg-megszakították. A tudományos kapcsolatok azonban kisebb-nagyobb idő múltán mindig helyre álltak, s még sűrűbb hálóba fonódtak. S a történelem tanúsága szerint a tudománynak milyen társas szervezetei működtek közre ebben mindig leghatékonyabban? A tudományos akadémiák. Az emberiség mostani legnagyobb vérzivátara után is újra természetszerűen az akadémiákra vár a tudomány nemzetközi szellemi birodalmának békés felépítése.

Kornis Gyula.

II.

Herczeg Ferenc íg. és t. tag ünneplése.

**Vitéz József kir. herceg elnöki üdvözlő beszéde
Herczeg Ferenc íg. és t. tag jubileuma alkalmából,
1943. október 25-i összes ülésen.**

Rövid idővel ezelőtt töltötte be 80. életévét Akadémiánknak egyik legkiválóbb tagja, Herczeg Ferenc.

Közel 45 esztendőre nyúlnak vissza kapcsolatai, melyek őt mind szorosabban fűzték Akadémiánkhoz, mikor is a Péczeli-jutalmat nyerte el és egy évvel később Akadémiánk soraiban mint levelező tagot látjuk. Majd Gyulai Pál ajánlatára rendes és 1914-ben tiszteleti taggá lesz és így gyorsan emelkedik másodelnökké, mely magas, kitüntető és bizalmi állást kétszer is betölti.

E hosszú idő alatt Herczeg Ferenc Akadémiánknak mindenkoron lelkes, kitűnő munkása volt, nagy szeretettel, soha nem csüggedő szorgalommal látta el Társaságunk minden, munkakörébe eső, ügyét. Több mint négy évtizeden át Akadémiánkon belül folytatott sokoldalú munkálkodása ennek tekintélyét nagy mértékben gyarapította. Nagyszerű irodalmi tevékenysége szépirodalmunk fölvirágzásához nagy arányokban hozzájárult és annak halhatatlan fényt is adott. Hihetetlen termékenységgel a szebbnél szebb művek egész könyvtárat kitevő sorozatát hozta létre. És ha végignézzük és elolvassuk műveinek hosszú sorát, műről-műre mind mélyebb benyomásokat hágy lelkünkben. Nemcsak szépségük, érdekességük, gyönyörűen színezett képei, és az emberi lélek mély ismerete által, hanem majd minden műve a hazaszeretet és a magyarság olyan húrjait pendíti meg lelkünkben, melyek mély meghatottságot keltve csak gyarapíthatják a haza és a magyar nemzet iránti szeretetünket, fokozzák hazafias érzelmeinket.

Ha pedig nem honi témákról ír, mégis mindig föléb-reszti bennünk azt a jóleső érzést, hogy ezt Herczeg Ferenc, a megalkuvást nem ismerő magyar írta. Az igazságot mindenkor kereső lelke magával ragadja az olvasó lelkét.

Ezt érezte bizonyosan az is, aki őt a Nobel-díjra ajánlotta, és azok, akik Akadémiánk számos más jutalmára terjesztették föl, melyeket el is nyert.

Horváth János a Nobel-díjra való ajánlásában találoan mondja a többek között:

„... Herczeg éles, elemző elme, kit a felszín meg nem csalhat, hogy kritikái megfigyelése végtelenül higgadt, melyet saját érzelmei el nem ragadnak, másokéi félre nem vezetnek. Ez azonban nem jelent hidegséget, vagy éppen érzéketlen szívet. E tulajdonság a művészetben csak a banális túlzásoktól való tartózkodást jelenti, s csak hatékonyabbá teszi, mint minden önfegyelmzés, a mélyen rejtőző érzelmek vonzó erejét!”

Másutt megint ezt mondja:

„Történeti regényei specifikus magyar érdekűek ugyan, de általános érdeket nyernek az író történet-szemléletéből, mely korok, népek, civilizációk, világnézetek összeütközéseit, válságát, sorsát ragadja ki a mult nagy anyagából...”

„A magyar történet köréből kilép az író, de a magyar ember aggodalmai ihletik Bizánc című tragédiájában...”

Herczeg Ferenc műveivel 11 jutalmat nyert, köztük az Akadémia Nagyjutalmát is. Az erre vonatkozó jelentésben Ravasz László, Császár Elemér, Szinnyi Ferenc, Kéky Lajos és Szász Károly akadémiai tagok találoan jegyzik meg:

„Herczeg Ferenc sajátos eleme az emberi lélek analízise. Bizonyos kapcsolatban a francia analitikus regényírókkal, de tudatosan tartózkodva ennek az iránynak szélsőségeitől, a tetteknél szinte jobban érdeklik rugóik, azok az érzés- és gondolat-folyamatok, azok az akarat elhatározások, amelyek eredménye a tett és a belőlük kialakuló cselekvés...”

Kiemelik irodalmi nagyságát és magyarságát, mely különböző tárgyú és helyszínű tragédiáiban fényes bizonyítékot nyer, hogy mindez csak magyar lélekben foganhatott meg.

Most, midőn Akadémiánk ezen oszlopos tagja, a magyar szépprózának közismert vezére, aki minden kiválósága mellett elsősorban jellegzetesen, megalkuvást nem ismerő magyar, ami a trianoni égbekiáltó igazságtalanság elleni nagyszerű harcaiból is a napfénynél erősebben kiviláglik, mondom, most, midőn ez a nagy időket és nagy viharokat átél, mindnyájunk által őszintén tisztelt és nagyrabecsült

tagtársunk, mindennemű ünneplést szerényen kerülve, badacsonyi magányában töltötte el születésének 80. évfordulóját: meg vagyok arról győződve, hogy akadémiánk minden egyes tagja egyesül velem azon kívánságban, hogy a Mindenható adja meg neki a kegyelmet, hogy szeretett hazánk, melyért mindig oly lelkesen dolgozott, boldog fölvirágzását és e szörnyű világégésből való teljes épségben történendő föltámadását teljes erőben, egészségben és csorbítatlan munkakedvben megélhesse.

**Vendl Aladár r. t., másodelnök üdvözlő beszéde
Herczeg Ferenc ig. és t. tag üdvözlése alkalmából,
1943. november 3-án.**

Kegyelmes Uram!

A Magyar Tudományos Akadémia október 25-én tartott összes ülésén az elnök úr Ő Fensége külön méltatásban emlékezett meg Nagyméltóságod nyolcvanadik születése napjáról. A többi között különösen kiemelte az elnök úr azt az érdemdús munkásságot is, melyet Tagtárs Úr az Akadémia keretében fejtett ki mint levelező, rendes, tiszteleti és igazgató tag s közben — két cikluson át — mint másodelnök.

A mi célunk most nem lehet írói és közéleti érdemeinek taglalása s a csüggedőkbe a legnehezebb időkben is lelket öntő, izzó hazaszeretetének méltatása. Mindezt elmondotta az elnöki megemlékezés.

Nekünk csak az a kedves és megtisztelő feladat jutott, hogy ennek az ünnepélyes megemlékezésnek külső jelét: az üdvözlő iratot most átadjuk.

Ez az oklevél jelképe annak a mélyen érzett tiszteletnek, igaz nagyrabecsülésnek és szeretetnek, melyet a Magyar Tudományos Akadémia s azon keresztül az egész magyar tudományos világ irodalmunk büszkesége iránt érez.

Akadémiánknak azonban sok külföldi tagja is van. Ezért — úgy érzem — ezen oklevél mindazon külföldiek elismerését is tolmácsolja, akik német, francia, angol, cseh, dán, észt, finn, holland, horvát, lengyel, olasz, orosz, spanyol, svéd, szlovák fordításban élvezték kitűnő munkáit.

Nemes, előkelő, sokoldalú műveiben a külföld a ma-

gyar vidék, a magyar táj, a jellegzetes magyar élet lenyűgöző varázsát, s a magyar lélek sajátos jellemét nemcsak megismerte, hanem meg is szerette.

És most, mikor van szerencsénk ezt az oklevelet átnyújtani, kérjük a Mindenhatót, hogy Nagyméltóságodat a magyarság s az egész emberi civilizáció számára a mai töretlen ifjú erejében még igen sokáig megtartsa.

**A Magyar Tudományos Akadémia üdvözlő irata
Herczeg Ferenchez.**

A Magyar Tudományos Akadémia
tisztelettel üdvözli
Herczeg Ferencet
nyolcvanadik születése napján.

A Akadémia irodalmunk nemes hagyományainak s nemzeti irányának folytatását tiszteli benne.

Fiatal korában új hangon szólalt meg az irodalomban s pontos rajzát adta a való életnek.

Múzsája egyre komolyodott s a nemzet nagy válságának idején könyvben és színpadon történelmünk képeit idézte fel, elgondolkoztató példákat állítva elénk.

Mint közíró a nemzet nagy, életbevágó kérdéseit fejtegette.

Koszorújába a babérágak közé cserlombot kell tűzni, a bátor harcos jelvényét.

Budapest, 1943. szeptember hó 22. napján.

Voinovich Géza
főtitkár.

József kir. herceg
elnök.

III.

Jelentések.**Jelentés az 1943. évi Vojnits-jutalomról.**

Egy év magyar drámatermelése.

Vojnits-jutalmi bizottságunk most már negyedízben vet számot úgynevezett „háborús” színházi évadnak hazai termésével. A rendkívüli állapotokkal azonban szükségtelen mentségül előhozakodnunk, ezeknek a színház világa nemcsak hogy kárát nem vallja, hanem egyenest hihetetlen méretű hasznát is élvezi; az a vak hatalom, mely mindenütt máshol az anyagi és szellemi erőket rombolja és apasztja, egyedül az ő malmára dolgozik az általános leromlás ütemével szinte pontosan fordított arányban; fokozódik a szegénység: több jut szórakozásra, növekszik a lehangoltság: több kell narkotikumból. Mindez örvendetes, valameddig a színházak jobb becsvágyát szítja, de aggasztó, mihelyt lefelé alkuvásra kaptja őket.

Nagyban és egészben azért veszedelmesebb sülyedésről nem beszélhetünk, legfeljebb az érték és a siker viszonya az, ami nem túlságosan megnyugtató, noha szerencsés kivétel még ebben a tekintetben is akadt.

Nem számíthatjuk ezek közé az egész eddigi multjában oly nyíltan kisigényű Andrassy Színháznak magyar újdonságát, Vaszary János *Egy nap a világ* című, „mai történet” műfajjelzésű darabját, tavaly ősztől mindmáig tartó, háromszázötven telt házat biztosító diadala ellenére sem. Ezt az évadnyitáskor fővárosunkat ért légítámadások inspirálták, „napjaink” szellemében fogant, feledve, hogy ez majd csak az élmény- és hangulat-*emlékek* tükrében fog igazán megjelenni, ha már elmúltak — napjaink. Addig: véres *nyersanyag* az egész, nem a valódi művészi alakítás anyaga. Szirénaszó, mankó, vöröskeresztes ápolónői köpeny, — csupa számító kihasználása egy szent fájdalomnak. Negyvennyolc után Gyulai Pál is tiltakozott az ellen, hogy a színház nyegle üzletté alázza a honvédség, a forradalom emlékeit. „A forradalom — írta — nem azért történt, a honvédek nem azért haltak meg, hogy a színház spekulációi tárgyaiul szolgáljanak”. Vaszary mohó kísérletezése nem is

mutat túl a lapos közhelyeken. De a háborús közönség — a „katonadalok” olcsón elandalodó közönsége — az égzengés elől szívesen menekül a közhelyek óvóhelyére.

Az Új Magyar Színháznak második évada sem bírt — főleg hazai műsorával — az első fölé emelkedni. Egy Strindberg-, még egy Hauptmann-bemutatóval komoly művészi szolgálatot vállalt becsülni való szolgáltatással, de magyar újdonságai még mindig az iránytű teljes hiányára vallottak. Barabás Pál furcsa moralitása, az *Eltévedt angyalok*, jellegzetes terméke a meggyőződés nélküli meggyőzni-akarásnak. A léha és felelőtlen hangnemben oly járatos szerzője itt semmiféle praktikával el nem hitethető mesét bonyolított, lehetetlen szerepekre bízva. Egyik színbírólónk az évad mérlegén ezzel a művel jellemezte a színvonal mélypontját, — szerintünk sem tévesen vagy méltánytalanul.

A következő hazai bemutató, Vándor Kálmán *Idegen asszonya*, ha eredményével nem is, törekvéssel mindenestre magasan fölébe kerekedett; írói szellemével nemkülönben. Targyát a Délvidék visszacsatolásából vette, magyar férfi és szerb nő szerelmi bonyodalmát helyezve középpontjába, a faji kérdés betörését a magánéletbe. Kényes témája nem csalta a politikai dráma hinárosába, emberséges érzülettel rajzolta a szembenálló erőket, megoldásával, az asszony lemondásával, élénken emlékeztetve Hunyady Sándor *Feketeszarú cseresznyéjére*. De a darab eredeti regény-fogantatása a színpadon is szembeötlő maradt, drámaiság csak elvétve villant meg a részletekben. egészéből érezhetően hiányzott.

Pedig még így is ez volt itt a legszámottevőbb újdonság. Mert utána Vaszary Gábor bohózata következett. Ez már szigorúan a szellemi népelelmezés rovatába tartozik. Címe: *Udvarolni felesleges*, tanulsága: ennek a tételnek cáfolata; a kettő között pereg le a komédia, vígjátéki indítás után bohózáti ütemre áthangolva, majd a burleszk hangzavarába torkolva. Végül nyár derekán az elszánt kánikulai színházlátogatóknak még egy magyar darabot mutatott be a színház, Csadó Pál *Zsuzsóját*. Újdonságnak ez csak itt számított: vidéken már hosszú sikersorozat állt mögötte. Filmvígjáték-szabású meséjével akkor sem kellene sokat bibelödnünk, ha fölmelegítés-volta amúgy is ki nem rekesztené illetékességünkben.

Még kevésbé kívánkozik bele a színház két operettje vagy áloperettje, az egyik Fedák Sárítól s mind a kettő Fedák Sárival, ezek értéke tisztára a pénztári mérlegben ellenőrizhető s ott nem is okoztak csalódást.

A Madách-Színház esztendeje határozott megbecsülést vívott ki, bár nem éppen játérendjének magyar részével. Ez most is alatta maradt a külföldieknek. Darvas József, a *Szakadék* című dráma írója, a fiatalok „népi”-nek nevezett szárnyához tartozik, mindent szociológus szemmel néz, a falunak vagyoni és értelmi rétegződésére figyel, hősének, az inségesek közül kiemelkedett tanítónak sorában is az ebből adódó konfliktust érzékelteti, némi irányzatos eszményítéssel, sokszor szinte előírásosan, jobbára bizonyos prédikatori hangnemben, de — ami jövőjére nézve biztató ígéret is lehet — máris tagadhatatlan érzékkel a kemény és könyörtelen realitások iránt.

Felkai Ferenc ezzel szemben szinte kizárólag a színpaddal lép alkura, akárcsak tavalyi Nero-drámájában. Ezúttal Katalin cárnő kegyencének, a hirhedt *Potemkin*nek, enigmatikus alakját állítja elénk, költői lelkű idealistává, érző szívű jobbágyszabadítóvá magasztosítva, aki a nemtelen udvari intrika áldozataként pusztul el áldásos életének virágján. Mintegy védőbeszédet tart Bernard Shaw képpromboló felfogása ellenében. De meggyőzővé sem lélektanilag, sem drámailag nem bírja tenni hősét, s ezért a közönség érdeklődését sem túlságosan kötötte le iránta. A Shawtól rikitóan színezett figurát annak idején legalább megbámulták, mint valami csodaállatot, a Felkaiének melodramái imbolygásával azonban nehéz volt mit kezdeni.

A Vígszínház első darabja, a *Négy apának egy lánya*, szomorú nevezetességre tett szert azért, hogy egy halott magyar író szólaltatott meg vele a színpadon egy fiatalabb író társa, fájdalom, maga is a korai halál küszöbén. Móra Ferenc regényéből dramatizálta Hunyadi Sándor. Regénynek is meglehetősen széteső volt, színdarab formában még inkább szembeszökött laza szerkezete. Viszont a magyar vidék életének művészi hitelességű képei, az egésznek természetes kedvessége, egyes mesteri sűrítésű jelenetei még így is az írói magasabbrendűség jöleső légkörét árasztották.

Utánuk Bókay János jutott szóhoz *Az utód* című újdonságával. Művében a legnagyobb újdonságot írójának egyszerű-

sége, szinte puritánsága jelentette. Komoly, elgondolkodtató témát tárt elénk, ezúttal nem a „nemek harcának” területéről. Hanem a férfilelkek válságainak világából, ahol csöndes tragédiák zajlanak le, a szomorú igazság erejével sugallatosan, valameddig a különféle hivatásterületeken elődök és utódok lesznek, s ezek a nemzedékek örök örségváltásain egymás szemébe néznek. Kár, hogy a szerző bizonyos „fordulatos” mellékmotívumoknak aránytalanul tág teret engedett, holott a darabnak íróilag éppen nem ezek a legkülönb részei, ilyenkor néha a bábjátékos drótszálaira leszünk figyelmissé. Ha e helyett inkább a lelki feszélyezettségek érzékeltetésére veti a fő súlyt, ezek többvonalú és aránylatosabb rajzával áll elő, jobban szolgálta volna drámájának belső plasztikáját. De hiányai ellenére is ez volt a színház magyar műsorának legigazibb nyeresége.

Remenyik Zsigmonddal új színpadi szerzőt avatott a Víg-színház. Első műve, *Az atyai ház*, egy kissé cölöpépítményszerűen készült. Az emlékezés lagunái övezik. Az Amerikát járt író alighanem gondolt a színműírás ottani „formabontóira” s talán némely filmbenyomásra is. Viszont ugyanakkor mondanivalója oly mértékben lírai, amennyire csak színpadon egyáltalában elképzelhető. Az emlékezés megtisztító erejét vetíti elénk egy tékozló fiúnak az időközben elköltözötték vágyait, indulatait és síron túl is óvó-intó szeretetét őrző szülői házban tett, multköltögető körsétája során: *sunt lacrimae rerum*. Ez a darab tapogatózásában is rokonszenves kísérlet, de egyelőre nem több kísérletnél. Annyira az idő és hely problémájából sarjaszt mindent, hogy ezzel részben tisztára epikaiává, részben menthetetlenül mozaikszerűvé válik. Szerzője drámairói képességeinek ez még éppen nem bizonyossága, legfeljebb itt-ott ígérete.

Hertelendy István, aki a mult évadban fővárosi „mondain” tárggyal jelentkezett, most vidéki pátriájába ment témáért, de még onnan sem sikerült aranygyapjúval hazatérnie. A földbir- tokosság társadalomkritikájára gondolt, az érvényesülésért ősi talajához hűtlenségre hajlamos dzsentri elleni vádiratra, a végén a megígazulás útjának kijelölésével, mely csak visszakanyarodás lehet az áldott bölcsőhelyhez. De esetét inkább csak szingulárisnak érezzük, színpadi ihletésű jelenetek, virágokkal

díszített, de gyökerekkel alá nem futtatott dialógusok sorának. Ez a *Jákyak* című dráma önismeretre kényszerítő tükörképe kívánna lenni a magyar televényhez magasabb rendelés szerint hűséggel tartozó összes Jákyaknak, a Mikszáth óta annyiszor sirja széléről elibénk idézett egész hazai középbirtokosságnak, de hogy valóban azzá is lehessen, annak egyaránt akadály a Hertelendy rajzának vonal-bizonytalansága és műve egészének végig gondolatlan volta.

Igazi nagy magyar sikerét a Vígszínház nem saját portáján, hanem kamaraintézetében, a Pesti Színházban aratta, Illés Endre *Méreg* című alkotáslélektani művésztragédiájával. Örvendetessé ezt a sikert mindenekelőtt az író előkelő és rá-tartós színvonala teszi, ha mindjárt közönségét a darabnak talán manapság annyira kelendő orvosi diagnosztikai oldala vesztegette is meg elsősorban. Maga a szerző azonban nem erre épít, az ő mérlegén nagyra hivatott művészhőse szempontjából a nyugtató boldogság harmóniája találatik könnyűnek a boldogság örök nyugtalanságú *ígéretével* szemben. A halálosan beteg zeneművész mellett ennek a két életlehetőségnek megtestesítője a dráma két nőalakja, a jóság gyógyszeréje meg az izgató mérégé, ezek közül az alkotásnak az utóbbi a gazdagabb táplálója, de még ez sem annyira, hogy az igazi alkotó géniusz végül is ne legyen kénytelen csupán a tulajdon lelkének társtalan magányába bezárkózni. Illés Endre kínosan kerül minden kiélezettebb effektust, majd annyira, mint Csehov, akinek színművei lényegük szerint szintén teljesen novellai fogantatásúak. Tavaly a Nemzeti színpadán szatírai vénáját ismertük meg Illésnek, élénkebb érzéket sejtetően a szinszerűség iránt. Ez a mostani sikere nem éppen a gyakorlott drámaköltőé, de kétségtelenül a makulátlan íróé.

Mozgalmas évadát a Vígszínház is operettel búcsúztatta, e könnyű műfajnak egy talpraesett termékével, ez is a magyar játérendet gazdagította, bár természetesen nem a drámabírálat cserkésző területén.

A Nemzeti Színház hat hazai újdonságot mutatott be, valamennyit nagy színpadán; Kamaraszínházában egyetlenegy sem, ott a nem túlságosan finnyás ízléssel importált *Blöffök*, *Bolerók* és *Tacskók* ragadtak meg a műsoron, százas előadás-sorozatokra.

A hat magyar bemutatóból három erdélyi írónak jutott. Ebben nyilván külön vonzóerőt gyanítottak, de ez a föltevés így sommásan éppen nem igazolódott. Legkevesebbé Kós Károly évadnyitó Szent István-drámájának, az *Országépítő*nek esetében. Szerzője évekkkel ezelőtt már határozott figyelmet kellett egy történelmi darabjával a Vígszínházban. Most azonban érthető módon alulmaradt a tulajdon, korábbi regénykompozíciójával folytatott viaskodásban. Négy évtizedet zsúfolt össze laza krónikás szerkezetű „korrajz”-zá, Géza fejedelem halálától Istvánéig, — csoda-e, hogy valódi cselekvény helyett csak események vázlatos bemutatásáig jutott el? S még ezek során is adós marad szent királyunk alakjának és küldetésének méltó felfogásával és sugallatos megéreztetésével. Ez a téma egyébként is jó egy évszázada kísértgeti és hagyja rendre cserben drámairóinkat. Kóst már regényében is legyűrte, most a színpadon még inkább.

A szintén erdélyi Asztalos István idényzáró „népi dráma”-ja, *A fekete macska*, aprószeres módszerével is falusi kaszt-szemléletével is Darvas József imént említett színművének rokona, de annál is egyoldalúbb s főleg fegyelmetlenebb. Mikor fogják írónk megtanulni, hogy az emberi indulat egyéni valami is, nemcsak kollektív „együttrezgés” s hogy a drámát mégis csak *emberek* vivják meg, nem pedig társadalmi *osztályok*? Móricz Zsigmond még legalább a „szép szegénység” oldalára állt. Asztalos a nyomorban is csak a lealacsonyítót látja meg. Így nem lehet meggyőzően apostolkodni sem a nép, sem általában bármiféle, egyébiránt igen tiszteletreméltó eszmény mellett. Az író a szívére is hallgasson, ne csak világmegváltó elvekre esküdjék.

De közbül szóhoz jutott Erdélynek az az írója is, akinek szavát mindig örömmel várjuk: Tamási Áron. Nála szinte látatlanban is valódi költészetet remélhetünk, kirívó tételesség nélkül, sajátos népi ízeket, elszánt elvi nekigyürközés nélkül. Mindezt bőven árasztja új darabja is, a *Csalóka szivárvány*. Színpadi művészetének — mint általában egész írói egyéniségének — egyetlen sebezhető pontja a kompozíció. Meseszölvő képzelete, szimbolumok, legendai elemek s a csodák misztikus világa felé kitérülő hajlama színműveit is át- meg áthatja, ami önmagában véve annyira nem hiba, hogy akár a kiszikkadó-

félben levő drámai műfajnak oly kívánatos megújítására is vezethetne, ha munkáiban e nem csekély értékek szerveesebben ágyazódnának be a jobbára csak költői ötletek kaptatóján haladó cselekvénybe. Legutóbb a *Vitéz lélek*ben már ezzel biztatótt, most azonban ismét inkább korábbi *Tündöklő Jeromosá*nak zavarbaejtő ingadozására emlékeztetett. Pedig anyaga kitűnő. Az elcsenevészedett élet fölfelé vágyakozását rajzolja az érzelem és tudás magasabb régióiba. Ahová a félművelt székelly parasztember önjelét el nem juthatott, elhúnyt barátja ruhájában és életformáiban kíván ott becsvágyának méltóbb s legalább fiúutódja fölemelkedését biztosító helyet kivívni. De a magára vett idegen élet csalóka szivárványnak bizonyul, senkisémet élheti másnak az életét, a kettő között gyilkos szakadék tátong. Mindebből Tamási mélyen megkapó, nem egyszerű valóban szívenütő mozzanatokot ragad ki, csak éppen a sugalló harmóniát nem teremti meg közöttük. Külön-külön majd minden jelenete ragyog, művének egésze mégis kódbevezés.

A színház magyar újdonságműsorán az egyetlen vígjáték Galamb Sándor darabja volt, a *Hatalom*. Ennek is keserű a magva: a mindenkivel közös s tán csak fokozatilag különböző hatalmi vágy kiütközését tükrözteti minden lehetséges változat felé, s a végén — darabjának legkülönb vígjátéki találatával — az egész nagy „érvényesülési” hűhóról lesújtó értéktelenséget mondhat egy — elmebajossal; a „Wille zur Macht” rohamát elbuktatja a „Vorstellung” ingoványán. Galamb főleg dramaturgiai tudás, szerkezeti műgond tekintetében emelkedik magasan az átlag fölé, a drámairásunkban annyira gyéren jelentkező szigorúan zárt, franciás módszernek ma kétségtelenül ő egyik legjobb tanítványa. Csak az élő organizmus testmelegének kisugároztatásában fogyatékos. Mintha színpadán a szervezet erőinek játékát is a szerkezet kényszerre bénítaná.

Nemzeti színpadunknak s ugyanakkor az egész évadnak is kimagasló értéke volt Márai Sándor drámája, *A kassai polgárok*, hosszú idő óta az első komoly erőfeszítés a magyar mult széles távlatú és eszméletető feltámasztására. Ez végre nem színpadi tableauért, hanem valódi írói elmélyüléssel és ritka történelmi érzékkel fordult a polgárisodó magyar középkorhoz, a művészi, férfiúi és polgári becsület mélyen megindító lelkiismereti harcának rajzához, azzal a drámailag realizált

hitvallással, hogy a sorsot betölteni sokszor magában is egyet jelent a hősiességgel, az emberméltóság heroikus önvédelmének diadalával. Íróját kassai lélek ihlette, szülővárosának multja vezette drámatárgyához, úgyhogy hősen, a gyönyörű gótkus dóm szobrászmesterén kívül maga a város is szinte ugyanolyan arányban hősvé lett színművének, akárcsak a francia becsület szelleme Rodin híres szoborcsoportozatának, a *Calaisi polgárok*nak.

Márai művében — ha regényírói motivumgazdagsága talán valamelyest szétvetéssel fenyegeti is a színpadtól megszabott kereteket — különösen figyelemreméltó, hogy egész koncepciójában mennyire kezébe tartja a művészi és sajátképpen drámai lényegét, dialektikája és változatos jellemformáló készsége mögött milyen mély, a szó legigazibb értelmében történelmi perspektívák nyílnak s az egészet a humanitásnak milyen emelkedett szelleme járja át.

Drámájának ezek a jelenségei nemcsak a kritikában és a közönség körében vertek erős visszhangot, hanem a Kísfaludy-Társaságnak a magyar történelmi színműre kitűzött Szabó Franciska-pályadíj odaítélésében megnyilvánuló egyhangú méltánylását is kivívták. Ez a tény azonban egyszersmind ki is rekeszti e drámát a Vojnits-jutalommal való kitüntetés lehetőségéből.

Márai mellett még egy sok sikert látott és komoly megbecsülést szerzett írónk járul hozzá jelentékeny mértékben az évad hazai termésének rangemeléséhez: az színpadon régóta hallgató s most újra régi diadalai színhelyén porondra lépő Zilahy Lajos. Megint olyan volt a mondanivalója, amin mélyen gondolkodott s aminek morális magvát igazi írói érdekelttséggel törte fel, hogy eljusson az esendő emberi lélek örök csirájáig. Ennek a *Szépnyám* című, Martinovics-korabeli darabjának „hőse” valójában nem a dráma egyik vagy másik alakja, sokkal inkább maga az idők forgószelében sodródó emberiség értelmi és érzelmi válsága. Zilahy költői lelkének egész lírai melegével az érzélem joga mellé áll. „Élni csak szeretetben lehet” — hirdeti annak a dübörgően „történelmi” kornak légkörében, amely az ész, tudás, ráció és „technikai haladás” zászlaja alá szegődött, s amelyben csak a szív emberei, a szépség szerelmesei, mindenekfölött pedig a családi tűzhely őran-

gyalai, ezek az örök „szépanyák” vigyáznak a tántorgó emberfaj égi kincseire.

Zedreghy professzor portáját a századvégi világremegés aknázza alá, a családapát elkapja a tudás mámora, megígézi a „külhon” szédülete s végül hinárba csalogatja a „koreszme” zavarosa. Az asszony, Petronella, valami alvajáró biztonsággal, a szerelem és anyai szeretet élő hitével vállalja a solvejgi sorsot, s mikor a kocka már életre-halálra vetetik, ahhoz a leánykori rajongójához fordul, a nagyhatalmú Bikkesy szeptemvirhez, aki — mint a dráma legmélyebben költői jelenetében kiviláglik — maga is szeplőtelenül megőrizte a multak melódiáját s most is csak erre a dalra hallgatva, minden olcsó okosság és óvatos betátás ellenére az önzetlen úri ajándékozás gesztusát választja, lépésének minden, nemesen elszánt következményével együtt. A kibogozásban Zilahy tagadhatatlanul némi engedményt tesz az inkább epikusan kimódolt, Jókai-ízű romantika szellemének, mintahogy egész kompozíciója sem mentes némi regényes áradástól. Viszont drámájának páratlanul szubtilis elgondolásából adódik, hogy megépítése sincs *scène à l'air*-ek felé kihegyezve. A miliőrajzban Zilahy mindig — most is — élénk, színes, mozgalmas. A csomópontokon azonban egészen feltűnően fukarszavú, nem él hangos kitorésekkel, dialektikai magyarázkodásokkal, ellenkezőleg: a hallgatásokból csíholja ki a legerősebb drámai döbbenetet; ilyenkor a némaságon áthallani a szívek dobogását, át még az agyak riadt, mohó munkáját is. Mintha ez az írói dolgozásmódja is arra figyelmeztetne, amire egész drámája: a szavak füstje elszáll, az érzések parazsa örök.

Színpadai átlagtermésünk bántóan légüres volta mellett Zilahy drámairásának ez az atmoszférai gazdagsága fokozottan figyelemreméltó. Kiválóbb rekvizitumok nélkül mesterien ért a kor hangulatának fölidézéséhez, cselekvényébe számító ravaszkodás nélkül vegyíti a kaland fűszerét, melodrámaivá hígulás nélkül játszik a mély érzelmesség húrjain, színpadai hangoskodás nélkül is szóhoz bírja juttatni a bensőséges pátosz erejét, s egész művét bederengi írói egyéniségének egyik legjellemzőbb sajátossága: valami halk, megbocsátó humornak állandó igézte. Dialógjának cicomátlan szépségével, alakrajzának árnyalatos finomságával is újra azon a tiszteletreméltó magaslaton

mutatkozik, ahol külön helyét az egész irodalmi közvélemény már rég kijelölte s ahol a Vojnits-jutalmi bírálók elismerő hajlandósága is már ismételten rátalált.

Mindezek alapján bizottságunk — melybe Szinnyei Ferenc rendes tag elnöklete alatt Alszeghy Zsolt levelező tag és e jelentés írója küldetett ki javaslatételre — egyhangú döntéssel e megkapó költői gazdagságú, méltó írói szinten járó alkotás mellé állt, amely a közönség jobb rétegét is örvendetesen megnyerte és maradandóan megajándékozta. Mély tisztelettel azt a kérést terjesztjük a tekintetes Akadémia elé, méltóztassék a Vojnits-jutalomnak ez évre esedékes érmét Zilahy Lajos *Szépnyám* című, a Nemzeti Színházban bemutatott színművének odaítélni.

RÉDEY TIVADAR.

Jelentés a szótári bizottság 1942. évi munkásságáról.

A Akadémia 1898-ban alakította meg szótári bizottságát és az új bizottság feladatául elsősorban a magyar nyelv nagy szótárának szerkesztését jelölte meg. A bizottság mindjárt megalakulása után elkészítette az új nagyszótár általános tervét és megindította az adatgyűjtést. De a nagy feladat gyors megoldásához nem volt meg a kellő anyagi ereje. A munka negyven esztendő alatt sem ért el az általános tervben megjelölt szótári anyag teljes összegyűjtéséig. A szerkesztés másik előkészítő munkáját, az adatrendezést pedig csak 1937-ben kezdhettük meg. Hogy a rendezés ne tartson évtizedekig, a bizottság elnökének előterjesztésére az Akadémia igazgató tanácsa három esztendőre évi 12.000 pengőt szavazott meg az eddig gyűjtött adatok rendezésére.

A múlt évben, 1942-ben, ennek az összegnek felhasználásával nagyobb arányú adatrendezést végezhattünk. A bizottság munkatársai 1942-ben 107 havi munkát fordítottak adatrendezésre, 80 órát számítva egy havi munkának. Ez alatt az idő alatt 421 gyűjtésből rendeztek 462.290 cédulát és másoltak a többadatú cédulákról 46.601 adatot. A rendezés kezdetétől 1942 végéig 1049 gyűjtésből rendeztünk 1.128.108 cédulát, másoltunk 165.830 adatot. Az

első és második betű szerint rendezett anyag összesen 1.293.938 cédula.

Az eddig rendezett gyűjtések legnagyobb része olyan gyűjtőlapokból állott, amelyekben nemcsak egy, hanem két vagy több szótörténeti adat is meg volt jelölve aláhúzással. Az ilyen gyűjtés rendezése lassú munka, mert a rendezőnek nyelvtörténeti ismeretei és szótárak segítségével meg kell állapítania, hogy a megjelölt adatok közül melyiket kell meghagyni, melyiket kell lemásolni s melyiket lehet esetleg mellőzni. Az 1907 előtt készült régi gyűjtések ilyen többadatú gyűjtőlapokból állnak. Ezeknek a nagyobb részét már rendeztük. Az újabb gyűjtések, amelyekben csak egyadatú cédulák vannak, jóval gyorsabb munkával rendezhetők.

A rendezés mellett nem hagytuk abba teljesen az adatgyűjtést sem, hanem folytattuk a múlt évben is a megkezdett gyűjtéseket. Lakó György Márton József 1818. évi Lexikona anyagának kiaknázásával foglalkozott, Zolnai Gyula egy napilap nyelvének rendszeres megfigyelésével gazdagította gyűjtésünket, Putnoky Imre pedig Kazinczy Ferenc levelezésének feldolgozását végezte. Rajtuk kívül Péter János nyug. gimn. igazgató nyújtott be a bizottságnak régi megbízása alapján irodalmi, köznyelvi és népnyelvi adatokat. A kisebb arányú mult évi gyűjtés eredménye 13.503 cédula. A gyűjtés kezdetétől nyilvántartásunk szerint a bizottság összesen 3.591.425 cédulát gyűjtetett.

A szótári munkát beosztott középiskolai tanárok meg tiszteletdíjas munkatársak végzik. Lakó György állandóan beosztott munkatársunkon kívül az 1942—43. tanévben a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az Akadémia kérelmére Rézler Gyulát teljes munkaidőre, Hajdu Jánost és Putnoky Imrét pedig fél munkaidőre rendelte be a bizottsághoz. Karácsony Sándor, aki az előző tanévben teljes munkaidővel dolgozott mint beosztott munkatársunk, 1942 július havában a debreceni egyetem tanárává történt kinevezése miatt megvált a bizottsági munkától, Rézler Gyula pedig 1942 szeptembertől 1943 márciusig betegsége miatt szabadságot volt kénytelen igénybe venni. Tiszteletdíjas rendezőink voltak 1942-ben: Baboss Ernő, Gálos Ferenc (az év első felében), Horváth Károly, Kamocsayné Lévai Ágnes, Koczogh András, Lavotha Ödön, Molnár Olga (az év első felében), Szabó Dénes, Szidarovszky János és

Techert József. Az 1942. évben egy havi munkáért (80 óra) 120 pengő tiszteletdíjat fizettünk, az 1943. évben 160 pengőre kellett a havi tiszteletdíjat emelnünk.

Az 1942. évben a bizottság kiadása 13.880 pengő 43 fillér volt. Ebből 11.460 pengő adatrendezés tiszteletdíja, 438 pengő 12 fillér rendező dobozok és gyűjtőlapok ára, 720 pengő adatgyűjtés tiszteletdíja, 490 pengő 76 fillér kézikönyvek ára, 244 pengő altisztek munkadíja, 127 pengő 55 fillér ügyviteli kiadás, 400 pengő előadói tiszteletdíj.

Ha a munkát a mult évi keretben folytathatjuk, remélhető, hogy a több mint negyven évig gyűjtött rendkívül nagy értékű anyagot további két esztendő alatt első és második betű szerint rendezzük. Ennek az első rendezésnek elvégzése után megkezdhető lesz a tágabb értelemben vett szerkesztés munkájának legelső szakasza: az adatoknak szavak szerint, szótári cikkek szerint való kiválogatása és elrendezése. A szerkesztés mellett azonban tovább kell folytatnunk az adatgyűjtést is. Egyúttal az adatgyűjtés megindításakor elfogadott általános terv, az eddig összegyűjtött anyag és a rendelkezésre álló erők figyelembe vételével meg kell állapítani a szótár részletes tervét, hogy meg lehessen kezdeni a szótári cikkek kidolgozását és ezzel a régóta készülő új nagyszótár eljuthasson a megvalósuláshoz.

Sági István l. t.,
előadó.

IV.

A M. Tud. Akadémia költségvetés-előirányzata az 1944. év első felére.

Az Igazgató-Tanács az Akad. saját kiadványainál és a bizottságok kiadványainál a szerzői t. díjakat 30%-kal fölemelte. Ez emeléseket jelentik a főszámok mellett álló számok.

I. Az Akadémiai Almanach nyomdaköltsége	1.700 P	510 P
II. Az Akadémiai Értesítő füzetére, esetleges közleményeinek díjazására	1.900 „	570 „
III. A Budapesti Szemle füzeteinek tiszteletdíja	4.000 „	1.200 „
IV. Hozzájárulás a Budapesti Szemle füzeteinek nyomdai kiállításához	1.000 „	
V. A nagy szótár munkálataira	6.000 „	1.800 „
Összesen	14.600 P	4.080 P

Az I. osztály és bizottságai.

a) I. osztály.

1. Ertekezésekre és emlékbeszédekre	500 P	150 P
2. Bírálati díjakra	200 „	—
Összesen	700 P	150 P
Maradvány		1.200 P

b) Nyelvtudományi bizottság.

1. A <i>Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének</i> új füzetére	1.000 P	300 P
2. A <i>Nyelvtudományi Közleményekre</i>	3.000 „	900 „
3. A <i>Kőrösi Csoma-Archivumra</i>	500 „	150 „
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
5. Bizottsági kisebb költségekre	60 „	
Összesen	4.760 P	1.350 P
Mutató készítésére kifizettetett	900 P	
Túllépés		1.540 P

c) Nyelvművelő bizottság.

1. A <i>Magyarosan</i> c. folyóirat kiadására	3.000 P	900 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	300 „	
3. Szerkesztői tiszteletdíj	100 „	
4. Egy segéderő tiszteletdíja	250 „	
5. Bizottsági költségekre	100 „	
	<hr/>	
Összesen	3.750 P	900 P

d) Klasszikus filológiai bizottság.

1. Az <i>Egyetemes Philológiai Közönyre</i>	1.000 P	300 P
2. Förster Aurél <i>Aristoteles</i> kötetének kiadására tartozás	1.077 „	300 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
4. Bizottsági költségekre	50 „	
	<hr/>	
Összesen	2.327 P	600 P

e) Irodalomtörténeti bizottság.

1. Az Irodalomtörténeti Közlemények két füze- tének szerkesztői és írói tiszteletdíjaira és nyomdai számlájára	2.500 P	750 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
3. Bizottsági költségekre	50 „	
	<hr/>	
Összesen	2.750 P	750 P
Túllépés 1943. XI. 15.	897 P	

f) Képzőművészeti bizottság.

1. Egy mű kiadására	1.000 P	300 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
	<hr/>	
Összesen	1.200 P	300 P
A magyar képzőművészet készülő történetére kifizetve	1.800 P	
Maradvány egy mű kiadására	3.600 „	

g) Néptudományi bizottság.

1. A <i>Népélet</i> folyóirat segélyére	400 P	120 P
2. A népzenei kiadvány előmunkálataira	780 „	
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
4. Bizottsági költségekre	40 „	
	<hr/>	
Összesen	1.420 P	120 P
<i>Az I. osztály és bizottságai összesen</i>	<i>16.907 P</i>	<i>4.170 P</i>
<i>Maradványok</i>	<i>4.800 P</i>	

A II. osztály és bizottságai.

a) II. osztály.

1. Székfoglalókra és emlékbeszédekre	500 P	150 P
2. Bírálati díjakra	200 „	
	<hr/>	
Összesen	700 P	150 P
Tüllépés	1.059 P	

b) Filozófiai bizottság.

1. Az <i>Athenaeum</i> kiadásához hozzájárulás	1.000 P	300 P
2. Egy mű kiadására	1.000 „	300 „
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
4. Bizottsági költségekre	50 „	
	<hr/>	
Összesen	2.250 P	600 P
Maradvány egy mű kiadására	2.400 P	

c) Jogtudományi bizottság. •

1. Horváth Barna munkájának kiadására	2.000 P	600 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
3. Bizottsági költségekre	50 „	
	<hr/>	
Összesen	2.250 P	600 P

d) Történettudományi bizottság.

1. A <i>Hunyadiak kora</i> következő kötetére	1.500 P	
2. Szentpétery Imre <i>Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke</i> c. kötetére	2.027 „	
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
4. Bizottsági költségekre	50 „	
		<hr/>
Összesen	3.777 P	

e) Hadtörténeti bizottság.

1. A <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> tiszteletdíjaira és nyomdai előállítására	1.500 P	450 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
3. Bizottsági költségekre	50 „	
		<hr/>
Összesen	1.750 P	450 P

Maradvány egy kiadványra 500 P

f) Nemzetgazdasági bizottság.

1. A <i>Közgazdasági Szemlére</i>	2.000 P	600 P
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
3. Bizottsági költségekre	50 „	
		<hr/>
Összesen	2.250 P	600 P

Maradvány értekezésekre 600 P

g) Archeológiai bizottság.

1. Az <i>Archaeologiai Értesítő</i> írói, szerkesztői tiszteletdíjaira és nyomdai költségeire	1.500 P	450 P
2. Az Arch. Ért. régi tartozásának törlesztésére	1.000 „	
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
4. Bizottsági költségekre	50 „	
		<hr/>
Összesen	2.750 P	450 P

Tartozás régi számlákra 5.784 P

h) Művészettörténeti bizottság.

1. Folyóirat előkészítésére	1.000 P	300 P
Maradvány	4.000 P	
<i>A II. osztály és bizottságai összesen . . .</i>	<i>16.727 P</i>	<i>3.150 P</i>
<i>Maradványok</i>	<i>7.500 P</i>	

i) A Római Magyar Intézet „Fraknói Vilmos” Történeti Osztálya.

A Fraknói-villa bérjödödelme fejében a val- lás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium által a bizottság céljaira befizetett összegből rendelkezésre áll	9.516 P
--	---------

A III. osztály és bizottságai.

a) III. osztály.

1. A <i>Matematikai és Természettudományi Erte- sítőre</i>	10.000 P	3.000 P
2. Természettudományi kutatásokra	4.000 „	
3. Emlékbeszédre	200 „	
4. Bírálati díjakra	200 „	
Összesen	14.400 P	3.000 P

b) Matematikai és Természettudományi bizottság.

1. Tudományos célokra	2.000 P	
2. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
3. Bizottsági költségekre	50 „	
Összesen	2.250 P	
<i>A III. osztály és bizottsága összesen . . .</i>	<i>16.650 P</i>	<i>3.000 P</i>
<i>Az I—III. osztály tudományos kiadásai . .</i>	<i>50.284 P</i>	<i>10.320 P</i>
<i>A maradványok összege</i>	<i>12.300 P</i>	

Nagygyűlési költségek.

1. Költségekre	600 P	
2. Tagajánlások nyomdai költségeire	600 „	
3. Jutalmak és kiegészítések	3.200 „	
4. Felolvasók tiszteletdíja	600 „	
5. Bírálók tiszteletdíja	3.000 „	
	<hr/>	
Összesen	8.000 P	

Szótári bizottság.

2. Adatgyűjtésre	400 „	
1. Dologi kiadásokra	400 P	120 P
3. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
	<hr/>	
Összesen	1.000 P	120 P

A középkori latinság szótárának Magyar Nemzeti Bizottsága.

1. Adatgyűjtésre	1.070 P	321 P
2. Állandó munkatársnak	600 „	
3. Felülvizsgálatra	200 „	
4. Az előadó úr tiszteletdíja	200 „	
5. Egyéb kiadások	50 „	
	<hr/>	
Összesen	2.120 P	321 P

Könyvkiadó vállalat.

Újabb kötetek kiállítására és szerzői tiszteletdíjára	5.000 P	1.500 P
Maradvány	1.773 P	

Könyvtár.

Folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb kötések költségeire és könyvbeszerzésekre	5.000 P
---	---------

Tudományos társulatok és munkák segélyezésére.

Tudományos társulatok segélyezésére	5.000 P	1.500 P
A Bécsi Klebelsberg-Történetkutató Intézet Évkönyvére	750 „	275 „
A Revue des Études Hongroises segélye	750 „	275 „
Összesen	6.500 P	2.050 P
Maradvány	3.000 P	
Cooperation Intellectuelle, maradv.	400 P	
Összes tudományos kiadásokra	92.504 P	18.391 P
A pótlékkal együtt	110.895 P	
A Római Magyar Intézet	9.516 P	
Maradványok	17.473 P	

Személyzeti kiadások.

A főtitkár tiszteletdíja félévre	6.000 P	
A főkönyvtárnok tiszteletdíja félévre	4.650 „	
A három osztálytitkár tiszteletdíja	3.000 „	
A főtitkári iroda, a kiadóhivatal, a könyvtár alkalmazottai és a fűtők díja félévre	24.858 „	
Kormányrendelettel ismételten megállapított drágasági pótlékok az I. félévre	9.280 „	
Dudás Kálmán t. díja félévre	800 „	
Voit Lajosnak könyvelésért	800 „	
Altisztek orvosi kezelésére és gyógyszereire	400 „	
Előre nem látott (kegyeleti kiadásokra)	2.500 „	
Régi alkalmazottak nyugdíjára és rendkívüli segélyekre	20.000 „	
Újévkor szokásos ajándékokra	3.000 „	
Összesen	75.288 P	

Dologi kiadások félévre.

Adók, illetékegyénérték	14.000 P	
Palota és bérház fenntartása	16.000 „	
Fűtőanyag	7.600 „	
Villanyvilágítás	2.000 „	
Vízdíj	650 „	
Kéményseprő	250 „	
Telefon	700 „	
Ülési meghívók költsége	300 „	
Postai költségekre	600 „	
Kiadványok szétküldésére	4.000 „	
Kézbesítési költségekre	200 „	
Irodai kiadásokra	2.000 „	
Felvonó	400 „	
A Kazinczy-emlék fenntartási költsége	1.000 „	
Összesen	49.700 P	
Az 1. 2. tétel nélkül, 20.000 P után 40%-os emelés		8.000 P
Személyzeti kiadások félévre	75.288 P	
Dologi kiadások félévre (a 8.000 P eme- léssel együtt)	57.700 „	
Összes tudományos kiadások (a Római Inté- zet nélkül)	110.895 „	
Összes kiadások	243.883 P	
A Római Magyar Intézet pénzkészlete	9.516 P	

Várható bevételek.

Allamsegély	35.040 P
Lakbérékből	32.000 „
A Vigyázó-vagyonból	160.000 „
Könyvek eladásából	18.000 „
Összesen	245.040 P

V.

Az Akadémia ülései 1943-ban

Az I. osztály:

Január 4. *Gáldi László* l. t.: Az erdélyi román nyelv-újítás. (Székfoglaló.) — Február 1. *Zsigmond Ferenc* r. t.: Orosz hatások irodalmunkban. (Székfoglaló.) — Március 1. *Aistleitner József*: Ugarit — Rasz Samra. *Gulyás Pál* l. t.: A trencsén-zsolnai nyomdáról. — Április 12. *Viszota Gyula* r. t.: Széchenyi és a döblingi röpiratok. — Május 3. *Kerecsényi Dezső* l. t.: A „világiság” változatai XVI. századi irodalmunkban. (Székfoglaló.) — Május 31. *Szinnyei Ferenc* r. t.: A humor nyelve. — Október 4. *Mitrovics Gyula* l. t.: A tragikum, mint esztétikai fogalom. — November 8. *Mészöly Gedeon* l. t.: Ósvallásunk ugor eredetű nyelvi nyomai. — December 6. *Márai Sándor* l. t.: Ihlet és nemzedék. (Széktoglaló.)

A II. osztály.

Január 11. *Gajzágó László* l. t.: A nemzetközi jog leglényegesebb elemei s vonatkozásai és ezeknek mai helyzete. — Február 8. *vitéz Moór Gyula* r. t.: A szabad akarat problémája. (Székfoglaló.) — Március 8. *Szeftű Gyula* r. t.: Az erdélyi szász történetírás. (Székfoglaló.) — Április 19. *Kuncz Ödön* l. t.: Többségi elv a gazdasági jogban. — Május 10. *Gratz Gusztáv* l. t.: A bukaresti béketárgyalások 1918-ban. — Június 7. *Szladits Károly* r. t.: K. Kováts Gyula r. tag emlékezete. *vitéz Surányi-Unger Tivadar* l. t.: Áralakulás és pénzérték. — Október 11. *Balás Károly* l. t.: Pénzérték, adó és jogrend. — November 15. *Szilágyi Loránd* l. t.: Az írásbeliség tudománya. (Székfoglaló.) — December 13. *Tomcsányi Móric* r. t.: Közjog — magánjog. (Székfoglaló.)

A III. osztály.

Január 18. *Szabó Zoltán* r. t.: A biológiai alkat elmélete. (Székfoglaló.) *Csiki Ernő* l. t.: Adatok az ormányos bogarak *Otiorrhynchus* nemének ismeretéhez. *Schulek Elemér* l. t. és *Rózsa Pál* vendég: Az *a*-tocophe-

rol, a tocopherochinon és az acetyl- α -tocopherol quantitativ méréséről. *Schulek Elemér* l. t. és *Rózsa Pál* vendég: Néhány 2-methyl-1 4-naphtochinon, illetve methyl-naphtochydrochinon származék quantitativ meghatározásáról. *Stohl Gábor* vendég: Adatok az emlős-mellékvese évszakos váltakozásának ismeretéhez. Bemutatja *Zimmermann Ágoston* t. t. *Náray-Szabó István* vendég: A perovskit szerkezete. Bemutatja *Gróh Gyula* r. t. *Mérei Kálmán* vendég: Vizben oldhatatlan fénoxidok elektrolitikus előállításáról. Bemutatja *Buzágh Aladár* l. t. — Február 15. *Vendl Aladár* r. t.: Az ogradinai nefelinszenit. *Csiki Ernő* l. t.: A hamvas vincellérbogár (*Otiorynchus ligustici* L.) és magyarországi fajrokonai. *Vendl Miklós* l. t.: A kőzetek üvegtartalmának kvantitativ méréséről. *Doby Géza* l. t. és *Füleky György* vendég: Növények nitrogénanyagcserejéről. III. Szója fehérje-nitrogénjének mérlege. *Doby Géza* l. t. és *Füleky György* vendég: Növények nitrogénanyagcserejéről. IV. Szója fehérje-nitrogénmérlege. *Szökefalvi Nagy Gyula* l. t.: Egy elemi geometriai tétel és alkalmazása a polinomok geometriájában. *Szökefalvi Nagy Gyula* l. t.: Polinomsor zérushelyei. *Neuber Ede* l. t.: A bőrtuberkulózis új gyógy módja. (Vetítéssel.) *Tokody László* l. t.: A cerusszit lumineszcenciája. *Abody Előd* vendég: Egyenletes turbulencia gyorsított és lassított folyadékáramlásban. Bemutatja *Rohringer Sándor* r. t. *Bánhegyi József* vendég: Mykologiai megfigyelések és gyűjtések a Székelyföldön. Bemutatja *Szabó Zoltán* r. t. *Rédei László* vendég: Másodfokú számtestek gyűrűosztálycsoportjának páros részéről, a Pell-féle és az $rx^2 + sy^2 = z^n$ diophantosi egyenletről. I., II. és III. rész. Bemutatja *Szökefalvi Nagy Gyula* l. t. — Március 22. *Pogány Béla* r. t. *Gerő Loránd* és *Vargha Béla* vendégek: Szeizmikus mérések Dorogon 1942-ben. Matematikai függelék *Egerváry Jenő* vendégtől. *Gerő Loránd* és *Schmid (Rezső)* vendégek: A kétatomos molekula energiasajátértékeinek összeesési tilalma és a potenciálgörbék át nem metszésének hipotézise. Bemutatja *Pogány Béla* r. t. *Doktorits István* vendég: Rezonancia-jelenségek (perturbációk) az ezüsthidridmolekula szinképén. Bemutatja *Pogány Béla* r. t. *Kerékjártó Béla* l. t.: Vizsgálatok felületek topológiai leképezéseinek szerkezetéről. — Április 5. *Soós Lajos* l. t.: A Kárpát-medence Mollusca-faunája. (Széköfoglaló.) —

Zemplén Géza r. t.: A hesperetinnak átalakítása diosmetinné. *Zemplén Géza* r. t.: Az izosakuranetinnak átalakítása acetetinné. *Zemplén Géza* r. t.: A hesperidinnak átalakítása diosminné. *Zemplén Géza* r. t.: A hesperidinnak szintézise. *Szőkefalvi Nagy Béla* vendég: Perturbációk a Hilbert-féle térben. Bemutatja *Riesz Frigyes* r. t. *Apor László* vendég: Az egy- és kétpetés ikrek magasság- és súlykülönbségének értékelése. Bemutatja *Szabó Zoltán* r. t. *Tihanyi Miklós* vendég: A Lagrange-féle rezolvens kiszámítása bizonyos körosztási testekben. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t. — Május 17. *Johan Béla* l. t.: A magyar közegészségügy területi kérdései. (Székfoglaló.) *Romwalter Alfréd* l. t.: Adatok a légzés geokémiájához. *nemes Balogh Ernő* l. t.: Az eklampsia sine convulsione haláloka. *nemes Balogh Ernő* l. t.: A tetanus-nem fajlagos, rationalis therapiiai befolyásolhatósága állatkísérletekben. *nemes Balogh Ernő* l. t.: Egerek kísérleti influenzájának életmentő fizikális gyógymódja. *Chapuis Péter* vendég: A Körös és a Szamos talajvizfaunájának életismeretéhez. Bemutatja *Gelei József* r. t. *Olgyay Miklós* vendég: A puccinia graminis pycnidiumának és aecidiumának fejlődési kapcsolata. Bemutatja *Szabó Zoltán* r. t. *vitéz Botvay Károly* vendég: Adatok a szuszpenziók esési görbéjének grafikus kiértékeléséhez. Bemutatja *vitéz Vendel Miklós* l. t. *vitéz Botvay Károly* vendég: Egyszerűsített eljárás a talajok mechanikai elemzésére *Vendel Miklós* szedimentációs mérlegével. Bemutatja *vitéz Vendel Miklós* l. t. *Békésy Miklós* vendég: Vizsgálatok magyarországi anyarozs-féleségek alkaloidairól. Bemutatja *Doby Géza* l. t. — Június 21. *Wellmann Oszkár* néhai r. tagnak „A szervezet anyagcseréjének áthangolása tej-, vegyes és növényi táplálkozás esetén“ c. hátrahagyott székfoglaló értekezését előterjeszti *Marek József* t. és ig. tag. *Vitalis István* l. t.: Karbonkorszakú köszén a zempléni Sziget-hegységben. *Kerékjártó Béla* l. t.: Vizsgálatok a felületek topológikus leképezéseinek szerkezetéről. II. közlemény. *Issekutz Béla* l. t.: Sejtek és szövettarabok légzése magas oxigénnyomás alatt. *Ifj. Issekutz Béla* vendég: Az idegrendszer szerepe a kémiai hőszabályozásban. Bemutatja *Issekutz Béla* l. t. *nemes Balogh Ernő* l. t.: Kísérleti állatok légibúvár-, ill. magassági halálát siettető szövetmérgek közömbösíthetősége (vetítéssel). *Abody Előd* és *Petur Alajos* vendégek: Az

oszlopok kihajlásának egy kérdéséről. Bemutatja *Szily Kálmán* l. t. *Sztrókey Kálmán* vendég: A nagybányai Kereszthegy ércásványai. Bemutatja *Mauritz Béla* t. t. *Szepesházi Kálmán* vendég: A gömöri Ajnácskö környékének bazaltos kőzetei. Bemutatja *Mauritz Béla* t. t. *Gerő Loránd* és *Schmid Rezső* vendégek: Disszociációs kontinuumok észlelésének feltételeiről. Bemutatja *Pogány Béla* r. t. *Szalay László* vendég: A Kárpát-medence vízi atkái állatföldrajzi tekintetben. Bemutatja *Dudich Endre* r. t. — Október 18. *Miklós Sándor* r. t.: Az időfogalom kialakulásáról és fizikai jelentéséről. (Székkfoglaló.) *Zimmermann Ágoston* t. t.: A thymus reticuluma. *Konek Frigyes* l. t. és *Szász Károly* vendég: Újabb helyi érzéstelenítő gyógyszerek (kokainpótlók) szintézise oxy-, illetve halogénketonsavakból. *Szőkefalvi Nagy Béla* vendég: Perturbációk a Hilbert-féle térben. II. Bemutatja *Riesz Frigyes* r. t. *Lipka István* vendég: A Newton-Sylvester-féle tételről. Bemutatja *Kerékjártó Béla* l. t. *Ifj. Szabó Zoltán* vendég: A planktonlények dimenzióinak meghatározása. Bemutatja *Maucha Rezső* l. t. — November 22. *Zemplén Géza* r. t.: A linarin és pektolinarin glükozidoknak teljes szintézise. *Zemplén Géza* r. t.: A genistin glükosidnak szintézise. *Zemplén Géza* r. t.: A *Amorpha fruticosa* L. glükozidjának, az apigeninglükozid-(5)-nek szintézise. *Gróh Gyula* r. t.: További spektrofotométeres, kémiai és kolloidkémiai vércsoportvizsgálatok. *Gróh Gyula* r. t. és *Weltner Margit* vendég: Vizsgálatok a fehérjék szénhidrátkomponenséről és a fehérjék ozonizálásáról. *Mauthner Nándor* l. t.: Az oxyxanthonok glükozidjainak szintézise. *Mauthner Nándor* l. t. A glukodimethylbutein szintézise. *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t.: Polinomok értékkészlete bizonyos tartományokban. *Fejes László* vendég: Az ellipszis izoperimetrikus és az ellipszoid izepifanikus tulajdonságairól. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t. *Fejes László* vendég: A gömbfelületet egyenlő területű konvex részekre osztó legrövidebb görbehálózat. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t. *Herrmann Margit* és *Rapszkyné Hanák Mária* vendég: Pyroxéndezit Gyergyóditrótól ÉK-re. Bemutatja *Mauritz Béla* ig. és t. t. *Schmid Rezső* † és *Gerő Loránd* vendég: A nitrogénoxid molekula energiaállapotairól. Bemutatja *Pogány Béla* r. t. *Schmid Rezső* † és *Gerő Loránd* vendég: Az N₂ molekula disszociációs energiája. Bemutatja *Po-*

gány Béla r. t. *Romhányi György* vendég: A szervezetben foglalt haemoglobin és származékai szintartós megőrzésének vegyi feltételei. Bemutatja *nemes Balogh Ernő* l. t. — December 20. *Orsós Ferenc* r. t. (Székfoglaló): Az entoptikus látás jelentősége különösen a művészi látásban. *Belák Sándor* l. t. székfoglalója: Spastikus és dilatatorikus hyperergia. *vitéz Vendel Miklós* r. t.: Szilikátos agyagásványok fénytörésének meghatározásáról. *Rédei László* vendég: Az $1-x^{p-1}$ Fermat-féle polinom szorzat-előállítás a p törzsmódulus szerint, kapcsolatban a négyzetes maradékok elméletével. Bemutatja *Szőkefalvi Nagy Gyula* l. t.

Összes ülések.

Január 25. *Angyal Dávid* t. t.: Károlyi Árpád t. tag emlékezete. — Február 22. *Steiner Lajos* l. t.: Konkoly-Thege Miklós r. tag emlékezete. — Március 29. *Voinovich Géza* t. t.: Ambrus Zoltán l. tag emlékezete. — Április 19. A báró Wodianer Albert, Berzeviczy Albert, báró Wlassics Gyula és gróf Klebelsberg Kuno tanítói jutalmak átadása. — Május 24. *Jávorka Sándor* r. t.: Degen Árpád r. tag emlékezete. — Október 25. *József* kir. herceg, elnök üdvözlő beszéde Herczeg Ferenc jubileuma alkalmából. *Rédey Tivadar* l. t.: Jelentés a Vojnits-jutalomról. *Kornis Gyula* ig. és t. t. osztályelnök: Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése. — November 29. *Manninger Rezső* r. t.: Hutýra Ferenc r. tag emlékezete.

VI.

Üdvözlő beszédek.

**Melich János ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő szavai
Kerecsényi Dezső lev. tag széktfoglalója alkalmából,
1943. május 3-án.**

Mélyen tisztelt Tagtársam! Húsz esztendeje annak, hogy első tudományos műve megjelent. Doktori értekezése volt ez, címe: *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban*. Ez első műve megjelenése óta azután az értekezéseknek, dolgozatoknak, kisebb nagyobb közléseknek, ismertetéseknek egész sora jelent meg e húsz év alatt, s megjelent két nagyobb önálló munkája is, az egyik Kölcsey Ferencről szóló lélekrajz, a másik „Régi magyar próza” c. antológiája. A magántanári képesítésekor adott véleményes jelentés azt mondja, hogy mélyen tisztelt Tagtársam „szak-tudományi munkásságát történeti és elméleti érdeklődés együttjárása jellemzi”. Akadémiai tagságra ajánlói is azt emelik ki munkássága általános jellemzéséül, hogy már első művében is megmutatta kettős érdeklődését az irodalomtörténeti és elméleti kérdései iránt” s hogy eddigi tudományos munkásságában megmaradt „mindvégig kutatónak, az irodalmi tények gondos és szerencséskezű feltárójának”, azonban olyan feltárójának, aki „a jelenségeket a nemzeti és világirodalom szerves menetében látja és látatja”.

Tudományos munkásságának ez általános jellemzése után ajánlói részletesen méltatják cikkeit, értekezéseit, műveit, kiemelik szerkesztői és kritikai munkásságát, megemlítik tanári működését, a magyar irodalom középiskolai tanítására vonatkozó tanterv és utasítások kidolgozásában való nagyértékű tevékenységét. Mindazt, amit elmondanak, a legnagyobb dícséretnek, elismerések közt mondják el.

Nem vagyok tudományos munkássága terén szakember, különösen távol áll tőlem az irodalomelméleti rész. Azonban azok közé tartozom, akiket ez a rész is igen-igen le tud kötni, s ezért mélyen tisztelt Tagtársam művei, dolgozatai, bírálati közül is nem egyet olvastam. Kölcseyről szóló lélekrajza elemzésének finomságával engem is gyönyörködtetett, és sok tanulsággal, okulással forgattam s forgatom „Régi magyar próza” c. antológiáját. Keményffy

János — maga is egy kitűnő antológia szerkesztője — írja a „Régi magyar próza” c. műről a Budapesti Szemlében írt ismertetésében, hogy „az olvasó, aki készen kapja a gyűjtés eredményét, nem képzei, mily tüzetes és hosszas kutató munka húzódik meg az ilyen antológia mögött... Csak felkészült szakember végezhet el ily munkát, a jó antológia tudást és ízlést, s kiváló filológiai munkát igényel” (l. Bp. Szemle 1942. dec.). Meleg elismeréssel szól a műnek mind gyűjteményi, mind pedig előszóféle részéről, melyben mélyen tisztelt Tagtársam megírta a régi nyelv és stílus fejlődésének történetét is.

Jeles dolgozata a Szekfű Gyula szerkesztette „Mi a magyar?” c. műben megjelent „Magyar irodalom” c. tanulmánya. Nagyon mélyen szántó e tanulmány, s úgy érzem, benne híven tükröződik vissza mélyen tisztelt Tagtársam tudósi, nevelői és oktató tanári és emberi egyénisége is. „Amikor ezt a szót *magyar irodalom* kimondjuk, — írja —, egyfelől bizonyos történeti folyamatra gondolunk, mely a végtelen idő valamelyik pontján elindult, majd más időpontokon változott, gazdagodott és nőtt. Valóságos élő szervezetre gondolunk tehát...” (i. m. 305). S most kutatja, hogy ez a szervezet eddigi élete folyamán milyen s hány gyökeresnek tekinthető átalakuláson ment át. *Gyökeres* átalakulást mond, és *négy* ilyen állapot állapít meg. Az eszmeáramlatok, szellemiség vizsgálóinak mai embere — úgy hiszem — sokkal mélyebben látja a politikai történet s világgégek formáló, alakító erejét, mint ahogy láthatta azt a harminc-negyven év előtti kutató, illetőleg az, aki ilyen kataklizmát, kataklizmákat nem ért meg, nem élt át. Megdönthetetlen tapasztalataim vannak erre nekem is az első világháború idejéből. S akik e második világháborút megérték s most benne élnek, az elsőnek tapasztalatai alapján a világgégek alakító erejét mélyebben látják. Innen fakadnak azok a megnyilatkozások, amelyeket mostanában egy-egy jelesünktől olvashatunk. Két ilyen megnyilatkozásra hivatkozom. Az egyik Herczeg Ferencnek megrázó húsvéti cikke a Pesti Hírlapban. A cikk reflexió Kelemen Krizosztomnak és Ravasz Lászlónak a magyarság lelki egységét egyengető törekvéseire. „A nemzet minden katasztrófát túlélni képes, — írja Herczeg Ferenc — ha ellentálló erejét megsokszorozza az összefogás. Egységes pedig csak a *keresztény* kultúra jelében lehet”. A másik Márai Sándornak a Pesti Hírlap egyik tavalyi.

júliusi számában megjelent finom elmefuttatása, „Üborkaszegzon” a címe. „A reformáció és ellenreformációról olvasok. Erasmusról és Lutherről, s egy pillanatra fölérzek a könyvből, mert hasonlóságot és ismétlődéseket érzek a könyv és az idő anyaga között, melyben élek... A júliusi idő mint idő csakugyan üborkaszegzon, de ami benne zajlik, történik a csatatereken, az valami más... Utoljára Luther nagy nyarán éltek meg ilyen üborkaszegzont Európában az emberek. Akkor is megváltozott egy világkép, mely gyökeresen felforgatta Európát”.

Mikor mélyen tisztelt Tagtársam irodalmunknak e gyökeresnek tekinthető átalakulását megállapítja, egy-két kifejezésén is észre vehetni, hogy megállapításai kiérlelődésében a mai sorsdöntő időknek is részük van. De részük van azoknak a mélyreható tanulmányainak is, melyeket a humanizmus és a reformáció irodalomtörténete terén végzett. „Eddigi irodalmi működésének java éppen annak a tárgykörnek tudományos kutatásával foglalkozik” (Alszeghy). S ebből a körből választotta székfoglaló értekezését is, melynek címe: A „világiasság” változatai XVI. századi irodalmunkban. Egyik könyvismertetésében, melyet a szerkesztésében megjelenő Prot. Szemlében írt, azt szögezte le, hogy akit a XVI. sz. irodalma egyszer megragadott, azt nem egy könnyen ereszti el. Mélyen tisztelt Tagtársamnak annak a századnak, s nyomában a többi század magyar szellemiségének vizsgálata bővölte meg, itt, e körből gazdagította ismereteinket. Kívánom, hogy zavartalan jó egészségben munkásságát soká, igen soká folytathassa. Akadémiánk meleg üdvözlétével nyújtom át levelező tagsági oklevelét.

Pais Dezső üdvözlő beszéde Márai Sándor I. tag székfoglalója alkalmából, 1943. december 6-án.

Igen tisztelt Tagtárs Úr!

Osztályunk kereteinél, rendeltetésénél fogva nem fogadhatja be irodalmunknak minden, sőt még számos jelesét sem. Az Akadémia nemcsak megtisztelni akar írókat taggá választásukkal, korántsem vendégeknek tekinti őket, ahogy Tagtárs Úr bevezető szavaiban említette, de szüksége is van rájuk. Hiszen az irodalom alkotó egyéniségeivel való eleven kapcsolat fontos nemcsak az irodalomtörténet ku-

tatóit, az irodalmi művek elméleti, filológiai vizsgálóit magában foglaló széptudományi alosztály, hanem az A) alosztály nyelvész szakemberei számára is. A nyelvi formák keletkezésében, természetes fejlődésében igen lényeges szerepe van olyan indítékoknak, amelyek a művészi, írói alkotóerő főtenyezőjének, a képzeletnek uralma alatt állnak. Az ilyen jelenségek megbeszélésével, egymás számára hozzáférhető módon való tárgyalásával író és nyelvész kölcsönösen használhat egymásnak, mint pl. az imént elhangzott kitűnő előadás rendkívül termékenyítően hatott rám és velem együtt kétségtelenül a tudományak más jelenlevő embereire, akik nem szakértői az irodalomnak.

Éppen ezért természetes elfogultság, ha írókkal való kiegészítésekor osztályunk olyan írói egyéniségek felé fordul, akik bizonyos rendszerességgel gondolkodnak, — gondolkodnak az élet, a művészet és nem utolsósorban a saját művészetük fölött, s van képességük, készségük, hogy elmélkedésük eredményeiről a nyilvánosság előtt be is számoljanak. — Közülük került ki osztályunk és Akadémiánk legnagyobbjainak jelentékeny része: Vörösmarty, Kemény, Gyulai, Arany. Az az Arany János, aki Tagtárs Úrnak — bevallása szerint — naponkénti olvasmánya (Egy polgár vallomásai II, 58).

Azt hiszem, megbocsát nekem a tekintetes Osztály és megbocsát igen tisztelt Tagtárs Úr is, ha e fogadtatás alkalmával nem bírom meg nem idézni valakinek az emlékét, aki szerintem és sokunk szerint hivatott lett volna arra, hogy osztályunkban helyet foglaljon, és meg vagyok győződve, hogy Márai Sándorral együtt helyet is foglalna most, ha a halál annyira korán el nem ragadta volna. A világ és nemzetünk műveltségének, művészetének kivételes tájékozottságú, ítéletű s ízlésű szakértője és élvezője, a művészi tudatosságnak nagy ritkán található gyakorlója és számadója, a magyar nyelv lángoló szerelmese és egyik legfinomabb ötvösmestere ez: K o s z t o l á n y i D e z s ő.

Elmélkedő hajlandóságú, nagyban-kicsinyben egyaránt tudatos „akadémikus” íróknak díszes sorát méltóképen folytatja igen tisztelt Tagtárs Úr.

„De tudni valamit mindig egyértelmű a szenvedéllyel: mintha ez lenne elsőrendű értelme minden emberi tüneménynek, a szenvedély, mellyel egy ember a világnak felel.” Ezt írja újonnan induló „Sírály” című regényében

(Uj Idők 1943: 644). És Tagtárs Úr munkássága valóban bizonyíték a mellett, hogy a tudás szenvedélye, a tudatos-ság korántsem árt a művészetnek, mint ahogy a fantázia kellő mértékben nekiengedve nem árt a tudománynak, sőt szükséges ahhoz, hogy megindítson és továbbblendítsen. amikor az értelem holtponton vesztegel.

A magyar műveltség, művészet, irodalom, általában a magyar nemzeti szellem egyik legrégebb, sok jeles értéket kitermelt kohójában élte le Tagtárs Úr életének azt a szakát, amelyben az egyéniség a maga alapszerkezetében kristályosodik. A boldogan visszaölelt drága Kassa sugallatai — ha nem is mindig néven nevezve — igen-igen sokszor ott rezegnek Márai Sándor írói megnyilatkozásaiban.

Tagtárs Úr ifjúkorának számos évén át a külföldet járta. Mégpedig az írói hivatásához való előkészületül tulajdonképpen nem idegen földeken, városokon vándorolt, hanem idegen lelkeken. S e vándorlás során olyan lelki világképet szerzett, amely kiterjedtségében, tarkaságában szinte párját ritkítja. Szokatlanul erős érzékenységgel szívta fel, hasonította magába idegen lelkiségek formáit, színeit. S a mindezekkel való telítettség mozzanatában ellenállhatatlan erővel csapódott ki a felszedett lelki egyvelegből az alapanyag, teljesen felszabadult az az indító hatalom, amely a lélekgyűjtésben mozgatta. Tudatilag és érzelmileg ráébredt arra, hogy mindenekelőtt és mindenekfelett magyar; elragadta a küldetés szenvedélye, hogy magyar író legyen, annak a nemzetnek az írója, amely neki — mint általában mindnyájunknak — nem a vér, hanem a szellem közössége. Ez az az idő, amelyről „Egy polgár vallomásai”-ban (II, 37) így ír: „Író csak az anyanyelv atmoszféráján belül élhet és dolgozhat; s anyanyelvem magyar volt... olyan süketség-pánik fogott el az idegen nyelv akusztikájában, hogy sápadtan hazamenekültem az anyanyelvbe.” A nyelvbe, amely a nemzetnevelés ügyében kiadott röpirata (65) szerint „legfőbb bizonyítéka a nemzetnek, sokkal tisztábban és végzetesebben az, mint a vér és a faj”.

Tárgy- és problémakörét első sorban az a társadalmi réteg szolgáltatja, amelynek szülötte, neveltje, sőt — az ő felfogása szerint — költői alakjainak jórészével együtt foglya is. A polgárság, civilizációnknak és kultúránknak egyrészt terméke, másrészt megteremtője, jelentős mértékben az emberiség jövőjének sorsának letéteményese, ural-

ködő módon érdekli, foglalkoztatja. Ennek a polgári osztálynak nem is annyira hibáit, bűneit, mint inkább fogyatkozásait ragadja meg műveiben. Nem lehet nem csatlakoznunk ahhoz a felfogásához, hogy e társadalmi osztálynak túlnyomóan nagy tömege megrekedt a civilizáció külsőségei között, kiszikkadt lélekkel az eszmétlenség, eszménytelenség tehetetlenségében ott hever néhány üres jelszó, látszatforma áldozataként. Úgy láthatjuk mi is, hogy jóval kevesebben vannak körében olyanok, akikben a lélek mozog, bár ez a mozgás legtöbbször nem az egészség tünete, hanem magát sértő, pusztító vergődés. — A polgári társadalomnak ezek felé a rendhagyó elemei felé fordul legszívesebben Tagtárs Úr, mert bizonyára érzi, tudja, hogy ilyen rendhagyó elemekben van a fejlődés, az egészségesebb jövő igérete. A rendhagyónak, a kivételnek tudományban, művészetben igen nagy fontossága van: gyakran az ilyenben találhatjuk meg a kulcsot az átlagok, általánosságok mögé elzárt igazságokhoz.

Tagtárs Úr tárgyválasztása, felfogás- és alakításmódja nagyon is nem szabványszerű. Talán sokszor megütközést kelt azokban, akik a jól bevált, kényelmes szempontokból szeretik nézni és akarják másokkal is nézetni a világot. Tagtárs Úr mert más lenni, mint aminek várták vagy elvárták. Finomkodó fordulatokkal, elszajkózott közhelyekkel nem kendőzte vivódó lelkét; belső életének sokszor talán nem különösebben tetszetős, nem „emelkedett” mozzanataival nem lapult meg, de mert leplezetlenül vallani, olyannak mutatkozni, amilyennek akkor éppen érezte, tudta magát. A kegyetlen, sőt kegyeletlen őszinteség, közvetlen feltárás osztályával, családjával, önmagával szemben néha meghökkent, de — és ez a lényegesebb — gondolkodásra készítet, s így a gyógyulás, javulás folyamatát előkészítheti, megindíthatja. Mi természetesen egyetértünk Márai Sándorral, amikor ezt kívánja: bizonyos eszmei szabadságot engedélyezni a tudomány, az irodalom, a művészet tehetségesebbjeinek (Röpirat 56).

Tagtárs Úr idézett röpiratában azt jelenti ki, hogy a kultúra mindig az ember legnagyobb erkölcsi erőfeszítése (24); ugyanannak más helyén meg azt mondja, hogy a műveltséghez bátorság kell (95). Ezt a meggyőződését érvényesíti művészi megnyilatkozásaiban is. Valóban mi is hisszük, hogy amint a tudományt nem az értelem trapézmutatványai viszik előbbre, hasonlóképen a művészet sem

lehet pusztá fantázia-csillogtatás, de erkölcsi gyökerei, mozgatói is vannak.

Hát hogyan? Tagtárs Úr irányzatos: moralizáló, politizáló író? Korántsem! Sőt némely kritikusi éppen azért támadják, hogy műveiből nem olvasható ki ilyen vagy amolyan irányban való állásfoglalás. Mint művész valóban nem alkalmazkodik az uralkodó vagy divatos napi célatok igényeihez. Nem egyszer sikerült maga ellen hangolni az olyan pályatársakat, akik a maguk sablonszerűségének érvényesülését látták veszélyben az ő szellemi köreiben túlcsapó „tisztá” művészet által. — Mi szintén úgy érezzük, hogy a művészetnek egy kötelessége van: hogy művészet legyen! Az, hogy a műalkotás a művészi hatáson kívül esetleg más célnak is tud szolgálni, megesik némelykor, — és nem baj, hogy megesik, de az ilyen szolgálatot általános követelménnyé tenni, a művészet halálát jelentené. „Mert nem lehet csak a valóságnak, a célszerűnek élni... valami fölösleges is kell az élethez... valami szépség.” Írja „Az igazi” című regényében (128). Ezt a „fölösleges”-t, de mégis föltétlenül szükségeset tudják adni bő áradásban Márai Sándor szépirodalmi alkotásai. És vannak, szerencsére nem kevesen, akikre a tisztá művészet azzal, hogy emberségük gyökérzetébe belenyúló átélésekre kényszeríti őket, mélyebben, maradandóbban hat, mint a szépművekből kilógatott moralizáló vagy politizáló feliratok, amelyek jobb esetekben a logikum nyelvén szólnak, igen sokszor azonban kényelmes módon az olyannyira türelmes nyelvnek jelszavakká csépeelt fordulataival traktálják a nagyérdemű közönséget. — És Tagtárs Úr nemcsak közhaszon nélküli szépművekkel állott elő. Nagyobb térfogatú munkákban, kisebb cikkekben s ezek gyűjteményeiben határozott, nem egyszer éles fogalmazásban, félreérthetetlen ítékezéssel tette közzé véleményét az időszerű kérdésekről. Tehát a célatosság barátai talán mégis megengedhetik, hogy a tisztá művészet oltárán is áldozott legyen és a jövőben is áldozhasson.

Akadémiánk, amit a dogmák fellegváraként szokás elkönyvelni, e választással is nyilván megmutatta, hogy nem engedi megkötetni magát poetikai és politikai szabályok által, még ha esetleg azok közvéleménnyé próbálják is magukat kijátszani. Igen! Mi fontosnak tartjuk a tudománynak és a tudomány talán nem egészen jogosulatlan képviselőjének, Akadémiáinknak az élettal való kap-

csolatát. Azonban mikor az életet, mindenekfelett a magyar életet szolgálni akarjuk, nem igazodhatunk előítéletektől, előhangulatoktól idomított, merevített életformák után. Hol volna a világ, hol volnának az emberi és nemzeti kultúrák, ha a tudomány és művészet a mindenkori közvélemény után baktatna, és nem újabb és helyesebb közvélemények számára igyekeznék törni az utat?

Márai Sándor világán nem a derű uralkodik. Emberei az Ég és Föld fiai, de talán nagyobb részüknek több jutott a Földből. Eseteik nem az „összhang” megteremtésével intéződnek el. Költői világrendje nem a jók megjutalmazása és a rokonszenvesek sikere, nem a gonoszok bűnhődése és a kellemetlenek felsülése, mindenesetre nem a szerelmesek — iőrik-szakad! — egymásratalálása, vagyis nem a boldogságnak „kellő” mértékben való adagolása. — Filozófiájában jelentős szerep jut a végzetnek, azonban a végzet Márai Sándornál nem valami külső, emberek feletti gépezet. Embereinek belső végzetük van: a jellem. Ahogy a „Féltékenyek”-ben (II, 326) kifejjezi: „a sors nem más, csak a jellem következtése”. Ezért olyan másod-, harmadrendű az ő műveiben a külső történet, a mese, az élmény. A külső élmény voltaképpen csak ürügy, amit a lélek keres és meg is talál, hogy a maga természeténél fogva eleve elrendelt sorsát elérhesse.* Abból a fel fogásból, amely ennyire az egyén lelkén át méri a világot, fakad a sokszor hangoztatott, sokszor alkotásba öntött nézet, hogy „a játék az igazi élet” (Féltékenyek II, 155; Polgár II, 50—1). — Tagtárs Úr azt mondja, hogy az újságírás huszadik éve körül idegrend szerének alkati kényszere volt, azzal a vággyal, hogy valami szenzációs riportban leleplezze az „élet titkát”. Újságban később is, ma is rendszeresen ír. S amit hírlapokban megjelentet, az mind valóban újság, de nem a mai nap külsőséges eseményei, szenzációi közül való, hanem újdonság egy lélek, a maga lelkének életéből, történetéből. Bizonyos fokig ez is játék: föléléje kerekedés a valóságnak.

* A „Sirály”-nak az akadémiai fogadtatás után megjelent, 5. folytatásában a férfihős gondolatai e körül a tárgy körül forognak: „De ha álmok, olyan álom ez, amely az életet és a valóságot is alakítja. Vannak ilyen álmok, s félelmes erejük van. Az ősapák álmodtak ilyen álmokat, igen nagy erővel, közel az Istenhez, a világ közepén: álmokat, melyek a valóságot szülik a világra, a törzseket, városokat és az emberi helyzeteket.” (Új Idők 1943: 705.)

A sötéten látást, az összhangban való kételkedést, a végzetességet, azt a felfogást, hogy az ember a saját lelkének az áldozata, és a külső élmény erősen mellékes, a magam részéről annál inkább meg tudom érteni, mivel rokon állásfoglaláson sarkallik a meginduló magyar regényirodalom legkitűnőbb képviselőjének, az egyik legnagyobb magyar gondolkodónak, Kemény Zsigmondnak világnézete is, aki pályakezdésem idején több éven át lekötötte egyéni és tudományos érdeklődésemet. Találkozik Tagtárs Úr Keménynyel abban is, hogy mivel a predesztináló jellem nem csupán, sőt talán első sorban nem is értelemmel felfogható összetevőkből alakul, a léleknek az értelem számára homályba borult vidékeit fürkészi. Meglepő sajátossága alkotótehetségének, hogy különösen erős értelmi hajlandósága és készülsége mellett finom érzékkel tapintja ki és sejteti a léleknek a tudat küszöbe körül és alatt végbemelő löketeit. Sejteti, mondom, mert hiszen ilyen esetekben fogalmi meghatározásokra leggyakrabban nincs is mód. Ezért fordul ábrázolásaiban nem ritkán a jelképekhez.

A regény műfajának főtörvényét, az eseményességet Tagtárs Úr merte háttérbe szorítani, néha szinte egészen félretolni a mesét, mert hiszen nem annak ilyen vagy amolyan fordulataitól függ az, amit világról, emberről ki akar fejezni. Az életet rendesen nem tárgyiasítja elbeszéléssé, inkább érzelmi továbbregzéseiben tünteti fel, s ebben nem riad vissza az aprómunkától, attól, hogy — mondhatnók — a lélek filológusa legyen. Sajátos alakítás- és előadásmódja révén mindamellet teljes mértékben hatni tud. Előadása fordulatos. Azt értem ezen, hogy mindig megtalálja azt a — gyakran a szokásos nyelvhasználattól meglehetősen kiütköző — kifejezést, amely valamilyen tárgynak nem a puszta fogalmi felfogására, de képzeleti érzékeltetésére és hangulati éreztetésére alkalmas.

Tagtárs Úr érdemes méltatójától, V á r k o n y i N á n d o r tól (Pannonia VI, 11) olvassuk: „Olyan szenvtelen nyugalommal boncolja anyagát, mint az orvos a tetemet s a műveletnél csak értelmének hideg, ironikus fénye világít.” Hasonlóan vélekednek mások is. — Tárgyával szemben való magatartásán én is fölényt érzek, azonban nem valami hűvös tárgyilagosságból, különmeműségből tekintő gögös fölényt, hanem valami fájdalmasat, amelyben ott sajognak a megítélt és könnyűnek találtatott tárggyal való kapcsolat érzései. Egyáltalában nem úgy látom,

hogy örömet, diadalt érezne, ha a tárgyaknak följük kell kerekednie.

„Egy férfi, akinek feladata van, s nem bir szabadulni a szenvedélyétől, nem tud menekülni ettől a feladattól . . .” Ezt magáról is írta Márai Sándor a „Sirály”-ban (Uj Idők 1943: 645). A feladat, a szenvedély nemcsak a regény szereplőjéé, hanem a szerzőé is. Ez a szenvedély kezeskedik Tagtárs Úr további munkásságának méreteiről, színvonaláról és természetéről.

Idézett röpiratának a vége felé (79—83) rendkívül érdekes és megszívlelni való fejtegetésben tárja fel a hiúság szerepét az ember és az emberi közösségek lelkiségében. A hiúsági összetevők elhatalmasodása az egyén vagy a közösség lelkében múlhatatlanul a környező világgal való tragikus összeütközésekhez vezet, — mondja ő és mondhatjuk vele együtt mi. Ilyen tragikus összeütközésektől óvja nemzetét, amely — amint írja — a fakírszerű önelragadtatás és öngízset büvöletében saját magát, a maga körüli világdarabot látja a legszebbnek, a legjobbnak, kívül állókra nézve is a legfontosabbnak. Ez az iparszerűen is kiszolgált és továbbfejlesztett önimádat különösen a mostani, a legrettentőbb válsággal terhes korban veszedelmes. Ennek ellenében megint Kemény Zsigmonddal érintkező felfogással vallja, hogy a nemzetnevelésnek az önismeret megszerzése legyen a vezető feladata, mert ha ez megvan, akkor, mint a múlt katasztrófái közben és után, a talán mindenkorinál nehezebb mai helyzetében is el tud igazodni a magyarság, és magával együtt meg tudja találni a történeténél és valódi értékeinél fogva neki járó jövődőt.

Hogy amit alkotott, mind gáncs nélkül való volna, aligha hitte Tagtárs Úr, — sőt azt gondolom, nem is törekedett a hibáztatás elkerülésére. Rám és talán másokra is egyik-másik műve azt a benyomást teszi, hogy kísérletnek tekinti, de olyan kísérletnek, amelyet emberi és művészi lelkiismerete kényszeréből a nyilvánosság elé kellett hoznia. Az öntekintély leküzdésében rokona a valódi tudósnak, aki az igazság felfedezése érdekében kockáztatja a tévedést is, aki nem arra törekszik, hogy okvetlenül neki legyen igaza, hanem igenis arra, hogy az igazság felderítésében — esetleg tévedése árán — része legyen. Tagtárs Úr megnyilatkozásaiban, működésében én biztosítékokat látok arra nézve, hogy amint volt bátorsága ellene mondani másoknak, lesz bátorsága az ellentmondás elvét önmagával

szemben is érvényesíteni, és kevésbé helyesnek felismert nézeteit, felfogását mással helyettesíteni. — Nem hinném, hogy a saját maga megítélése szerint elérte volna a fejlődésnek, tökéletesedésnek azt a vonalát, amelyen túl nem akarna és — ami fontosabb — ne tudna tovább emelkedni. Amennyire munkásságát ismerni módomban van, úgy érzem, a lényeg és a forma keresésének a vágya, kínja nem csökken, sőt növekszik a legújabb Márai-műveket teremtő lélekben. És ez az, ami mindnyájunkat, akik műveinek értékelői és élvezői vagyunk, bizalommal, sőt biztossággal tölthet el a felől, hogy tehetsége újabb kitűnő alkotásokkal várandós. Irodalmunk javára és saját nyugalma érdekében kívánom, hogy az összhang megvalósítására törekvő művészi lélek mihamarabb találja meg a választ olyan kérdésekre, amelyek embervoltunknál fogva — ha nem is egyforma erővel — mindnyájunkat foglalkoztatnak. — Jelek tünedeznek fel, hogy pesszimizmusának köde szukadozik. A polgári osztálynak vagy az emberiségnek olyan rendhagyó elemei is jelentkeznek művészete látóhatárán, akik egy egészséges jövő fejlődésének magvát hordozzák magukban. Újabb munkáiból kitetszőleg alkotó szellemében olyan emberábrázolatok ragyognak fel, amelyek annak a tanúságai, hogy az egyén éppen a saját magáért és az egyén fölötti eszmékért való felelősség érzetében meg tud szabadulni önmagától, föléje tud kerekedni önmagának.

„A remekmű mindig egy látomást öltöztet végleges formába: látomást a világról, vagy egy emberről, egy eszméről, egy élményről.” Ezt írja Tagtárs Úr Karinthy Frigyes „Tanár úr kérem...” című könyve új kiadásának előszavában (Uj Idők 1943: 552). — Sok ilyen látomást várunk és remélünk Márai Sándortól.

Abban a biztos meggyőződésben, hogy ez a reményünk valóra válik, üdvözlöm mint osztályunk teljes jogú levelező tagját igen tisztelt Tagtárs Urat és nyújtom át tagsági oklevelét.

**Kornis Gyula íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Szilágyi Lóránd I. tag székfoglalója alkalmával,
1943. november 15-én.**

A M. Tud. Akadémia T. Tagtársamat, mint az oklevél-tan kiváló modern művelőjét, választotta tagjai sorába. Alapos diplomatikai képzettségét csakhamar kormányzattörténeti problémák megoldásában értékesítette jelentős sikerrel. Így *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458—1526* c. munkájában számos új szempontból világította meg a királyi tanács összetételét, tagjainak hatáskörét, általában az újkori hivatali tevékenység kezdeteit. Idevágó kutatásainak különös értéket kölcsönöz, hogy a magyar kormányzattörténetet összehasonlító alapon beleilleszti a külföldnek erre a tárgyra vonatkozó legújabb vizsgálatai körébe (*A modern kormányzattörténet kialakulása*. 1933). Kiváló eredményekhez juttatta a miniszteri ellenjegyzésnek megfelelő hivatali aktusnak egész a középkorba visszanyúló vizsgálata, ami egyúttal fejlett problémaérzékének is tanúsága. (*A miniszteri ellenjegyzések történetéről*. 1933.)

Kancelláriai kutatásaiból nőtt ki *A Német Birodalom és Magyarország perszonális uniója 1410—1439* című, németül is megjelent munkája, amely fényt derít a Zsigmond császár korabeli pénzügyi, hadügyi és külügyi közös funkciókra a két ország között.

Gondosan újra megvizsgálta széleskörű oklevélvizsgálatok alapján az Anonymus-kérdést is. Igazolni iparkodott, hogy a Gesta szövege 1200 körül keletkezett s szerzője valószínűleg Péter mester esztergomi kanonok volt. (*Az Anonymus-kérdés revíziója; P(etrus) Gesta Hungarorum*). Még számos, a külföldi és hazai történeti forrásanyag teljes kiaknázásán alapuló munkálatával, amelyek főképp a magyar kormányzat történetére vonatkoznak, gyarapította történettudományunkat.

Ezeknek a kiváló tudományos érdemeknek elismerésképpen örömmel nyújtom át Akadémiánk levelező tagsági oklevelét.

**Kornis Gyula íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Tomcsányi Móric r. tag széki foglalója alkalmából
1943. december 13-án.**

Tisztelt Tagtársamat négy évtizedre terjedő közigazgatásjogi és alkotmányjogi tudományos munkásságában főképp az idevágó problémák mélyén rejlő elvi kérdések és dogmatikai feldolgozásuk szempontjai irányították. Ezek alapján számos részletkérdést állított újszerű megvilágításba: így a vagyoni felelősség elvét, a jogerő természetét a közigazgatási jogban, a jogellenesség problémáját, a közjog és magánjog viszonyát, amely régóta, ma is, iménti széki foglalójában foglalkoztatja.

Alapos és számos tekintetben úttörő részlettanulmányai után vállalkozott a közjog egészének feldolgozására. Élete művének, „Közjogi trilógiájá”-nak, amint Tisztelt Tagtársam egyik könyvének előszavában nevezi, három tagozata van: a közigazgatási jogi alapvetés (*A magyar közigazgatási jog alapintézményei*. 1926), az alkotmányjog (*Magyarország közjoga*. 5. kiadás 1943) és a közigazgatási jog különös tételes joganyaga (*Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. 1933). Ez a már terjedelménél fogva is tiszteletet gerjesztő s minősége alapján irodalmunkban különleges helyet elfoglaló munkásság vezette be voltaképpen elsőnek a modern tudományos irányzatot közigazgatásjogi irodalmunkba s a jogdogmatikai módszer alkalmazásának úttörője lett a jogtudománynak ezen az éppen tudományos szempontból elhanyagolt területén.

A hármas tagozatú nagy jogtudományi épületnek első szárnyát Tisztelt Barátom *A magyar közigazgatási jog alapintézményei* című könyvében építette fel. A közigazgatási jog középponti kérdésének mindig a közigazgatási jogviszonyt tartotta, mert ebből sarjad ki minden idevágó jelentős probléma, egyúttal minden közigazgatási alapvető intézmény. Már 1912-ben kifejtette ebbeli önálló és eredeti felfogását (*A közigazgatási jogviszony*), amikor a külföldi jogi irodalomban az idevonatkozó irány éppen hogy megindult (Mayer O., Fleiner F.). A közigazgatási jogviszony, mint tengely körül kristályosítja ki a közigazgatási jognak egész rendszerét. Ezzel a közigazgatási jog sok problémája fölött régóta terjengő sűrű kódot szerte oszlatta. Művét a Nemzetek Szövetsége mellett működő Commission Internationale de Cooperation Intellectuelle is — a magyar

bizottság javaslatára — a legjobb magyar tudományos munkák jegyzékébe fölvette. És méltán. Mert az a nagy hiány, amely közigazgatásjogi irodalmunkban eladdig ebből a szempontból sajnálatosan érezhető volt s amelynek megszüntetésére a M. Tud. Akadémia hosszú éveken át ismételten hirdetett, de mindig meddőnek bizonyult pályatételekkel törekedett, ezzel a művel örvendetesen megszünt. Más ugyanis a közigazgatási „jogisme“, a jogszabályok pusztá közlése vagy kommentárja, és megint más a tételes jogszabályoknak rendszeres dogmatikai feldolgozása, a pozitív jognak a jogelvek tükrében való bemutatása, a jogelveknek a nyers tételes joganyagból való kihámozása. Az utóbbinak nemcsak *de lege lata*, a jogalkalmazás, hanem *de lege ferenda*, a jogalkotás szempontjából is kiváló jelentősége van. Ennek az elvi feladatnak fontosságát még csak fokozza, hogy a közigazgatás területe szinte végeláthatatlan: a törvények és rendeleti jogszabályok óriási és folyton hullámzó, tarka tömegében az eligazodás majdnem leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Itt csak a jogelvek világos látása tud rendet teremteni.

Amíg a közigazgatás a mindennapos dinamikus állami életműködés, addig az *alkotmány* az állam hatalmi alapszervezete. Itt az állam épületének magasba nyúló, szilárd főpillérek között előre és hátra messzi távlatokat nyújtó oszlopcsarnokában járunk a statikus történeti nyugalom lélekemelő, de egyben sokszor melankolikus érzésével. Különösen a történelmi alkotmányok keltenek ilyen érzést, aminő az ősi magyar alkotmány is, sok évszázados szokásjogban megszilárdult, időtálló intézményeivel. Ebbe a világba vezet be Igen Tisztelt Barátomnak alkotmányjoga „Magyarország közjoga“ címen. Finom beleéléssel mintegy érzékelteti történelmi alkotmányunk szerkezetét, szellemét, jogelveinek a nemzet életében játszott centrális szerepét és jelentőségét.

Az alkotmányjogot is jogászai módszerrel műveli, bár nem hagyja figyelmen kívül, hogy az alkotmány életében a politikai és állametikai mozzanatok is nem csekély szerepet játszanak. Óvakodik a jogtörténeti módszer túlzó alkalmazásától, bár nagyon jól tudja, hogy a magyar alkotmánynak történeti természete a jogtörténetnek is szoros figyelembevételét követeli. Ilyen alapokon tárgyalja alkotmányjogunk intézményeit és alapkérdéseit. Ezeknek középpontjába a sajjá szerűen magyar Szentkorona-tant ál-

litja. Bátran, de a kellő történeti pietással megszabadítani iparkodik ezt a tant az idők folyamán hozzá tapadó fölösleges sallangoktól. Tiszta jogi konstrukcióban tárja elének mind a király, mind a nemzettagok felé kisugárzó tételeit. A Szentkoronában rejlő közjogi gondolat valóban a legtisztább, feudális és abszolutisztikus vonástól mentes állami jogi felfogás. A királyt és a nemzetet egy korporációba foglaló korona az államhatalomnak alanya is. És ez a hatalom egyben a királyi hatalom folytonosságának is fenntartó tényezője. A magyar jog — mint Tisztelt Tagtársam rámutat — ebben eltér az angol jogtól, amely a *rex non moritur* elvét követi a királyi hatalom megszakítás nélküli folytonosságának biztosításában. Ezért oly nagyjelentőségű közjogi aktus országunkban a koronázás ténye, s nem pusztán szép történeti szertartás, mint Angliában.

Az emberi szabadságjogok is az alkotmány lényeges alkotó elemei. Ezért közérdekű korlátok között mint honpolgári alapjogok kellő érvényesülést és független bírói védelmet igényelnek. A közjogi alanyi jogok elismertetésének s védelmének Tisztelt Barátom régi, elszánt harcosa: e jogok rendszerének elméleti kiépítésén több munkájában fáradozott. Általában a jogok bírói oltalma, a jogrend és a jogbiztonság fenntartása az állami és az egyéni életnek egyik fundamentuma. Ezért ad helyet Tisztelt Tagtársam a végrehajtó hatalom mellett a bírói hatalomnak is az alkotmányjogban: a bírói független jogvédelemben az alkotmány egyik fő biztosítékát látja.

Az első világháború óta számos nemzet alkotmányának épülete romba dőlt s helyébe új meg új alkotmány lépett. A magyar alkotmány azonban évezredek struktúrájával és alapintézményeivel mindmáig híven megőrizte eredeti ősi szellemét. E mellett fejlődésképes is maradt, nem merevedett meg, hanem a nemzet és a kor szükségleteihez mérten szilárd történeti alapjain tovább épült. Ennek az új eszmékkal és intézményekkel való szerves kiegészülésnek megkapó rajza és kritikái megokolása tárul elének Tisztelt Barátom műveiből.

A közjogi trilógia harmadik tagozatában, *A közigazgatási és pénzügyi jog különös részéről* szóló munkájában, a rendőri jog egész rendszerét, a legmélyebb elvi alapokig lenyúlva, nagy eredetiséggel dolgozza ki; főképp a rendőri

funkció természetét helyezi több szempontból új megvilágításba.

Tudomány és társadalom, gondolkodás és élet, elmélet és gyakorlat szorosan összefügg egymással. S hol lehetne ez az összefüggés bensőbb, mint a társadalom életét szabályozni hivatott jognak a terén? Tisztelt Tagtársam, mint a felsőház tagja, ennek a szoros kapcsolatnak, amely a jogtudomány és a valóságban lüktető társadalmi élet között fennáll, nagyszámú beszédében kiemelkedő képviselője. A közigazgatás rendezéséről, az országgyűlés tagjainak összeférhetetlenségéről, az 1920. I. tc. 13. §-ának módosításáról, az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról, a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzó-választásról, az országgyűlés felsőháza jogkörének újabb megállapításáról szóló törvényjavaslatok tárgyalása alkalmával mondott, nagyrészt előadói beszédeit nagy tudományos megalapozottság minden doktrinesség nélkül, kiváló gyakorlati érzék, finom tapintat, a lényegesnek a lényegtelenről való gondos elválasztása, a gondolatmenet átlátszó szerkezete jellemzi. Az országgyűlés felsőházának és képviselőházának székesfehérvári ünnepi együttes ülésén (1938. aug. 18.) mint a felsőház szónoka emelkedett beszédben fejtette ki, hogyan ível át nemzeti létünk firmamentumán az alkotmányi jogfolytonosság és a nemzeti géniusz szivárványvonala Szent Istvántól a mai napig a magyarság közjogi alapintézményeiben, alkotmányhűségében és áldozatos hazaszeretetében.

Melegen üdvözlöm Akadémiánk nevében rendes tagsági székfoglalója alkalmából. Kiváló tudományos érdemeinek elismerését jelképező oklevelét tisztelettel átadom.

Marek József íg. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Johan Béla I. taghoz székfoglalója alkalmából,
1943. május 17-én.

Tekintetes Akadémia! A megismerés, ismeretszerzés és ezen az alapon a tudányszeretet szikráját azért oltotta be a teremtő Isten az emberbe és ruházta fel őt egyúttal a tudomány fejlesztésére képesítő tehetséggel, hogy a tudomány birtoklása és művelése ne csak lelki gyönyörűséget jelentsen számára, hanem hogy ezúton közvetlenül vagy közvetve az emberiség szellemi fejlődését, lelki fino-

modását és testi-lelki jólétét minél biztosabb alapokra helyezze. Az orvostudomány célkitűzésének súlypontja főleg az utóbbi feladatra esik, midőn az orvos az emberi test felépítését, életfolyamatait, az egészség megóvását biztosító tényezőket, a megzavart egészség helyreállításának módszereit kutatja és hasznosítja. Ilyen szellemben tartott széktfogláló értekezést volt szerencsénk meghallgatni és élvezni Johann Béla ő excellenciájától, hazánk közegészségügyének orvosi minőségben legmagasabb hivatalos állást betöltő örétől. Midőn ez ünnepies alkalommal neki Akadémiánk őszinte üdvözlését és mindnyájunk igaz tiszteletét tolmácsolom, mulasztást követnék el, ha nem emlékez-ném meg az orvostudomány művelésében és előbbrevitelé-ben elért nagyjelentőségű eredményeiről, másrészt arról a széleskörű és alapos képzettség, éles ítélőképesség irányította áldásos tevékenységéről, mellyel terveinek a közegészségügyünk nagy horderejét értékelni tudó és szíven viselő magas kormány megértését megnyerni, megőrizni, hozzájárulásaival és az anyagi eszközök készséges rendelkezésre bocsátásával rövid idő alatt országunk közegészségügyét szinte korszakszerűen magas színvonalra emelni sikerült.

Mélyen tisztelt Tagtársunk a haladásért lelkesedő, fennkölt szellemű Buday Kálmán professzor tanítványai között kezdte meg kutató munkásságát a kórbonctan és a kórsvetettan körébe vágó tanulmányokkal. De már korán különösebben vonzották a fertőző betegségek oktana és elhárításuk módjai, amiről magyar, német, francia és angol nyelven megjelentetett, alaposságra, éles megfigyelésre és tárgyilagosságra valló, számos dolgozata tanúskodik. E köz-ben hamarosan megérlelődött benne az eszményies érdeklődés a közegészségügy fejlesztése iránt. Felhasználva külföldi intézetekben ismételtlen hosszabb ideig folytatott tanulmányainak eredményeit és ott szerzett tapasztalatait, ezen a téren csakhamar elsőrendű szaktudóssá képezte ki magát. Ilyen előzmények után csak természetes volt, hogy a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállítása alkalmával a kormány választása a kitűnően képzett orvosra esett. Új működési területén jutott igazán érvényre alkotó ereje és szervező képessége. Nagyszerűen megszervezte és rövid idő alatt magas fokra fejlesztette ezt az intézményt, melynek kebelében önmaga és vezetése alatt munkatársai a tudományra és a közegészségügyre egyaránt

- kiválóan értékes búvárkodást folytatnak, amely intézet munkásságával s kereteivel külföldi szakkörökben is az elragadtatás hangját váltotta ki.

A széleskörű és alapos szaktudással párosult hazais emberszeretete volt elhatározó az országmentés ügyének orvosi irányban felkarolására és mind eredményesebb alapokra fektetésére. Serkentőleg hatottak ebben az irányban azok a nem egyszer elszomorító megfigyelései, melyeket az Országos Közegészségügyi Intézet élén a közegészségügynek általában és különösen a magyar falu egészségügyének addig gyakran visszás állapotairól szerzett. Csodálatosan szívós céltudatossággal, a fel-feltornyosuló akadályokat elhárító fáradhatatlan munkabírással, sajátos hazais viszonyainkkal számolni tudó jövőbelátással már rövid néhány év alatt sikerült az egyes egészség- és szociális védelmi ágakat a Zöldkereszt szervezetében egyesíteni. Egységes szociális egészségvédelmi rendszert kiépíteni. Az áldásosan működő tuberkolózis-otthon és gondozó, iskola-fogászat, étkeztetés, tej-, cukor-, felruházási akció, a bölcsőde és a napközi otthonos óvoda mind a bámulatos éleslátással és lelkesedéssel folytatott tevékenységének érdemeit hirdetik. Az egészségügyi és szociális gyermekvédelem révén, egyúttal közvetve mind erősebb szellemi fellendülést és a tudományos munkára fokozottabb reátermettséget biztosít, mert egészséges testben egészséges, ép lélek lakozik.

Mélyen tisztelt Tagtársunk személyében a M. Tud. Akadémia egyaránt az érdemdús, jeles kutatót és a közegészségügyünket magas színvonalra emelő szaktudóst tüntette ki, midőn Nagyméltóságodat tagjai sorába választotta. Az erről tanúskodó oklevélnek átnyújtása kapcsán Akadémiánk és mindnyájunk legmelegebb üdvözlését, tiszteletét, őszinte háláját, a magyar nép összességének mélyeséges köszönetét tolmácsolom, azzal a szívből fakadó őszinte kívánsággal, hogy eddigi tetterejének és lelkeseésének teljességében a jövőben is folytathassa áldásos tevékenységét a haza és a magyar nép javára.

**Marek József ig. és t. tag, osztályelnök üdvözlő beszéde
Mikola Sándor r. taghoz székfoglalója alkalmából,
1943. október 18-án.**

Tekintetes Akadémia! Tagtársaink székfoglaló értekezéseinek előterjesztése módot ad az osztályelnöknek arra, hogy a tudományokat művelő és terjesztésükben közreműködő tudós tagjaink érdemeit és kutatásaik szellemi gyümölcseit méltathassa és a nyilvánossággal megismertethesse. A mai alkalommal Mikola Sándor mélyen tisztelt Tagtársunk örvendeztette meg Akadémiánkat az exakt tudományok egyik ágából, a fizika köréből választott, magas szárnyalású székfoglalójának előadásával, mely ténykedésével immár a M. Tud. Akadémiának teljes jogú rendes tagjai sorába lépett.

Igen tisztelt Tagtársunk a középiskolai oktatás megkívánta szellemi tevékenységet messze felülmúló szinten folytatja tevékenységét a fizika tudományának fejlesztésében és a fizikai jelenségeket érintő gondolatok s fogalmak terjesztésében a művelt olvasó közönség körében is. A hang- és fénytan, a magasabb számtan területébe eső több dolgozatának magyar és német nyelven közlése után, lelkesedésre, önzetlenségre és nemes kitartásra valló kiterjedt kísérletei sok új eredménnyel gazdagították a dielektrikumokra, mint elektromos szigetelő anyagokra vonatkozó ismereteinket. Az oktató tevékenység meghagyta szabad idejét mégis elsősorban a matematika és a fizika ismeretelméleti kérdéseinek beható tanulmányozására fordította. Idevágó eredményeit közzétette a részben a művelt közönségnek szánt „A fizika gondolatvilága” című önálló munkájában. Benne egyfelől nagy gonddal boncolgatja a fizika művelődéstörténeti vonatkozásait, másfelől lehetőleg egyszerű fogalmak segítségével s egészséges kritikával tárgyalja azt a hatást, amelyet a fizikai megismerés a műveltség fejlődésére gyakorolt. A munka kitűnő értékére vall kitüntetése a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet aranyérmével.

Önálló fizikai vizsgálatainak eredményeit már korábban „A fizikai alapfogalmak kialakulása” című nagy munkájában foglalta össze és vele hazánkban és a külföldön egyaránt elismerést szerzett. Különösen mélyen szántó természetfilozófiai — mondhatni — oknyomozó elgondolások és tanulmány szülöttje „A fizikai megismerés alap-

jai" címmel a Kir. Természettudományi Társulat kiadásában megjelent, hézagpótló, úttörő munkája. Benne hozzáértő pszichológiai tájékozottsággal kifejti — a művelt olvasó számára is járható úton — a lelki folyamatok kialakulását. Kiindulva a külső és belső ingerek keltette érzetektől, fejtegeti az agyvelőnkben leraktározott újabb és újabb, az előzőkkel azonos, vagy azokhoz hasonló, illetőleg velük egyidejű, vagy hozzájuk közvetlenül csatlakozó érzetek egybekapcsolódásából támadt szemléleti képeket és ezeknek az agyvelőben szunnyadó emlékképeit. Mindezeknek további egybeolvadásából vezeti le azután a tapasztalati képek osztályozását, mind magasabb keretekbe foglalását és közöttük további kapcsolatok létesülését. Ezen az úton haladva, végül megállapítja a képzeteknek mind messzebb menő elkülönülését a szemléleti tárgyaktól és saját bensőnkől, ilyen módon tehát elvont fogalmaknak és az ezekhez kapcsolódó beszélő képességnek kifejlődését, miközben jelentős szerephez juttatja a tudatalatti folyamatokat is.

Pszichofilozófiai tanulmányai során különlegesen eredeti úton keresi az embernek a természeti hatalmakkal folytatott harcában felmerült kérdések megoldását, vonatkozásban a fizikai ismeretek keletkezésével, fejlődésével és igazságértékével, ismerteti és elemzi továbbá a fizikai ismeretszerzés menetét, majd eljutván a fizikai megismerés alapelemeihez, bennök a közvetlen tapasztalás eredményét egyesíti a fogalommal és gondolattal, végül pedig fejtegeti a közmegállapodás szerepét és az oksági fogalom keletkezését.

Vonzódásáról a természetfilozófiai gondolkodás irányában tanúskodnak ezeken felül kisebb-nagyobb dolgozatai a természetfilozófiáról, az energia fogalmának kialakulásáról, a mindenség, a tér és az idő fogalmáról.

Nem maradhat megemlékezés nélkül igen tisztelt Tagtársunknak az a kedves és értékes fáradozása sem, melyet a vendég nép multjának és jelenének tanulmányozására fordít, miközben meleg hazaszeretettel bizonyítja a vendég tartozását hazánkhoz. Ezzel a munkásságával értékes szolgálatot tesz a magyar nemzeti eszmének.

Mélyen tisztelt Tagtársam évtizedekre visszatekintő, szép eredményekkel ékeskedő természetfilozófiai és hazafias tevékenységével kivívta a tudóst megillető igen nagy elismerést és kitüntetést, a M. Tud. Akadémia rendes tag-

ságát. Az erről tanúskodó oklevél átnyújtása kapcsán Akadémiánk legmelegebb üdvözlését és azt a bensőséges óhajt tolmácsolom, hogy fennkölt gondolkodás irányította tudományos tevékenységét eddigi tetterejének teljességében soká folytathassa az exakt tudományok, a természetfilozófia és nemzeti ügyünk szolgálatában.

**Marek József íg. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Orsós Ferenc r. taghoz székfoglalója alkalmából,
1943. december 20-án.**

Tekintetes Akadémia! A tagjaink előterjesztette székfoglaló értekezések üléseinknek mindenkor bizonyos ünnepies színt kölcsönöznek és kedves alkalmat szolgáltatnak az osztályelnöknek arra, hogy a széket foglaló tagot Akadémiánk nevében melegen üdvözölje. A mai napon mélyen tisztelt Tagtársunkat köszönhetem, mint egyikét azoknak a sokaknak, akiket az Akadémia kiváló tudományos teljesítményeik elismeréséül méltóknak talált a rendes tagsággal való kitüntetésre.

Hazánk a kelettel szemben évszázadokon át a végvár jelentőség- és felelősségteljes feladatát vállalta magára, előbb jóideig főleg hadászati és politikai vonatkozásban, majd különösen az újabb időben, a történelmi események tanúsága szerint, elsősorban a tudományok és a kultúra ápolása és fejlesztése révén. Csak természetes ennél fogva, hogy a M. Tud. Akadémia tagjai teljesítményeikkel nemcsak művelik és fejlesztik a tudományt s terjesztik a kultúrát, hanem végvárszerű harcosokként egyúttal közreműködnek a nyugati műveltség és tudományosság megvédésében is. Ezzel a ténykedésükkel azután hathatós tényezőkké válnak hazánk jelzett irányú szolgálatainak és érdemeinek elismertetésében a művelt népek körében.

Mélyen tisztelt Tagtársunk szintén lelkes készséggel és gazdag eredményességgel veszi ki részét Akadémiánk jelzett törekvéseinek valóra váltásában. Kutató munkássága révén ugyanis nemcsak híres orvostudóssá lett, hanem ezt a kvalitását a külföld tudós szakemberei közvetlenül is megismerhették és értékelték, midőn a bonni egyetemen mint meghívott vendégprofesszor működött, miniszteri meghívásokra több német tudományos társulatban különböző időkben, majd mint a finn Duodecim-Egyesület tagja Hel-

sinkiben tartott előadásokat. Közreműködött továbbá kongresszusokon előadmányokkal, kutatási eredményeiről nemcsak a hazai, hanem a külföldi orvostudósok és szakemberek is szereztek tudomást irodalmi közléseiből. Kifejezésre jutott a tudós elismerése azzal is, hogy számos külföldi tudományos egyesület tagjává választotta, hazánkban a Corvin-koszorú kitüntetését kapta, a legújabb történelmi események során a hírhedt kátyini embertelenségek felderítésére szervezett bizottságba tagul kérték fel és ebben a szereplésében kiváló törvényszéki orvosi tudását megmutathatta.

Az igen tisztelt Tagtársunk tevékenységében hatalmas fegyvert jelentő kutatást alkotási vágy, elképzelő erő és találékonyság irányítják és serkentik, eredményeit szinte páratlan munkabírása és technikai készsége biztosítják. Termékeny bűvár a test finomabb szöveti szerkezetének felderítésében ép és kóros viszonyok között egyaránt. Különösen foglalkoztatta a tüdőcsövek lefutása, a nyirocsomók és a csontvelő kötőszöveti vázának szerkezete és viselkedése, a tüdőcsúcsoknak anatómiai, szöveti és működési sajátosságukkal magyarázható hajlamossága a gümőkóros megbetegedésre. Az utóbbi kutatásának eredményeivel megalapozta a mai tüdősebészet kialakulását.

Széleskörű, alapos tudásban gyökerező éles kritikával gyűjtött nagyszerű megállapításait értékesíti a kórtan és kórbonctan alkalmazott szakmájának, a törvényszéki orvostannak fejlesztésében s e közben egészen újszerű kérdéseket vet fel és old meg. Így p. o. „A vitális reakciók és törvényszéki orvostani jelentőségük” című monográfiájában új oldalról és új kritikával elemzi az izomzatnak, „Az idegrendszer vitális reakciója és annak törvényszéki orvostani jelentősége” címen megjelent másik dolgozatában pedig az idegrendszer különböző elemeinek sokszor tévesen értelmezett ép és kóros szerkezeti sajátosságait. További terjedelmes monográfiákban foglalkozik a koszorúerek szerepével a szív öregedésében, majd különösen részletesen a törvényszéki orvostanban elhatározó jelentőségű nyomkutatással, a hámhorzsolások keletkezésének mechanizmusával, a haldoklás közben és a halál után elszenvedett sérülésekkel s szervi elváltozásokkal, az ébrenben található vitális reakciókkal, az arzén- és lúgmérgezésekkel és sok más kérdés tisztázásával.

Nem óhajtom tovább folytatni tudományos érdemei-

nek és sikereinek méltatását, melyek egy részének közzétételében csak az állásával kapcsolatos nagymérvű elfoglaltsága akadályozza meg. Mégsem mellőzhetem hallgatással azonban a magyar faj testi és lelki alkatáról, a magyarság jövő feladatairól folytatott és közzétett tanulmányait, továbbá művészi lelkének azt a megnyilvánulását, hogy testi és szellemi megpihenésének feláldozása árán folytatott festőművészetének egész kiállítás anyagát tevő, művészi értékű gyümölcseivel gazdagította a magyar alkotó művészetet.

Mélyen tisztelt Tagtársam! Ezek után átnyujtom a M. Tud. Akadémia nevében a tudósoknak szánt elismerést és kitüntetést jelképező rendes tagsági oklevelet és hozzácsatolom a legmelegebb köszöntésem kapcsán azt a bensőséges óhajt, hogy kiválóan eredményes munkálkodását töretlen hévvel és becsvággyal, de egyúttal az eddigihez hasonló sikerrel soká folytathassa a magyar tudományosság és kultúra, szintűgy saját dicsőségére és művész-érzékű honfitársaink gyönyörűségére.

**Marek József íg. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszéde
Belák Sándor I. tag székfoglalója alkalmából,
1943. december 20-án.**

Tekintetes Akadémia! Az orvostudományok bölcsőjét a régi korban és azután is még soká, a mindennapi érzéki észrevevés szolgáltatta tapasztalat mellett, javarészt a puszta spekuláció ringatta. Az erre következő időben ezt az irányt viszont a realiztikus felfogás váltotta fel, midőn a különböző kórságok, különösen a fertőző és járványos betegségek keltésében csupán az érzékelhető külső vagy belső káros hatásokat, illetőleg fertőző anyagokat juttatták kizárólagos szerephez. Csak a legújabb időben eszméltek reá az orvostudósok, hogy az érzékeinkkel és azok segéd-eszközeivel kimutatható ártalmakon kívül egyéb tényezőknek is van többé-kevésbé lényeges, sőt nem egyszer elhatározó részük egészségi zavarok, illetőleg betegségek megindításában és fenntartásában. Ilyen tényezők: a környezet sokféle változásai, a klíma, a meteorológiai viszonyok, a napsugárzás, a levegőelektromágnesség, befolyásukkal az élő szervezetekre.

Igen tisztelt Tagtársunk, az anyagcsere, a kolloid-

kémia és az általános kórtan szakmaköreiben szerzett alapos képzettség birtokában — lelkes munkatársaival együtt — úttörő kutatással fogott hozzá az egészséget befolyásoló környezeti hatásoknak és hatásmódjuknak, általában pedig a higiénés viszonyoknak tanulmányozásához. Pontos fizikai eszközökkel, nemzetközileg elfogadott mérésekkel vizsgálja a környezet, a levegő, a légkör, a napsugárzás és a levegőelektromosság fizikáját és hazánkban mint első, készített ily természetű pontos felvételeket. Ezekkel párirányosan tanulmányozza és megállapította a környezeti befolyások érvényesülését a szervezetre a vegetatív beidegzés közvetítésével, annak a hormonokkal és fermentumokkal karöltve, ősidőktől fogva a szervezetek fiziológiai és biológiai viselkedését le egészen a legparányibb alkotó részekig, a sejtekig irányító berendezésnek közreműködésével.

Mint az ebben az irányban bűvárkodó egyik különösen tevékeny tudós, nyomatékosan mutatott rá azokra a kapcsolatokra, melyek a járványos és általában a fertőző betegségek megjelenése, elterjedése, lefolyásuk módja és a külső tényezők között léteznek. Kimutatni igyekszik nevezetesen a diftériajárványok hevességének változásait a napfoltszám időszakos változásaival összefüggésben, és lehetségesnek véli, hogy kozmikus hatásokra tápszerünk összetétele szintén időszakosan megváltozik és így az anyagcserének módosítása révén hol gyöngíti, hol pedig felfokozza a szervezet ellenállását a fertőzésekkel szemben. Folytatólagos kísérletekkel tanulmányozta továbbá a vegetatív beidegzés és az immunitás összefüggését, miközben arra az eredményre jutott, hogy a minden élő szervezetben bizonyos megadott mennyiségben levő, általános hatású, normális védőanyagok — a vegetatív idegrendszer keretében — a biológiai folyamatokat serkentő sympathicus-ingerekre megszorodnak, az ellenkező irányban ható parasympathicus-ingerekre ellenben megfogytakoznak. A fertőző anyagok, vagy bizonyos vegyi anyagok kiváltotta specifikus, csakis az illető ártalmas anyag ellen védő immunanyagok éppen ellenkezőleg viselkednek, nevezetesen bizonyos feltételek mellett sympathicus-befolyásra megkevesbednek, parasympathicus-ingerlésre pedig megszorodnak.

Kutatásainak eredményeképpen érdekesen rávilágított arra, hogy az üdülés a végeredményben nem a tehetősebb

néposztályoknak élvezetet és pihenést biztosító kapcsolást jelent a megszokott életmódból, ellenkezőleg, kiválóan alkalmas a biológiai folyamatok áthangolására és ezen a réven a szervezet ellenálló képességének hathatós növelésére. Ilyenmű kutatásainak kiegészítő része a hazai sugárklíma, a napsugárzás és a levegőelektromosság hatásának tanulmányozása a vegetatív életműködésekre.

Kiválóan jelentőseknek ígérkeznek a reuma kórfejlődésének és kórélettanának felderítésére irányuló kutatásai, mert remélni engedik a reumás bántalmak mibenlétét ezidőszerint még sok tekintetben borító homály kiküszöbölését. Ezen a területen új irányt követ, midőn a működési viszonyok előtérbe helyezésével, a vérereknek juttat elhatározó jelentőséget, nevezetesen azoknak az idegrendszer ingerületállapotával összefüggésben előálló görcsös összehúzódásának, vagy ellenkezőleg azok kitérülésének, a szerint, hogy sympathicus- vagy ellenkezőleg parasymphicus-ideg ingerület jut érvényre. Szervesen kapcsolódnak ezekbe a kutatásaiba balneológiai-reumatológiai tanulmányai.

Igen tisztelt Tagtársunk önálló elgondolások alapján, részben még ki nem taposott új úton és területen folytatja kutatásait, melyeknek tudományos eredményei és gyakorlati kihatásai a higiénére egyelőre még át nem tekinthetők, de máris nagy arányúaknak ígérkeznek.

A tudós tervszerűségével, nagy körültekintéssel folytatott tudományos kutatásait és teljesítményeit óhajtottá elismerni és megjutalmazni a M. Tud. Akadémia a kitüntető akadémiai tagsággal. Az ezt jelképező oklevelet Akadémiánk és mindnyájunk meleg köszöntése kapcsán abból a biztos tudatból fakadó óhajjal nyújtom át, hogy a gyakorlati kihatásukban is értékes tudományszakokat a jövőben szintén az eddigiekhez hasonló szép megállapításokkal gazdagítsa az emberi egészség javára.

VII.

A M. Tud. Akadémia halottjai 1943-ban.

- Hegedűs Loránt ig. és t. t. január 1.
Fedele Péter k. t. január 9.
Szmrecsányi Lajos ig. t. január 28.
Hilbert Dávid k. t. február 14.
Entz Géza r. t. február 21.
Kannisto Artúr k. t. március 10.
Fekete Jenő l. t. március 17.
Szinyei József ig. és r. t., főkönyvtárnok
 április 14.
Wellmann Oszkár r. t. május 4.
Erekly István r. t. május 21.
Gr. Széchenyi Bertalan ig. t. június 3.
Papp Ferenc r. t. október 12.
Stein Aurél k. t.*
Oswald Farkas k. t. november 22.
Tuzson János l. t. december 18.
Angyal Dávid t. t. december 18.
Petz Gedeon t. t. december 21.
Pogány Béla r. t. december 23.
Keményfy János l. t. december 27.

* Elhúnytának idejéről nem érkezett pontos értesítés.

VIII.

Megemlékezések és gyászbeszéddek.**A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról.***a) A június 24-i összes ülésen.*

Hirtelen eltűnt sorainkból örökre Ereky István r. tag. Még nagygyűlésünk harmadik napján megfordult köztünk. 1921-ben választatott meg levelező taggá, 1934-ben rendes taggá; az ajánlók kiemelik, hogy jogtörténeti munkáiban nagy érdem alaposságuk mellett a történeti magyar jogintézmények ismertetése és méltatása. 1939-ben „Közigazgatási reform és a nagyvárosok önkormányzata” c. 2 kötetes művét az Akadémia nagyjutalmával tüntette ki. Mint tanár, a pozsonyi, szegedi, pécsi egyetemen munkálkodott. Viselte a Corvin-koszorú kitüntetését.

Temetése vidéken, Lipótfán lesz, hol biroka volt. Az Akadémia koszorúját Holub József l. tagtársunk teszi le koporsójára.

b) Az október 25-i összes ülésen.

Szomorún jelentem be Papp Ferenc r. tag halálát. Gyulai Pál tanítványai köréből indult az életbe s örökségül magával vitte az irodalom szeretetét, az igazság tiszteltetését. Jeles tanár volt; a gondosságot, alaposságot ritka ízléssel tudta egyesíteni. Kemény Zsigmond tragikus világa vonzotta; fölkereste ifjúságának nyomait Erdélyben, megtalálta elveszettnek hitt iratait, több becses töredéket vagy csaknem kész regényt. Eggyel maradt adós: Kemény politikai cikkeinek összegyűjtésével; e feladatot más aligha fogja tudni elvégezni. Kutatásainak összefoglalásául megírta Kemény alapos életrajzát. Másik nagy műve Gyulai Pál életrajza; a személyes hála és az eszménynek tiszteletéből fakadt. Nemes életet élt; bár visszavonult, helyén sokáig úr fog maradni.

Okt. 12-én érte a halál, távol vidéken; haláláról 13-án este értesültünk; koszorúnkat csak sírjára tehetjük le.

c) A november 29-i összes ülésen.

Egy kiváló magyar-származású tudós halálát kell bejelentenem, Stein Aurélét. A Keletnek volt a maga korában igen eredményes, szinte páratlan kutatója, aki ropant fáradságos útjairól öregén is kicsinylően beszélt, s egyre újabbakra vállalkozott. Útjaiban az angol kormány segítette, gyűjtésének eredményeit tehát Londonba küldte. Új utakon járt, nemcsak földrajzi, hanem tudományos értelemben is. Az elpusztult lakótelepek helyét kutatta, melyeket a szél az odahordott porral töltött fel, tetején néha egy-egy tamariskus-fa csúcsa állott, melyet a növekvő homokréteg keservesen igyekezett egyre túlnőni. E telepeken a mindennapi élet eldobált apró-cseprő eszközeire talált, — ezek legjobb, leghitelesebb hírmondói a valamikori életnek. Leleteit maga dolgozta fel tudományosan, s ezért az angolok részéről nagy elismerésben, egész magas kitüntetésekben is részesült. Neve világhírűvé vált, de hazánkhoz való ragaszkodását hiven őrizte, több jó barátjával állt bizalmas érintkezésben Ázsia szívéből is.

Akadémiánk 1905-ben választotta meg külső tagjává, akkor még a lahorei Pundzsáb-egyetem igazgatóját, akit akkoriban főleg a szanszkrit nyelv s az indoskytha történelem és éremtan érdekelt. Vámbéry Ármin és Goldziher Ignác voltak ajánlói. Azóta tudományának köre nagyon kiszélesedett, neve elterjedt a világon.

Halála idegenben történt, csak nevének és emlékének tehetünk tisztességet.

Holub József I. tag gyászbeszéde Ereky István r. tag ravatalánál, 1943. május 26-án.

A Magyar Tudományos Akadémia mély gyászát és utolsó köszöntését kifejező koszorúval búcsúszom Tőled, felejthetetlen Társunk és kedves Barátunk!

A magyar tudomány nagyérdemű munkásától búcsúszom, aki több mint négy évtizeden át dolgoztál fáradhatatlanul és gazdagítottad jogtudományunk hatalmas területének számos részét új eredményekkel, s akit Akadémiánk méltónak talált a magyar tudós legnagyobb kitüntetésére: a Nagyjutalomra is.

Tudományos munkásságod célja az volt, hogy a köz-

igazgatást, az állam életének ezt a mind gazdagabb, változatosabb és méreteiben is mind nagyobbá váló „cselekvő részét” ismerhesd meg és legmélyebb alapjaiig eljutva, világosan feltárhasd közigazgatási rendszerünk végső elveit.

Óriási feladat volt ez, a Te lelkes munkabírárod, biztos módszered és a rokon területeket felölelő széleskörű ismereteid azonban lehetővé tették, hogy megbirkózzál vele, mert az igazi tudós önfeláldozó munkájával a jogelméleti, módszertani és jogszabálytani kérdések sok elmélyedést kívánó tisztázásával alapoztad meg közigazgatástani munkásságodat, — másfelől pedig ugyanolyan lelkesedéssel mélyedtél el tudományszakod önzetlen, alázatos szolgálatában jogtörténetünk megfelelő területeinek és kérdéseinek tanulmányozásában is, mert jól tudtad, hogy *caeca sine historia jurisprudentia*, hiszen jogunk is mélyen gyökerezik a multunkban. Tudományos munkásságodnak ez a kétirányú beállítottsága hatalmas anyagot állított Eléd, de Te biztos kézzel uralkodtál rajta.

A magyar helyhatósági önkormányzat volt az a terület, amely legjobban a szívedhez nőtt. Egyforma gondossággal vizsgáltad itt a felmerülő kérdések jogtörténeti és tételesjogi részét — s ami még becsesebbé teszi idevágó nagy munkásságodat, alaposan belemélyedve az angol, a francia és a német rendszer tanulmányozásába, gazdag anyagot nyertél és nyújtottál az összehasonlításra is.

Legutolsó tanulmányodban, amellyel az Erzsébet-Tudományegyetemen foglaltad el tanszékedet, mesteri kézzel rajzoltad meg a modern magyar közigazgatás kialakulását. S amint az országgyűlésekkel foglalkozó egyik, szintén alapos jogtörténeti kutatásokon nyugvó tanulmányodban nyomatékosan mutattál rá arra, hogy „mai parlamenti autonómiánk és mai parlamenti eljárásunk nem máról-holnapra készült parvenü-alkotás, hanem szoros összefüggésben áll régi jogunkkal”, — úgy itt is magyar lelked büszkeségével emelked ki egyfelől azt, hogy 48 előtti rendszetünk bátran kiállja a versenyt bármely más állam akkori rendszetével, másfelől pedig azt, hogy az elesettség nehéz éveiben milyen hatalmas erőfeszítéseket tett agyoncsontkított, kisépességű, szegény országunk, hogy a szociális közigazgatás követelményeinek minél jobban megfelelhessen.

Váratlanul és a magyar tudomány végtelen veszteségére korán hullt ki a toll munkás kezedből, kedves Tár-

sunk. Itt fogsz nyugodni a Te kedves Dunántúlod földjében, ahova nagy út után — Eperjes, Pozsony, Szeged. Pécs voltak az állomásai — tértél meg; itt fogsz pihenni, nem messze második, zalai otthonodtól, ahol az autonóm, nemesi vármegye bölcsője ringott, amelynek tanulmányozásában olyan nagy odaadással és szeretettel mélyedtél el.

Es nekem, aki haláloed előtt pár órával, mit sem sejtve a közeli végről, munkatársaid közül utolsóának szorítottam meg baráti jobbodat és így búcsúztam Tőled: A viszontlátásra Pécssett!, — most fájó szívvel, megrendült lélekkel így kell búcsúznom: Erekly István, kedves Társunk, felejtethetlen Barátunk, nyugodjál békében. Isten Vele!

Domanovszky Sándor t. tag búcsúztató beszéde
Angyal Dávid t. tag ravatalánál, 1943. december 21-én.

A Kir. M. Pázmány Péter-Tudományegyetem és bölcsészeti kara, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat nevében jöttem utolsó búcsút mondani Angyal Dávidnak, a kitűnő tanárnak, a nagyérdemű tudósnek, a ragaszkodó kollégának és a felejtethetlen jó barátnek. Vele ismét a régi gárda egy nagy értéke hagyott el bennünket. Ebben a szomorú világban, amelyben napról-napra kevesebb lesz az, ami szép volt, amihez szeretettel és tisztelettel ragaszkodtunk, az ő távozása szegényedést jelent és fájó sebeket hagy hátra hű tanítványok, ragaszkodó kollégák és szaktársak, jó barátok és a munkáiban gyönyörködő tudománykedvelők között. Mintha egy régi fának utolsó levele hullott volna le, mintha egy büszke nemzetség fölött fordítanak meg a címet, amelynek nem maradt örököse. Angyal Dávid azok közé a történettudósok közé tartozott, akik a politikai történetet művelték és a nemzet és mindenkori vezéreinek lelki alkatát, gondolat- és érzeleml világát boncolgatták. Nagy elmélyedéssel bogozta ki a ható erők szálait és szövögette finom képekké nagy megértéssel és a művész intuíciójával, szigorú felelősségérzettel és kritikával jól megrostált és megérett gondolatsorait. Bethlen Gábor, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István gróf és Ferenc József vonzották különösképpen s az ő tevékenységük és életművük sok érdekes és maradandó megállapítást, sok jellemző színt köszön az ő munkájának. Nem szorosan véve erre a föla-

datra készült. Mély vonzalma a szellemi tényezők iránt eredetileg irodalmi életünk tanulmányozására ösztönözték s irodalmi megújulásunk vizsgálatával indult el pályáján. Csak utóbb, Szilágyi Sándor környezetében és hatása alatt fordult érdeklődése a politikai élet története felé, lett a XVII. századnak és az akkori Erdélynek bűvárává, majd a XIX. századi nagy reformkor specialistájává. Irodalmi tanulmányainak köszönhetően erősen kifejtett formaérzékét, amely mindig művészi alakításra sarkalta, esszéirodal munkát sok finom alkotással gazdagította és egy-egy halkszavú előadását valóságos élménnyé avatta. Megindulásának korából Péterffy Jenő és Riedl Frigyes voltak legjobb barátai, életének végét pedig Károlyi Árpáddal való szoros barátsága aranyozta be. E mestereknek Angyal Dávid méltó társa volt s a magyar történetírás története nemcsak új megállapításainak gazdagságát fogja fényes betűkkel följegyezni, hanem írásművészetének formai tökéletességét, a gondolatnak és a szónak nagy-szerű kezelését is ki fogja emelni.

Nem a közélet hangos porondján aratta diadalait a szellemnek ez a szerény, elvonult munkása. De végzetes tévedés volna őt szobatudósnak hinnünk. A tudós erős meggyőződése, határozottan kialakított világképe Angyal Dávidnak nemcsak nagy írói kvalitásokat, mást is juttatott. Nem mehetek el szó nélkül tanári működése mellett sem, amely nem szorítkozott csak egyetemi tanári pályájának idejére. Ezek az érdemei indították Klebelsberg Kunó grófot arra, hogy Károlyi Árpád visszavonulása után a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet vezetését, az ott dolgozó fiatal historikusok irányítását reá bízta.

De emlékezzünk meg Angyal Dávid harcos alakjáról is. A meggyőződés erős jellemet fejleszt. És ezt az inkább lágynak látszó tudóst az élet kegyetlen játéka az ország egyik legkritikusabb pillanatában, az összeomlás utáni forradalmak idején juttatta a bölcsészeti kar dékáni szé-kébe, amelyben neki kellett kivédenie azt a rosszindulatú rohamot, amelyet a forradalom a szellem e vára ellen irányított s amely legélesebben éppen a bölcsészeti kar ellen irányult és ennek életét forgatta föl a legdurvábban. Azonban a sötét napokban Angyal Dávid volt az egyetem, a tudomány és a szellem érdekeinek leggerincesebb védője. Felejtethetlen az a törhetetlenség, amellyel szembeszállt a durva erőszakkal, az a határozottság, amellyel küldött-

ségekben a hatalom birtokosai előtt jogainkat védelmezte, az a lendület és az a keménység, amellyel tiltakozásokban a törvényes rend mellett síkra szállt. Az eredmény az volt, hogy a dékáni tiszttől elmozdították és tanszékétől is megfosztották. A bölcsészeti kar azzal fejezte ki iránta érzett tiszteletét és háláját, hogy a törvényes rend helyreállításával a szokás ellenére újra megválasztotta őt dékánjává.

Felejthetetlen kedves barátunk, Angyal Dávid, eljöttünk koporsóhoz, hogy tanúságot tegyünk melletted, a tudós, a tanár és az ember mellett. Nem a mi feladatunk, hogy mérlegeljük, miben voltál nagyobb. Az Úristen ítélőszéke előtt az ember áll. Véletlen, hogy ez az ember éppen tudós lett, mint tudós mindenestre magasan kiemelkedett és megnyugvással mondhatja: „Uram, amit rám bízta, azzal hiven sáfárokodtam.” De az Úristen nemcsak ezt fogja javadra írni, az embert fogja nézni és azt fogja mondani: „Egész ember voltál.” Mi pedig, kedves Barátunk, köszönjük Neked azt a sok szépet, aminek általad osztályrészesei lettünk. Műveidben élsz tovább is s amíg mi élünk, akik Veled együtt működhattunk, személyiséged emléke sem fog elhalványulni. Kedves Barátunk, Isten Veled!

Dudich Endre r. tag gyászbeszéde Tuzson János l. tag ravatalánál, 1943. december 21-én.

Mélyen Tisztelt Gyászoló Közönség!

Mélyen megrendülve, gyászoló szívvel és lélekkel álllok itt, hogy a M. Kir. Pázmány Péter-Tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia nevében búcsút vegyek dr. Tuzson János professzor úrtól.

A magyar pusztá rajongója, a magyar tájak virágainak szerelmese, a scientia amabilis nagynevű művelője nincs többé. 1870-ben született Szászcsanádon és élete a kutató és oktató természettudós élete volt. Okleveles erdész és bölcsészettudós élete volt. Okleveles erdész és bölcsészettudós, aki először Selmechányán tanársegédeskedik, majd adjunktus lesz és mint helyettes tanár adja elő ott a növénytant 1902-től 1904-ig. Ekkor a budapesti műegyetemre kerül, ahol hamarosan (1905) magántanári képesítést nyer. 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia választja tagjai közé, 1912-ben a Magyar Tудо-

mányos Akadémia megbízásából nagy tudományos kutató utat tesz a délorosz pusztákon, a Dnyepertől az Aral tóig, tanulmányozva ott a klíma és a növényzet összefüggését. Ugyanebben az évben a budapesti tudományegyetem hívja meg a növényrendszertani és növényföldrajzi tanszékre. Ezen működött 1940-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig. Azóta is szakadatlan munkában élt, amíg életét az alattomos kór ki nem oltotta.

Tuzson János vérbeli botanikus volt, akinek közel 50 éves tudományos multja és 28 éves egyetemi tanári működése mély nyomot hagyott a magyar botanika történetében. Mint kutató és mint oktató, egyaránt új utat, új irányt és új szint jelentett hazánkban a növényrendszertan és növényföldrajz területén.

Mint erdész gyakorlati, erdészeti és mykologiai kérdésekkel foglalkozott és ebből az időből eredő érdeklődése a gombák iránt élete végéig megmaradt. A gyakorlati ismeretek megtermékenyítették az elméleti tudós kutatásait. Ha nem lett volna erdész, botanikus és phytogeográfus egy személyben, talán soha sem jutott volna el élete nagy témájához, a Nagy Alföld gazdasági kihasználásához.

Eredménnyel foglalkozott kövesült növényekkel is. Mint palaeobotanikusnak, nemzetközi viszonylatban is hírneve volt. A híres tarnóci kövült fa, a *Pinus Tarnóensis*, és a Zsilvölgy harmadkori pálmája, a *Juránia hemiflabelata*, többek közt, örökké megőrzik emlékét e területen.

A kihalt növényekkel való foglalkozás szabta meg lelki beállítottságát két legfőbb kutatási területén, a magyar flóra vizsgálatában és a növények rendszerezésében.

Nagy lelkesedéssel és odaadással kutatta hazánk növényvilágát, de soha sem volt egyszerű florista, hanem mindig mindent a fejlődéstörténet, a flóragenezis szempontjából nézett. A délorosz puszták tanulmányozása megadta neki a kellő alapot és távlatot a Magyar Alföld növényföldrajzi megítéléséhez. Felfedezte, ismertette és tudományosan értékelte a bátorligeti őslápot. Kutatásai alapján megírta a Magyar Alföld növényföldrajzi tagozódását. Kiegészítette ezeket az Alföld ásatag növényeinek ismertetésével, megállapítván, hogy Alföldünk közepén valamikor cirbolya- és törpefenyő élt, és ennek megfelelő volt a klímája is. Eredményei egészen új megvilágításba helyezték a magyar medence jégkori növényzetéről vallott nézeteket. Mindaz, amit azóta az Alföldről fejlődéstörté-

neti és növényföldrajzi szempontból írtak, Tuzson János alapvető munkáiból indult ki és abban gyökerezik.

Mint rendszerező botanikus, mindig a fejlődéstörténetet tartotta szem előtt és minden ilyen tárgyú munkájának ez volt a vezető eszméje. Ez vezette, amikor módosította a növények Engler-féle rendszerét és egy fejlődéstörténetileg megokolt, egységeiben és összefüggéseiben természetesebb rendszert alkotott. Ebben a szellemben írta meg „Rendszeres növénytan” c. munkájának két kötetét. Ez a mű nemcsak hatalmas tudományos teljesítmény volt, hanem egyszersmind az első modern magyar növényrendszertan is. Mint kitűnő tankönyv, nemzedékekre megszabta az egyetemi hallgatóság növényrendszertani kiképzését.

Tuzson Jánosban az elméleti tudós soha sem tudta elnyomni a gyakorlati szakembert. Amerre járt, a tájat, az erdőt mindig az erdész szemével látta. Így fordult azután teljes botanikai tudományos felkészültségével a Nagy Magyar Alföld felé. Szívügye volt az Alföld sorsa, gazdasága és gazdagsága, boldogulása. Fanatikusan dolgozott, hogy az alföldi fásítást és gazdálkodást tudományosan megalapozott irányba terelje és az Alföldet azzá tegye, amiként az ő lelkében élt: tejjel és mézzel folyó boldog, termékeny, minden talpalatnyi földön megfelelő növényt termelő Kánaánná. Egyike volt azon ritka tudósoknak, akik tudományuk határain túl meglátják és értékelik azokat a problémákat, amelyek tudományuk gyakorlati alkalmazásából erednek és amelyeknek megoldása sokszor oly nehéz. Ő szívvel-lélekkel beállt azok közé, akik az Alföld problémáit megoldani kívánták. Hervadhatalan érdemeket szerzett magának azzal, hogy az Alföldet, mint nemzetgazdasági termelő területegységet, vizsgálódásai körébe vonta és sok tapasztalata alapján értékes gondolatokat és terveket terjesztett a nemzetgazdászok, technikusok és az alföldi mezőgazdászok vezető körei elé.

Nagy kutatót, szervezőt és rendszerezőt, az ifjúság nagy barátját, egyetemünk példás munkásságú tanárát, Akadémiánk buzgón dolgozó tagját veszítettük el személyében. Emlékét alkotásai őrzik a tudományban, őszinte szeretetünk pedig szívünkben. A magyar táj, a Magyar Alföld soha sem fogja elfelejteni rajongó kutatóját. Tuzson János Professzor Úr, búcsút integet feléd a pusztá árvalányhaja, utánad sóhajt Bátorliget lápi nyírje és nevedet suttoják Bátorliget ezüsthársai. Álmodj szépet az Alföld

pusztáiról, amelyek felett annyiszor szárnyalt képzeleted és legyen Neked könnyű az az édes magyar anyaföld, amelynek boldogulásáért oly lelkesen dobogott a szíved és oly melegen lángolt a lelked.

Isten Veled Tuzson János Professzor Úr, nyugodj békében, emléked mindig élni fog közöttünk!

Pukánszky Béla I. tag gyászbeszéde Petz Gedeon t. tag ravatalánál, 1943. december 23-án.

Mély megilletődéssel, szomorodott szívvel állunk ravatalodnál, szeretett és tisztelt Mesterünk, Petz Gedeon! Most, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és régi tanítványaid nevében örökre búcsúznom kell mindattól, ami benned földi volt, fájdalmasan érezzük veszteségünket és árvaságunkat, mely elmúlásoddal reánk szakadt. Tudjuk, hogy az isteni Gondviselés hosszú étellel ajándékozott meg, melyet Te becsületes, lankadatlan, eredményekben gazdag munkában töltöttél el, mindig éber lelkiismereted szinte kínzó szigorával vetve számot cselekedeteiddel; tudjuk azt is, hogy tanításod, szellemed tovább él közöttünk — de mégis fájdalmas a búcsú, mert érezzük, hogy eltávozásoddal életünk egyik munkás szakaszától, énünk jobbik felének egy részétől kell megválnunk.

Életed útja az evangélikus paplaktól indult ki, mely évszázadokon keresztül a nyugati keresztény szellemiségnek a magyarság igaz szeretetétől áthatott sok munkását adta hazánknak. Gyorsan felfelé ívelő pályádon alkalmad volt legjobb képességeid kifejtésére, s Te a reád bízott javakkal mindig híven sáfárkodtál. Mint tanár nemzedékeket neveltél fel, gondosan ügyelve arra, hogy szaktudományodat, a német nyelvtudományt a magyar kultúra szolgálatára add át tanítványaidnak. Mint tudós nemcsak az általad művelt kutatási területet gazdagítottad maradandó eredményekkel, hanem termékeny ösztönzéseket adtál a magyar nyelv- és irodalomtudománynak is. Legigazibb értékeidet — úgy gondoljuk — mégis nemes emberi lényedben tiszteltük, abban a mértéktartó bölcseségben, emelkedett erkölcsi felfogásban és tiszta igazságszeretben, mely évtizedekre tudományos életünk egyik vezérévé emelt. Ezek az értékek szerezték meg azt

az osztatlan tiszteletet és becsülést, mely tudományos köreinkben övezett, ezek biztosították szavad, állásfoglalásod súlyát tudományunk elvi kérdéseiben is.

Igaz tisztelet és megbecsülés vett körül Akadémiánkon is, melynek közel félszázadon keresztül voltál munkás tagja. Akadémiánk keretében végzett működésedben is mindenkor a magyar föld őszinte szeretete, az igazságkeresés tiszta szándéka vezetett, melyet minden igaz tudós legfőbb erkölcsi parancsnak kell hogy érezzen. Akár a hazai, — elsősorban német — nyelvjárások rendszeres feldolgozásának megindításával törekedtél hatékonyabbá tenni a magyar földet összetartó történelmi erőket, akár tudományos munkatervekhez, vagy a megfelelő munkatársak kiválasztásához volt szavad — írásaid, szavaid, állásfoglalásod mögött mindig ott éreztük a tudománynak tett hűségesküd eleven kötelező erejét.

Most fájdalmas szívvel búcsúzunk Tőled. Lelked az örökkévalóságba száll, ahová Istenbe vetett megingathatatlan bizalommal régóta készültél. Reánk, itt maradt tanítványaidra vár a feladat, hogy tovább emeljük az épületet, melynek alapjait gondos, munkás kezéd rakta le. A válság felé sodródó szellem munkása talán sohasem küszködött olyan gyötrő kételyekkel, mint épen ma; de hisszük azt is, hogy mindaddig, amíg olyan példák állnak előttünk, amilyent Te adtál, amíg szellemed közöttünk él, küzdelmünk nem lesz eredménytelen. Ezzel a felemelő hittel kísérjen hálánk és kegyeletünk utolsó utadra, felejthetetlen mesterünk, Petz Gedeon. Isten Veled!

Rybár István r. tag gyászbeszéde Pogány Béla r. tag ravatalánál, 1943. december 27-én.

Valami megfoghatatlan tragikus balsors sújtja ma a magyart. A világegés nagy vérzivatarában a harctereken legjobbjaink esnek el a magyar életért és jövőért folyó nagy küzdelemben, s itt a hazában a tudomány küzdőterén is rendeket kaszál ma a halál. A közelmúltban rövid időközben hat kiváló tudóstársunkat temettük el, s ma ismét összejöttünk, hogy utolsó útjára kísérjük jeles fizikus társunkat Pogány Bélát.

Gyászoljuk benne a kiváló tudóst, aki különösen fénytani vizsgálataival nagy érdemeket szerzett. Megvizsgálta

a fémrácsokról elhajlított fény polározási állapotát, az igen vékony, porlasztott fémrétegek optikai és elektromos sajátosságait, megismételte a híres Harres-féle kísérletet, s az addigiaknál nagyobb pontossággal igazolta az erre vonatkozó elméleti következtetéseket. De talán legnagyobb érdeme, hogy a legkényesebb igényeket is kielégítő spektroszkópiai laboratóriumot rendezett be intézetében, ahol kezdetben ő, később kiváló munkatársai a molekula-színképek részletes analizálásával elismert eredményekkel gazdagították a tudományt.

Munkássága az elmúlt utolsó évtizedben gyakorlati irányba fordult. A gyakorlati geológia céljaira külföldön már régóta nagy sikerrel alkalmazott szeizmikus kutatási módszert bevezette hazánkban és e geofizikai felvételekhez használatos kondenzátor mikrofonokat javítva, maga is készített egy szeizmikus készüléket, amelyet sikerrel alkalmazott a földalatti geológiai alakulatok felderítésében. E kondenzátor-mikrofonokat bevezette a haditechnikába is, amennyiben a tüzelő ágyú helyének akusztikai úton történő meghatározására használatos mikrofonokat az általa javítottakkal helyettesítette.

Tudományos kutatásait a Magyar Tudományos Akadémia két ízben is kitüntette; 1937-ben a Marczibányi-, 1942-ben pedig a Berzeviczy-díjjal jutalmazta.

Tudományos érdemeihez méltóak azok, amelyeket mint tanár a tudósképzés terén szerzett. Spektroszkópiai laboratóriumában iskola alakult, amelyből számos értékes dolgozat látott napvilágot. A sors tragikumuma, hogy kevéssel ezelőtt vesztette el legkiválóbb munkatársát, e spektroszkópiai laboratórium szellemi vezetőjét.

Mint számos tudományos társulat tagja tevékenyen vett részt a magyar szellemi élet fejlesztésében. A Magyar Tudományos Akadémiának 1918 óta levelező, 1931 óta pedig rendes tagja. A Báró Eötvös Lóránd Matematikai és Fizikai Társulatnak hosszú ideig titkára és 1942 óta elnöke volt.

Búcsúszom Töled, Pogány Béla a Magyar Tudományos Akadémia, a Báró Eötvös Lóránd Matematikai és Fizikai Társulat nevében, s ez intézmények koszorúit helyezem ravatalodra hálás elismerésük jeléül.

Emlékedet kegyelettel őrizzük meg. Neved él alkotásaidban, különösen spektroszkópiai laboratóriumodban, amely mint eddig, továbbra is az általad megszabott irány-

ban vesz részt a magyar tudomány művelésében és fejlesztésében.

Pogány Béla, kedves barátom, Isten Veled!

Rédey Tivadar I. tag gyászbeszéde Keményfy János I. tag ravatalánál, 1943. december 29-én.

Tisztelt gyászoló Közönség!

Hatodfél esztendeje nyújtotta át a Magyar Tudományos Akadémia az elismerés koszorúját Keményfy Jánosnak, sok évtized csöndes, de annál tartalmasabb, lelkiismeretes és izlésfejlesztő hatásában oly igazán üdvös munkájának elismeréséül. Most — fájdalmas hamarsággal — már egy másik koszorút bízott reám, hogy ravatalára helyezzem.

Rövid volt akadémikus pályája, a mi kötelékünkben, de ezekhez az éveikhez mindig hozzáéreztek, becsülésünkben, a tudományos világ hálás köztudatában hozzászámítottuk mindazt az értékes tudósi és pedagógusi szolgáltatást, amellyel nevét maradóan beírta a magyar közműveltség évkönyveibe.

Írói avatását még Gyulai Páltól kapta, ennek Budapesti Szemléjében lépett fel harmincöt évvel ezelőtt, Petőfi költészetéről írt, mély hagyománytiszteletben gyökerező, de sok új szempontra is figyelmeztető tanulmány-sorozatával. Lépteit a szaktudomány s a művelt olvasók szélesebb köre is nyomban megkülönböztetett figyelemmel kísérte. De ezek a lépések csakhamar jó egy évtizedre eltűntek, előbb a vidéki tanárélet bozótjában, majd az első világháború irdatlanában.

Csak férfikora delén túl került fel a tudomány központjában, magával hozva bácskai és kúnsgái gyermekemlékeit, székelyföldi tanári éveinek soha nem fakuló benyomásait, s harctéri helytállásának soha nem emlegetett érdemrendjeit. Itt a fővárosban is az oktató szóval és irányító íróttal harcolók küldetéses arcélén helyezkedett el, nagy rátermettséggel az oktatásra és irányításra, és méltóan küldetéséhez.

Tormay Cecil jóemlékű, a maga idején fokozottan is fontos rendeltetésű Napkeletének nyolc éven át ő volt lelkes és lelkesítő munkavezetője, s mi, akik ott köréje tömörültünk, sohasem felejtjük el körültekintő gondossá-

gát, ritka tapintatát, baráti meleg szívét. Mindenkinék útját gyengéden egyengette, csak a maga végzett munkáját nem helyezte soha kirakatba.

De azért a magasabb őrhelyekről ebben a csendes elszigeteltségében is váltig szemmel tartották, s amikor Akadémiánk tagjai sorába emelte, valóban nem kellett érte messzire mennie: irodalomtörténeti és nyelvművelő bizottságában akkor már évek óta helyet foglalt; így az új tagtársban régi barátot köszönhetett.

S ha valakiben, Keményfy Jánosban csakugyan mind jó barátunkat szerettük és tiszteltük. Kevesekben olyan eleven a tagtársi és baráti szodalitás szelleme, mint volt ebben a higgadt szavú, halk humorú férfiban, aki székfoglalása tárgyát is stílusosan választotta meg, amikor *Mikszáth Kálmán humoráról* értekezett. Keményfy azok közül való volt, akik a bírálat természetes bátorságát sohasem tévesztik össze a kritikusai kötekedés eléggé elterjedt gyakorlatával.

Elomlásának friss gyászába ezért is vegyül most, ravatala mellett, meleg emberi valóját sirató könnyeink fájdalma.

A Tudományos Akadémia kegyelele a még sok feladat elvégzésére kiszemelt, hű és megbízható munkásnak könyörtelenül félbeszakadt pályáján virraszt.

De mi, egyenkint, az elköltözött tagtársai és hívei, szívünkön is érezzük e komor pillanat nehéz ütését.

Szeretett Barátunk, pihenj meg az Úr békéjében! Áldó lelünk Veled, és áldott emléked velünk!

IX.

A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.

(Az előző jegyzéket l. Akad. Ért. LIII. köt. 289. l.)

A magyar helyesírás szabályai. 8. jav. és bőv. kiad. 3. lenyomat. 112 l. 1.50 P

A M. Tud. Akadémia tagjai felett tartott emlékbeszédek:

XXIII. köt. 12. sz.: Angyal Dávid: Károlyi Árpád t. tag emlékezete. 81 l. 3.60 P

XXIV. köt. 1. sz.: Heller Farkas: Gávai Gaal Jenő ig. és r. t. emlékezete. 23 l. 1.30 P

2. sz.: Szily Kálmán: Gr. Klebelsberg Kunó ig. és t. t. emlékezete. 50 l. 1.30 P
3. sz.: Jávorka Sándor: Degen Árpád r. t. emlékezete. 21 l. 1.30 P
4. sz.: Steiner Lajos: Konkoly-Thege Miklós t. t. emlékezete. 51 l. 2.— P
- Akadémiai Értesítő.* Szerkeszti Voinovich Géza. LIII. köt. 476. füz. jan.—máj. 1—295 l. 5.20 P
- A M. Tud. Akadémia kiadványainak jegyzéke.* 31 l. 1.60 P
- Angyal Dávid:* Károlyi Árpád t. tag emlékezete. 1853—1940. (Emlékb. XXIII. köt. 12. sz.) 81 l. 3.60 P
- Archaeologiai Értesítő.* A M. Tud. Akadémia Archeológiai Bizottságának és az Orsz. M. Régészeti és Művészettört. Társ. Közlönye. Series III. Vol. III. 1942. III. folyam. III. köt. 1—2. füz. 1942. XIV, 357 + LIX. képtábla. 40 P
- Hj. Boér Elek:* A közgazdaságtan rendszere es a politika. (Ért. a nemzetgazd. és statisztika kör. I. k. 8. f.) 53 l. 3.60 P
- Dudich Endre* r. tag, *Pongrácz Sándor, Iharos Alfonz, Fábíán Gyula:* Bars vármegye Neuropteroidea-faunájának alapvetése. (Mat. és Term.-tud. Közlemények, XXXIX. köt. 6. sz.) 47 l. 4.50 P
- Értekezések a filozófia és társadalomtudományok köréből.* VI. köt. 1. sz.: vitéz Moór Gyula: A szabad akarat problémája. 149 l. 6.50 P
- Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.* I. köt. 8. füz.: ifj. Boér Elek: A közgazdaságtan rendszere és a politika. 53 l. 3.60 P
- I. köt. 9. füz. vitéz Surányi-Unger Tivadar: Áralakulás és pénzérték. 16 l. 3.— P
- Értekezések a nyelv- és széptud. oszt. kör.* XXVI. köt. 4. sz.: Gáldi László: Az erdélyi román nyelvújítás. 103 l. 3.90 P
- Gáldi László:* Az erdélyi román nyelvújítás. (Ért. a nyelv- és széptud. oszt. kör. XXVI. köt. 4. sz.) 103 l. 3.90 P
- Heller Farkas:* Gávai Gaal Jenő ig. és r. t. emlékezete. (Emlékb. XXIV. köt. 1. sz.) 23 l. 1.30 P
- Horváth Barna:* Angol jogelmélet. (A Jogtudományi Bizottság kiadványsorozata. 13. sz.) 657 l. 24.— P
- Irodalomtörténeti Közlemények.* Szerkeszti Kéky Lajos. 53. évf. II. füz. 81—192. l. 4.80 P
- Jávorka Sándor:* Degen Árpád r. tag emlékezete. (Emlékb. XXIV. köt. 3. sz.) 21 l. 1.30 P
- A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsoro-*

- zata. 13. sz. Horváth Barna: Angol jogelmélet. 657 l. 24.— P
- A Gr. Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve.* X. évf. Károlyi Árpád és Angyal Dávid közreműködésével szerkeszti Miskolczy Gyula. 186 l. 15.60 P
- Lukinich Imre:* A Podmanini Podmaniczky-család története. 317 l. 15.60 P
- A magyar helyesírás szabályai.* 8. jav. és bőv. kiadás. 3. lenyomat. 112 l. 1.50 P
- Magyar Etymologiai Szótár.* Írta Melich János. XVI. füzet. Gagymal-
● Gámbec. 802—959 l. 20.— P
- Matematikai és Természettudományi Közlemények* XXXIX. köt. 7. sz.:
Stohl Gábor: Adatok az emlős-mellékvese évszakos változásának ismeretéhez. 46 l., 2 tábla 4.— P
- Magyarosan.* Nyelvművelő folyóirat. Szinnyi Ferenc közreműködésével szerkeszti Putnoky Imre. 1943. XII. évf. 3. füz. 65—96. 4. füz. 97—128. l., 5. füz. 129—160 l. à —.50 P
- vitéz Moór Gyula:* A szabad akarat problémája. (Ért. a fil. és társ. tud. kör. VI. köt. 1. sz.) 149 l. 6.50 P
- Nyelvtudományi Közlemények.* Szerkeszti Zsirai Miklós. LI. köt. 2. rész. XVI. 241—472 l. 15.60 P
- A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára.* VI. köt. 1556—1641. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. XLVI. 680 l. 19.50 P
- Steiner Lajos:* Konkoly-Thege Miklós t. tag emlékezete. (Emlékb. XXIV. köt. 4. sz.) 51 l. 2.— P
- Stohl Gábor:* Adatok az emlős mellékvese évszakos változásának ismeretéhez. (Mat. és Term. tud. Közl. XXXIX. köt. 7. sz.) 46 l. és 2 tábla 4.— P
- vitéz Surányi-Unger Tivadar:* Áralakulás és pénzérték. (Ért. a nemzetgazd. és stat. kör. Új sorozat. 1. köt. 9. füz.) 16 l. 3.— P
- Szentpétery Imre:* Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. köt. (1255) 1270—1301. l. füz. 1255—1272. 4°. 194 l. 23.40 P
- Szily Kálmán:* Gróf Klebelsberg Kuno ig. és t. tag emlékezete. (Emlékb. XXIV. köt. 2. sz.) 50 l. 1.30 P

INHALT.

I. E. M. Julius Kornis: Die internationale Organisation der Akademien und der Wissenschaft	297
II. Der 80. Geburtstag des E. M. Franz Herczeg:	
a) Begrüßungsrede des Präsidenten Sr. K. H. Erz. Josef	312
b) Begrüßungsworte des Vizepräsidenten Aladár Vendl	314
c) Text des Ehrendiploms	315
III. <i>Berichte:</i>	
a) K. M. Theodor Rédey: Bericht über den Vojnits-Preis	316
b) K. M. Stefan Sági: Bericht über die Tätigkeit des Wörterbuchausschusses	325
IV. Kostenvorschlag der Akademie für die erste Jahreshälfte 1944.	328
V. Sitzungen der Akademie in 1943	336
VI. <i>Begrüßungsreden:</i>	
a) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Johann Melich gelegentlich des Antrittsvortrages von Desider Kerccsényi	341
b) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Desider Pais gelegentlich des Antrittsvortrages von Alexander Márai	343
c) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Julius Kornis gelegentlich der Antrittsvorträge von Roland Szilágyi und Moritz Tomcsányi	352
d) Begrüßungsworte des Klassenpräsidenten Josef Marek gelegentlich der Antrittsvorträge von Béla Johan, Alexander Mikola, Franz Orsós, Alexander Belák	356
VII. Die im Jahre 1943 verstorbenen Mitglieder der Akademie	366
VIII. <i>Nekrologe:</i>	
a) Nachruf des Generalsekretärs an die verstorbenen Mitglieder	367
b) Trauerrede des k. M. Josef Holub an der Bahre von Stefan Ereky	368
c) Trauerrede des E. M. Alexander Domanovszky an der Bahre von David Angyal	370
d) Trauerrede des o. M. Endre Dudich an der Bahre von Johann Tuzson	372
e) Trauerrede des k. M. Béla Pukánszky an der Bahre von Gedeon Petz	375
f) Trauerrede des o. M. Stefan Rybár an der Bahre von Béla Pogány	376
g) Trauerrede des k. M. Theodor Rédey an der Bahre von Johann Keményfy	378
IX. Neuere Veröffentlichungen der Akademie	379
X. Inhaltsverzeichnis in deutscher, französischer und englischer Sprache	382

SOMMAIRE.

I. Jules Kornis m. hon.: L'organisation internationale des académies et de la science	297
II. Le 80 ^{ème} anniversaire de François Herczeg m. hon.:	
a) Discours de félicitation de S. A. R. le Président Archiduc Joseph	312
b) allocution du vice-président Aladár Vendl	314
c) texte du diplôme d'honneur	315
III. <i>Rapports:</i>	
a) Théodore Rédey m. corr.: Rapport sur le Prix Vojnits	316
b) Etienne Sági m. corr.: Rapport sur l'activité du Comité du Dictionnaire	325
IV. Budget de l'Académie pour la première moitié de l'exercice 1944.	328
V. Séances de l'Académie en 1943.	336
VI. <i>Discours de félicitation:</i>	
a) allocution de Jean Melich prés. de section à l'occasion du discours de réception de Désiré Kerecsényi	341
b) allocution de Désiré Pais prés. de section à l'occasion du discours de réception d'Alexandre Márai	343
c) allocution de Jules Kornis prés. de section à l'occasion des discours de réception de Roland Szilágyi, et Maurice Tomcsányi	352
d) allocutions de Joseph Marek prés. de section à l'occasion des discours de réception de Béla Johan, Alexandre Mikola, François Orsós, Alexandre Belák	356
VII. Membres de l'Académie morts en 1943.	366
VIII. <i>Nécrologie:</i>	
a) commémoration des membres défunts par Géza Voinovich, secrétaire général	367
b) discours de Joseph Holub m. corr. aux funérailles d'Etienne Ereky	368
c) discours d'Alexandre Domanovszky m. hon. aux funérailles de David Angyal	370
d) discours d'Endre Dudich m. ord. aux funérailles de Jean Tuzson	372
e) discours de Béla Pukánszky m. corr. aux funérailles de Gédéon Petz	375
f) discours d'Etienne Rybár m. ord. aux funérailles de Béla Pogány	376
g) discours de Théodore Rédey m. corr. aux funérailles de Jean Keményfy	378
IX. Publications récentes de l'Académie	379
X. Sommaire en allemand, français et anglais	382

TABLE OF CONTENTS.

I. <i>Jules Kornis</i> hon. m.: The international organization of the Academies and of the science	297
II. The 80. birthday of <i>Francis Herczeg</i> hon. m.: a) solemn speech of H. R. H. the President Archduke Joseph	312
b) speech of the second President Aladár Vendl	314
c) text of the honorary diploma	315
III. <i>Reports</i> : a) Théodore Rédey corr. m.: Report on the Vojnits Prize	316
b) Stephen Sági corr. m.: Report on the Dictionary Committee	325
IV. Budget estimate of the Academy for the first six months of 1944	328
V. Sessions of the Academy in 1943	336
VI. <i>Addresses of welcome</i> : a) by John Melich President of Section to Desider Kerecsényi on the occasion of his inaugural speech	341
b) by Desider Pais President of Section to Alexander Márai on the occasion of his inaugural speech	343
c) by Julius Kornis President of Section to Roland Szilágyi and to Maurice Tomcsányi on the occasion of their inaugural speeches	352
d) by Joseph Marek President of Section to Béla Johan, Alexander Mikola, Francis Orsós, Alexander Belák on the occasion of their inaugural speeches	356
VII. Deceased members of the Academy in 1943.	366
VIII. <i>Necrologies</i> : a) commemorative speech of General Secretary Géza Voinovich on the deceased members	367
b) funeral speech of Joseph Holub corr. m. at the bier of Stephen Ereky	368
c) funeral speech of Alexander Domanovszky hon. m. at the bier of David Angyal	370
d) funeral speech of Endre Dudich ord. m. at the bier of John Tuzson	372
e) funeral speech of Béla Pukánszky corr. m. at the bier of Gedeon Petz	375
f) funeral speech of Stephen Rybár ord. m. at the bier of Béla Pogány	376
g) funeral speech of Theodore Rédey at the bier of John Keményfy	378
IX. Recent publications of the Academy	379
X. Table of contents in German, French and English	382

Kiadásért felel: Voinovich Géza.

22427 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-066.
Ígazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

50024

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA
FŐTITKÁR

LIII. KÖTET

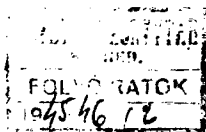
476. FÜZET — 1943. JANUÁR—MÁJUS

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1943.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Az Akadémia belső tagjai	1
II. A <i>CIII. nagygyűlés.</i>	
I. nap. 1943. május 11-i ülés	5
II. nap. május 12-i összes ülési jegyzőkönyv	5—15
<i>Ünnepélyes közülés:</i>	
a) elnöki megnyitó beszéd	16
b) főtitkári jelentés	27
c) Szily Kálmán l. t.: Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete	35
d) Neuber Ede r. t.: Az orvos és a háború	35
III. <i>Jelentések a pályázatokról:</i>	
a) a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról	36
b) a Kazinczy Gábor- és neje-jutalomról	69
c) a Körössy Flóra-jutalomról	70
d) a Magyar Altalános Kőszénbánya Rt. Berzeviczy Albert-jutalmáról	73
e) a Sámuel-Kölber-jutalomról	78
f) a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Horthy Miklós-jutalmáról	79
g) a Budapest székesfőváros népességtörténeti jutalmáról	89
h) a Chorin Ferenc-jutalomról	93
i) a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmáról	106
j) a Molnár Kálmán-jutalomról	109
k) a Serbán János-jutalomról	118
l) a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gr. Széchenyi István-jutalmáról	122
m) az együttesen kezelt adományokból és hagyományokból létesített jutalomról	123
n) a br. Kornfeld Zsigmond-jutalomról	127
o) a Lipótvárosi Casino Horthy Miklós-jutalmáról (orvostudományi)	131
p) a Weiss Fülöp-jutalomról	138
IV. <i>A Magyar Tudományos Akadémia jutalomtételei 1943-ban</i>	145
V. <i>Főkönyvtárnokválasztás</i>	152
VI. <i>Jelentések:</i>	
a) a Könyvtár állapotáról	155
b) Fettich Nándor l. t. tájékoztató jelentése a kievi múzeumban végzett őstörténeti kutatásairól	165

VII. A Magyar Tudományos Akadémia zárszámadásai 1942-ről	173
VIII. A Magyar Tudományos Akadémia költségvetése 1943. má- sodik felére	181
IX. A két gr. Vagyászó-vagyron kimutatása 1942. dec. 31-én	189
X. Viszota Gyula r. t.: Gr. Széchenyi István katonáskodására vonatkozó iratok. (Befejező közlemény.) . . .	200
XI. <i>Üdvözlő beszédek:</i>	
Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök beszéde a tanítói jutalmak átadásakor	241
1. Melich János ig. és r. t. üdvözlő beszédei:	
a) Gáldi László l. t. székfoglalója alkalmából . . .	243
b) Zsigmond Ferenc r. t. székfoglalója alkalmából . .	247
2. Kornis Gyula ig. és t. t. beszédei:	
a) Gajzágó László l. t. székfoglalója alkalmából . . .	252
b) vitéz Moór Gyula r. t. székfoglalója alkalmából . .	257
c) Szekfű Gyula r. t. székfoglalója alkalmából . . .	265
3. Marek József ig. és t. t. üdvözlő beszédei:	
a) Szabó Zoltán r. t. székfoglalója alkalmából . . .	268
b) Soós Lajos l. t. székfoglalója alkalmából	270
XII. <i>Gyászbeszédek:</i>	
a) a főtítkár megemlékezései az elhunyt tagokról . . .	273
b) Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök megemlékezése Színnyei József ig. és r. tagról az ápr. 19-i összes ülésem	275
c) Balogh Jenő ig. és t. t., másodelnök gyászbeszéde Színnyei József főkönyvtárnok ravatalánál . . .	275
d) Gratz Gusztáv l. t. gyászbeszéde Hegedüs Loránt ig. és t. t. ravatalánál	277
e) Marek József ig. és t. t. gyászbeszéde Wellmann Osz- kár r. t. ravatalánál	282
f) Rybár István r. t. gyászbeszéde Fekete Jenő l. t. ra- vatalánál	284
g) Szabó Zoltán r. t. gyászbeszéde Entz Géza r. t. rava- talanál	287
XIII. A M. Tud. Akadémia új kiadványai	
XIV. Tartalommutatók	

50024

AKADÉMIAI
É R T E S Í T Ő

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

FŐTITKÁR

LIII. KÖTET

477. FÜZET — 1943. JÚNIUS—DECEMBER

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1943.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. <i>Kornis Gyula</i> ig. és t. t., osztályelnök: Az akadémiák és a tudomány nemzetközi szervezése.	297
II. <i>Herczeg Ferenc</i> ig. és t. tag ünneplése:	
a) József kir. herceg, elnök üdvözlő beszéde	312
b) Vendl Aladár r. t., másodelnök üdvözlő beszéde	314
c) A diszoklevél szövege	315
III. <i>Jelentések:</i>	
a) Jelentés az 1943. évi Vojnits-jutalomról.	316
b) Jelentés a Szótári Bizottságnak 1942. évi munkásságáról	325
IV. A M. Tud. Akadémia költségvetés-előirányzata az 1944. év első felére	
328	
V. Az Akadémia ülései 1943-ban	
336	
VI. <i>Üdvözlő beszédek:</i>	
a) Melich János ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde Kerecsényi Dezső l. t. székfoglalója alkalmából	341
b) Pais Dezső r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde Márai Sándor l. t. székfoglalója alkalmából	343
c) Kornis Gyula ig. és t. t., osztályelnök üdvözlő beszéde: Szilágyi Loránd l. t. székfoglalója alkalmából	352
Tomcsányi Móric r. t. székfoglalója alkalmából	353
d) Marek József ig. és r. t., osztályelnök üdvözlő beszéde: Johan Béla l. t. székfoglalója alkalmából	356
Mikola Sándor r. t. székfoglalója alkalmából	359
Orsós Ferenc r. t. székfoglalója alkalmából	361
Belák Sándor l. t. székfoglalója alkalmából	363
VII. A M. Tud. Akadémia halottjai 1943-ban	
366	
VIII. <i>Megemlékezések és gyászbeszédek:</i>	
a) A főtitkár megemlékezései elhunyt tagokról	367
b) Holub József l. t. gyászbeszéde Ereky István r. t. ravatalánál	368
c) Domanovszky Sándor ig. és t. t. gyászbeszéde Angyal Dávid t. t. ravatalánál	370
d) Dudich Endre r. t. gyászbeszéde Tuzson János l. t. ravatalánál	372
e) Pukánszky Béla l. t. gyászbeszéde Petz Gedeon t. t. ravatalánál	375
f) Rybár István r. t. gyászbeszéde Pogány Béla r. t. ravatalánál	376
g) Rédei Tivadar l. t. gyászbeszéde Keményfy János l. t. ravatalánál	378
IX. A M. Tud. Akadémia újabb kiadványai.	
379	
X. Német, francia és angol tartalommutató	
382	

A Magyar Tudományos Akadémia üléssora

1944-re.

Január

- 10. I. (Nyelv- és széptudományi) osztály.
- 17. II. (Bölcs., társad. és történettudományi) osztály.
- 24. III. (Matem. és természettudományi) osztály.
- 31. Összes ülés.

Február

- 7. I. osztály.
- 14. II. osztály.
- 21. III. osztály.
- 28. Összes ülés.

Március

- 6. I. osztály.
- 13. II. osztály.
- 20. III. osztály.
- 27. Összes ülés.

Április

- 3. I. osztály.
- 17. II. osztály és
Összes ülés. (A kitüntetett tanítók jutalmazása.)
- 24. III. osztály.

Május

- 8. I. osztály.
- 15. II. osztály és
Összes ülés.

- 16., 17., 19. Kedd, szerda, péntek: *Nagygyűlés.*
- 21. Vasárnap: *Ünnepélyes közülés.*
- 22. III. osztály.

Június

- 5. I. osztály.
- 12. II. osztály.
- 19. Összes ülés.
- 26. III. osztály.

Szünet.

Október

- 9. I. osztály.
- 16. II. osztály.
- 23. III. osztály.
- 30. Összes ülés. (A Vojnitsjutalom odaítélése.)

November

- 6. I. osztály.
- 13. II. osztály.
- 20. III. osztály.
- 27. Összes ülés.

December

- 4. I. osztály.
- 11. II. osztály és
Összes ülés.
- 18. III. osztály.

